

WOJSKOWA AKADEMIA TECHNICZNA

im. Jarosława Dąbrowskiego

WYDZIAŁ BEZPIECZEŃSTWA, LOGISTYKI I ZARZĄDZANIA

ROZPRAWA DOKOTRSKA

*Temat: **MODEL DOSKONALENIA ORGANIZACJI DZIAŁAŃ
ZAPEWNIAJĄCYCH BEZPIECZEŃSTWO PERSONALNE
W SZKOŁACH***

Autor:

mgr Sylwester PNIAK

Promotor pracy:

dr hab. inż. Włodzimierz MISZALSKI, prof. WAT

Promotor pomocniczy:

dr inż. Bogdan ĆWIK

W a r s z a w a 2022

STRESZCZENIE

Tematem pracy jest model doskonalenia organizacji działań zapewniających bezpieczeństwo personalne w szkołach. Placówki szkolne tworzą podstawowy element systemu edukacji, od którego zależy sprawne przekazywanie wiedzy o zagrożeniach, sposobach zapobiegania oraz reagowania w momencie ich zaistnienia. Stanowią również miejsce, w którym pozyskiwanie wiedzy przez uczniów powinno przebiegać w bezpiecznych warunkach, dostosowanych do obecnych czasów.

Głównym celem prowadzonych badań było znalezienie rozwiązań w procesie organizacyjno – szkoleniowym, które poprawią funkcjonowanie placówek szkolnych w ramach bezpieczeństwa oraz budowy ich odporności.

W pracy ujęto problemy z jakimi spotykają się użytkownicy placówek szkolnych, a także organizację działań osób w tym procedury w sytuacjach zagrażających zdrowiu i życiu. Przeprowadzono badania na trzech grupach tj.: dyrektorów, nauczycieli oraz uczniów. Uzyskane wyniki pozwoliły określić problemy oraz zagrożenia z jakimi spotykają się użytkownicy na terenie placówek. Kolejno zrealizowano studia przypadków opisujące najgroźniejsze zdarzenia, do których doszło w szkołach w Polsce i na świecie. Obejmują one zdarzenie aktualne oraz historyczne.

W rozdziale szóstym przedstawiono rekomendacje do usprawnień przedsięwzięć szkoleniowych zwracając uwagę na celowość szkoleń, na problemy w zakresie identyfikacji zagrożeń, wykorzystanie wiedzy, a także przedstawiono propozycje zmian w działalności edukacyjnej.

Ostatni rozdział poświęcony jest modelom organizacji działań. Zaprezentowano współzależności oraz relacje poszczególnych podmiotów w ramach budowy odporności placówek szkolnych. Stworzone modele są efektem przeprowadzonych analiz oraz badań w ramach projektu badawczego.

ABSTRACT

The subject of the thesis is a model of improving the organization of activities ensuring personal security in schools. School establishments form the basic element of the education system which depends on the efficient transfer of knowledge about threats, methods of prevention and response when they occur. They are also a place where students' learning should take place in safe conditions, adapted to the present times.

The main goal of the research was to find solutions in the organizational and training process that would improve the functioning of school institutions in terms of safety and building their resilience.

The work covers the problems faced by users of school institutions, as well as the organization of people's activities, including procedures in situations that threaten their health and life. Research was carried out on three groups, i.e. principals, teachers and students. The obtained results allowed to determine the problems and threats faced by users in the facilities. Subsequently, case studies were carried out describing the most dangerous events that took place in schools in Poland and in the world. They include a current and historical event.

Chapter six presents recommendations for the improvement of training undertakings, paying attention to the purposefulness of training, problems in the field of risk identification, the use of knowledge, and also presents proposals for changes in educational activities.

The last chapter is devoted to models of the organization of activities. The interdependencies and relationships of individual entities within the framework of building the resilience of school institutions were presented. The created models are the result of analyzes and research carried out as part of the research project.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	11
1. METODOLOGICZNA KONCEPCJA PRACY	15
1.1. Uzasadnienie podjęcia badań	15
1.2. Przedmiot badań, problem badawczy oraz cel badań.....	17
1.3. Hipotezy badawcze	19
1.4. Proces i metody badawcze oraz ograniczenia badawcze	21
2. PROBLEMATYKA BEZPIECZEŃSTWA W PLACÓWKACH SZKOLNYCH.....	25
2.1 Bezpieczeństwo w kontekście placówek szkolnych	25
2.2. Typologia zagrożeń.....	28
2.3. Istotne zagrożenia we współczesnych polskich warunkach	36
2.4. Uwarunkowania prawne w obszarze bezpieczeństwa szkół	48
2.5. Podsumowanie.....	58
3. ORGANIZACJA DZIAŁAŃ OSÓB JAKO ELEMENT BEZPIECZEŃSTWA PERSONALNEGO	61
3.1. Jednostka w sytuacjach kryzysowych	61
3.2. Aktualne problemy bezpieczeństwa w placówkach szkolnych w Polsce....	67
3.3. Procedury działań w sytuacjach kryzysowych w placówkach szkolnych....	74
3.4. Podsumowanie.....	84
4. BADANIA BEZPIECZEŃSTWA W PLACÓWKACH SZKOLNYCH	87
4.1. Podmiotowość i determinanty	87
4.2. Badania dyrektorów szkół w kontekście zagrożeń i poziomu bezpieczeństwa personalnego w placówkach szkolnych	89
4.3. Badania nauczycieli w kontekście zagrożeń i poziomu bezpieczeństwa personalnego w placówkach szkolnych	98
4.4. Badania młodzieży w kontekście identyfikacji zagrożeń bezpieczeństwa personalnego	105
4.5. Pogłębiona analiza statystyczna wyników badań.....	110
4.5.1. Opis grupy badawczej.....	110
4.5.2. Postrzeganie możliwości wystąpienia zagrożeń przez użytkowników stałych i niestałych placówki	112
4.5.3. Postrzeganie i obserwowanie zagrożeń przez użytkowników stałych i niestałych placówki	125

4.5.4. Postrzeganie możliwości wystąpienia zagrożeń przez użytkowników stałych placówki w podziale na płeć, zajmowane stanowisko oraz doświadczenie w zawodzie	127
4.5.5. Postrzeganie możliwości wystąpienia zagrożeń przez użytkowników niestałych placówki w podziale na płeć oraz doznania lub nie doświadczenia przemocy	131
4.6 Podsumowanie	139
5. IDENTYFIKACJA NAJGROŹNIEJSZYCH ZAGROŻEŃ PERSONALNYCH W SZKOŁACH.....	141
5.1. Studia przypadków	141
5.2. Przypadki historyczne w Polsce i na świecie.....	143
5.2.1. Strzelanina w Wilnie w gimnazjum Lelewela z 1925 roku	143
5.2.2. Masakra w Columbine High School z 1999 roku	146
5.2.3. Atak terrorystyczny na szkołę nr 1 w Biesłanie w 2004 roku.....	149
5.3. Przypadki aktualne w Polsce i na świecie	152
5.3.1. Strzelanina w szkole Sandy Hook w Newtown w 2012 roku	152
5.3.2. Strzelanina na Politechnice w Kerczu w 2018 roku.....	153
5.3.3. Strzelanina w szkole podstawowej w Brześciu Kujawskim w 2019 roku	155
5.3.4. Nożownik w szkole podstawowej w Warszawie w 2019 roku.....	158
5.3.5. Nożowniczką w Liceum w Zielonej Górze w 2020 roku.....	161
5.4. Bieżące zdarzenia w Polsce i na Świecie.....	163
5.4.1. Groźba zamachu na placówkę szkolną w Nowym Targu 2021	164
5.4.2. Strzelanina w szkole w Kazaniu 2021	166
5.4.3. Strzelanina w szkole w Michigan 2021.....	167
5.4.4. Atak w szkole w północnoniemieckim Bremerhaven 2022.....	168
5.4.5. Strzelanina w szkole w Uvalde w Teksasie 2022.....	169
5.4.6. Atak nożownika w szkole wyższej w Hamm w Niemczech 2022	171
5.5. Macierz zagrożeń w placówkach szkolnych	172
5.6. Podsumowanie.....	178
6. REKOMENDACJE DO USPRAWNIEN PRZEDSIĘWZIĘĆ SZKOLENIOWYCH	179
6.1. Szkolenia jako metoda dobrych praktyk	179

6.2. Analiza dotychczasowych przedsięwzięć szkoleniowych.....	181
6.2.1. Prowadzone szkolenia – dobre praktyki.....	181
6.2.2. Problemy szkolenia w zakresie identyfikacji zagrożeń przez użytkowników niestałych.....	186
6.3. Propozycje zmian w działalności edukacyjnej w zakresie sytuacji kryzysowych.....	190
6.4. Podsumowanie.....	193
7. MODELE DZIAŁAŃ ZAPEWNIAJĄCYCH BEZPEICZEŃSTWO PERSONALNE W PLACÓWKACH SZKOLNYCH	195
7.1. Przegląd literatury w obszarze modeli.....	195
7.2. Identyfikacja elementów modelu	201
7.3. Modele działań zapewniających bezpieczeństwo personalne w placówkach szkolnych	205
7.4. Weryfikacja i uwarunkowania wdrożenia modeli	219
7.5. Podsumowanie.....	221
ZAKOŃCZENIE	223
BIBLIOGRAFIA	227
WYKAZ TABEL	247
WYKAZ RYSUNKÓW	249

WSTĘP

Bezpieczeństwo jest fundamentem w funkcjonowaniu każdego człowieka. Szczególną rolę w kreowaniu poczucia bezpieczeństwa przypisuje się kolejnym etapom rozwoju i edukacji szkolnej. Dynamiczne zmiany społeczne powodują, że współczesna młodzież staje przed nowymi wyzwaniami zmieniającej się rzeczywistości. Zmiany w sferze ekonomicznej oraz technologicznej wymuszają ciągłą aktualizację rozwiązań wraz z adaptacją społeczeństwa do nowych standardów funkcjonowania.

Odzwierciedleniem problemów spotykanych w społeczeństwie, jest postrzeganie zagrożeń przez użytkowników niestałych (uczniów) oraz użytkowników stałych (personel szkolny), wartości edukacji oraz sposobu zachowania w placówkach szkolnych. Tworzenie poprawnej organizacji działań, wywiera wpływ na założenia, systemy i procedury codziennego funkcjonowania. Zapewnienie bezpieczeństwa placówek szkolnych jest elementarną potrzebą uczniów. Szkoła jako instytucja staje przed wyzwaniem rozwiązywania problemów przemocy i agresji wśród użytkowników szkoły, a także zabezpieczenia przed zagrożeniami zewnętrznymi.

Diagnoza spotykanych zjawisk społecznie niepożądanych oraz identyfikacja sposobów ich zapobiegania jest ważnym elementem tworzenia modelu organizacji działań bezpieczeństwa personalnego.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie sprawozdania z badań nad zagrożeniami oraz problemami bezpieczeństwa w placówkach szkolnych wraz z rekomendacjami usprawnień i modelami organizacji działań profilaktycznych. Praca składa się z siedmiu rozdziałów.

Pierwszy rozdział metodyczny poświęcony jest charakterystyce procedury badawczej. Uzasadniono potrzebę podjęcia badań, cele oraz problemy badawcze. Ważnym elementem rozdziału jest przyjęta hipoteza wraz z opisem metod badań wykorzystanych do jej potwierdzenia.

W rozdziale drugim dokonano wstępnego scharakteryzowania problematyki bezpieczeństwa w placówkach szkolnych oraz analizy zagrożeń bezpieczeństwa personalnego zwracając uwagę na różne warianty taksonomii zagrożeń. Kolejno scharakteryzowano współcześnie występujące niebezpieczeństwa wśród

nioletnich wraz z danymi statystycznymi. Ostatnią część rozdziału została poświęcona analizie prawnej bezpieczeństwa w placówkach szkolnych.

Trzeci rozdział opisuje zagrożenia społeczne, ryzyka społeczne w procesie edukacji w kontekście jednostki. Zwrócono uwagę na problematykę zapewnienia bezpieczeństwa w szkołach, uchybienia w tym zakresie, przyczyny wypadków oraz funkcjonujące systemy bezpieczeństwa. Wiele uwagi poświęcono aktualnym procedurom bezpieczeństwa oraz sposobom przeprowadzenia ewakuacji.

Czwarty rozdział poświęcono prezentacji i analizie wyników badań w dziedzinie zagrożeń i poziomu bezpieczeństwa w placówkach szkolnych. Badania przeprowadzono na trzech grupach respondentów tj. dyrektorów, nauczycieli oraz uczniów. Na podstawie uzyskanych wyników dokonano również pogłębionej analizy statystycznej.

W rozdziale piątym w oparciu o studia przypadków zobrazowano najgroźniejsze zdarzenia do których doszło w placówkach szkolnych z podziałem na przypadki: historyczne, aktualne oraz bieżące w Polsce i na świecie. Na podstawie badań oraz analizy przypadków opisanych w niniejszym rozdziale stworzono macierz zagrożeń.

W rozdziale szóstym przedstawiono rekomendacje do przedsięwzięć szkoleniowych. Zwrócono uwagę na problemy szkoleniowe, dobre praktyki szkoleniowe oraz możliwości przełożenia teorii na praktykę. Ostatnią część stanowią propozycje zmian w działalności edukacyjnej.

Ostatni, siódmy rozdział zawiera propozycje rozwiązań, będące konsekwencją prowadzonych badań. Istota proponowanych rozwiązań sprowadziła się do dwóch modeli. Pierwszy obejmuje współdziałanie instytucji i osób w ramach budowania odporności szkoły, drugi jest rozwinięciem pierwszego i dotyczy organizacji działań zapewniających bezpieczeństwo personalne w szkołach.

Podsumowaniem pracy są wnioski końcowe, w których odniesiono się do osiągnięcia celu badań zawartego w głównym problemie badawczym.

Kończącą część pracy stanowi wykaz literatury, aktów prawa, artykułów naukowych oraz źródeł internetowych, z których korzystano podczas prowadzenia badań. Zawarty jest tam również wykaz tabel i rysunków. Część z nich zamieszczono również w załączniku do pracy.

Niniejsza praca nie powstałaby poprzez życzliwość i zgodę dyrektorów placówek szkolnych na przeprowadzenie badań. Szczególne podziękowania kieruję do dra hab. inż. Włodzimierza Miszańskiego, prof. WAT oraz dra inż. Bogdana Ówika za wsparcie i pomoc przyczyniającą się do powstania niniejszej dysertacji.

1. METODOLOGICZNA KONCEPCJA PRACY

1.1. Uzasadnienie podjęcia badań

Ostatnie czasy pokazują, że wpływ polityki zewnętrznej, a także zmiany wewnętrzne mogą prowadzić do eskalacji zagrożeń. Działalność edukacyjna z zakresu bezpieczeństwa ma szczególne znaczenie w obecnych czasach. Nasilające się niebezpieczeństwa wymuszają konieczność wczesnej analizy sytuacyjnej w celu odpowiedniego przygotowania społeczeństwa na wystąpienie katastrofy naturalnej, antropogenicznej, technicznej czy aktu terroru. Dynamika zmian środowiskowych bezpieczeństwa zmusza państwa do nieustannego wysiłku na rzecz poprawy ochrony obywateli.

W 2017 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej dostrzegło potrzebę kształtowania odpowiedniej postawy w kontekście bezpieczeństwa wśród członków stałych oraz niestałych placówek szkolnych. Do dyrektorów szkół został skierowany instruktaż dotyczący odpowiednich reakcji na poszczególne zagrożenia¹. Na uwagę zasługują procedury w przypadku ataku terrorystycznego, a także wtargnięcia osoby z bronią, tzw. *active shooter* lub ładunkiem wybuchowym. Wiedza nabyta przez nauczycieli miała być kolejno przekazywana w przestępnej formie uczniom.

Przygotowanie na zagrożenia związane z zachowaniem dewiacyjnym, wtargnięciami, czy zagrożeniami terrorystycznymi, zdaje się być w dzisiejszych czasach działaniem, które powinny wpisać się w kanon programowy szkół. Szkoła jako wiodąca instytucja przekazująca wiedzę uczniom od najmłodszych lat, pozwala w najbardziej przystępny oraz trwały sposób nabyć umiejętności postępowania w sytuacjach kryzysowych. Nabyta wiedza pozwoli słuchaczom na podjęcie właściwej reakcji nie tylko na terenie placówki szkolnej, ale również wypracuje umiejętność właściwych działań w codziennym życiu.

Zdolność podejmowania decyzji w sytuacjach zagrożeń, jest jednym z kluczowych czynników umożliwiających ratowanie życia ludzkiego. Przygotowanie społeczeństwa do właściwej reakcji w momencie wystąpienia zagrożenia, jest wyzwaniem dla zapewnienia poczucia bezpieczeństwa. Kształtowanie od najmłodszych lat umiejętności identyfikacji niebezpieczeństw

¹ [online.][w:] <https://bezpiecznaszkola.men.gov.pl/wp-content/uploads/2017/09/procedury-reagowania-w-przypadku-wystapienia-wewnetrznych-i-zewnetrznych-zagrozen-fizycznych-w-szkole-1.pdf> [dostęp 15.03.2019]

oraz minimalizacji czynników stresogennych, warunkuje rozważne podejmowanie działań w sytuacjach zagrożenia.

Świadomość społeczeństwa wobec postrzeganych zagrożeń jest różna w zależności od analizowanej grupy społecznej. W odróżnieniu od standardowej percepcji zmysłowej, zagrożenia są postrzegane, a przebiega to albo automatycznie (np. u zwierząt) albo w złożonym procesie biologiczno – psychologicznym. W niniejszej pracy uwaga zostanie skupiona na analizie przygotowania członków stałych oraz niestałych do identyfikacji zagrożeń w placówkach szkolnych. Zwrócono uwagę na prawidłowość w identyfikacji niebezpieczeństw w szkołach przez dane grupy, a także na sposób podejmowania działań w sytuacjach kryzysowych. Celem rozważań będzie eksplikacja przygotowań młodzieży do reagowania na różne sytuacje niebezpieczne. Kluczową kwestią jest odpowiedź na pytanie, czy użytkownicy szkół należycie identyfikują zagrożenia oraz czy są w stanie w odpowiedni sposób na nie zareagować? Poruszane zagadnienia oscylować będą wokół przemocy szkolnej, zachowań dewiacyjnych wśród uczniów, przyczynowości oraz ogniskowych powstających niebezpieczeństw. Praktycznym efektem prowadzonych analiz może być zwiększenie skuteczności identyfikacji zagrożeń, prowadzonych działań ewakuacyjnych budynku szkoły, a także konieczność podjęcia ćwiczeń praktycznych podnoszących świadomość prowadzonych działań szkoleniowych.

Wydarzenia z ostatnich lat wykazują konieczność wypracowania nowego modelu szkoleniowego użytkowników placówek szkolnych. Najbrutalniejsze zagrożenia, na które zostanie zwrócona uwaga w studiach przypadku to zagrożenia terrorystyczne kojarzone z napastnikami, bojownikami, zorganizowanymi grupami działającymi w imię religii lub zmian politycznych. Coraz częściej działania takie skierowane są na placówki szkolne przez uczniów, byłych uczniów, bądź osoby z radykalnymi poglądami.

Odnosząc się do literatury naukowej oraz popularno-naukowej, przydatnej do przeprowadzenia badań, należy wymienić prace autorów: K. Pająka, A. Zduniaka², P. Gromka³, B. Ćwika⁴, E. Szadzińskiej⁵. Ponadto ogromny wpływ

² K. Pająk, A. Zduniak (red.), *Edukacyjne wyzwania początku XXI wieku*, Warszawa – Poznań 2003.

³ P. Gromek, *Teoria organizacji bezpieczeństwa na przykładzie masowej ewakuacji ludności*, Difin, Warszawa 2017.

na całokształt pracy wywarły opracowania fachowe i naukowe tj.: *Bezpieczna Szkoła, Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Departament Wychowania i Kształcenia Integracyjnego, Warszawa, sierpień 2017 oraz aktualizacja z września 2019 roku; R. Grocki, *Zarządzanie kryzysowe – dobre praktyki*, Difin, Warszawa 2012; L. Chylewska-Barakat, M. Barakat, (2000). *Strategie redukcji agresji w szkole. Edukacja i Dialog*, 5, 35-39.

Ponadto, istotną rolę odegrały studia następujących aktów normatywnych.: *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U. z 2003 r. nr 6, poz. 69, z późn. zm.)*; *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów*; *Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 59, 949 i 2203 oraz z 2018 r. poz. 650)*; *Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie kłęski żywiolowej (Dz. U. 2002 nr 62 poz. 558)*.

W pracy zwrócono uwagę na stosowane procedury reagowania funkcjonujące w szkołach, a także wykorzystywane systemy zabezpieczeń pozwalające utrzymać prawidłowy poziom bezpieczeństwa. Rekapitulacją prowadzonych analiz, jest stworzenie rekomendacji do procedur działania w sytuacji zagrożenia personalnego użytkowników placówek szkolnych.

1.2. Przedmiot badań, problem badawczy oraz cel badań

Mając na uwadze uzasadnienie podjęcia badań przyjęto, że przedmiotem badań pracy jest aktualny stan bezpieczeństwa placówek szkolnych w kontekście zagrożeń personalnych oraz analiza czynników godzących w bezpieczeństwo, a także czynników mogących zwiększyć poziom bezpieczeństwa z uwzględnieniem działalności szkoleniowej.

Problem badawczy został sformułowany w postaci pytania: *Czy obecne rozwiązania organizacyjno – szkoleniowe funkcjonujące w placówkach szkolnych*

⁴ B. Ćwik, *Postrzeganie sygnałów ostrzegających organizację w sytuacjach niedeterministycznych*, WAT, Warszawa 2017.

⁵ E. Szadzińska, *Kształcenie zdolności poznawczych a cele edukacji wczesnoszkolnej*, Uniwersytet Śląski. Wydział Pedagogiki i Psychologii, Prima Educatione 2017

odpowiadają aktualnym potrzebom związanym z zapewnieniem bezpieczeństwa personalnego użytkowników szkół?

W celu rozwiązania problemu badawczego sformułowano problemy szczegółowe, które wymagały rozstrzygnięcia w poszczególnych rozdziałach pracy. Problemy szczegółowe przedstawiono w postaci kolejnych pytań:

- ✓ *Czy użytkownicy stali oraz niestali placówek szkolnych w prawidłowy sposób identyfikują zagrożenia na terenie szkół?*
- ✓ *Czy użytkownicy stali placówek szkolnych dbają o bezpieczeństwo szkół i w czym się to wyraża?*
- ✓ *Jakich zagrożeń doświadczają użytkownicy niestali placówek szkolnych na ich terenie?*
- ✓ *Czy obecny proces szkoleniowy użytkowników stałych oraz niestałych szkół odpowiada aktualnym potrzebom i wyzwaniom związanym z zapewnieniem bezpieczeństwa personalnego na terenie placówek szkolnych?*
- ✓ *Jak wykorzystywać dotychczasowe doświadczenia w procesie przygotowania użytkowników stałych oraz niestałych placówek szkolnych do podjęcia działań w sytuacji zagrożenia?*
- ✓ *Czy placówki szkolne są wyposażone w odpowiedni sprzęt, który jest w stanie zapewnić właściwy poziom bezpieczeństwa na terenie szkół?*
- ✓ *W jakich kierunkach powinny być wprowadzane zmiany organizacyjno – szkoleniowe w placówkach szkolnych aby móc poprawić poziom bezpieczeństwa użytkowników?*

Ponadto, celem podejmowanych przez autora pracy badań, jest zidentyfikowanie zagrożeń personalnych w placówkach szkolnych oraz opracowanie rekomendacji do usprawnień przedsięwzięć szkoleniowych. Kolejno opracowanie modelu działań w wybranych sytuacjach kryzysowych na terenie placówek szkolnych opartego na procedurach reagowania. Celem praktycznym (użytkowym) będzie wskazanie zasadniczych kierunków zmian jakie powinny być dokonane w placówkach szkolnych w celu poprawy poziomu bezpieczeństwa personalnego. Cel teoretyczny sprowadzony zostanie do rozszerzenia dorobku nauk w zakresie bezpieczeństwa personalnego przez pryzmat oceny skuteczności działalności organizacyjnej. Z kolei celem poznawczym będzie określenie

uwarunkowań oraz oczekiwań użytkowników placówek szkolnych względem podniesienia poziomu bezpieczeństwa.

Dokonując analizy problemu badawczego oraz dążąc do osiągnięcia celu badań, sformułowano następujące cele szczegółowe:

- ✓ *Opis podstawowych elementów tworzących system bezpieczeństwa w placówkach szkolnych.*
- ✓ *Scharakteryzowanie organizacji działań osób w sytuacjach kryzysowych.*
- ✓ *Analiza doświadczeń determinujących powstanie sytuacji zagrażających życiu osób w placówkach szkolnych.*
- ✓ *Identyfikacja najgroźniejszych zagrożeń personalnych występujących w placówkach szkolnych na terenie Polski i poza jej granicami.*
- ✓ *Przeprowadzenie badań w zakresie świadomości zagrożeń, ich identyfikacji i zdolności reagowania użytkowników szkół.*
- ✓ *Ocena dotychczasowych przedsięwzięć w zakresie utrzymania bezpieczeństwa w placówkach szkolnych.*
- ✓ *Określenie zasadniczych kierunków ewentualnych zmian w zakresie podnoszenia poziomu bezpieczeństwa w placówkach szkolnych wraz z przedstawieniem rekomendacji do działań w sytuacjach kryzysowych.*

Zrealizowanie celów szczegółowych umożliwi, zdaniem autora, rozwiązanie głównego problemu badawczego.

1.3. Hipotezy badawcze

Przeprowadzona wstępna analiza przedmiotu badań na podstawie analizy procedur reagowania, literatury oraz badań wstępnych, pozwoliła autorowi na sformułowanie głównej hipotezy badawczej: *Obecne rozwiązania organizacyjno – szkoleniowe funkcjonujące w placówkach szkolnych nie w pełni odpowiadają potrzebom wynikającym z zapewnienia bezpieczeństwa personalnego oraz wymagają zmian podnoszących poziom bezpieczeństwa, a także skuteczność identyfikacji zagrożeń i realizowanych działań użytkowników stałych i niestałych placówek szkolnych.*

Oznacza to, że funkcjonujące rozwiązania wymagają zmian opartych na procedurach bezpieczeństwa. Zmiany powinny obejmować proces szkoleniowy w których aktywizacja użytkowników odbywa się poprzez działania praktyczne.

Dzięki takiemu rozwiązaniu oczekiwany jest wzrost poziomu bezpieczeństwa który związany będzie z prawidłową identyfikacją zagrożenia oraz odpowiednimi reakcjami osób.

Na podstawie hipotezy badawczej sformułowano następujące hipotezy szczegółowe:

- ✓ *Użytkownicy stali oraz niestali placówek szkolnych są w równym stopniu narażeni na zagrożenia personalne.*
- ✓ *Zagrożenia personalne występujące na terenie placówek oświaty wynikają z celowych działań człowieka.*
- ✓ *Zapewnienie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa na terenie placówek szkolnych determinowane jest właściwymi metodami organizacyjno - szkoleniowymi*
- ✓ *Działalność szkoleniowa warunkuje skuteczność identyfikacji zagrożeń personalnych przez użytkowników placówek oświaty.*
- ✓ *Efektywność oraz skuteczność zapewnienia bezpieczeństwa w placówkach oświaty warunkowana jest wdrażaniem rozwiązań technologicznych.*
- ✓ *Podniesienie poziomu bezpieczeństwa na terenie placówek szkolnych można zwiększyć poprzez kompleksowe podejście szkoleniowe użytkowników stałych oraz niestałych.*

W celu weryfikacji hipotez oraz rozwiązania problemu badawczego ustalono następujące zmienne zależne oraz niezależne:

- zmienne niezależne – są to czynniki wpływające na zmiany postrzegania potrzeb związanych z utrzymaniem poziomu bezpieczeństwa personalnego tj.: rozwiązania organizacyjne systemu edukacji, struktura kadrowa, płeć, wiek, status społeczny, wybrane typy zagrożeń.
- zmienna zależna – to poziom bezpieczeństwa personalnego poszczególnych użytkowników wraz z przygotowaniem do reagowania w razie wystąpienia zagrożenia.

Wykorzystanie powyższych zmiennych pozwoli zdaniem autora osiągnąć cele badań, które potwierdzą opracowane hipotezy badawcze.

1.4. Proces i metody badawcze oraz ograniczenia badawcze

Wybrane metody badawcze w postaci metod badań teoretycznych oraz empirycznych wraz z odpowiednimi narzędziami, zostaną wykorzystane w celu uzyskania wiarygodnych analiz oraz wyników. W dysertacji szczególne znaczenie będą miały następujące metody: analiza i krytyka piśmiennictwa, definiowanie, abstrahowanie, porównywanie, synteza, uogólnianie i wnioskowanie. Ponadto zostaną zastosowane empiryczne metody badawcze w postaci sondażu diagnostycznego, badania dokumentów, indywidualnych przypadków oraz metoda heurystyczna w postaci metody sugerowania. Jako narzędzie badawcze wykorzystany będzie kwestionariusz ankiety na podstawie którego powstanie analiza statystyczna. Kolejno zastosowana zostanie metoda jakościowa w postaci studium przypadku oraz analizy tekstu⁶.

Podjęcie analizy opracowań fachowych pozwoli na zgromadzenie wiedzy wraz z danymi obejmującymi przedmiot badań. Ponadto analiza i krytyka piśmiennictwa, umożliwi zbadanie literatury przedmiotu oraz wykazanie związków, zależności, a także różnic wobec dotychczasowego stanu wiedzy. Definiowanie oraz abstrahowanie znajdzie swoje zastosowanie w ustaleniu kluczowych pojęć związanych z tematyką bezpieczeństwa personalnego. Powyższy zabieg będzie pomocny w określeniu wyrażeń i pojęć zastosowanych w pracy. Porównywanie pozwoli odnaleźć podobieństwa oraz różnice stosowanych rozwiązań organizacyjnych w Polsce i na świecie, co pozwoli określić ich mocne i słabe strony. Związane z syntezą uogólnienie pozwoli postawić nowe wnioski poprzez połączenie badanych faktów, właściwości oraz zjawisk. Pozwoli to dokonać wnioskowania w celu sformułowania logicznych oraz uzasadnionych rozwiązań, postrzeganych przez pryzmat cząstkowych problemów badawczych oraz problemu głównego.

Poprzez metodę sondażu diagnostycznego możliwe będzie zgromadzenie danych dotyczących zagrożeń personalnych i kolejno ustalenie poziomu bezpieczeństwa, intensywności zagrożeń oraz ich zakresu. Statystyczne zgromadzenie faktów pozwoli zidentyfikować zjawiska wpływające na bezpieczeństwo personalne. Badanie dokumentów pozwoli określić rzeczywistą

⁶ J. Apanowicz, *Metodologia Ogólna*, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej – Bernardinum, Gdynia 2002.

działalność placówek szkolnych wraz z realizacją zadań oraz zakresem obowiązków. Analiza dokumentów i wyodrębnienie z nich składowych dotyczących bezpieczeństwa personalnego posłuży identyfikacji realizowanych przedsięwzięć oraz kompetencji badanych. Metoda indywidualnych przypadków pozwoli zbadać poszczególne przypadki działań jednostek, różnych sytuacji oraz okoliczności. Podjęta zostanie próba wyjaśnienia zjawisk przestępstw lub naganego zachowania osób, których działania odbiegają od panujących zasad życia społecznego.

Badania empiryczne zostały wykonane z wykorzystaniem metody badań opinii i sądów przy użyciu kwestionariusza ankiety. Ponadto opracowane studia przypadków pozwolą dokonać analizy porównawczej problemów bezpieczeństwa personalnego w Polsce i na świecie oraz określić kierunki proponowanych zmian.

Badania które zostaną przeprowadzone, powinny pozwolić na stworzenie modelu doskonalenia bezpieczeństwa personalnego w placówkach szkolnych. Dzięki spostrzeżeniom respondentów możliwe będzie zwrócenie uwagi na zagrożenia i ich gradację przez użytkowników stałych oraz niestałych placówek szkolnych.

Okres czasowy w którym realizowano projekt badawczy spowodował konieczność wprowadzenia pewnych ograniczeń. Ze względu na sytuację pandemiczną COVID-19, zapoczątkowaną w 2019 roku wywołaną wirusem SARS-COV-2, zmianie uległa metoda przeprowadzenia badań w placówkach szkolnych. Zawarty w koncepcji pracy wywiad IDI, mini kwestionariusz wywiadu oraz rozszerzony kwestionariusz ankiety, został ujednoczony do kwestionariusza ankiety przeprowadzonego z wykorzystaniem formularzy internetowych we współpracy z dyrektorami poszczególnych placówek szkolnych. Ponadto przyjęto następujące ograniczenia:

- czasowe – do czerwca 2022 roku;
- przestrzenne – obejmujące badania ankietowe oraz analizy aktualnego stanu bezpieczeństwa placówek szkolnych to obszar Polski. Studia przypadków objęły kraje tj.: Polska, Stany Zjednoczone, Niemcy, Rosja, Ukraina. Z kolei analizę literatury w obszarze modeli rozszerzono o kraje tj.: Indonezja, Japonia, Tajwan, Pakistan, Uganda, Indie, Norwegia, Turcja;

- podmiotowe – placówki szkolne;
- przedmiotowe – wybrane elementy procedur reagowania dotyczące struktury organizacyjno-funkcjonalnej.

Sprawozdanie z poszczególnych etapów badań będą zawierały kolejne rozdziały niniejszej pracy doktorskiej

2. PROBLEMATYKA BEZPIECZEŃSTWA W PLACÓWKACH SZKOLNYCH

2.1 Bezpieczeństwo w kontekście placówek szkolnych

Nasilające się niebezpieczeństwa wymuszają konieczność wczesnej analizy sytuacyjnej w celu odpowiedniego przygotowania społeczeństwa na wystąpienie katastrofy naturalnej, antropogenicznej, technicznej czy aktu terroru.

Skuteczność reagowania na zaistniałe zagrożenia ma bezpośredni związek z wiedzą społeczeństwa oraz świadomością następstw powstałych niebezpieczeństw. Skuteczne reagowanie uwarunkowane jest także odpowiednio wczesnym rozpoznawaniem zagrożeń, prawidłowym przeszkoleniem oraz ukierunkowanym podejmowaniem działań. Możemy mówić o trzyetapowej sekwencji działań tj.:

- wczesnej identyfikacji zagrożeń, umożliwiającej podjęcie sprecyzowanych działań szkoleniowych społeczeństwa;
- nauczania odpowiedniej interpretacji wytypowanych zagrożeń, a także szkoleń praktycznych z ewakuacji, podejmowania decyzji, obsługi technicznej sprzętu i interpretacji nadawanych komunikatów;
- podejmowania świadomych działań ratujących życie.

Osiągnięcie skuteczności indywidualnego radzenia sobie z sytuacjami kryzysowymi, wymaga nakładu czasu związanego z nauką oraz szkoleniami praktycznymi.

Z badań przeprowadzonych przez Instytut Badań Edukacyjnych na grupie około 5. tysięcy rodziców wynika, że blisko 80% oczekuje bezpieczeństwa w szkole, 60% polega na kompetencjach nauczycieli, a 25% badanych oczekuje wysokiego poziomu nauczania⁷. Utrzymanie możliwie najwyższego poziomu bezpieczeństwa w placówkach szkolnych, jest zatem bezwzględnie ważne. Sprostanie niniejszemu wyzwaniu wymaga współdziałania i przygotowania wszystkich członków stałych oraz niestałych szkół. Obciążanie sprawami bezpieczeństwa wyłącznie nauczycieli czy dyrektorów nie sprzyja utrzymaniu pełnowymiarowego bezpieczeństwa. Zaangażowanie uczniów w element

⁷ *Bezpieczna Szkoła, Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Departament Wychowania i Kształcenia Integrycyjnego, Warszawa, sierpień 2017. s. 4.

kształcenia w kreowaniu i utrzymaniu bezpieczeństwa oraz właściwym postępowaniu w sytuacji zagrożeń, pozwala wypracować odpowiedni poziom przygotowania członków niestałych.

W celu zwiększenia efektywności działań oraz realnego podnoszenia poziomu bezpieczeństwa placówek szkolnych, zostały stworzone odpowiednie Polskie Normy (PN)⁸. Zadaniem ich jest określenie działań zapewniających bezpieczeństwo oraz właściwych reakcji w sytuacjach zagrożenia względem osób znajdujących się na terenie placówek dydaktycznych. Celem wprowadzenia przedmiotowych PN⁹ jest pomoc osobom odpowiedzialnym za utrzymanie bezpieczeństwa dzieci, uczniów i osób postronnych, w doborze certyfikowanego sprzętu technicznego oraz rozwiązań organizacyjnych. Normy przedstawiają propozycje rozwiązań dla konkretnego obiektu budowlanego. Należy zauważyć, że nie tworzą prawa, ale są wskazywane do ogólnego stosowania¹⁰.

Specjaliści z zakresu BHP oraz systemów PPOŻ wskazują szereg uchybień które mają wpływ na utrzymanie bezpieczeństwa w budynkach placówek szkolnych, do najczęstszych zaliczono¹¹:

- zatarasowanie drzwi i dróg ewakuacyjnych,
- zasłonięcie instrukcji i znaków bezpieczeństwa,
- ograniczenie dostępu do sprzętu przeciwpożarowego,
- niewyznaczenie rejonów i nieprzewodzenie okresowych próbnych ewakuacji,
- ignorowanie okresowych terminów przeglądu sprzętu przeciwpożarowego oraz oświetlenia awaryjnego i ewakuacyjnego,
- zastawianie przez pojazdy dróg przeciwpożarowych.

Do eliminacji niektórych z powyższych nieprawidłowości prowadzi właściwa edukacja dla bezpieczeństwa, ochrony przeciwpożarowej oraz higieny pracy, która usystematyzowana jest na podstawie dokumentów normalizujących.

⁸ Wyszczególnione w *Rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. ws. warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie* (Dz. U. nr 75, poz. 690 z późn. zm.).

⁹ Ibidem.

¹⁰ Por. J. Borkowski, *Bezpieczeństwo w budynkach placówek oświatowych*, [w:] [online.] https://wiedza.pkn.pl/web/wiedza-normalizacyjna/start/-/journal_content/56/14109/20219 (dostęp dnia 14.05.2018)

¹¹ Ibidem.

Ponadto jak wskazuje *Kompendium wiedzy dla dyrektora szkoły* tj. *Bezpieczna Szkoła, Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, najczęstszymi przyczynami wypadków w szkołach są¹²:

- brak wiedzy na temat aktualnego stanu i potrzeb szkoły w dziedzinie bezpieczeństwa i higieny, brak przeglądów i pomiarów oraz lekceważenie zagrożeń i nieznanostwo przepisów,
- brak środków finansowych na odpowiednie przygotowanie się na zagrożenia,
- niewłaściwa organizacja czasu ucznia w szkole: brak zagospodarowania czasu podczas lekcji i przerw, powodujące u ucznia nudę i poszukiwanie sposobów jej odreagowania,
- ograniczenia przestrzenne: zagęszczenie, nadmiar bodźców, hałas,
- niewłaściwy system norm obowiązujących w szkole: niejasny, niespójny, nieprzestrzeganie norm przez osoby wiodące,
- niewłaściwa reakcja na zachowania uczniów: reakcje niekonsekwentne, bagatelizowanie zachowań, brak reakcji na drobne wykroczenia, brak skutecznej mediacji w przypadku konfliktów,
- pojawianie się nowych zagrożeń jak zagrożenia w cyberprzestrzeni czy terroryzm.

Dotychczasowe rozwiązania wprowadzane w instytucjach edukacji narodowej nie przynosiły pożądaných efektów, należy zatem dążyć do poprawy jakości działań. Zjawisko terroryzmu w szkołach, ataków i przemocy wśród uczniów oraz niebezpieczeństw płynących z cyberprzestrzeni, są zagrożeniami przybierającymi na sile w ostatnich czasach. Mając powyższe na uwadze, w pracy podjęto analizę wyjaśnienia przyczyn narastania przemocy wśród młodzieży, a także sposobów wczesnej ich identyfikacji.

Jednym z głównych problemów, jaki można zauważyć w organizacji działań osób instytucji oświaty, jest konieczność precyzyjnego usystematyzowania postępowania w sytuacjach zagrażających życiu. Opracowanie rozwiązań wraz

¹² *Bezpieczna Szkoła... op. cit.* s. 4.

z planami działań w określonych sytuacjach zagrażających bezpieczeństwu personalnemu osób, który jest głównym punktem rozważań.

Zapewnienie odpowiedniej jakości organizacji działań osób w czasie kryzysu, jest uwarunkowane konsekwentnym wdrażaniem przygotowanego planu, ciągłym procesem doskonalenia programu szkoleń, a także doskonaleniem elementów systemu, w którego skład wchodzi uczestnicy stali oraz niestali placówek szkolnych.

Skuteczne opracowanie planu działania oraz procesu szkoleniowego związane jest z prawidłową identyfikacją zagrożeń. W ramach typologii zagrożeń mogących występować w placówkach szkolnych, konieczna jest identyfikacja tych niebezpieczeństw które mogą prowadzić do sytuacji kryzysowych.

2.2. Typologia zagrożeń¹³

Zagrożenia towarzyszą życiu człowieka od najdawniejszych czasów. Z tego powodu ludzie od wieków podejmowali działania mające na celu zabezpieczenie własnego życia, mienia oraz środowiska. Mnogość negatywnych następstw wywoływanych przez siły przyrody, a także przez świadome działania człowieka jest ciągłym wyzwaniem dla społeczeństwa¹⁴.

Należy zauważyć, że zagrożenia nie należą do kategorii samoistnych, gdyż zawsze odnoszą się do określonego podmiotu wobec którego mogą mieć charakter zgubny oraz niszczący. Każdy obiekt (tj. dany system, organizacja, człowiek, zasób przyrody) charakteryzuje się większą, bądź mniejszą podatnością na zagrożenia. Można uznać, że są to pewnego rodzaju słabości, które umożliwiają przekształcenie się potencjalnego zagrożenia w szkodę¹⁵. Należy zwrócić uwagę, że typologia zagrożeń zależy od przyjętych kryteriów. Tak na przykład, w odróżnieniu od krajów Unii Europejskiej, jako podstawę taksonomii zagrożeń w USA przyjmują się źródła zagrożeń.

Słownik Języka Polskiego definiuje zagrożenie, jako sytuację lub stan, które komuś zagrażają lub w których ktoś czuje się zagrożony lub jest to osoba która

¹³ Rozdział opracowany na podstawie materiałów W. Miszalskiego z seminarium doktoranckiego 2017/2018 roku.

¹⁴ Por. K. R. Zieliński, *Ochrona ludności, zarządzanie kryzysowe*, Difin, Warszawa 2017, s. 35.

¹⁵ Ibidem.

stwarza taką sytuację¹⁶. Innym przykładem definiowania zagrożeń w warstwie społecznej jest propozycja Mariana Żubera, który uważa, że jest to sytuacja podczas której zachodzi możliwość zaistnienia obrażeń człowieka oraz powstania szkód materialnych w środowisku lub ich kombinacji spowodowanych przez czynniki materialne lub ich zespoły: obrażenia, zaburzenia, zniszczenia, zanieczyszczenia i skażenia¹⁷. Kolejno zagrożenie można uznać za sytuację, w której istnieje zwiększone prawdopodobieństwo utraty życia, zdrowia, wolności albo dóbr materialnych. Zagrożenie wywołuje u człowieka niepokój lub strach o różnym stopniu natężenia, do przerażenia lub obezwładnienia włącznie¹⁸. Ponadto Stanisław Koziej określa zagrożenia jako pośrednie lub bezpośrednie destrukcyjne oddziaływania na podmiot¹⁹. Odnosząc się do tematu głównego pracy, należy zwrócić uwagę na definiowanie zagrożenia w ujęciu organizacyjnym. Syntetyczną definicję przedstawia Paweł Gromek, który interpretuje je jako okoliczność niesprzyjającą realizacji interesów oraz osiągnięciu celów w drodze do zapewnienia bezpieczeństwa²⁰. Michał Brzeziński opisuje zagrożenie jako stan, rzecz, zdarzenie, proces lub człowieka, będącego negatywnie ocenianym jako niebezpieczny. Wymienione składowe wywołują lęki i umożliwiają stosowanie wobec nich środków bezpieczeństwa. Ponadto pojmowanie zagrożenia zależy od rezultatu jego zrozumienia i może być efektem indywidualnego stanu psychicznego, zjawisk i problemów obiektywnych, czy procesów społecznych świadczących o intersubiektywności²¹.

Zagrożenia w aspekcie subiektywnym, mają swoje odzwierciedlenie w stanie psychiki lub świadomości człowieka (percepcja zagrożeń), natomiast w aspekcie obiektywnym mogą być interpretowane, jako pewien stan systemu lub otoczenia (istnienie zagrożeń).

W pierwszym przypadku, percepcja zagrożeń nawiązuje do świadomości człowieka, grupy społecznej lub narodu. Postrzeganie zjawisk wywołujących

¹⁶ [online.] [w:] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/zagro%C5%BCenie.html> (dostęp 10.05.2018).

¹⁷ M. Żuber, *Repetytorium z przedmiotu bezpieczeństwo ekologiczne*, Dolnośląska Szkoła Wyższa, s. 14.

¹⁸ *Leksykon wiedzy obronnej*, MON, Warszawa 1979, s. 510.

¹⁹ S. Koziej, *Między piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2008, s. 11.

²⁰ P. Gromek, *Teoria organizacji... op. cit.*, s. 87.

²¹ A. Misiuk, J. Itrich-Draberek, M. Dobrowolska-Opala, *Encyklopedia Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2021, s.291.

zagrożenie, może być interpretowane jako niekorzystne lub niebezpieczne. Należy przy tym zwrócić uwagę na stan wiedzy oraz świadomości danego podmiotu. W zależności od posiadanych kwalifikacji, identyfikacja zagrożeń może być dokonywana w sposób realny lub potencjalny. Ponadto, dokonując oceny poziomu niebezpieczeństw należy wziąć pod uwagę warunki powstania zagrożeń dla społeczeństwa oraz kształtowanie poczucia stanu bezpieczeństwa, uwzględniającego stan wiedzy i świadomości uczestników.

W ujęciu percepcyjnym, zagrożenia prezentowane są z punktu widzenia danego podmiotu, zatem mają charakter subiektywny. Należy mieć na uwadze, że wpływają znacząco na działania podejmowane przez organy bezpieczeństwa, odpowiedzialne za minimalizację zagrożeń. W momencie wystąpienia stanu zagrożenia działania takie eliminują lub zmniejszają szkodliwość potencjalnych niebezpieczeństw. Wpływają również na prawidłową interpretację zagrożeń, minimalizując wybuch paniki poprzez psychologiczne oddziaływanie na opinię publiczną.

Daniel Frei zwracając uwagę na zależność pomiędzy zagrożeniem potencjalnym a realnym, wyróżnił cztery możliwe oceny stanu bezpieczeństwa²²:

- Stan braku bezpieczeństwa (niebezpieczeństwo istnieje) – występuje w momencie rzeczywistego zagrożenia zewnętrznego, przy jednoczesnym prawidłowym postrzeganiu danego zagrożenia. Postrzeganie jest adekwatne do zagrożenia.
- Stan obsesji niebezpieczeństwa – występuje w momencie postrzegania nieznacznego zagrożenia jako zagrożenia dużego.
- Stan fałszywego bezpieczeństwa – występuje w momencie poważnego zagrożenia zewnętrznego, przy postrzeganiu go jako niewielkie,
- Stan bezpieczeństwa – występuje w momencie, gdy zagrożenie zewnętrzne jest niewielkie lub nie występuje, a jego postrzeganie jest prawidłowe.

W związku z powyższym interpretacja zagrożeń przez poszczególne podmioty, może znacznie się różnić. Dokonując ostatecznej oceny poziomu zagrożeń, należy uwzględnić szereg czynników wpływających na finalny wynik.

²² D. Frei, *Grundfragen der Weltpolitik*, Stuttgart 1977, s. 17.

W drugim przypadku, rozpatrując zagrożenia w aspekcie obiektywnym, należy zwrócić uwagę na stan systemu oraz otoczenia. W tym ujęciu zagrożenia powodują zakłócenie stabilnego funkcjonowania systemu. Rozważać można zatem prawdopodobieństwo przekroczenia ustalonego poziomu krytycznego przez określony parametr charakteryzujący funkcjonowanie systemu.

Interpretacja zagrożeń wynika z sytuacji zewnętrznej wpływającej na funkcjonowanie systemu lub wewnętrznej, która jest wynikiem problemów powstałych w samym systemie. Zagrożenie może spowodować, że system opuści stan prawidłowego funkcjonowania tj. stan zadowolający, przechodząc do stanu mniej zadowolającego lub niezadowolającego. Czynniki wywołującymi powyższy stan mogą być siły natury, działalność człowieka lub awarie techniczne, które wpływają na obiektywne zmniejszenie poczucia bezpieczeństwa.

Obiektywna identyfikacja zagrożeń jest realizowana w oparciu o wskaźniki, które opracowane są na podstawie stanów faktycznych funkcjonowania systemu i otoczenia.

Kluczowym elementem prowadzonych rozważań jest bezpieczeństwo personalne. W zależności od prowadzonych analiz identyfikowanie oraz definiowanie bezpieczeństwa personalnego przyjmuje odmienny wymiar. J. Świaniarski opisuje je jako ograniczenie do pewnego minimum odczuwania przeżyć negatywnych jednostki²³. Według W. Krztoń bezpieczeństwo personalne dotyczy warunków funkcjonowania jednostki, człowieka, które pozwolą na stworzenie pełnego rozwoju osobowego²⁴. Z kolei K. Drabik określa je jako ciągłość trwania człowieka w charakterze indywidualnym, subiektywnym. Możemy mówić o bezpieczeństwie personalnym przez pryzmat pełnowymiarowej kondycji fizycznej, intuicyjnej, psychicznej czy duchowej²⁵. Holistyczne ujęcie bezpieczeństwa personalnego, trafnie określające podjęty temat zaproponował W. Pokruszyński. Zwraca uwagę na złożoność pojęcia, na które składa się zapobieganie lękowi i strachowi, które jest wynikiem uczestnictwa w życiu

²³ J. Świaniarski, *Bezpieczeństwo w ujęciu aksjologicznym*, [w:] Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku (red.) M. Lisiecki, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania im. H. Chodakowskiej w Warszawie, Warszawa 2008, s. 73.

²⁴ W. Krztoń, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa jednostki*, [w:] Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie, t.15, z.3(40)2017, s. 42-54.

²⁵ K. Drabik, *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne w perspektywie filozoficznej*, [w:] Natura bezpieczeństwa w perspektywie personalnej i strukturalnej, (red.) K. Drabik, AON, Warszawa 2013, s.38-39.

społecznym. Rozróżnia poszczególne stany emocjonalne, identyfikując lęk jako zagrożenie społeczne np. obawa przed bezdomnością, utratą pracy, egzaminem. Natomiast strach jako zagrożenie fizyczne np. możliwość pobicia, kradzieży, napadu, utraty zdrowia. Wymienione stany bezpośrednio integrują się z człowiekiem, ponieważ mogą dezorganizować jego działania, powodować izolację jednostki, niekorzystne relacje ze społeczeństwem oraz unikanie kontaktów międzyludzkich. Ponadto w sprzyjających warunkach, a także określonych stanach, mogą być przyczyną zachowań agresywnych²⁶.

Powyższa interpretacja wskazuje na mnogość elementów wpływających na możliwość zaburzenia prawidłowego funkcjonowania placówek szkolnych oraz osób. Zagrożenia przedstawiane z różnych perspektyw uświadamiają skalę problemów, jakie powstają w doborze odpowiednich środków oraz w opracowaniu planów działania.

Placówki szkolne należą do szczególnych miejsc, niezbędnym jest zatem aby zapewnieniu bezpieczeństwa obiektów i użytkowników nadać odpowiednio wysoki priorytet. Dokonując analizy niebezpieczeństw, należy zwrócić uwagę na typologię, identyfikację oraz taksonomię zagrożeń.

Obecna literatura prezentuje szeroki podział typologiczny, taksonomiczny oraz kwantyfikujący zagrożenia. Należy wziąć pod uwagę, że nie ma ujednoliconych reguł niniejszej analizy. Badania nad metodologią oceny zakłóceń funkcjonowania w placówkach szkolnych ukierunkowują badania w zakresie przyczyn, przyczyn zagrożeń, źródeł zagrożeń, sytuacji kryzysowej, a także procesu przygotowania oraz reagowania.

Ustalając niebezpieczeństwa mogące wystąpić na terenie szkół, należy dokonać analizy systemowej zagrożeń. W oparciu o nią zostaną zidentyfikowane elementy wpływające na zakłócenie bezpieczeństwa placówek. W ramach analizy systemowej zagrożeń, podjęta zostanie próba odpowiedzi na pytania:

- W jaki sposób rozpoznać zagrożenia oraz określić ich rozmiar/ zasięg?
- W jaki sposób przewidzieć zagrożenia wraz z ich skutkami?
- W jaki sposób ocenić ryzyko związane z wystąpieniem danego zagrożenia?

²⁶ W. Pokruszyński, *Filozofia bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide de Gasperi, Józefów 2013, s.124-125.

- W jaki sposób przygotować i sformalizować informacje o niebezpieczeństwach, pozwalających na planowanie, organizowanie oraz prowadzenie działań zwalczających zagrożenia i ich skutki?

Analiza ujęta w powyższy sposób pozwala powziąć działania kreujące oraz doskonalące reakcję członków placówek szkolnych na zagrożenia, a przede wszystkim sformalizować wzajemne relacje zagrożeń do bezpieczeństwa.

Należy zwrócić uwagę na źródła zagrożeń, rozumiane jako ciąg zdarzeń $A_0, A_1, \dots, A_k, \dots, A_n$. Zdarzenie początkowe oznaczone jako A_0 , należy interpretować jako przyczynę pierwotną lub praprzyczynę zagrożenia. Jest to element uważany za ogniskową powstałego niebezpieczeństwa, od którego, w razie zwłoki w jego identyfikacji, mogą eskalować kolejne zagrożenia (A_1, A_2, \dots, A_n). Kolejne zdarzenie wyróżnione jako A_k , oznacza punkt lub moment krytyczny danego zagrożenia, tym samym jego przyczynę krytyczną. Należy przez to rozumieć sytuację, w której zagrożenie, osiągając punkt A_k albo utrzymuje się na stałym poziomie (nie wzrasta), a następnie zaczyna się zmniejszać, albo zaczyna narastać lawinowo, prowadząc do katastrofy.

Prawidłowa oraz odpowiednio wczesna identyfikacja przyczyn pierwotnej i krytycznej pozwala podjąć działania minimalizujące negatywne następstwa, jednocześnie nie dopuszczając do rozwoju zdarzeń. Ponadto dokonując analizy źródeł zagrożeń w placówkach szkolnych należy zwrócić uwagę na kryteria względem których dokonywana jest klasyfikacja zagrożeń. Spośród szeregu kryteriów do najistotniejszych zaliczono:

- kryterium czasu – zagrożenia stałe, chwilowe, powtarzalne lub cykliczne,
- kryterium miejsca – zagrożenia wewnętrzne oraz zewnętrzne,
- kryterium genezy praprzyczyny – zagrożenia celowe oraz losowe,
- kryterium dynamiki zmian – zagrożenia silne oraz słabe,
- kryterium dostępności informacji – zagrożenia wykrywalne oraz niewykrywalne.

Specyfika placówek szkolnych wymaga jednak wprowadzenia poszerzonej o kolejne elementy taksonomii zagrożeń. Uwzględniając lokalizację przyczyny początkowej A_0 , której właściwie szybka identyfikacja odgrywa zasadniczą rolę w fazie przygotowania oraz reagowania, należy wyróżnić następujący podział:

- przyczyna proceduralna – niedoskonałość procedur stosowanych w systemie,
- przyczyna strukturalna – defekty w strukturze systemu które wywołują zagrożenia,
- przyczyna osobowa – ogniwo następstw i eskalacji zagrożenia.

Prowadzone badania mają na celu udoskonalić oraz zmodernizować obecny model działań osób w sytuacjach zagrożenia personalnego. Stworzenie wzorców i standardów, pozwoli na opracowanie właściwego kierunku działań. Pośród prezentowanych elementów taksonomii w opracowywanej koncepcji modelu działań, szczególne miejsce zajmuje *przyczyna proceduralna*. Niedoskonałość procedur stosowanych w systemie instytucji oświaty, stwarza elementarne wyzwanie modernizacji systemu. Kolejno *przyczyna strukturalna* obejmująca defekty w strukturze systemu wywołujące zagrożenie, odwołuje się do przyczyny zagrożenia. Prawidłowa oraz wczesna identyfikacja niezgodności, nieprawidłowości w strukturze systemu, powinna pozwolić na uniknięcie powstania i rozwoju danego zagrożenia. Z kolei *przyczyna osobowa* odwołuje się do konieczności szkoleń i kształcenia członków stałych oraz niestałych szkół. Zaniechanie niniejszej czynności tworzy czynnik kreujący zagrożenia i możliwość ich eskalacji.

Powyższe ujęcie taksonomiczne skłania do rozważań nad podejściem przyczynowym zagrożeń. Jednym z elementów prowadzonych badań, jest zwrócenie uwagi na sposób powstania zagrożeń w placówkach szkolnych. Możemy wyróżnić trzy formy zjawiskowe kreujące zagrożenia, które powstają w wyniku:

- działania sił przyrody,
- działalności człowieka,
- złożone, łączne działanie sił przyrody oraz działalności człowieka.

Podjęcie analizy przyczynowej powstających zagrożeń, pozwoli podjąć działania w obszarze profilaktyki zagrożeń oraz wprowadzić podział pomiędzy sferą *zapobiegania i przygotowania*. Należy zwrócić uwagę, że podjęte analizy oscylują wokół zjawisk związanych z działalnością człowieka.

Klasyfikacja zagrożeń jest procesem trudnym oraz złożonym. Wynika to z subiektywności poczucia zagrożenia oraz złożoności występujących zjawisk²⁷. Można mówić, że desygnatami zakreślającymi zawartość pojęcia „bezpieczeństwo”, jest zbiór zagrożeń²⁸. Można wyróżnić²⁹:

- zagrożenia obiektywne lub subiektywne,
- zagrożenia wewnętrzne lub zewnętrzne,
- zagrożenia indywidualne lub grupowe,
- zagrożenia abstrakcyjne lub konkretne
- zagrożenia potencjalne lub aktywne,
- sytuacje statyczne lub dynamiczne,
- wartości konstruktywne lub destruktywne.

Zagrożenia obiektywne, są to zagrożenia realne, rzeczywiste, niezależne od człowieka, ewentualności destrukcji lub szkody. Z kolei zagrożenia subiektywne odzwierciedlają świadomość istnienia danych zagrożeń lub braku takiej świadomości, a także ewentualnym braku wiedzy wobec możliwości zapobieżenia niebezpieczeństw.

Zagrożenia wewnętrzne odwołują się do braku stabilności i harmonijności danego systemu. Ponadto koncepcja zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego poszukuje istoty bezpieczeństwa w takich formach istnienia, które zapewniają trwanie, stabilizację, doskonalenie i rozwój³⁰. Z kolei zagrożenia zewnętrzne, określane jest jako niebezpieczeństwa ze strony innych podmiotów.

Zagrożenia indywidualne dotyczą sytuacji, w których pojedyncza jednostka narażona jest na niebezpieczeństwo. Natomiast zagrożenia grupowe obejmują dwoje lub więcej uczestników danej sytuacji.

Zagrożenia abstrakcyjne, są zagrożeniami stale występującymi i tylko w ich wyniku bezpośredniego rozpoznania jesteśmy w stanie uniknąć niebezpieczeństwa (tj. posiadanie nielegalnej broni – ukaranie posiadacza bez powstania bezpośredniego zagrożenia narażenia życia innych osób). Zagrożenia konkretne występują realnie w określonej sytuacji.

²⁷ B. Kaczmarczyk, *Typologia zagrożeń*, CNBOP-PIB, BiTP Vol. 35, Issue 3, 2014, s. 31-38.

²⁸ K. R. Zieliński, *Ochrona ludności... op. cit.*, s. 39-41.

²⁹ L. F. Korzeniowski, *Securitologia, nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008, s. 58-63.

³⁰ Por. J. Świniarski, *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, Ergos, Warszawa 1999, s. 13.

Zagrożenia potencjalne dotyczą sił chwilowo nieaktywnych, jednak mogących się ujawnić, którym można się skutecznie przeciwstawić z wykorzystaniem sił i środków będących w dyspozycji do neutralizacji danego zagrożenia. Zagrożenia aktywne, są to siły rzeczywiste o podłożu czynnym, których działanie zagraża jednostce lub danemu systemowi (np. terroryzm).

Sytuacje statyczne obejmują zagrożenia zrównoważone, których źródło aktywności jest mniejsze od posiadanych sił i środków obronnych. Zagrożenia statyczne mają charakter krótkoterminowy, lecz w dłuższej perspektywie ich aktywności nasila się dynamika, co skutkuje naruszeniem struktur danego systemu. Z kolei sytuacje dynamiczne obejmują zagrożenia, których aktywność oraz potencjał powoduje pozbawienie systemu równowagi oraz zmianę obecnej sytuacji.

Wartości konstruktywne dotyczą wypracowania nowych form dających pozytywne rezultaty oraz wnoszących nowe elementy do obecnego systemu. Wartości destruktywne odnoszą się do zniszczenia lub rozprzężenia funkcjonującego systemu, mającego na celu rujnąjącą zmianę.

Typologia zagrożeń jak i analiza źródeł zagrożeń, wskazują na zróżnicowane możliwości powstawania niebezpieczeństw w placówkach szkolnych. Zakwalifikowanie zagrożeń instytucji oświaty wyłącznie w ramach jednej z przywołanych poprzednio kategorii jest niemożliwe. Zagrożenia naturalne, społeczne, techniczne, a także antropologiczne, mają swoje odzwierciedlenie w kształtowaniu bezpieczeństwa placówek. Ponadto należy zwrócić uwagę na obszerność oraz wielowymiarowość czynników oddziaływania na system. Dla potrzeb doskonalenia działań osób w placówkach szkolnych w ramach utrzymania bezpieczeństwa personalnego, przydatne będzie opracowanie macierzy zagrożeń przedstawiającej prawdopodobieństwo zaistnienia wraz z poziomem zagrożenia.

2.3. Istotne zagrożenia we współczesnych polskich warunkach

Zwracając uwagę na obecne zagrożenia w placówkach szkolnych, należy spojrzeć na problem nieco szerzej. Jak wynika z prowadzonych analiz, eskalacja zagrożeń personalnych jest wynikiem narastających działań młodzieży w sferze cyberprzestrzeni, relacji interpersonalnych, czy niepełnowymiarowego zrozumienia funkcjonującego systemu zasad i norm. Ponadto na uwagę zasługuje

przybierający na sile problem akceptacji, asymilacji oraz tolerancji poszczególnych jednostek.

Ostatnie lata przynoszą szereg zmian w postrzeganiu przejawów agresji wśród młodzieży. Dotychczas najczęściej spotykana *agresja na ulicy*, zaczyna być coraz bardziej widoczna na terenach placówek szkolnych oraz w przestrzeni cyfrowej. Ta druga jest w stanie wyrządzić krzywdę w formie psychicznej, z jednoczesną możliwością przeniesienia form agresji w przestrzeń formalną – do życia prywatnego i na teren szkoły.

Należy zwrócić uwagę, że spotykana agresja zaczyna przybierać coraz drastyczniejsze formy z zauważalnym obniżaniem się wieku sprawców. Stwarza to poważne wyzwanie w kształtowaniu stosownych zachowań wśród młodzieży, a także norm, regulacji prawnych oraz programów szkoleniowych dla członków stałych i niestałych placówek szkolnych.

Centrum Badania Opinii Społecznej przeprowadziło w 2011 roku badanie obejmujące problem przemocy szkolnej. Reprezentatywna grupa dorosłych Polaków uznała, że przemoc szkolna jest poważnym problemem (88%) oraz że szkoły nie radzą sobie z przemocą (78%). Z kolei równorzędne badania na reprezentatywnej grupie uczniów polskich szkół przedstawiają, że jedynie 27% z nich uważa przemoc szkolną za poważny problem, z kolei 21% sądzi, że szkoły nie radzą sobie z problemem przemocy³¹.

Agresja jako zróżnicowane zjawisko przybiera różne formy stosowanej przemocy. W większości dotychczas przeprowadzonych badań wyróżnia się następujące typy:

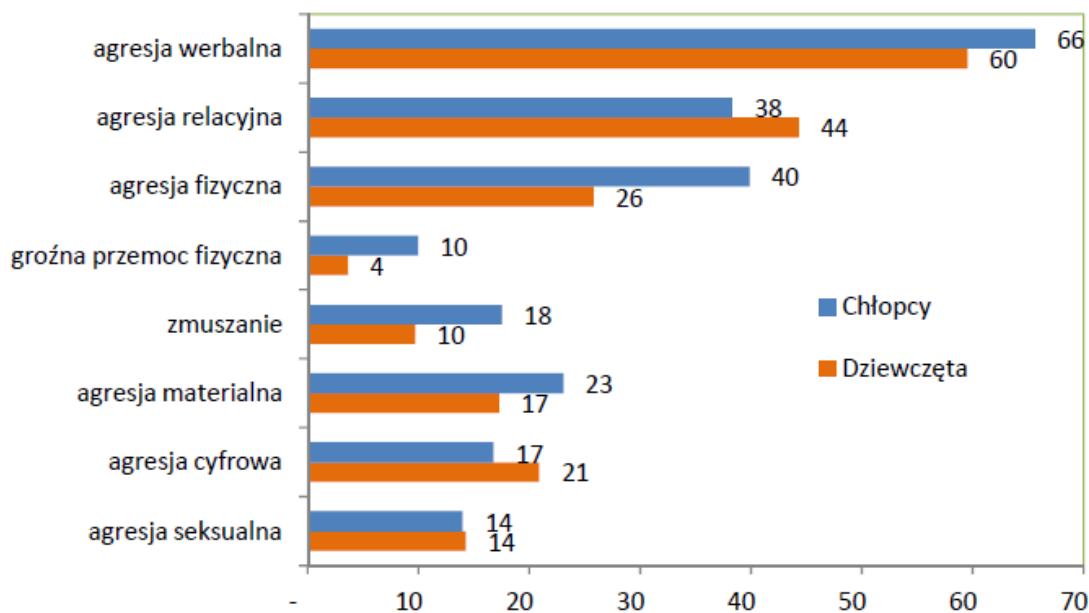
- agresja werbalna – stosowanie w formie ustnej niecenzurowanych słów i obraźliwych zwrotów w stosunku do drugiej osoby,
- agresja relacyjna – kierowane obelżywe zachowania, inicjowane kłamstwa, działania powodujące wykluczenie z danej grupy,
- agresja fizyczna – celowe działania agresora w postaci kontaktu bezpośredniego lub za pośrednictwem przedmiotów lub urządzeń, powodujące urazy na ciele poszkodowanego,

³¹A. Komendant-Brodowska, *Agresja i przemoc szkolna, Raport o stanie badań, Analizy IBE, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014, s. 6.*

- groźna przemoc fizyczna – celowe działania agresora w postaci kontaktu bezpośredniego lub przy użyciu ostrych przedmiotów lub broni, powodujące mocne obrażenia ciała,
- zmuszanie – wykonywanie czynności pod presją wbrew woli drugiej osoby,
- agresja materialna – celowe zniszczenie czyjeś własności lub zmuszanie do kupowania rzeczy za pieniądze poszkodowanego, bądź przywłaszczenie gotówki,
- agresja cyfrowa – niecenzurowane lub obraźliwe informacje przekazywane w cyberprzestrzeni w postaci pisemnej lub graficznej na portalach społecznościowych bądź komunikatorach internetowych,
- agresja seksualna – działania wbrew woli drugiej osoby obejmujące m.in.: obnażanie/ rozbieranie, dotykanie, podglądanie np. w toalecie z powodów seksualnych.

W *Raporcie o stanie badań dotyczącego Agresji i przemocy szkolnej* wnikającej z analiz Instytutu Badań Edukacyjnych, przedstawiono dane dotyczące agresji w szkołach³². Do najistotniejszych przejawów przemocy zalicza się agresję: werbalną, relacyjną i fizyczną. Są to przejawy, które w badaniach uzyskały największą liczbę odpowiedzi. Zestawiając poszczególne typy agresji można zaprezentować wykres obejmujący odsetek badanych chłopców oraz dziewcząt, którzy doświadczyli różnych form agresji (Rys 2.9.).

³² Ibidem.

Rysunek 2.9. Odsetek ofiar różnych typów agresji (którzy doświadczyli danej formy agresji co najmniej raz) w podziale na chłopców i dziewczynki

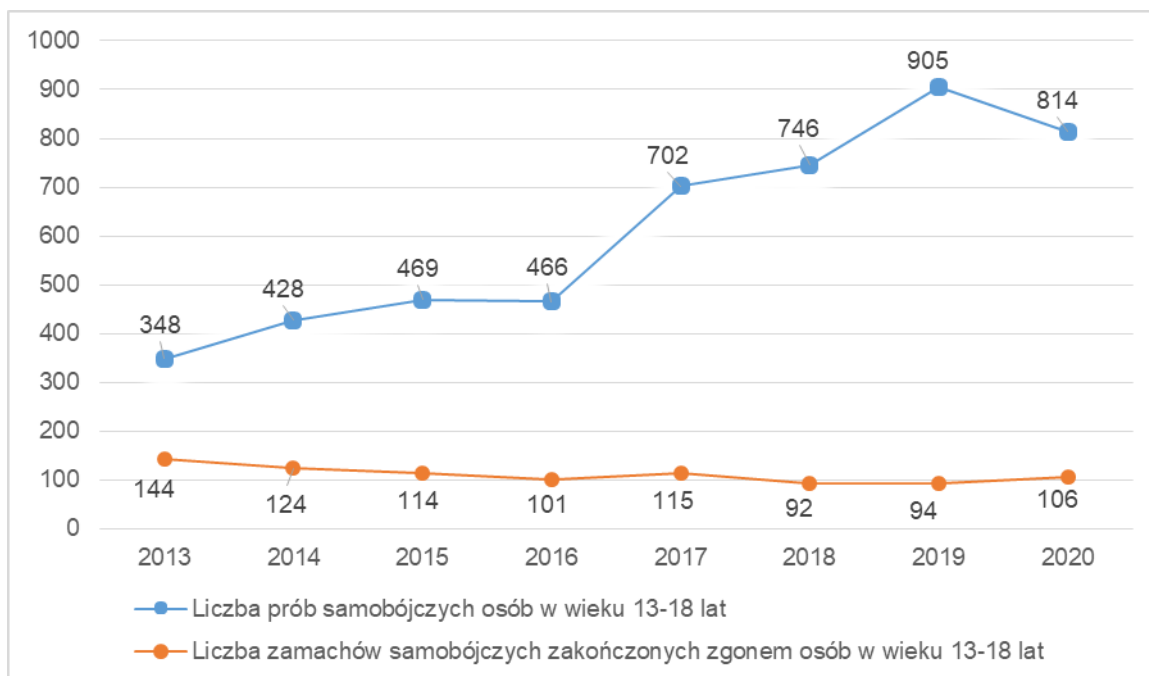
Źródło: A. Komendant-Brodowska, *Agresja i przemoc szkolna, Raport o stanie badań*, Analizy IBE, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014, s. 25.

Sytuacje, do których doszło w 2019 roku w szkole w Brześciu Kujawskim oraz na warszawskim Wawrze, zaliczane są do *groźnej przemocy fizycznej*. Ponadto, biorąc pod uwagę szereg podobnych incydentów na terenie Polski oraz poza jej granicami, można uznać, że uklasyfikowana na czwartej pozycji forma przemocy w ostatnich latach przyjęła tendencję wzrostową.

Rozważania skłaniają do organizacji cyklicznych badań pozwalających monitorować tendencje rozwojowe poszczególnych agresji w szkołach. Ponadto dynamicznie zmieniające się formy przemocy wraz ze spotykaną ewolucją ich przestrzeni, są kolejnym argumentem opowiadającym się za koniecznością prowadzenia analiz.

Kolejnym elementem istotnych zagrożeń na które należy zwrócić uwagę, są próby samobójcze wśród młodzieży szkolnej. Według statystyk policyjnych nastąpił wzrost liczby prób samobójczych w ostatnich czterech latach osób poniżej osiemnastego roku życia (Rys 2.10.). W 2017 roku odnotowano 115 skutecznych zamachów na własne życie wśród nieletnich spośród 702 prób. Rok 2018 uklasyfikował się z liczbą 97 osób (5 osób w wieku 7-12 lat; 92 osoby w wieku 13-

18 lat na 746 prób). w 2019 roku wynik utrzymywał się na względnie podobnym poziomie do poprzedniego roku i wyniósł 98 samobójstw (4 osoby w wieku 7-12 lat; 94 osoby w wieku 13-18 lat na 905 prób)³³. Natomiast w roku 2020 nastąpił ponowny wzrost zamachów na własne życie wśród nieletnich. Niniejszy rok zakończył się z niechlubnym wynikiem 116 samobójstw (10 osób w wieku 7-12lat; 106 osób w wieku 13-18 lat na 814 prób)³⁴. Zestawiając niniejsze dane z odnotowanymi próbami samobójczymi ogółem w Polsce (Rys 2.11.), liczba nieletnich stanowiła w roku: 2017 - 6,3 pkt%; 2018 -6,68 pkt%; 2019 - 7,56 pkt%; 2020 - 6,77 pkt%. Z kolei zestawienie zamachów samobójczych zakończonych zgonem ogółem w Polsce z liczbą nieletnich wyniosła wśród młodzieży w roku: 2017 – 2,17 pkt%; 2018 – 1,77 pkt%; 2019 – 1,78 pkt%; 2020 – 2,05 pkt%.

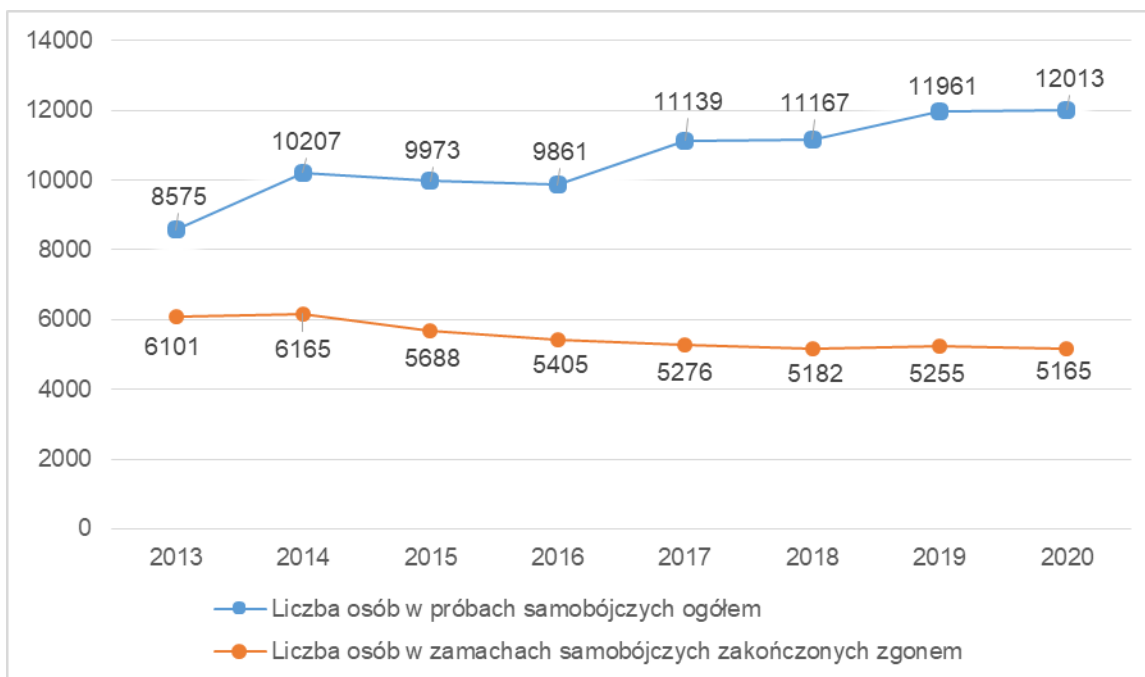

Rysunek 2.10. Zestawienie samobójstw oraz prób samobójczych osób w wieku 13-18 lat

Źródło: Na podstawie danych policyjnych, [online.][w:] <https://statystyka.policja.pl/> [dostęp 20.07.2021]

³³ [online.][w:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/samobojstwa-wsrod-dzieci-rosnie-ich-liczba-najmlodsze-mialo-osiem-lat/e4gvnc7> [dostęp 06.07.2021]

³⁴ [online.][w:] <https://ciekaweliczby.pl/tag/samobojstwa/> [dostęp 06.07.2021]

Rysunek 2.11. Zestawienie samobójstw oraz prób samobójczych ogółem w Polsce

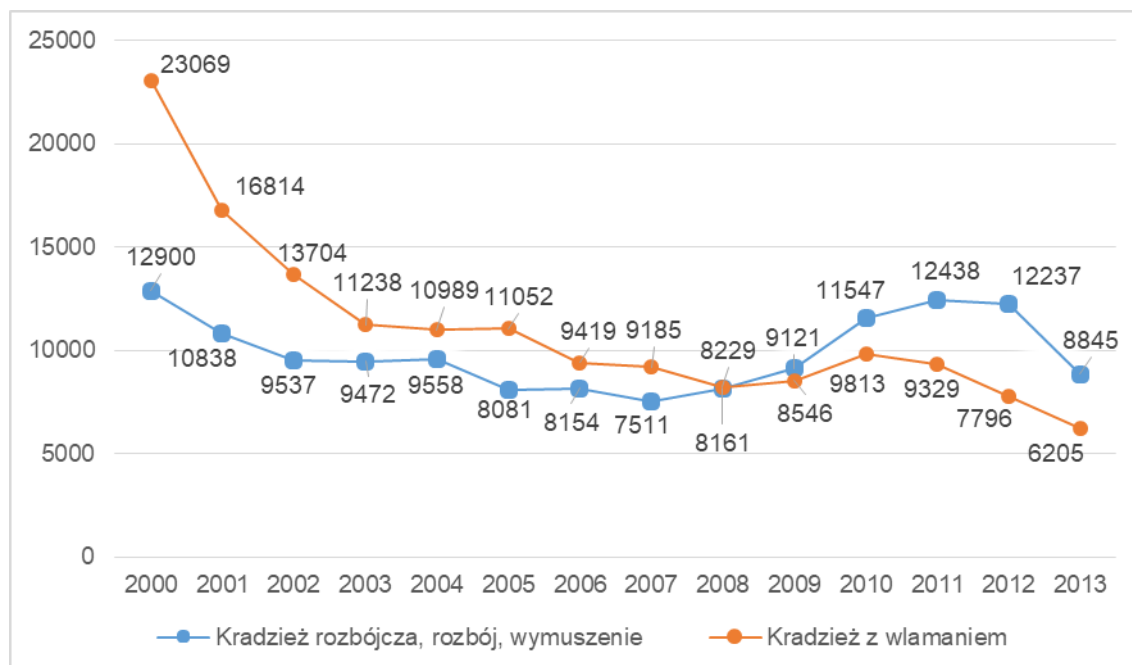
Źródło: Na podstawie danych policyjnych, [online.][w:] <https://statystyka.policja.pl/> [dostęp 20.07.2021]

Liczba prób oraz skutecznych prób samobójczych wśród młodzieży skłania do rozważań nad przyczynowością zamachów na własne życie tak licznej grupy. Widoczny wzrost w ostatnich czterech latach może mieć swoją przyczynowość w rozważaniach znajdujących się w rozdziale piątym, jako identyfikacja najgroźniejszych zagrożeń personalnych w placówkach szkolnych.

Ponadto warto zwrócić uwagę na inne zagrożenia spotykane w środowisku nieletnich. Dane statystyczne udostępnione przez Komendę Główną Policji prezentują szereg zagrożeń, z którymi spotyka się młodzież. Należy zauważyć, że dane, które zostały uszczegółowione o wybrane wartości modus operandi, mogą nie odzwierciedlać pełnych zjawisk.

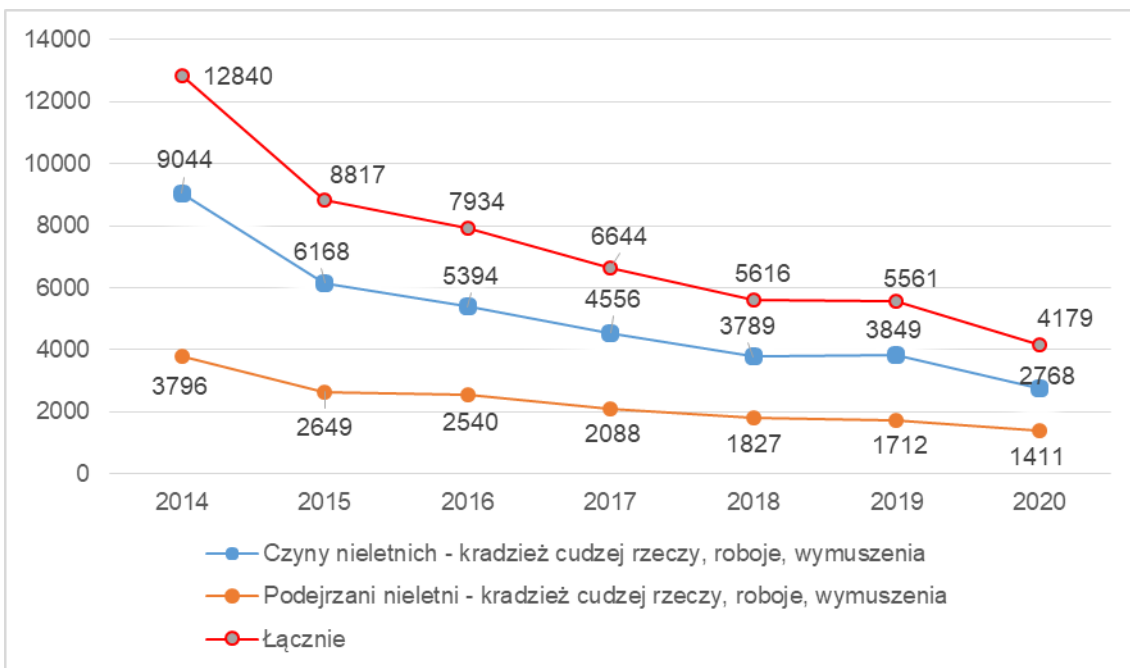
Na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 9 sierpnia 2013 r. w sprawie programu badań statystyki publicznej na rok 2014 (Dz. U. 2013 r. poz. 1159), Ministerstwo Sprawiedliwości zostało zobowiązane do gromadzenia i przekazywania danych o osobach nieletnich i ich czynach karalnych jako organ mający informację o całości zagadnienia. W związku z czym Policja gromadzi

informacje o osobach nieletnich i ich czynach tylko i wyłącznie po uzyskaniu informacji o zakończeniu przez Sąd postępowania w sprawach nieletnich. Należy nadmienić, iż żaden przepis nie określa obowiązku przekazywania przez Sądy zwrotnej informacji do Policji. Przepięstwa stwierdzone zawierają czyny karalne, ale tylko jako fragment całości zagadnienia. Dodatkowo do końca 2012 roku prezentowane dane zawierały zarówno informacje o postępowaniach przygotowawczych prowadzonych przez Policję, jak również o postępowaniach prowadzonych we własnym zakresie przez prokuraturę (bez udziału Policji). Od początku 2013 roku gromadzone są tylko informacje w oparciu o postępowania przygotowawcze prowadzone wyłącznie przez Policję.

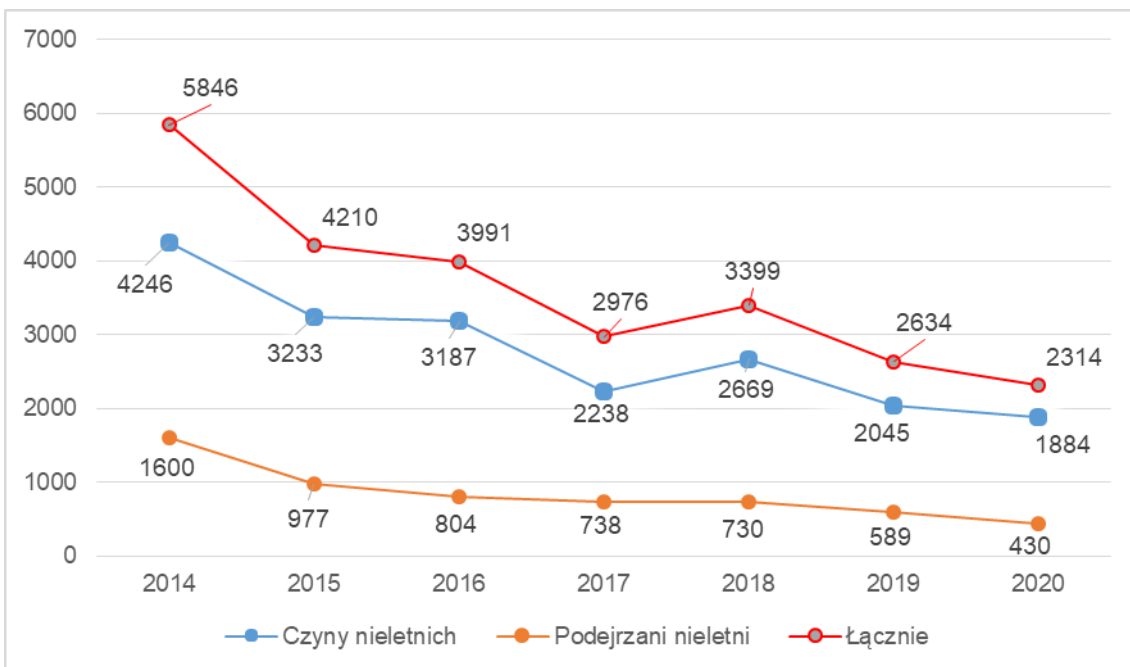
Rysunek 2.12. Przestępczość nieletnich – kradzieże w latach 2000-2013

Źródło: Na podstawie danych policyjnych, [online.][w:] <https://statystyka.policja.pl/> [dostęp 20.07.2021]

Rysunek 2.13. Przestępczość nieletnich – kradzieże w latach 2014-2020

Źródło: Na podstawie danych przesłanych z KGP.

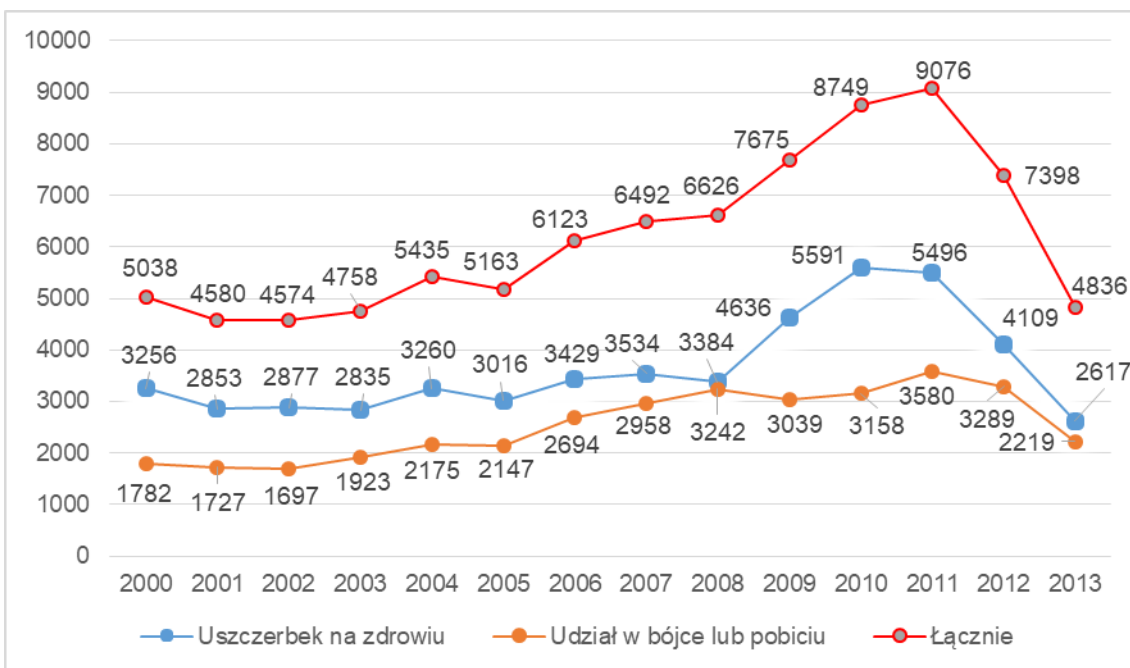

Rysunek 2.14. Przestępczość nieletnich – kradzież z włamaniem

Źródło: Na podstawie danych przesłanych z KGP.

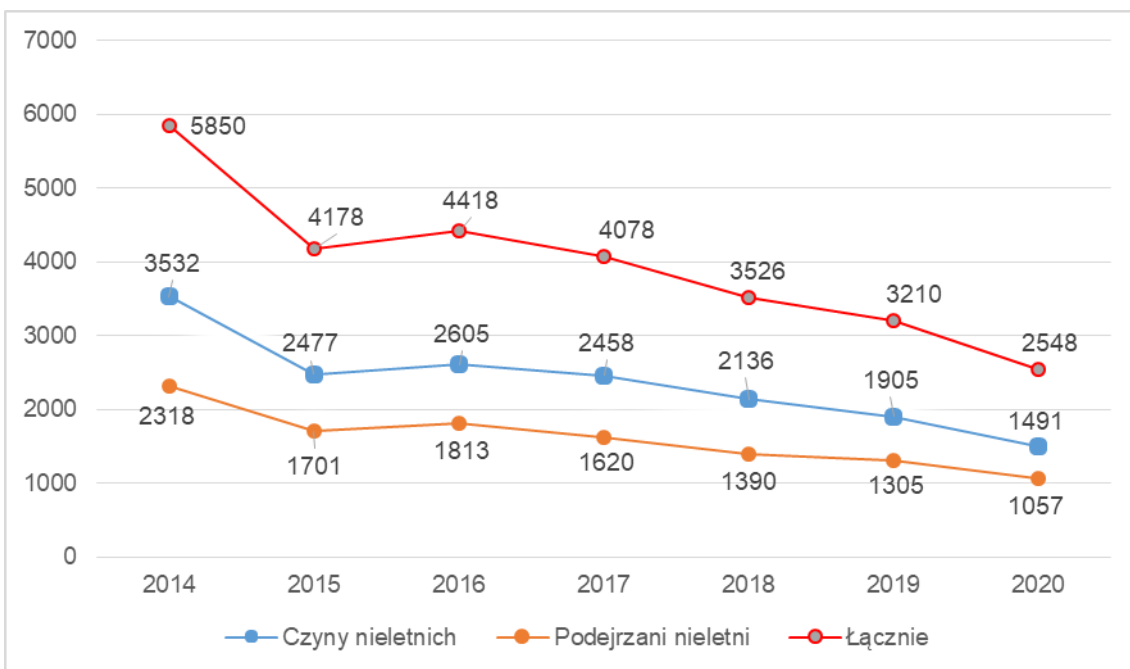
Badania metodą wtórną wykazują spadek przestępczości o charakterze kradzieży rozbójniczej, rozbojów, wymuszeń oraz kradzieży z włamaniem (Rys. 2.12.; 2.13.; 2.14.). Spadek liczby przestępstw nieletnich w tym zakresie może wynikać z poprawy sytuacji materialnej wśród młodzieży. Należy jednak pamiętać, że dane za lata 2014-2020 nie uwzględniają zakończonych spraw przez sądy i prokuratury. Liczba rzeczywista jest wyższa od przedstawianej. Niemniej, nie wpływa to na zobrazowanie problemu jako istotnego w rozważaniach. Liczba poszczególnych przestępstw sięgająca kilku tysięcy rocznie jest znacząca i warta uwagi.

Znacznie poważniejszymi działaniami młodzieży, jest dokonanie uszczerbku na zdrowiu lub pobicie drugiej osoby. Analiza wykazuje, że forma przestępstw na przestrzeni lat utrzymuje się na względnie podobnym poziomie z tendencją spadkową (bez uwzględnienia danych z sądów i prokuratury) (Rys. 2.15.; 2.16.). Przestępczość w formie uszczerbku na zdrowiu, uczestnictwa w bójce lub pobiciu jest wśród młodzieży widoczna w coraz młodszej grupie wiekowej. Internet jako globalna forma komunikacji z jednej strony umożliwia zdalne rozwiązanie konfliktów w formie werbalnej, a z drugiej jest ogniskową do przeniesienia konfliktów do świata realnego. Doskonałym przykładem takiej działalności są publikowane w portalach społecznościowych przez tzw. patostreamerów filmy przedstawiające wykroczenia, przestępstwa i przemoc. Odzwierciedla to problem który nasila się w ostatnich latach przybierając nowe formy przemocy i agresji.

Rysunek 2.15. Przestępczość nieletnich – uszczerbek na zdrowiu/ pobicia w latach 2000-2013

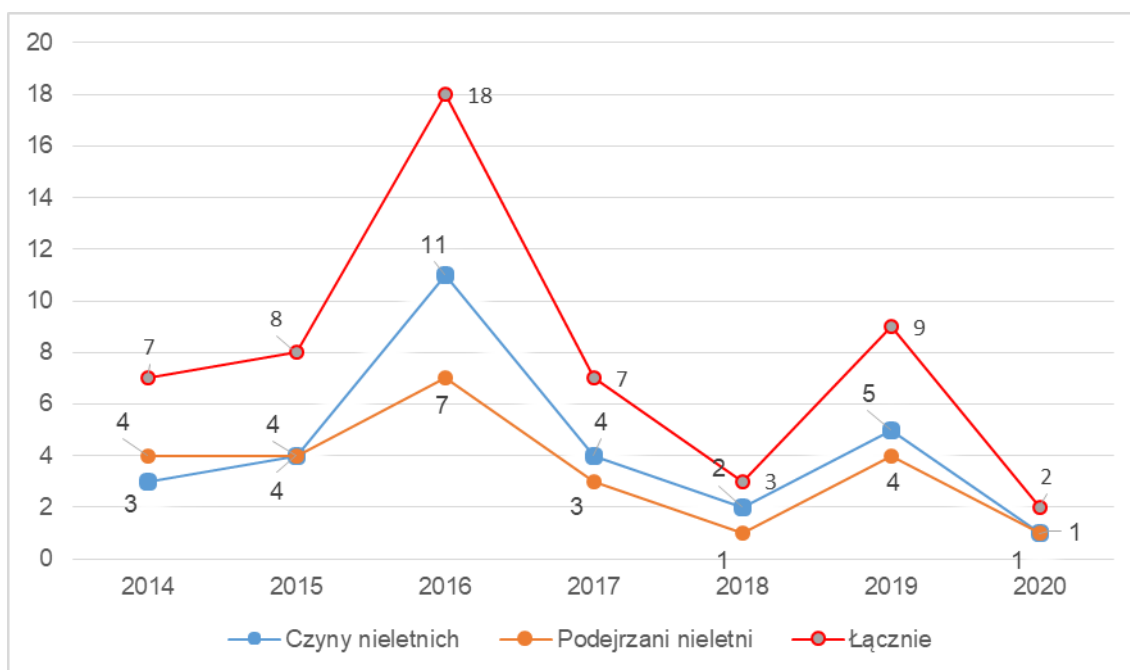
Źródło: Na podstawie danych policyjnych, [online.][w:] <https://statystyka.policja.pl/> [dostęp 20.07.2021]

Rysunek. 2.16. Przestępczość nieletnich – uszczerbek na zdrowiu/ pobicia w latach 2014-2020

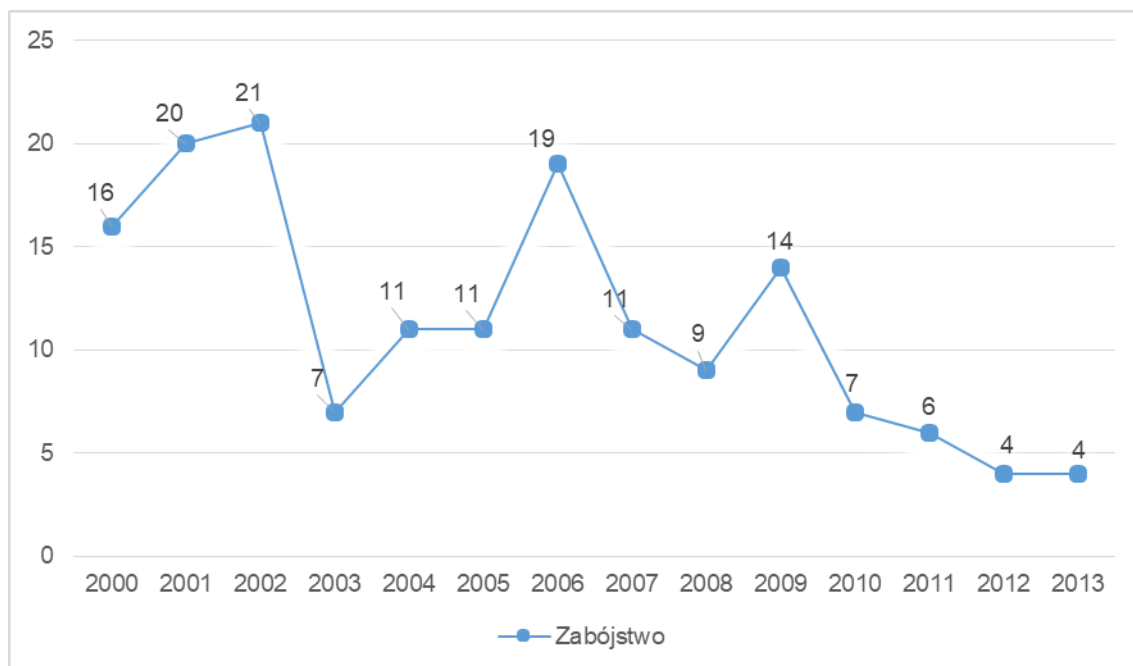
Źródło: Na podstawie danych przesłanych z KGP.

Najbrutalniejszą odnotowaną formą przestępstw wśród nieletnich są zabójstwa. Na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat możemy zauważyć spadek dokonywanych morderstw. Liczba oscylująca od 21 do 1 zabójstwa rocznie skłania do rozważań nad przyczynowością takich zachowań wśród młodzieży (Rys. 2.17.; 2.18.). Ostatnie czasy ukazują, że ta forma przestępstw coraz częściej spotykana jest w placówkach szkolnych w Polsce i za granicą. Jest to najgroźniejsza forma uderzająca w bezpieczeństwo personalne osób. Wstępna analiza wykazuje, że przyczynowość zjawiska ma swoje podłoże w szeregu czynników, na które składają się aspekty psychologiczne, ideologiczne czy ekonomiczne. W dalszej części pracy zostanie podjęta próba wyjaśnienia złożoności tego zjawiska.

Rysunek 2.17. Przepępczość nieletnich – zabójstwa w latach 2014-2020

Źródło: Na podstawie danych przesłanych z KGP.

Rysunek. 2.18. Przestępczość nieletnich – zabójstwa w latach 2000-2013

Źródło: Na podstawie danych policyjnych, [online.][w:] <https://statystyka.policja.pl/> [dostęp 20.07.2021]

Należy zwrócić również uwagę na pozostałe formy przestępstw tj. zgwałcenia, narkomanię czy uszkodzenie rzeczy. Liczba dokonywanych zgwałceń wśród nieletnich w latach 2000-2013 oscylowała od 92 do 311 w skali roku (Zał. Rys. 2.3.). Z kolei w latach 2014-2020 od 73 do 145, wg danych policyjnych (Zał. Rys. 2.4.). Najwyższą odnotowaną liczbą pod kontem zgwałceń był rok 2010, w którym nieletni dokonali 311 czynów karalnych, najniższą rok 2020 z liczbą 73.

Problem narkomanii wśród młodzieży związany jest z kolejnymi istotnymi zagrożeniami (Zał. Rys. 2.7.). Badania metodą wtórną prezentują dane z lat 2014 - 2020. Największa łączna liczba przestępstw wśród nieletnich (czyny i podejrzani) została odnotowana w 2014 roku i wynosiła 15797 osób. Na przestrzeni lat do roku 2020, zarejestrowane zdarzenia zmniejszyły się do 8631 osób.

Sięganie po substancje niedozwolone przez młodzież jest coraz częstsze z widocznym obniżeniem wieku konsumentów. Według prowadzonych badań na grupie 222 osób, młodzież najczęściej sięga po narkotyki z powodu ucieczki od problemów (12%), pod namową znajomych (16%) lub chęcią zrelaksowania się

(72%)³⁵. Popularne w ostatnich czasach „dopalacze” są alternatywą dla spopularyzowanej marihuany, jednakże przynoszą dramatyczne konsekwencje – nawet utraty życia. Należy zwrócić uwagę na sięganie przez nieletnich po substancje powszechnie dostępne, którymi są leki przeciwbólowe. Należy mieć na uwadze, że niniejsza forma wykroczenia, może mieć swoje konsekwencje w eskalacji konfliktów wśród młodzieży, po czym mogą nastąpić czyny przestępcze.

Powyższe zestawienie prezentuje mnogość problemów, z jakimi mierzą się nieletni. Identyfikacja przyczyny oraz przyczyny powstania zagrożeń, stawia wyzwanie w stworzeniu skutecznego modelu organizacji działań podnoszących bezpieczeństwo personalne w placówkach szkolnych. Problem poszczególnych przestępstw i wykroczeń zauważalny jest w coraz większym stopniu. Znaczna większość szkół nie ujawnia powstałych zdarzeń, chcąc uchronić dobre imię danej placówki. Takie zabiegi nie pozwalają na prawidłowe zidentyfikowanie skali problemu na terenie kraju. Mając na celu stworzenie nowego modelu doskonalenia organizacji działań osób zapewniających bezpieczeństwo personalne w szkołach, należy uznać, że wiele aktualnych problemów uzasadnia taką potrzebę. Prezentowane dane statystyczne udostępnione przez Komendę Główną Policji w Warszawie, mimo że nie uwzględniają wszystkich problemów i przestępstw młodzieży dokonanych na terenie kraju, jednoznacznie wskazują na potrzebę stworzenia nowych rozwiązań w przedmiotowym obszarze.

2.4. Uwarunkowania prawne w obszarze bezpieczeństwa szkół

Współczesne czasy, niosące diametralne zmiany w postrzeganiu bezpieczeństwa, wymuszają tworzenie wyspecjalizowanych form ochrony ludności. Coraz bardziej skomplikowana rzeczywistość tworzy swego rodzaju asymetrię systemów zabezpieczeń względem powstających zagrożeń.

Jednym z celów koncepcji szkoleniowej, jest zapoznanie z obowiązującymi zasadami oraz wypracowanymi standardami reakcji. W szczególności ważne będzie prowadzenie szkoleń teoretyczno-praktycznych osób już od najmłodszych lat. Młodzież uzyskując odpowiednią wiedzę w okresie szkolnym, jest w stanie

³⁵ S. Pniak, *Narkomania młodzieży problemem współczesności*, ZNRS 1(9)/2015, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych we Wrocławiu, Wrocław 2015, s. 53-59.

powziąć odpowiednie działania w sytuacji kryzysowej. Szkoła jako podstawowa jednostka kształtowania umiejętności, ma największą skuteczność przekazywania wiedzy. Organizacja działań szkoleniowych na wypadek pożarów, katastrof technicznych, podtopień, a także sytuacji wzięcia zakładników, bądź innego aktu terroru, jest w dzisiejszych czasach szczególnie ważna. Zmieniające się warunki klimatyczne, zwiększają prawdopodobieństwo wystąpienia zagrożeń naturalnych³⁶, z kolei prowadzona polityka wewnętrzna oraz zewnętrzna, może skutkować m.in. zagrożeniami antropogenicznymi³⁷ oraz migracyjnymi.

Bezpieczeństwo w szkołach jest jednym z kluczowych zagadnień polityki oświatowej. Dążenia do zapewnienia bezpieczeństwa w placówkach szkolnych zawarte jest w szeregu aktów prawnych. Większość dyrektorów i nauczycieli interpretuje je jako przepisy oświatowe. Za ich pośrednictwem realizują najistotniejsze kwestie utrzymania bezpieczeństwa.

Opracowane przepisy określają najważniejsze obowiązki zapewniania bezpieczeństwa uczniom oraz osobom przebywającym w instytucji. Ponadto zawierają informację obejmującą stworzenie higienicznych i bezpiecznych warunków pracy, nauki oraz zabawy. Zwracają także uwagę na kreowanie przyjaznego klimatu wśród uczestników, przeciwdziałania przemocy, uzależnieniom, a także promocję zdrowia i aktywnego wypoczynku³⁸.

Do najważniejszych uregulowań prawnych określających zasady bezpieczeństwa oraz obowiązki postępowania w sytuacjach zagrożenia należą:

- 1) Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 59, 949 i 2203 oraz z 2018 r. poz. 650);
- 2) Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz. U. z 2018 r. poz. 620);
- 3) Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (Dz. U. z 2018 r. poz. 452, 650, 730);
- 4) Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2017 r. poz. 1189 i 2203);

³⁶ Zagrożenia naturalne człowieka – są zagrożeniami wynikającymi z klęsk żywiołowych, a w niektórych przypadkach działalnością człowieka. Zaliczmy do nich: pożary, powodzie, podtopienia, huragany, śnieżyce, mrozy itp.

³⁷ Zagrożenia antropogeniczne – wszelkiego rodzaju zanieczyszczenia wprowadzane do otoczenia poprzez działalność gospodarczą człowieka.

- 5) Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2016 r. poz. 1654, z 2017 r. poz. 773);
- 6) Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (Dz. U. z 2017 r. poz. 459, 933, 1132, z 2018 r. poz. 398, 650);
- 7) Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz. U. z 2017 r. poz. 2204, z 2018 r. poz. 20, 305, 663);
- 8) Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks Pracy (Dz.U. 1974 Nr 24 poz. 141 tj. Dz.U. 2018 poz. 917).
- 9) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. Nr 61, poz. 624, z późn. zm.),
- 10) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U. z 2003 r., Nr 6 , poz. 69),
- 11) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i sportu z dnia 7 stycznia 2003r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. Nr 11, poz. 114),

Powyższy zestaw uregulowań pozwala tworzyć koncepcje, systemy, procesy oraz plany, które w zasadniczy sposób wpływają na utrzymanie bezpieczeństwa placówek szkolnych. Należy przy tym wyszczególnić kilka fundamentalnych zapisów. Art. 1, pkt. 14 i 21 ustawy prawo oświatowe informuje, że system oświaty zapewnia utrzymanie bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach i placówkach oraz upowszechnianie wśród dzieci i młodzieży wiedzy o bezpieczeństwie. Ponadto obejmuje kształtowanie właściwych postaw wobec zagrożeń, w tym związanych z korzystaniem z nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz zagrożeń wynikających z sytuacji nadzwyczajnych. Kolejno art. 5 mówi, że nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską, z poszanowaniem godności osobistej ucznia³⁹. Elementarnym zapisem jest

³⁹ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 59, 949 i 2203 oraz z 2018 r. poz. 650).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach⁴⁰. W rozporządzeniu można odczytać następujące uregulowania⁴¹:

1) §2; §3:

Dyrektor zapewnia bezpieczne i higieniczne warunki pobytu w szkole lub placówce, a także bezpieczne i higieniczne warunki uczestnictwa w zajęciach organizowanych przez szkołę lub placówkę poza obiektami należącymi do tych jednostek. Dyrektor dokonuje kontroli obiektów należących do szkoły lub placówki pod kątem zapewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków korzystania z tych obiektów. Z ustaleń kontroli sporządza się protokół, który podpisują osoby biorące w niej udział. Kopię protokołu dyrektor przekazuje organowi prowadzącemu.

2) §5:

Plan ewakuacji szkoły lub placówki umieszcza się w widocznym miejscu, w sposób zapewniający łatwy dostęp. Drogi ewakuacyjne oznacza się w sposób wyraźny i trwały.

3) §7; §9; §15:

Teren szkoły i placówki jest ogrodzony. W pomieszczeniach zapewnia się właściwe oświetlenie, wentylację oraz ogrzewania, instalację do odprowadzania ścieków i wody deszczowej. Miejsca pracy oraz pomieszczenia, do których jest wzbroniony dostęp osobom nieuprawnionym, są odpowiednio oznakowane i zabezpieczone przed swobodnym dostępem.

4) §19:

Niedopuszczalne jest prowadzenie zajęć, gdy pomieszczenie lub inne miejsce w którym mają się one odbyć, bądź stan znajdującego się w nim wyposażenia stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa. W momencie pojawienia się zagrożenia w trakcie zajęć, należy je niezwłocznie przerwać i wyprowadzić zagrożone osoby z danego miejsca.

⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U. z 2003 r. nr6, poz. 69, z późn. zm.)

⁴¹ Por. Ibidem.

Powyższe rozporządzenie reguluje również szereg czynności w stosunku do prowadzenia warsztatów, laboratoriów, działań w pracowniach oraz stanowiskach praktycznej nauki zawodu. Ponadto informuje o konieczności, poprawności prawnej podjęcia czynności w razie wypadku osoby/osób pozostających pod opieką szkoły i placówki.

Można zauważyć, że większość czynności organizacyjnych oraz zapobiegawczych wpływających na wzrost bezpieczeństwa spoczywa na dyrektorze placówki. Ponadto osobami odpowiedzialnymi są nauczyciele oraz osoby współpracujące w danej instytucji. Uczniowie jako członkowie niestali, wykonują polecenia przełożonych w celu uniknięcia zagrożenia. Celem niniejszej pracy jest nie tylko zwiększenie efektywności prowadzonych działań wobec członków stałych, ale również wskazanie na sposoby wypracowania odpowiednich reakcji i zwiększenia świadomości członków niestałych.

Stosowanie się do powyższych uregulowań zmniejsza prawdopodobieństwo zaistnienia zdarzenia o znamionach sytuacji kryzysowej, a w momencie ich powstania umożliwia podjęcie działań zaradczych.

Warto zauważyć, że najczęściej brany pod uwagę zagrożeniem skutkującym ewakuacją budynku są pożary. W związku z powyższym podjęto decyzję o obowiązku przeprowadzania próbnych ewakuacji budynków / placówek oświaty.

Obowiązek który został nałożony w 2010 roku przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji obejmujący przeprowadzenie szkolenia z ewakuacji budynku, bezpośrednio wpływa na skuteczność uświadamiania młodzieży określonych zagrożeń. Ponadto pozwala zapoznać młodzież z obowiązującymi regulami i zasadami postępowania w sytuacjach zagrożenia.

Można uznać, że z obowiązkiem próbnej ewakuacji budynków mamy do czynienia już od 19 lat, szkół od 12 lat. W ciągu tego okresu do zmian w przepisach dochodziło trzy razy. Rozporządzenie w pierwszej formie (2003 rok) kreowało dwa warunki konieczności przeprowadzenia próbnej ewakuacji. Pierwszym z nich była minimalna liczba - 51 osób będącymi jej stałymi użytkownikami, z kolei drugim było to, że osoby musiały znajdować się w strefie pożarowej. W związku z przywołanym przepisem, próbnej ewakuacji podlegały duże budynki, obiekty administracyjno-biurowe oraz budynki mieszkalne.

Ze względu na specyfikację obiektu, przeprowadzenie ewakuacji w obiektach administracyjno-biurowych, nie powoduje tyle problemów co zorganizowanie ewakuacji w blokach mieszkalnych.

W związku z powyższym, w 2006 roku zmieniono *Rozporządzenie*⁴², wprowadzając warunek, że obiekty mieszkalne nie kwalifikują się do kategorii zagrożenia ludzi (ZL IV – budynki mieszkalne). Jednakże przepis w dalszym ciągu był niedopracowany oraz nie obejmował przedszkoli, szkół, internatów, domów studenckich, gdyż wyszczególniał wyłącznie stałych użytkowników.

Do kolejnej zmiany *Rozporządzenia* doszło w 2010 roku⁴³. Wprowadzono dwa istotne punkty (§17.1. oraz §17.2.) uzupełniające powstałe nieprawidłowości. Zgodnie z § 17.1., *Właściciel lub zarządca obiektu przeznaczanego dla ponad 50 osób będących jego stałymi użytkownikami, niezakwalifikowanego do kategorii zagrożenia ludzi ZL VI, powinien co najmniej raz na 2 lata przeprowadzić praktyczne sprawdzenie organizacji oraz warunków ewakuacji całego obiektu*⁴⁴. Tym samym, na zarządcę budynku mieszkalnego, został nałożony obowiązek organizacji i przygotowania właściwych warunków do sprawnego opuszczenia obiektów przez mieszkańców. Drugim analizowanym punktem *Rozporządzenia* jest §17.2, który mówi, że *w przypadku obiektów, w których cyklicznie zmienia się jednocześnie grupa powyżej 50 użytkowników, w szczególności: szkół, przedszkoli, internatów, domów studenckich, praktycznego sprawdzenia organizacji oraz warunków ewakuacji należy dokonać – co najmniej raz na rok, jednak w terminie nie dłuższym niż 3 miesiące od dnia rozpoczęcia korzystania z obiektu przez nowych użytkowników*⁴⁵.

Dzięki wprowadzonej zmianie możemy stwierdzić, że od 12 lat młodzież szkolna, powinna zdobywać podstawową wiedzę i umiejętności prawidłowego zachowania w momencie zagrożenia budynku. Jednak trzeba odpowiedzieć na pytanie, jak sytuacja wygląda w praktyce? O ile wiedza teoretyczna o postępowaniu w sytuacji zagrożenia jest przekazywana, to z analizy badań metodą sondażową w wywiadzie osobowym wynika, że nie wszystkie szkoły do

⁴² *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 kwietnia 2006 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów.*

⁴³ *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów.*

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ *Ibidem.*

końca przestrzegają rygoru ćwiczeń praktycznych. Różnica mocno uwidacznia się pomiędzy dużymi aglomeracjami miejskimi, gdzie w większości – 8/10 osób potwierdza, że przestrzegany jest zapis Rozporządzenia, a małymi miastami oraz wsiami, gdzie 5/10 osób opowiada się za brakiem cyklicznych szkoleń. Obowiązek przeprowadzenia ewakuacji w małych miastach oraz wsiach odsuwany jest na drugi plan. Poprzez tę rozbieżność uwidacznia się problem świadomości zarządców obiektów względem mogących wystąpić zagrożeń.

Należy zwrócić wagę, że przywołane *Rozporządzenia* o konieczności przeprowadzenia ewakuacji są sformułowane głównie w kontekście zagrożeń pożarowych. Niemniej realizacja i przysposobienie próbnych ewakuacji przez użytkowników szkół, pozwala podejmować właściwe działania w przypadku pozostałych form zagrożeń.

Mając na uwadze temat przewodni niniejszej pracy, należy zwrócić uwagę na zapewnienie bezpieczeństwa personalnego w kontekście powstania zagrożeń w formie statycznej, potencjalnej lub aktywnej. Regulacje prawne Unii Europejskiej wraz z funkcjonującym w Polsce Kodeksem karnym, wyszczególniają szereg elementów definiujących oraz wpływających na interpretację poszczególnych form zagrożeń.

Zagrożenia potencjalne obejmują sytuacje z dużym prawdopodobieństwem wywarcia skutków na zdrowie ludzi, zwierząt oraz środowiska naturalnego⁴⁶. Na potrzeby pracy można definiować je jako możliwość wystąpienia rzeczywistych zagrożeń w formie biernej lub takich, którym będzie można sprostać z wykorzystaniem posiadanych sił i środków.

Z kolei zagrożenia aktywne w Kodeksie karnym odwołują się do czynu zabronionego. Obejmuje osobę lub grupę, która umyślnie chce popełnić czyn zabroniony, a także, która godzi się na możliwość popełnienia czynu, mogąc wcześniej go przewidzieć⁴⁷. Na potrzeby pracy można interpretować zagrożenia aktywne jako holistyczne oraz czynne działania wraz z rzeczywistymi siłami, które stwarzają bezpośrednie zagrożenie jednostce, grupie osób lub funkcjonującemu systemowi.

⁴⁶ Wytyczne dotyczące definicji potencjalnego poważnego zagrożenia dla zdrowia ludzi lub zwierząt lub dla środowiska naturalnego w kontekście art. 33 ust. 1 i 2 dyrektywy 2001/82/WE — marzec 2006 r. (2006/C 132/08).

⁴⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks karny (Dz.U. nr88, poz. 439 ze zm.).

Ponadto należy zwrócić uwagę na zagrożenia dynamiczne, indywidualne oraz powszechne. Pierwsze odnoszą się do aktywności źródła, którego działania wraz z posiadanymi zasobami wpływają na destabilizację funkcjonującego systemu lub zmianę sytuacji. Zagrożenia indywidualne polegają na oddziaływaniu jednej osoby na inną jednostkę lub małą liczbę osób. Z kolei zagrożenia powszechne obejmują bezpośrednie lub pośrednie działania powodujące dane zagrożenie dla grupy osób⁴⁸.

Kodeks karny wyszczególnia szereg przypadków powyższych zagrożeń które należy wyróżnić, mając na uwadze bezpieczeństwo personalne w szkołach. Istotnym elementem jest uwzględnienie nieletniej młodzieży, która jest jednym z elementów prowadzonych analiz.

Prawo karne przewiduje stosowanie przepisów do osób, które ukończyły 17 rok życia, jednakże wskazane są wyjątki, które obejmują również osoby po ukończeniu 15 roku życia⁴⁹.

Uwzględniając bezpieczeństwo personalne, rozdział XIX Kodeksu karnego wskazuje na przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Art. 148, §1, opisuje karę za zabicie człowieka, która wynosi od 8 do 25 lat lub dożywotniego pozbawienia wolności. W przypadku (§2) szczególnego okrucieństwa jak: wzięcie zakładnika, gwałt, rozbój; motywacji wskazującej na szczególne potępienie, użycie materiałów wybuchowych, osoba podlega karze 12 lub 25 lat lub dożywotniego pozbawienia wolności. Jeżeli osoba dokonała zabójstwa więcej niż jednej osoby lub była skazana wcześniej za zabójstwo, obligatoryjnie podlega karze ustanowionej w §2⁵⁰.

Kolejno w art. 156 KK, §1, odwołuje się spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu tj.: pozbawienia osoby wzroku, mowy, słuchu lub zdolności płodzenia, a także innego kalectwa, choroby psychicznej, trwałej niezdolności do pracy, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata. W przypadku, gdy wynikiem działań z §1 następuje śmierć pokrzywdzonego, sprawca podlega karze od 5 lat lub 25 lat lub dożywotniego pozbawienia wolności⁵¹.

⁴⁸ K. R. Zieliński, *Ochrona ludności – zarządzanie kryzysowe*, Dyfin, Warszawa 2017, s.40.

⁴⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks ..., op. cit., art. 10.

⁵⁰ Ibidem, art. 148.

⁵¹ Ibidem, art. 156.

Rozdział XX odwołuje się do przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu. Wyszczególnia karę pozbawienia wolności od roku do 10 lat w przypadku spowodowania zdarzenia zagrażającego życiu lub zdrowiu znacznej liczby osób, a także wywołania zdarzenia z uszczerbkiem na mieniu w wielkich rozmiarach, tj. w postaci: pożaru, katastrofy budowlanej, użycia materiałów wybuchowych, substancji trujących, duszących, parzących. Ponadto, jeżeli w wyniku zdarzenia określonego w §1, następuje śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu, sprawca może zostać skazany od 2 do 12 lat pozbawienia wolności⁵².

Przestępstwa uderzające w bezpieczeństwo komunikacji opisuje rozdział XXI. art. 173 określa konsekwencje za spowodowanie katastrofy w ruchu lądowym, powietrznym lub wodnym których skutkiem jest narażenie zdrowia lub życia wielu osób, a także katastrofy w mieniu w wielkich rozmiarach. Kodeks przewiduje karę od roku do 10 lat pozbawienia wolności. Jeżeli wynikiem zdarzenia jest ciężki uszczerbek na zdrowiu człowieka lub jego śmierć, sprawca ponosi karę od 2 do 12 lat pozbawienia wolności⁵³.

Kolejnym wyjątkiem obejmującym również osoby po ukończeniu 15 roku życia, są przestępstwa przeciwko wolności seksualnej oraz obyczajowości – opisane w rozdziale XXV. art. 197, §3 określa karę nie krótszą niż 3 lata pozbawienia wolności za dopuszczenie się zgwałcenia, zgwałcenia wspólnie z inną osobą; wobec małoletniego poniżej 15 roku życia; wobec zstępного, wstępного, przysposabiającego, przysposobionego, brata lub siostry. W przypadku działania ze szczególnym okrucieństwem, sprawca podlega karze pozbawienia wolności nie krócej niż 5 lat⁵⁴.

W rozdziale XXIX opisane są przestępstwa wobec działalności instytucji państwowych, a także samorządu terytorialnego. Art. 223, §2 odnosi się do kary od 2 do 12 lat pozbawienia wolności za napaść z ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu na funkcjonariusza publicznego lub osoby przybranej mu do pomocy⁵⁵.

Ponadto w rozdziale XXXII mówiącym o przestępstwach przeciwko porządkowi publicznemu, art. 252 odwołuje się do wzięcia lub przetrzymywania

⁵² Ibidem, art. 163.

⁵³ Ibidem, art. 173.

⁵⁴ Ibidem, art. 197.

⁵⁵ Ibidem, art. 223.

zakładnika. Jeżeli sprawca dokonuje czynu w celu zmuszenia do określonego zachowania się organu państwowego, samorządowego, instytucji, organizacji, osoby fizycznej lub prawnej oraz grupy osób, podlega karze od 3 lat pozbawienia wolności. W momencie gdy czyn został dokonany ze szczególnym udręczeniem zakładnika, kara wynosi od 5 lat lub 25 lat pozbawienia wolności⁵⁶.

Ostatnim przywołanym wyjątkiem z Kodeksu karnego uwzględniającym młody wiek sprawcy oraz będącym tematem analiz, jest rozdział XXXV opisujący przestępstwa przeciwko mieniu. Art. 280 wskazuje na karę pozbawienia wolności od 2 do 12 lat za dokonanie kradzieży z użyciem przemocy, groźby jej użycia lub doprowadzając osobę do stanu bezbronności lub nieprzytomności. Jeżeli napastnik podejmuje działania, posługując się środkiem obezwładniającym, nożem, bronią lub innym niebezpiecznym przedmiotem lub w sposób bezpośredni zagraża życiu innej osoby podlega karze pozbawienia wolności na okres nie krótszy niż 3 lat. Sytuacja dotyczy również działania wspólnie z inną osobą posługującą się sposobem, środkiem, bronią lub innym niebezpiecznym przedmiotem⁵⁷.

Należy również zwrócić uwagę na konsekwencje prawne dotyczące ogółu osób będące jednocześnie elementem rozważań. Powracając do rozdziału XIX opisującego przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, należy przywołać art. 158. W §1 znajdziemy zapis konsekwencji za udział w bójce lub pobiciu, którego rezultatem jest bezpośrednio narażenie osoby na utratę życia lub następstwo skutku przywołanego wcześniej art.156, za które kara wynosi od 3 lat pozbawienia wolności. Ponadto, jeżeli w wyniku pobicia lub bójki następuje ciężki uszczerbek na zdrowiu osoby, sprawca ponosi karę od 6 miesięcy do 8 lat pozbawienia wolności. Gdy rezultatem ww. czynów jest śmierć osoby, napastnik podlega karze od roku do 10 lat pozbawienia wolności⁵⁸.

W niniejszym rozdziale znajduje się również art. 159, odwołujący się do udziału osoby w pobiciu lub bójce z użyciem noża, broni palnej lub innego niebezpiecznego przedmiotu, za co sprawca podlega karze od 6 miesięcy do 8 lat pozbawienia wolności. Art. 160 §1, mówi, że kto naraża drugą osobę

⁵⁶ Ibidem, art. 252.

⁵⁷ Ibidem, art. 280.

⁵⁸ Ibidem, art. 158.

bezpośrednio na ciężki uszczerbek na zdrowiu lub niebezpieczeństwo utraty życia, podlega karze pozbawienia wolności do 3 lat⁵⁹.

Warto przywołać rozdział XXVII nawiązujący do przestępstw przeciwko czci oraz nietykalności cielesnej. W art. 216 znajdziemy zapis kary grzywny lub ograniczenia wolności, jeżeli osoba znieważy drugą osobę publicznie lub w zamiarze w jej obecności lub pod jej nieobecność. Ponadto sprawca za znieważenie osoby z wykorzystaniem środków masowego przekazu, podlega karze grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do roku⁶⁰. Młodzież coraz częściej dopuszcza się poniżania innych osób przy użyciu portali społecznościowych, komunikatorów lub w sposób bezpośredni. W ostatnich czasach, przy dynamicznym wzroście i wykorzystaniu sieci o globalnym zasięgu, młodzież nie jest świadoma konsekwencji, jakie mogą ją spotkać w momencie złożenia pozwu przez pokrzywdzonego. Jest to jeden z elementów, który należy uświadamiać w budowaniu bezpieczeństwa personalnego w szkołach.

Ostatnią normą z prawa karnego, na którą należy zwrócić uwagę jest art. 217, który odwołuje się do kary pozbawienia wolności do roku lub ograniczeniu wolności za naruszenie nietykalności cielesnej lub poprzez jego uderzenie drugiego człowieka. Karanie sprawcy dokonywane jest z oskarżenia prywatnego⁶¹.

2.5. Podsumowanie

Chcąc zwiększyć skuteczność prowadzonych działań szkoleniowych oraz zapewnić ich systematyczność, należy stworzyć system koordynująco-kontrolny, który pozwoliłby na kontrolę jakości, efektywności i celowości prowadzonych szkoleń w poszczególnych obiektach. Celowym byłoby stworzenie poziomów nadzorczych szkoleń. Pierwszy z nich, którego zadaniem byłoby bezpośrednio koordynowanie i kontrolowanie realizowany byłby na szczeblu państwowym. Drugim poziomem byłby nadzór samorządowy, którego odpowiedzialność spoczywałaby na planowaniu, organizowaniu i koordynowaniu prowadzonych szkoleń.

Osoby organizujące, kierujące oraz kontrolujące działania szkoleniowe, powinny podnosić swoje kwalifikacje. W przeciwnym razie podjęte czynności będą

⁵⁹ Ibidem, art. 159, art.160.

⁶⁰ Ibidem, art.216.

⁶¹ Ibidem, art. 217.

nieefektywne, a wiedza i umiejętności osoby odpowiedzialnej będą niewystarczające.

Odpowiedzialność spoczywa zarówno po stronie użytkowników obiektów jak i osób nadzorujących. Zasada wcześniejszego przygotowania praktycznego do ewakuacji oraz szerzej - do możliwych sytuacji kryzysowych, pozwala zidentyfikować słabe strony koncepcji reagowania na zagrożenia, a także pozwolić uczestnikom na przyswojenie nie tylko teorii, ale i praktyki.

Ponadto stworzenie gwarancji bezpieczeństwa w placówkach szkolnych jest wyzwaniem, a zaangażowanie uczestników procesu edukacji w szkolenie jest niezbędnym przedsięwzięciem. Przekazywanie „suchej” teorii jest elementem istotnym, ale dla uczniów jest to czynność monotonna. Z kolei organizacja zajęć praktycznych daje możliwość aktywizowania uczniów, dzięki czemu przygotowanie na zagrożenia i podejmowanie reakcji – stanie się pożądaną rutyną. Taka forma aktywizacji w zdecydowanie bardziej skuteczny sposób pomaga osiągnąć założenia szkoleniowe. Ponadto młodzież mając do dyspozycji możliwość czynnego uczestnictwa, podchodzi do sprawy z wielkim zaangażowaniem oraz chęcią zweryfikowania wiedzy teoretycznej.

3. ORGANIZACJA DZIAŁAŃ OSÓB JAKO ELEMENT BEZPIECZEŃSTWA PERSONALNEGO

3.1. Jednostka w sytuacjach kryzysowych

Tworzenie i utrzymanie bezpieczeństwa jest procesem wymagającym ogromnego nakładu czasowego wraz zaangażowaniem znacznej liczby sił i środków. Jako główne dziedziny bezpieczeństwa można wyróżnić m.in.: bezpieczeństwo: militarne, polityczne, ekonomiczne, ekologiczne, informatyczne, fizyczne, społeczne, kulturowe oraz socjalne. Prowadzona analiza bezpieczeństwa personalnego, lokalizuje problem badawczy w dziedzinie bezpieczeństwa społecznego z elementami odzwierciedlonymi w bezpieczeństwie fizycznym.

Zagrożenia społeczne są konsekwencją zjawisk i zdarzeń bezpośrednio godzących w społeczeństwo. Są to zagrożenia wynikające z działalności człowieka (tj. przestępczość zorganizowana, terroryzm, patologie społeczne) lub następstw działań podjętych przez człowieka (tj. ubóstwo i bieda, głód, choroby cywilizacyjne). Ogniskową niebezpieczeństw jest społeczeństwo, a skutkiem destrukcja w sferach gospodarki, kultury, ekonomii, czy rozwoju technologicznego. w *Encyklopedii Bezpieczeństwa Wewnętrznego* zagrożenia społeczne definiowane są jako zjawiska społeczne zakłócające porządek zbiorowy. Zostaje wprowadzona dysharmonia organizacji i funkcjonowania życia społecznego. Zagrożenia społeczne należą do kategorii w których sprawcą i najczęściej ofiarą jest człowiek, którego stadium niezadowolenia społecznego wynika z indywidualnej egzystencji. Stan ten może powodować niepokoje społeczne, frustracje, które w konsekwencji mogą prowadzić do masowych zgromadzeń, bójek ulicznych lub demonstracji⁶². Zagrożenia społeczne oraz personalne mogą wynikać z działań intencjonalnych lub przypadkowych. Z kolei zagrożenia bezpieczeństwa fizycznego pojawiają się wraz z zagrożeniami naturalnymi oraz kataklizmami. Są to zdarzenia związane m.in. z rozprzestrzenianiem się substancji szkodliwych, a także powodzie, wypadki komunikacyjne, katastrofy techniczne, choroby⁶³.

⁶² A. Misiuk, J. Itrich-Draberek, M. Dobrowolska-Opała, *Encyklopedia... op. cit.*, s. 303.

⁶³ Por. S. Jarmoszko, W. Barszczewski, *Bezpieczeństwo społeczne w sytuacjach krytycznych*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlca 2017, s. 248-249.

Do najistotniejszych zagrożeń bezpieczeństwa personalnego, związanych z bezpieczeństwem społecznym i fizycznym, należy wyróżnić⁶⁴:

- antagonizmy i uprzedzenia narodowe, podziały etniczne oraz wyznaniowe,
- słabości i niedociągnięcia w poczuciu bezpieczeństwa personalnego obywateli,
- patologizację życia społecznego, do której zalicza się: nasilenie przemocy, formy dyskryminacji, brutalność oraz przestępczość.

Odnosząc się do spostrzeżeń Andrzeja Pieczywoka, należy zwrócić uwagę również na działania powodujące utratę zdrowia, życia, bezpieczeństwa socjalnego i publicznego oraz tożsamości narodowej i etnicznej. Do zagrożeń bezpieczeństwa personalnego, a wskazanych przez Andrzeja Pieczywoka, można zaliczyć⁶⁵:

- patologie społeczne (narkomania, alkoholizm, prostytutka, przestępczość, terror, epidemie),
- alienację społeczną (eskapizm, konsumeryzm, kognitatorstwo),
- ksenofobię, szowinizm, nacjonalizm,
- uprzedzenia kulturowe bądź religijne (dyskryminacje mniejszości),
- dewaluację podstawowych wartości ludzkich (zatarcie podziału między czynami dobrymi a złymi),
- kult przemocy (wrogość w relacjach międzyludzkich).

Należy zauważyć, że wymienione zagrożenia obejmują grupy społeczne o określonych aspiracjach, bądź relacjach. Obecne możliwości technologiczne dają nieograniczone możliwości wymiany informacji, poglądów czy dążeń.

W analizie złożoności omawianego problemu kluczowym wydaje się problem odpowiedniej organizacji działań osób zapewniających bezpieczeństwo personalne jednostki. Człowiek jako jednostka życia społecznego jest narażony na oddziaływanie poszczególnych grup lub może stać się ich częścią. W związku

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ A. Pieczywok, *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności*, AON, Warszawa 2012, s. 229-230.

z powyższym jednostka obarczona jest ryzykiem społecznym w poszczególnych obszarach jest to m.in.⁶⁶:

- *ryzyko deformacji osobowości ludzkiej* (Odnosi się do kryzysu tożsamości, a także zagubienia, przystawania na łatwe kompromisy, apatii. W skrajnych przypadkach dochodzi do nasilenia przemocy interpersonalnej, zatracenia w indywidualny krytycyzm oraz zdolności refleksji. W wyniku zmian zwiększa się zakres schorzeń psychicznych, co w konsekwencji prowadzi do działań aspołecznych i antyspołecznych),
- *ryzyko deformacji więzi społecznych* (Jest związane z indywidualizacją oraz pragmatyzacją zachowań człowieka. Dochodzi do ryzyka alienacji społecznej przy jednoczesnym nasileniu się postawy biernej. W konsekwencji wzrasta brutalizacja stosunków personalnych, znieczulica, marginalizacja wartości etycznych z jednoczesnym brakiem zachowań altruistycznych. Zauważa się większy wymiar cyberwięzi w życiu codziennym na rzecz więzi środowiskowych),
- *ryzyko deformacji struktur społecznych* (Społeczeństwo ulega defragmentacji. Wyodrębniają się agregaty jednostek oraz zbiorowości powiązanych częściowo w określonym czasie. Uwidacznia się polaryzacja wraz z powiększającą się mobilnością społeczną, w konsekwencji czego tradycyjne więzi społeczne ulegają destrukcji. Efektem jest identyfikacja grup społecznych różniących się sposobem bytu i egzystencji tj. elita i socjomasa),
- *ryzyko patologizacji świadomości społecznej* (Globalne przemiany mogą tworzyć pewne lęki, przemiany w ludzkiej psychice. Dochodzi do zacierania się świadomości społecznej, narodowej, kulturowej. Konsekwencją tego są przejawy ksenofobii, agresji mentalnej, separacji jednostek oraz grup społecznych w celu wytworzenia partykularystycznych tożsamości. Zauważa się zanik autorytetów

⁶⁶ Por. S. Jarmoszko, *Odmiany ryzyka społecznego w kontekście procesów globalizacji – próba konceptualizacji*, [w:] K. Pająk, A. Zduniak (red.), *Edukacyjne wyzwania początku XXI wieku*, Warszawa – Poznań 2003, s. 104-114.

wraz z pogłębiającą się rozbieżnością świata rzeczywistego wobec świadomości człowieka. Natłok informacji powoduje chaos poznawczy, czego konsekwencją jest poczucie odrzucenia i poniżenia, co przekłada się na agresję oraz frustrację).

Przedstawione obszary ryzyka wskazują na źródła mogących nasilać się zagrożeń społecznych. Jednostka staje przed wyzwaniem kształtowania własnej postawy w procesie wzmożonego rozwoju cywilizacyjnego. Każda osoba w indywidualny sposób przyczynia się do kształtowania postaw danych grup społecznych.

Jednym z priorytetowych elementów analizowanego wątku jest zatem edukacja. Jednostka będąc częścią złożonego systemu społecznego, bierze udział w racjonalizowaniu zachowań ludzkich⁶⁷. Należy zwrócić uwagę na formy prowadzonej edukacji w ramach przygotowań do działań w sytuacjach kryzysowych. Wyróżniamy proces przekazywania wiedzy w formie poznawczej i praktycznej, mając na uwadze cele heterogenne i podmiotowe.

Najczęstszą formą przekazywania wiedzy jest proces poznawczy, w którym prowadzący powinien przedstawić cel użytych narzędzi w procesie nauczania. Obejmuje on sposób wykorzystania zdobytych informacji oraz zastosowanie umiejętności poznawczych do realizacji określonych zadań. Skuteczność niniejszej metody przynosi wymierne efekty w momencie uświadomienia przez odbiorcę celowości prowadzonych działań oraz ćwiczeń⁶⁸.

Forma praktyczna jest najchętniej wybieranym sposobem zdobywania wiedzy przez słuchaczy. Uczestnik ma możliwość aktywizacji w procesie kształcenia wraz z możliwością sprawdzenia swoich umiejętności. Efektywność danej formy zwiększa się wraz ze wcześniejszym przyswojeniem wiedzy teoretycznej przez uczestników.

Realizacja form poznawczych oraz praktycznych scharakteryzowano m.in. w pracach W. Puśleckiego. Odnosząc się do źródła stosowania poszczególnych celów, wyróżnił cele heterogenne, które obejmują wytyczne i zasady pochodzące z zewnątrz tj. podstawy programowe wraz z programami kształcenia oraz

⁶⁷ Por. J. Kunikowski, *Wiedza i edukacja dla bezpieczeństwa*, Warszawa 2012, s.15.

⁶⁸ Por. E. Szadzińska, *Kształcenie zdolności poznawczych a cele edukacji wczesnoszkolnej*, Uniwersytet Śląski. Wydział Pedagogiki i Psychologii, Prima Educatione 2017, s.64-69.

podmiotowe, które kreowane są w toku prowadzenia zajęć uwzględniając potrzeby słuchaczy⁶⁹.

Mając na uwadze dynamiczne zmiany globalnego społeczeństwa, należy wziąć pod uwagę powstanie nowych, dotychczas nieznanych zagrożeń, które generują potrzebę uaktualniania celów heterogennych. Stwarza to wyzwanie wobec opracowania programów kształcenia i przystosowania kadry pedagogicznej do zmieniającej się rzeczywistości. Jednostka niebędąca świadoma zagrożeń jest przekonana, że jej egzystencja jest nienaruszalna. Sposób postrzegania zagrożeń jest indywidualny i zależny od osobistych doświadczeń oraz nabytej wiedzy. Stworzenie odpowiedniego modelu prezentującego jednostce możliwe niebezpieczeństwa wymaga obiektywizmu wraz z krytycyzmem, racjonalności poprzez uzasadnienie działań, a przede wszystkim wiedzy opartej na faktach. Człowiek żyjący w nieświadomości zagrożeń nie jest w stanie bać się rzeczy o których istnieniu nie wie. Gdy jego wiedza wzrasta, zaczyna dostrzegać możliwość rozwoju niebezpieczeństw. Z kolei wraz z rozwojem wiedzy pogłębia się pewność i świadomość poprawności działań na wypadek pojawiających się zagrożeń.

Jednostka jest częścią społeczeństwa, dlatego w zależności od indywidualnie przyswojonej wiedzy i nabytych umiejętności możemy mówić o skuteczności działań społeczeństwa w czasie kryzysu. Proces przygotowania jednostki na reagowanie w sytuacjach kryzysowych jest złożony i składa się z wielu etapów. Działania kształtujące jednostkę odnoszą się do procesu dydaktyczno-wychowawczego, poprzez wiedzę przekazaną przez rodzinę, instytucje oświaty, media, organizacje społeczne, stowarzyszenia. Celem ich jest rozpowszechnianie wartości, idei i doświadczeń w sprawach istotnych dla zachowania bezpieczeństwa⁷⁰. Z tego względu ważnym elementem jest edukacja dla bezpieczeństwa, która w swojej istocie przygotowuje jednostkę do reagowania w sytuacjach zagrażających zdrowiu bądź życiu i odgrywa istotną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa państwa. Podstawa programowa oraz rozwiązania systemowe, mają na względzie podnoszenie świadomości oraz umiejętności radzenia sobie społeczeństwa w sytuacjach kryzysowych. Obecna forma realizacji

⁶⁹ Ibidem, s.67.

⁷⁰ J. Prońko, B. Wiśniewski, T. Wojtuszek, *Kryzys i zarządzanie*, Bielsko-Biała 2006, s. 164.

założeń, opiera się na przekazywaniu wiedzy teoretycznej. Niezbędnym jest zwiększenie ćwiczeń praktycznych w celu autentycznej możliwości nauki osób czynności ratunkowych, ewakuacyjnych oraz dostosowania do zagrożeń współczesnego świata.

Przekazywanie wiedzy na temat postępowania w sytuacjach zagrożeń odbywa się już od najmłodszych lat. Szkoła jako instytucja gwarantująca przekaz usystematyzowanej wiedzy, realizuje podstawę programową opartą na wcześniejszych analizach. Obecne realia muszą uwzględniać styl i sposób życia młodzieży, dostępność informacji wraz z krytyczną nauką ich analizy, podejście do tolerancji, akceptowalności oraz powściągliwości społecznej. Kształtowanie programu szkoleniowego powinno opierać się na zróżnicowanej tematyce wraz ze zróżnicowanym sposobem przekazywaniem wiedzy i umiejętności. W obecnym czasie w systemie edukacji istnieje problem skutecznej realizacji treści programowych. Podstawa programowa jest powielana na poszczególnych poziomach edukacji w sposób obniżający zainteresowanie i zaangażowanie słuchaczy. Powtarzanie tych samych treści ma w teorii usystematyzować wiedzę i wypracować rutynę w postępowaniu, ale ostatecznie przyczynia się do zmniejszenia uwagi i obniża zainteresowania daną tematyką. Mając na uwadze sytuacje kryzysowe w placówkach szkolnych, nauka w zakresie bezpieczeństwa powinna rozpoczynać się w jak najwcześniejszym etapie edukacji. Należy zwrócić również uwagę na priorytetowość omawianego przedmiotu. Obecnie edukacja dla bezpieczeństwa jest realizowana w sposób mało rygorystyczny, a wręcz powierzchowny. Przekłada się to na pobłażliwe traktowanie uczniów w ramach egzekwowania wiedzy oraz niezrozumienie istoty celowości podjętych działań w ramach tworzenia bezpieczeństwa.

Dla przygotowania do reagowania w sytuacjach kryzysowych, niezbędny jest złożony, kilkuletni proces edukacji. Nowe zjawiska w sferze bezpieczeństwa wymuszają cykliczny przegląd obowiązujących podstaw programowych. Przykładem takich działań są wdrażane aktualizacje Ministerstwa Edukacji Narodowej w ramach programu: *Bezpieczna szkoła, Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego*

uczniów⁷¹. Problemem jest egzekwowanie przyjętych wytycznych, które mają na celu nakreślenie właściwej drogi realizacji procesu przygotowania, natomiast nie tworzą wykładni stosowanych rozwiązań.

3.2. Aktualne problemy bezpieczeństwa w placówkach szkolnych w Polsce⁷²

Problematyka zapewnienia bezpieczeństwa w placówkach szkolnych znajduje się w centrum uwagi władz państwowych, dyrektorów szkół, rodziców oraz uczniów. Szkoła powinna być z założenia miejscem bezpiecznym umożliwiającym naukę i rozwój młodych osób. Edukacja dla bezpieczeństwa powinna m.in. kształtować umiejętność identyfikacji, interpretacji oraz eliminacji potencjalnych zagrożeń.

Jak wynika z badań przedstawionych przez Instytut Badań Edukacyjnych, rodzice uczniów klasyfikują ich bezpieczeństwo jako wartość stawianą na pierwszym miejscu. Blisko 80 procent ankietowanych wskazuje, że szkoła powinna być miejscem bezpiecznym⁷³.

Niezbędne jest przeprowadzenie szerokiego zakresu analiz, odwołującego się do oczekiwań respondentów. Konieczność zapewnienia bezpieczeństwa instytucji oświaty na jak najwyższym poziomie jest bezprecedensowa. Działania mające na celu minimalizację zagrożeń, stwarzają potrzebę identyfikacji wymagań poszczególnych placówek szkolnych, w których tworzone jest bezpieczeństwo na podstawie funkcjonującego prawa i norm. Wymagania interesariuszy stwarzają potrzebę zaangażowania specjalistów z zakresu zarządzania kryzysowego, którzy wskażą potencjalne źródła zagrożeń wraz ze sposobami ich likwidacji lub zmniejszenia prawdopodobieństwa ich powstania.

Odwołując się do wskazanych w rozdziale drugim uchybień w utrzymaniu bezpieczeństwa w placówkach szkolnych, należy zwrócić uwagę na brak okresowych próbnych ewakuacji. Ma to szczególny wpływ w zarządzaniu

⁷¹ *Bezpieczna Szkoła, Zagrożenia i zalecana działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Departament Wychowania i Kształcenia Integracyjnego, Warszawa, sierpień 2019.

⁷² Podrozdział analiz w ramach problemu badawczego opublikowany w artykule: S. Pniak, *Ewakuacja placówek oświaty – przygotowanie szkół do sytuacji kryzysowych*, [w:] *Perspektywy bezpieczeństwa w teorii i praktyce*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2019.

⁷³ *Bezpieczna Szkoła, Zagrożenia i zalecana działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Departament Wychowania i Kształcenia Integracyjnego, Warszawa, sierpień 2017. s. 4.

kryzysowym w fazie przygotowania. Niespełnienie wymogu próbnych ewakuacji skutkuje niedostrzeżeniem uchybień związanych z pozostałymi punktami. W momencie powstania realnego zagrożenia, urzeczywistnienie fazy reagowania napotyka wiele trudności związanych z prawidłową realizacją działań. Jest to wynik ignorowania wcześniejszych wytycznych, które mogą przyczynić się do eskalacji niebezpieczeństw oraz narażenia użytkowników placówek szkolnych.

Do najistotniejszych przyczyn wypadków oraz zagrożeń na terenie szkół zaliczyć można brak odpowiedniej wiedzy na temat aktualnego stanu oraz potrzeb placówki szkolnej dotyczących bezpieczeństwa i higieny. Ponadto brak jest okresowych przeglądów i pomiarów (tj. próbnych ewakuacji), powiązanych z nieznaną przepisów i lekceważeniem zagrożeń. Stan bezpieczeństwa placówek szkolnych jest wypadkową czynników materialnych oraz czynników ludzkich. Pierwszy odnosi się do samego obiektu szkoły, infrastruktury, wyposażenia i otoczenia. Drugi wiąże się z cechami człowieka tj. kwalifikacjami zawodowymi, zrozumieniem zasad bezpieczeństwa, organizacją pracy oraz dyscypliną.

Mając powyższe na uwadze, w celu unikania oraz minimalizacji zagrożeń, kompendium wiedzy dla dyrektorów szkół wyróżnia szereg istotnych elementów⁷⁴. Już pierwszy rozdział kompendium nawiązuje do profilaktyki zagrożeń fizycznych oraz zapewnienia bezpieczeństwa fizycznego w szkole. Jako najważniejsze czynniki materialne wymienia się:

- tereny przyległe do szkoły,
- wejścia do budynków szkoły,
- procedury wejścia i wyjścia z budynku szkoły,
- systemy alarmowania,
- drogi ewakuacyjne.

Tereny przyległe do szkoły obejmują parkingi szkolne, internaty, boiska i orliki. Są to miejsca, z których mogą korzystać uczniowie w godzinach pracy szkoły oraz pozostają w dyspozycji uczniów i innych osób, tj. mieszkańców, poza godzinami pracy, jednakże pod kontrolą osoby odpowiedzialnej. Należy mieć na uwadze, że są to miejsca, w których odbywają się zawody sportowe lub imprezy

⁷⁴ *Bezpieczna Szkoła*.... s. 10-14.

okolicznościowe. Ze względu na szeroki zakres działalności, powinny być wyposażone w systemy monitoringu.

W celu uniknięcia zagrożenia na terenach przyległych do placówki oświaty, należy zwracać uwagę na osoby poruszające się w rejonie szkoły, obserwujące jej otoczenie, a także wchodzące na teren placówki lub często pojawiające się w jej okolicy. Istotnym zagrożeniem w rejonie szkoły są pozostawione nietypowe przedmioty tj. walizki, kartony, torby, siatki itp.. Ponadto pojazdy zaparkowane na szkolnych parkingach, które wyróżniają się szczególnymi cechami (np. brakiem tablic rejestracyjnych), samochody dostawcze oraz pojazdy pozostawione na dłuższy okres bez nadzoru. Ponadto do czynników materialnych zaliczono zamykanie wjazdów i wejść na teren szkoły oraz należących do placówki terenów.

Kontrola wejść do budynków szkoły wraz z samą procedurą *wejścia i wyjścia* związane są przede wszystkim z weryfikacją osób wchodzących do obiektu, w szczególności tych, które niezwiązane są z codziennym funkcjonowaniem placówki szkolnej. Klucze do budynku szkolnego powinny znajdować się w stałym posiadaniu osób upoważnionych lub być wydawane zgodnie z wewnętrzną procedurą. Osobą odpowiedzialną za wejścia oraz weryfikację osób wchodzących na teren wewnętrzny szkoły, powinien być wyznaczony portier, który jednocześnie prowadzi księgę gości (tj. księgę wejść i wyjść) oraz wydaje przepustki interesantom. Ponadto w czasie zajęć wejścia do budynku szkoły powinny być zamknięte i pozostawione pod stałym nadzorem osoby wyznaczonej.

Systemy alarmowania w placówkach oświaty mogą występować w różnej formie. Najczęściej spotykanym sposobem alarmowania jest szkolny dzwonek, który w czasie zagrożenia nadaje dźwięki o odpowiedniej tonacji. Sygnał dźwiękowy musi być znany wszystkim użytkownikom szkoły. Niezbędnym jest przeprowadzenie wcześniejszych szkoleń umożliwiających zaznajomienie się nauczycieli, personelu oraz uczniów z systemem alarmowania. Inną formą sygnalizowania zagrożenia jest wykorzystanie systemu rozgłośni szkolnej, która w razie niebezpieczeństwa uruchamia komunikaty głosowe informujące o konieczności podjęcia działań zaradczych. Niezależnie od obranej formy, niezbędnym jest określenie sposobu alarmowania w przypadku konieczności

pozostania w pomieszczeniach lub na wypadek ewakuacji. Każdy użytkownik musi bez trudu odróżnić sygnały dźwiękowe i podjąć właściwe działania.

Drogi ewakuacyjne powinny być dostępne oraz odpowiednio oznaczone. Na etapie planowania procesu ewakuacji nie należy ograniczać się do wyznaczenia jednego miejsca zbiórki. Wiąże się to m.in. z wystąpieniem ataku zewnętrznego podczas którego może nastąpić konieczność zgrupowania osób w miejscu oddalonym od zagrożenia – alternatywnym punkcie ewakuacji. Problemem podczas prowadzonej ewakuacji mogą okazać się tzw. *wąskie gardła* (m.in. w starym budownictwie). W takich przypadkach należy uwzględnić ewakuację fazową w celu zapewnienia drożności dróg ewakuacyjnych. Obecne standardy ewakuacji osób w większości spełniają wymogi bezpieczeństwa. Pomimo starego budownictwa obiektu, placówki prowadzą działania dostosowania infrastruktury do aktualnych potrzeb.

Odnosząc się do czynników ludzkich, stanowiących punkt wyjściowy tworzonych planów ewakuacji, ich organizacji oraz minimalizacji zagrożeń, należy wziąć pod uwagę:

- obowiązki dyrektora szkoły,
- obowiązki nauczycieli oraz innych pracowników szkoły.

Dyrektor placówki oświaty stoi przed wyzwaniem zapewnienia maksymalnie wysokiego poziomu bezpieczeństwa wraz z realizacją opisanych czynników materialnych. Odpowiedzialność odnosi się do zorganizowania i stworzenia warunków organizacyjnych do prowadzenia zajęć dydaktycznych, opiekuńczo-wychowawczych, a przede wszystkim zapewniania bezpieczeństwa użytkownikom stałym oraz tymczasowym obiektu. Zagwarantowanie bezpieczeństwa związane jest ze stałą oceną stanu zabezpieczeń oraz dokonywania bieżących napraw wobec dostrzeżonych rozbieżności. Działania dyrektora skupiają się na fazie zapobiegania oraz przygotowania obiektu i jego użytkowników. Celem jest przygotowanie do zagrożenia, którego efektem powinna być skutecznie prowadzona faza reagowania.

Dyrektor szkoły dokonuje kontroli zasad postępowania w sytuacji niebezpieczeństwa i weryfikacji ich znajomości przez pracowników. Ponadto zapewnia drożności dróg ewakuacyjnych wraz z rozlokowaniem zabezpieczonych kluczy do drzwi ewakuacyjnych. Powiązaniem elementem jest wyznaczenie miejsc

ewakuacji osób, znajdujących się w lokalizacjach oddalonych od siebie. Ma to na celu uniknięcie sytuacji zagrażającej życiu lub zdrowiu ludzkiemu. Zagrożenie powstałe w określonym miejscu może spowodować niemożność przemieszczenia się osób do wyznaczonego (głównego) miejsca ewakuacji, stąd wynika konieczność stworzenia kilku alternatywnych lokalizacji. Istotnym działaniem dyrektora placówki oświaty jest określenie i wprowadzenie co najmniej dwóch źródeł alarmowania o powstałym zagrożeniu tj. modulowany sygnał dzwonka szkolnego, komunikaty z nagłośni szkolnej lub werbalna forma przekazania informacji o zagrożeniu przez wcześniej ustalone hasła. Wprowadzenie systemu alarmowania wiąże się z koniecznością wprowadzenia co najmniej dwóch punktów uruchamiania sygnału alarmowego. Należy zauważyć, że muszą być to punkty niezależne od siebie i zlokalizowane w oddalonych od siebie miejscach. Istotnym obowiązkiem dyrektora, jest organizowanie szkoleń dla nauczycieli, uczniów oraz pracowników obiektu na wypadek wtargnięcia napastnika, aktywnego strzelca lub zamachu terrorystycznego. Chcąc ograniczyć powstanie możliwych zagrożeń, dyrektor placówki szkolnej musi zwrócić uwagę na zabezpieczenie dokumentów i planów szkoły wraz z ograniczeniem dostępu osób postronnych. W momencie powstania sytuacji kryzysowej powinien w pełni współpracować ze służbami ratowniczymi i respektować wydawane przez nich polecenia. Obecna organizacja systemów alarmowania odbiega od opisanych standardów. Trudnością staje się spełnienie powyższych kryteriów dla placówek które posiadają ograniczone zasoby finansowe.

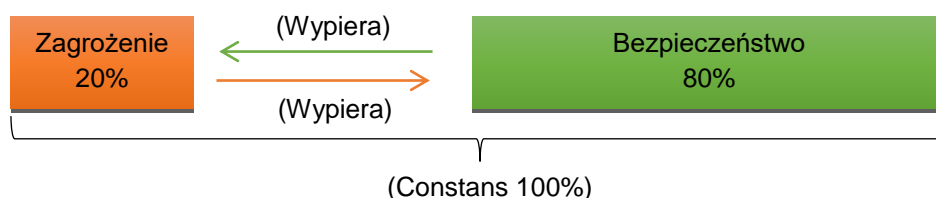
Z kolei nauczyciele i pozostali pracownicy szkoły podejmują działania bezpośredniego zapewnijące bezpieczeństwo uczniom oraz reagują na ewentualne zagrożenia i odstępstwa od funkcjonujących norm. Do ich kompetencji należy umiejętność rozpoznawania niebezpieczeństw, a w razie konieczności podjęcie działań prewencyjnych minimalizujących ryzyko wystąpienia lub eskalacji zagrożeń. Tym samym niezbędna jest odpowiednia świadomość nauczycieli oraz pracowników wobec możliwości powstania zagrożeń. Wiedza obejmująca zasady posługiwania się środkami alarmowania, miejsca rozmieszczenia przycisków alarmowych oraz znajomość rodzajów alarmów, są kolejnymi elementami ich kompetencji. W celu uniknięcia zagrożeń, konieczna jest stanowcza reakcja nauczycieli i pracowników na przejawy przemocy oraz agresji stosowanej

względem oraz wśród uczniów. Ponadto niedopuszczenie do powstania sytuacji kryzysowej wiąże się z natychmiastowymi działaniami zmierzającymi do likwidacji niebezpieczeństw w pierwszych fazach ich powstania. Sytuacje związane z pojawianiem się na terenie obiektu niezidentyfikowanego proszku, czy rozlanego płynu powinny wzbudzić szczególną uwagę pracowników. Niebezpieczeństwa wynikające z usterek technicznych czy awarii sprzętu elektrycznego powinny być niezwłocznie usuwane. Zwracając uwagę na pojawiających się w ciągu dnia interesantów, należy bezwzględnie przestrzegać procedur wejścia i wyjścia z obiektu. Dotyczy to uczniów pojawiających się przedwcześnie na terenie szkolnym, ich rodziców, a przede wszystkim osób wizytujących. Działania nadzorująco-kontrolne w odniesieniu do osób przemieszczających się na terenie placówki, pozwalają uniknąć lub w szybki sposób zidentyfikować osobę która pozostawiła przedmiot lub niezidentyfikowane substancje. Można uznać, że powyższe standardy i zalecenia są bagatelizowane przez pracowników szkoły. Wynika to z braku świadomości następstw wywołujących efekt domina niedopilnowania obowiązków. Rozwiązaniem są prawidłowo przeprowadzone szkolenia.

Spełnienie wyżej przedstawionych wymagań jest przedsięwzięciem, które wymaga zaangażowania wszystkich użytkowników szkoły, a w niektórych przypadkach zwrócenia się do specjalistów danych dziedzin w celu opracowania lub wdrożenia systemów zabezpieczeń. Stworzenie odpowiednich procedur bezpieczeństwa placówki szkolnej wymaga od dyrektora stosunkowo dużego nakładu czasowego oraz finansowego. Dopasowanie systemów zabezpieczających, alarmowych oraz ewakuacyjnych, jest dla każdej instytucji edukacji narodowej przedsięwzięciem indywidualnym, a także koniecznym. Mając na uwadze dobro osób przebywających na terenie szkoły oraz funkcję, jaką ona pełni, podjęcie opisanych działań jest ważnym elementem prawidłowego funkcjonowania placówki.

Potrzeba utrzymania najwyższego poziomu bezpieczeństwa w placówkach szkolnych jest naturalnym motywatorem do tworzenia nowych rozwiązań i systemów zabezpieczeń. Pomimo wszelkich starań uzyskanie stu procentowego wskaźnika bezpieczeństwa nie jest możliwe. Wynika to z faktu, że podejmując wyzwanie budowy procedur reagowania, czy systemu ochronnego obejmującego

dane spektrum, zawsze znajdzie się zagrożenie, które nie zostało wzięte wcześniej pod uwagę. Można uznać, że zagrożenie ma pewną przewagę, wbrew temu, że jest wypierane przez elementy systemów zabezpieczeń, to będzie się utrzymywało na umiarkowanym poziomie, a jako całość stworzy constans zagrożeń do bezpieczeństwa (Rys. 3.1.).

Rysunek 3.1. Constans zagrożeń do bezpieczeństwa

Źródło: Opracowanie własne

Dążenie do doskonałości sprawia, że luki w procedurach reagowania oraz funkcjonujących systemach zostają uzupełnione lub ulepszone. Takie działania pozwalają na ciągłe podnoszenie wartości i funkcjonalności zabezpieczeń przy jednoczesnym zapewnieniu ich dostępności. Koniecznym jest zwrócenie uwagi na to, że podczas rozwiązywania bieżących komplikacji, istnieje możliwość pojawienia się nowych. Zatem koniecznym jest ciągłe monitorowanie i nadzorowanie przebiegu modernizacji oraz kontrolowanie wynikających z nich następstw. Powyższa aktywność pozwoli na prawidłową orientację w rozwoju zagrożeń oraz planowanie działań przyszłościowych w celu szybkiej reakcji na zagrożenia wtórne⁷⁵.

⁷⁵ S. Pniak, *Działania państwa a możliwości implementacji wybranych technologii w perspektywie przeciwdziałania terroryzmowi*, [w:] M. Baran, M. Ilnicki, H. Marek (red.) *Edukacja dla bezpieczeństwa, antyterrorystyczna ochrona państwa*, WSB, Poznań 2017, s. 56-57.

3.3. Procedury działań w sytuacjach kryzysowych w placówkach szkolnych⁷⁶

Cyklicznie co kilka lat Ministerstwo Edukacji Narodowej (obecnie Ministerstwo Edukacji i Nauki) aktualizuje rekomendacje obejmujące profilaktykę zagrożeń fizycznych wraz z zapewnieniem bezpieczeństwa fizycznego w szkołach oraz profilaktykę cyberzagrożeń wpływającą na bezpieczeństwo cyfrowe szkół. Powszechnie dostępne rekomendacje można znaleźć w dokumencie *Bezpieczna szkoła, Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*⁷⁷. Ostatnia aktualizacja odbyła się we wrześniu 2019 roku, z kolei wcześniej obowiązujący dokument funkcjonował od sierpnia 2017 roku.

W najnowszym opracowaniu możemy znaleźć zestawienie danych z Systemu Informacji Oświatowej dotyczącej roku szkolnego 2017/2018. Dane obejmują wypadki w szkołach i placówkach systemu oświaty. Według przedstawionych informacji w roku 2017/2018 doszło do 54 459 wypadków, w tym 95 wypadków ciężkich oraz 14 wypadków śmiertelnych⁷⁸. Autorzy opracowania twierdzą, że do dramatycznych zdarzeń w placówkach szkolnych dochodziło najczęściej z powodu:

- braku obeznania w obowiązujących przepisach, lekceważenia okresowych przeglądów, pomiarów oraz pojawiających się zagrożeń;
- braku wiedzy o aktualnym stanie potrzeb szkoły w tym bezpieczeństwa i higieny pracy;
- braku dysponowaniem środkami finansowymi pozwalającymi na prawidłowe przygotowanie się do walki z zagrożeniami;
- braku zagospodarowania czasu ucznia podczas przerw i lekcji, powodujące znudzenie i poszukiwanie sposobów na jej odreagowanie;
- braku przestrzegania norm obowiązujących w szkole przez osoby znaczące – system norm jest niespójny oraz niejasny;

⁷⁶ Podrozdział analiz w ramach problemu badawczego opublikowany w artykułach: S. Pniak, *Niebezpieczna szkoła – placówki szkolne w sytuacji zagrożenia* [w:] *Spółeczność międzynarodowa w obliczu przemian: ujęcie wieloaspektowe*, Tom 3., Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Lwów-Olsztyn 2020 oraz S. Pniak, *Ewakuacja placówek oświaty – przygotowanie szkół do sytuacji kryzysowych*, [w:] *Perspektywy bezpieczeństwa w teorii i praktyce*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2019.

⁷⁷*Bezpieczna Szkoła, Zagrożenia i zalecane działania ... op. cit.*

⁷⁸Ibidem, s. 5.

- braku właściwej reakcji ze strony opiekunów na zachowania uczniów tj. niewłaściwe zachowania, wykroczenia, groźby oraz brakiem skutecznej mediacji;
- braku wypracowanych działań w przypadku pojawienia się nowych zagrożeń tj. zagrożenia w cyberprzestrzeni oraz terroryzm.

Przedstawione punkty tworzą zbiór elementów które należy uwzględnić w przyszłych działaniach profilaktycznych oraz tworzonych rekomendacjach. W związku z powyższym Ministerstwo Edukacji Narodowej w przystępnej formie skonstruowało *Procedury reagowania w przypadku wystąpienia wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń fizycznych w szkole*.

Mając na uwadze nasilenie się nowych zagrożeń, do tej pory sporadycznie spotykanych w szkołach, w procedurach bezpieczeństwa szczegółowo został opisany sposób postępowania (rekomendacje obejmują reakcję nauczyciela) w przypadku zagrożeń zewnętrznych:

- Wtargnięcia napastnika – terrorysty do szkoły:
 - w przypadku braku szansy na ucieczkę,
 - w przypadku bezpośredniego kontaktu z przeciwnikiem,
 - w przypadku działań antyterrorystycznych;
- Podłożenia ładunku wybuchowego (posiadającego określoną ilość materiału wybuchowego przygotowanego do wysadzenia);
- Podłożenia podejrzanego pakunku (przesyłka która może zawierać ładunek wybuchowy lub inną nieznaną substancję);
- Skażenia chemicznego lub biologicznego:
 - szkoła otrzymuje informację o możliwym skażeniu substancją chemiczną lub biologiczną,
 - szkoła została skażona substancją chemiczną lub biologiczną:
 - procedura w przypadku szybkiego wykrycia zdarzenia,
 - procedura w przypadku późnego wykrycia zdarzenia.

Z kolei specyfika przy wystąpieniu zagrożeń wewnętrznych w przedstawionej analizie oscyluje wokół niewłaściwych zachowań uczniów, nauczycieli oraz lokalnego środowiska. W przypadku niewłaściwych zachowań uczniów oraz środowiska lokalnego wyróżniono:

- uwarunkowania osobowościowe sprawcy;

- środowisko pozaszkolne;
- wpływ rodziny, Internetu, telewizji oraz gier komputerowych;
- środowisko szkolne (konflikty między rówieśnikami);
- błędne funkcjonowanie szkoły (brak współpracy z uczniami, złe zagospodarowanie czasu);
- popełnianie błędów przez nauczycieli w procesie kształcenia.

W przypadku niewłaściwych zachowań nauczycieli można wyróżnić:

- presję psychiczną, drwinę, ośmieszanie;
- agresję słowną, groźby;
- naruszenie nietykalności cielesnej;
- niesprawiedliwe ocenianie;
- kumoterstwo wśród nauczycieli;
- brak wypracowanego autorytetu wśród uczniów.

Wyżej wymienione elementy w sposób bezpośredni wpływają na możliwość powstania zagrożeń bezpieczeństwa wewnętrznego w placówce szkolnej. Mając powyższe na uwadze, zostały stworzone procedury obejmujące przypadki najczęściej pojawiających się zagrożeń:

- Procedura postępowania w przypadku agresywnych zachowań ucznia:
 - w przypadku agresji fizycznej,
 - w przypadku agresji słownej.
- Procedura postępowania w przypadku znalezienia w szkole substancji psychoaktywnej, w przypadku:
 - znalezienia substancji na terenie szkoły,
 - podejrzenia ucznia o posiadanie środków odurzających,
 - rozpoznania u ucznia stanu odurzenia alkoholem,
 - rozpoznania u ucznia stanu odurzenia narkotykami,
 - rozpoznania u ucznia stanu odurzenia dopalaczami
 - odmowy współpracy przez rodziców lub opiekunów prawnych.
- Procedura postępowania w przypadku wystąpienia kradzieży lub wymuszania pieniędzy, przedmiotów wartościowych;
- Procedura postępowania w przypadku wystąpienia pedofilii w szkole;

- Procedura postępowania w przypadku rozpowszechniania pornografii w szkole;
- Procedura postępowania w przypadku wystąpienie wśród uczniów prostytucji w szkole;
- Procedura postępowania w przypadku wystąpienia niepokojących zachowań seksualnych wśród uczniów;
- Procedura postępowania w razie wypadku ucznia w szkole, z wyszczególnieniem:
 - udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej,
 - powiadomienia opiekunów, ratowników medycznych wraz z zabezpieczeniem miejsca zdarzenia,
 - zespołu powypadkowego,
 - postępowania powypadkowego, zastrzeżenia do protokołu powypadkowego,
 - dokumentacja
- Procedura postępowania w przypadku popełnienia przez ucznia czynu karalnego;
- Procedura postępowania w przypadku ucznia będącego ofiarą czynu karalnego.

Mnogość stworzonych procedur świadczy o złożonej problematyce zapewnienia bezpieczeństwa w placówkach szkolnych. Konieczność tworzenia niniejszych procedur wraz z systematyczną aktualizacją ich treści jest zasadna i niezbędna. Pozostaje pytanie, czy prezentowane procedury powinny być zaleceniami, czy ich implementacja w placówkach szkolnych powinna być obowiązkowa?

Rozwiązanie problemu agresji w szkołach zauważalne jest również poza granicami naszego kraju. Organizacja *Sandy Hook Promise* – która powstała po tragicznych strzelaninach w Stanach Zjednoczonych, w 2019 roku stworzyła kampanię mającą na celu zapobieganie form przemocy w szkołach – zwłaszcza tych z użyciem broni⁷⁹. W kampanii przedstawione jest m.in. jak przedmioty codziennego użytku, będące na wyposażeniu uczniów, stają się pomocne lub

⁷⁹ [online.][w:] <https://www.sandyhookpromise.org/campaign> [dostęp 28.11.2019]

niezbędne do ratowania życia i zdrowia w sytuacji bezpośredniego zagrożenia. Organizacja zwraca uwagę, że strzelanin do których doszło w szkołach można było uniknąć. Należy zwracać szczególną uwagę na wcześniej pojawiające się sygnały wśród uczniów, świadczące o rosnącej agresji lub dręczeniu rówieśników oraz wymuszeniach. W przypadku ich zauważenia, to w gestii opiekunów, nauczycieli, czy dyrektorów szkół jest podjęcie niezwłocznych działań w celu rozwiązania problemu. Według informacji *The Washington Post* od czasu tragicznych zdarzeń w *Columbine High School* w 1991 roku – do roku 2019, aż 228 tysięcy uczniów w Stanach Zjednoczonych doświadczyło strzelanin w placówkach szkolnych. Jest to wynik zatrważający, mając w szczególności na uwadze młody wiek uczestników.

Przygotowanie obiektów do sytuacji kryzysowej, wiąże się z wcześniejszą identyfikacją zagrożeń oraz opracowaniem projektu działania tj. planów ewakuacji obiektu. Elementem niezbędnym, pozwalającym zweryfikować poprawność przedsięwzięcia jest walidacja planów poprzez cykliczne wykonywanie próbnych ewakuacji. Dzięki takiemu podejściu możliwe jest zweryfikowanie mocnych i słabych stron projektu z jednoczesnym podjęciem działań pozwalających zwiększyć efektywność przemieszczania osób.

Ewakuacja jest przedsięwzięciem, do którego zarządcy obiektu są zobligowani. Zgodnie z literą prawa, właściciel lub zarządca obiektu przeznaczonego dla ponad 50 osób będących jego stałymi użytkownikami, niezakwalifikowanymi do kategorii zagrożenia ZL IV, powinien co najmniej raz na 2 lata przeprowadzić praktyczne sprawdzenie organizacji oraz warunków ewakuacji z całego obiektu⁸⁰. Ponadto w przypadku obiektów, w których cyklicznie zmienia się jednocześnie grupa powyżej 50 użytkowników, w szczególności: szkół, przedszkoli, internatów, domów studenckich, praktycznego sprawdzenia organizacji oraz warunków ewakuacji należy dokonać – co najmniej raz na rok, jednak w terminie nie dłuższym niż 3 miesiące od dnia rozpoczęcia korzystania z obiektu przez nowych użytkowników⁸¹. Mając powyższe na uwadze, próbna

⁸⁰ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 roku ws. ochrony przeciwpożarowej budynków, innym obiektów budowlanych i terenów, Na podstawie art. 13, ust. 1 i 2 ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 roku o ochronie przeciwpożarowej (Dz. U. z 2009r. Nr. 178, poz. 1380 oraz z 2010 roku Nr. 57, poz. 353), §17, ust.1.

⁸¹ Ibidem, §17, ust. 2.

ewakuacja w placówkach oświaty powinna być realizowana raz do roku pomiędzy wrześniem a listopadem. Jest to okres, w którym instytucja przyjmuje nowych użytkowników, tym samym istnieje konieczność zapoznania ich ze specyfikacją obiektu, planami ewakuacyjnymi oraz sposobami reagowania na zagrożenia. Cykliczne prowadzenie próbnych ewakuacji pozwala nie tylko zaznajomić nowe osoby ze standardami bezpieczeństwa szkoły, ale pozwala również utrwalić pozyskaną wcześniej wiedzę u obecnych użytkowników obiektu.

Ewakuacja jest pojęciem złożonym, związanym z szeregiem przedsięwzięć i zalecań wpływających na minimalizowanie następstw zagrożeń. Słownik języka polskiego ewakuację definiuje jako wywożenie ludzi, zwierząt i dobytku z terenów zagrożonych wojną lub nawiedzonych klęską żywiołową⁸². Z kolei Słownik pojęć geografii społeczno-ekonomicznej ewakuację opisuje jako zorganizowaną przez władzę emigrację ludności z określonego terytorium zagrożonego klęską żywiołową tj. powodzią, pożarem, trzęsieniem ziemi lub wybuchem wojny⁸³. Ponadto „Instrukcja w sprawie zasad ewakuacji ludności, zwierząt i mienia na wypadek masowego zagrożenia”, definiuje ewakuację jako przemieszczanie się ludności i transporcie mienia z rejonów, w których występują zagrożenia do miejsc bezpiecznych⁸⁴. Połączeniem powyższych definicji jest propozycja K. Przeworskiego, który opisuje ewakuację jako zorganizowane przemieszczanie tj. usuwanie, wynoszenie, wywożenie, wyprowadzenie ludności oraz wszelkiego rodzaju dóbr materialnych i zwierząt hodowlanych z obszarów lub obiektów zagrożonych lub objętych skutkami działań zbrojnych albo katastrof w celu ich ochrony, udzielenia pomocy i ograniczenia strat materialnych⁸⁵.

W planowaniu działań ewakuacyjnych, należy zwrócić uwagę na formy ewakuacji. Jako pierwszą formę można wyróżnić *ewakuację planową*, która dzieli się na *próbna* oraz *właściwą*. *Ewakuacja próbna* stanowi przygotowanie użytkowników obiektu do wykonania *ewakuacji właściwej* lub drugiej formy, *ewakuacji doraźnej* oraz w wyniku jej przeprowadzenia ustalenia słabych stron

⁸² [online.] [w:] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/ewakuacja.html> [dostęp 12.05.2019].

⁸³[online.][w:]

http://www.edupedia.pl/words/index/show/291478_slownik_pojec_geografii_spolecznoekonomicznej-ewakuacja.html (dostęp 12.05.2019)

⁸⁴ *Instrukcja w sprawie zasad ewakuacji ludności,...* s. 5.

⁸⁵ K. Przeworski, *Ewakuacja jako sposób ochrony ludności*, AON, Warszawa 2002, s. 8-9.

przygotowanych planów. Z kolei *ewakuacja właściwa* obejmuje przygotowany i wdrożony plan przemieszczania ludności z rejonów zagrożonych do miejsc bezpiecznych wskazanych przez osobę odpowiedzialną. Wykonywana jest w czasie przewidywanych, potencjalnych sytuacji kryzysowych, mogących stanowić zagrożenie dla ludności. Druga forma dotyczy *ewakuacji doraźnej*, która przeprowadzana jest w momencie wystąpienia zagrożenia, sytuacji kryzysowej z miejsca zagrożonego do rejonów bezpiecznych, wskazanych przez osobę odpowiedzialną. *Ewakuacja doraźna* wykonywana jest na podstawie planów ewakuacyjnych w czasie realnego i bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia użytkowników budynku. Każda z wymienionych form ewakuacji wyróżnia ewakuację medyczną, weterynaryjną, materiałową, techniczną oraz ludności.

Złożoność działalności ewakuacyjnej, związana jest również z podziałem na ewakuację I, II oraz III stopnia (Tabela 3.1.). Mając na uwadze specyfikę placówek oświaty oraz mogące w niej wystąpić sytuacje kryzysowe, w głównej mierze należy rozważać wykonywanie ewakuacji i stopnia.

Tabela 3.1. Stopnie prowadzenia ewakuacji

Ewakuacja I stopnia	Ewakuacja II stopnia	Ewakuacja III stopnia
<p>Obejmuje natychmiastowe przemieszczenie ludności na podstawie planów ewakuacji z miejsc w których wystąpiło nieprzewidziane zagrożenie, na tereny bezpieczne. Ewakuację I stopnia, realizuje się niezwłocznie po zaistnieniu zagrożenia dla życia, zdrowia oraz mienia.</p> <p>(W przypadku placówek oświaty ewakuacją I stopnia kieruje dyrektor placówki do momentu przyjazdu służb</p>	<p>Obejmuje planowane przemieszczenie ludności z uprzednio przygotowanym planem ewakuacji, z rejonów zagrożonych do miejsc bezpiecznych. Ewakuacja II stopnia dotyczy stref zalewowych oraz obiektów i terenów przyległych oraz przestrzeni stanowiących potencjalne zagrożenie dla ludności i mienia w przypadku ich uszkodzenia lub awarii.</p> <p>(W przypadku placówek</p>	<p>Obejmuje planowane przemieszczenie ludności i mienia podczas podwyższonego stanu gotowości obronnej państwa z miejsc zagrożonych do rejonów bezpiecznych. Ewakuacja III stopnia organizowana jest w związku z zagrożeniami bezpieczeństwa państwa, kryzysem lub wojną.</p> <p>(W przypadku placówek oświaty, ewakuacją III stopnia kieruje właściwy</p>

ratunkowych i zdaniu meldunku).	oświaty ewakuacją II stopnia kieruje dyrektor we współpracy ze służbami ratunkowymi lub wskazany koordynator służb ratunkowych).	organ administracji publicznej tj. wyznaczony organ obrony cywilnej lub organ wojskowy we współpracy z dyrektorem placówki).
---------------------------------	--	--

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Instrukcja w sprawie zasad ewakuacji ludności, zwierząt i mienia na wypadek masowego zagrożenia*, Warszawa 2008, s. 6-8.

Poszczególne stopnie ewakuacji wynikają z różnych uwarunkowań związanych z rodzajem niebezpieczeństw z którymi może się spotkać społeczeństwo. Ewakuacja I stopnia charakteryzuje się nagłym zagrożeniem i koniecznością wykonania natychmiastowego przemieszczenia osób w celu ratowania życia i zdrowia ludzkiego. z kolei ewakuacja II i III stopnia nawiązuje do przewidywania symptomów mogących stwarzać zagrożenie lub sytuację kryzysową, przy jednoczesnym podjęciu wcześniejszych działań minimalizujących skutki zagrożeń.

Stosując powyższy podział w ramach przygotowania szkół na sytuacje kryzysowe, zastosowanie ewakuacji I stopnia odnosi się do zagrożeń wynikających z m.in.: awarii technicznych, pożarów, aktywnego strzelca, aktów terroru. Z kolei prowadzenie ewakuacji II stopnia w głównej mierze odnosi się do przewidywanych zagrożeń związanych z siłami natury takimi, jak: powódzie, śnieżyce, wichury, wysoka temperatura, trzęsienia ziemi itp. Niemniej nie można wkluczyć zastosowania ewakuacji I stopnia do zagrożeń naturalnych, gdyż nie wszystkie niebezpieczeństwa jesteśmy w stanie odpowiednio wcześniej zidentyfikować.

Dyrektor placówki oświaty planując proces ewakuacji, musi uwzględnić szereg elementów wpływających na skuteczność oraz efektywność działań. Do najważniejszych, w fazie zapobiegania oraz przygotowania, należy uwzględnienie młodego wieku uczniów, którzy stanowią największą część użytkowników placówek oświaty. Ważne jest też uwzględnienie liczby osób ewakuowanych, w tym użytkowników stałych oraz przechodnich. Istotnym elementem w fazie planowania jest zwrócenie uwagi na specyfikę obiektu wraz

z jego lokalizacją i podatnością na zagrożenia naturalne oraz antropogeniczne. Uwzględnienie powyższych składowych ma szczególne znaczenie w skutecznym przygotowaniu i przeprowadzeniu ewakuacji. Wiek ewakuowanych osób rzutuje na ich stan psychiczny w sytuacji kryzysowej oraz następstwa spowodowane traumą. Ponadto, przyjmuje się że użytkownicy stali mają podstawowe przeszkolenie do wspierania działań ewakuacyjnych. Ich doświadczenie i umiejętności są niezbędne do koordynacji przemieszczania się użytkowników przechodnich. Z kolei zwrócenie uwagi na położenie obiektu wraz z jego wewnętrzną strukturą, ma na celu określenie najbardziej bezpiecznych tras ewakuacji.

Kolejnym ważnym elementem, który należy uwzględnić podczas prowadzonej ewakuacji są formy prowadzonych przemieszczeń osób (Tabela 3.2.). Mając na uwadze charakter funkcjonowania instytucji edukacji narodowej, jako formę ewakuacji osób należy uwzględnić ewakuację *rozśrodkowaną* oraz *wycofującą*. W momencie wystąpienia sytuacji kryzysowej oraz podjęciu przez dyrektora decyzji o przemieszczeniu osób w rejony bezpieczne, następuje powzięcie odpowiedzialności za życie i zdrowie osób ewakuowanych. W związku z powyższym, wcześniej opisane składowe nabierają ogromnego znaczenia w fazie reagowania.

Tabela 3.2. Formy przebiegu ewakuacji osób

Ewakuacja osób	
Rozproszona	Dotyczy indywidualnych wyjazdów osób z rejonów zagrożonych do miejsc bezpiecznych, samodzielnie wybranych przez jednostki. Jest wykonywana przed planowaną ewakuacją lub w jej początkowej fazie
Rozśrodkowana	Obejmuje przemieszczanie ludności pojazdami prywatnymi lub/ oraz zbiorowymi środkami transportu, do miejsc wyznaczonych przez służby. Działania są organizowane i kierowane z reguły przez organy obrony cywilnej.

Wycofująca	Związana jest z wyjazdami ludności w czasie klęsk żywiołowych lub działań zbrojnych. Kierowana jest przez organy obrony cywilnej lub organy wojskowe z miejsc i do miejsc wcześniej określonych.
Przejazdowa	Dotyczy ludności przemieszczającej się przez teren prowadzonej ewakuacji w celu znalezienia schronienia lub uzupełnienia zapasów żywności.
Anarchiczna	Związana jest z chaotycznym przemieszaniem ludności, nieznającej lub nierespektującej zasad ewakuacji oraz zorganizowanych przemieszczeń ludności.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie K. Przeworski, *Ewakuacja jako sposób ochrony ludności*, AON, Warszawa 2002, s. 8-10.

Wyszczególnione dwie formy przebiegu ewakuacji osób, stosowane są ze względu na odpowiedzialność jaką ponosi dyrektor placówki oświaty w czasie pobytu użytkowników na terenie obiektu. Decyzją dyrektora placówki następuje:

- wyznaczenie bezpiecznego rejonu ewakuacji,
- w razie konieczności zapewnienie transportu,
- odnotowanie stanu liczbowego osób ewakuowanych wraz z potwierdzeniem ze stanem faktycznym,
- zdanie meldunku służbom mundurowym prowadzącym akcję ratowniczą.

Są to priorytetowe obowiązki wynikające z ewakuacji podopiecznych. Należy nadmienić, że każda sytuacja kryzysowa charakteryzuje się odmiennymi symptomami. Przygotowanie uniwersalnego planu ewakuacji może wymagać uwzględnienia zmienności i dynamiczności zagrożeń.

Truizmem jest stwierdzenie, że w czasie podjęcia czynności ewakuacji przez dyrektora, potrzebne są proste intuicyjne i pełnowymiarowe rozwiązania do

natychmiastowego zastosowania⁸⁶. W fazie zapobiegania należy wziąć po uwagę obszary wiedzy pozwalające zidentyfikować zagrożenia i kolejno skonstruować procedury reagowania. Uwzględnienie poszczególnych etapów ewakuacji, do których należą: detekcja zagrożenia, alarmowanie, identyfikacja i weryfikacja treści o zagrożeniu oraz podejmowanie decyzji o przeprowadzeniu ewakuacji, pozwala stworzyć schemat działań dla decydenta. Szczególne znaczenie ma w tym przypadku faza przygotowania, która poprzez działania kontrolno-nadzorcze poddaje weryfikacji stopień gotowości oraz sprawdza warunki i organizację procesu ewakuacji.

3.4. Podsumowanie

Na skuteczną organizację działań osób w ramach utrzymania bezpieczeństwa personalnego wpływa szereg elementów. Siłą łączącą oraz wspólnym mianownikiem prowadzonych przedsięwzięć jest człowiek jako jednostka. W zależności od indywidualnych umiejętności poszczególnych osób bezpieczeństwo utrzymuje się na określonym poziomie. Jeżeli jedna osoba (dołączająca do nowego otoczenia) spośród dziesięciu (obeznanych z otoczeniem) nie jest w stanie w poprawny sposób zidentyfikować zagrożenia, to pozostałe dziewięć posiadające odpowiednią wiedzę są w stanie skutecznie pokierować jednostką. Aby takie działania były możliwe, należy podjąć przedsięwzięcia umożliwiające naukę reakcji na wypadek zagrożeń oraz zaznajomienie z rekomendowanymi procedurami.

Każda sytuacja kryzysowa charakteryzuje się odmiennym przebiegiem, na który wpływa przyczyna lub przyczyna pierwotna, miejsce zdarzenia oraz dynamika zmian. Pomimo, że rozwoju niektórych sytuacji człowiek nie jest w stanie przewidzieć, to przygotowanie jednostki polega na przekazaniu wiedzy, której podstawą są wyciągnięte z wydarzeń historycznych wnioski, w oparciu o które eksperci tworzą procedury reagowania.

Skuteczność podejmowanych przez poszczególne osoby działań, warunkowana jest świadomością mogących pojawić się zagrożeń i umiejętnościami podejmowania decyzji w razie ich wystąpienia. W celu

⁸⁶ Por. P. Gromek, K. Jarzynka, I. Grabowska, *Ewakuacja i stopnia placówki oświatowej – podejście projektowe. Wprowadzenie.*, Zeszyty naukowe SGSP 2007, nr 61 (tom2)/1/2017, s. 85.

minimalizacji następstw, należy prowadzić działalność szkoleniową w możliwie największej grupie osób. Szkolenie umożliwia zwiększenie skuteczności działań nawet w momencie pojawienia się u wybiórczych osób paraliżu decyzyjnego, który wywołany jest sytuacją stresową. Ponadto programy szkoleniowe powinny umożliwić nie tylko naukę podejmowania działań w momencie powstania zagrożenia, lecz także wczesnej identyfikacji symptomów mogących prowadzić do wystąpienia sytuacji kryzysowej.

Podjęta analiza w ramach problemu zapewnienia bezpieczeństwa personalnego wykazuje, że wczesna identyfikacja agresorów godzących w życie lub zdrowie użytkowników placówek szkolnych jest możliwa i co więcej przejawia się wcześniejszymi symptomami. W celu zobrazowania źródeł, przejawów wrogich zachowań oraz sił wzmacniających przejawy agresji, w dalszej części pracy podjęto studia przypadków, które w przejrzysty sposób odnoszą się do problemu badawczego.

4. BADANIA BEZPIECZEŃSTWA W PLACÓWKACH SZKOLNYCH

4.1. Podmiotowość i determinanty

Placówki szkolne charakteryzują się unikalną formą funkcjonowania, organizacji i utrzymania spokoju. Zapewnienie bezpieczeństwa personalnego użytkownikom stałym oraz niestałym jest wyzwaniem dla dyrektora danej placówki. Obawa jaka powstaje, wiąże się z poprawną diagnozą agresji oraz przemocy występującej w placówkach szkolnych, a tym samym z doбором odpowiednich środków zaradczych.

Utrzymanie bezpieczeństwa personalnego w placówkach szkolnych, jest tematem, który przewija się od wielu lat na wszystkich poziomach decyzyjnych. Już w 1997 roku została uruchomiona pierwsza edycja programu badającego rozwój agresji na terenie szkół. Projekt nosił nazwę *Agresja i przemoc w szkołach polskich i niemieckich*. Kolejny etap programu został przeprowadzony w 2000 roku pt. *Agresja i przemoc w szkole*. Oficjalna trzy-etapowa edycja badań organizowana przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, zakończyła się trzecim etapem w latach 2003-2004 pt. *Szkoła wobec agresji*. Finalizacja badań porównawczych z poszczególnych lat została opisana w publikacji pt. *Zachowania agresywne w szkole. Badania porównawcze 1997-2003*. Ponadto w 2006 roku została podjęta próba stworzenia programu rządowego *Zero tolerancji dla przemocy*⁸⁷, co uważa się za kontynuację powyższych badań⁸⁸. Założenia programu były słuszne, jednakże sposób jego wykonania wraz z wdrożeniem nie przyniosły wymiernych efektów. Realizacja programu odbyła się w latach 2007-2013, w tym czasie odbyło się również monitorowanie przemocy i zjawiska agresji w placówkach szkolnych. Po zakończeniu programu część zmian będących w założeniach programu została wprowadzona i funkcjonuje do chwili obecnej.

W badaniach zwrócono uwagę na determinanty, czyli czynniki wpływające na budowę odporności w placówkach szkolnych. Wyróżniono spektrum wewnętrzne, w którym znalazły się elementy wpływające na utrzymanie bezpieczeństwa w szkołach. Można mówić tutaj o zasobach i wyposażeniu placówek szkolnych, spotykanych zagrożeniach, organizowanych szkoleniach,

⁸⁷ Rządowy program poprawy stanu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach, *Zero tolerancji dla przemocy w szkole*, Warszawa, styczeń 2007, s. 1-53.

⁸⁸ [online.][w:] <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ5.nsf/main/7FB5A2D3> [dostęp 21.07.2021r.]

czy strukturze organizacji. Kolejnym determinantem jest otoczenie, w którym można wyróżnić relacje z poszczególnymi podmiotami biorącymi udział w życiu codziennym szkoły, spotkania z ekspertami oraz realizację zewnętrznych wytycznych do budowy odporności placówek szkolnych. Należy wziąć pod uwagę determinanty negatywne, do których należą niepokoje społeczne, groźby, przemoc, dyskryminacja, nękanie wśród użytkowników niestałych placówek szkolnych. Tym samym determinanty, na które należy zwrócić uwagę związane są z identyfikowaniem zjawiska przemocy i agresji wśród uczniów wraz z jego monitorowaniem. Ponadto istotne jest skuteczne udzielanie pomocy osobom, które padły ofiarą przemocy, wraz z efektywnym oddziaływaniem na sprawców czynów zabronionych. Należy podjąć działania podnoszące kompetencje dyrektorów, nauczycieli oraz pracowników szkół w zakresie zapobiegania i prawidłowej interwencji w momencie zagrożenia. Poprawne i odpowiednio wczesne identyfikowanie działań agresywnych pozwoli ograniczyć zjawisko przemocy wśród uczniów. Dodatkowo podniesienie wrażliwości społecznej na akty przemocy wraz z odpowiedzialnością wszystkich użytkowników szkół ma ważny wpływ na kształtowanie bezpieczeństwa personalnego.

W prowadzonych badaniach zwrócono uwagę na postrzegane przez respondentów zagrożenia, ocenę prawdopodobieństwa ich zaistnienia, pozytywne oraz negatywne strony obecnie funkcjonującego systemu obejmującego bezpieczeństwo placówek szkolnych. Badania mają na celu odpowiedzieć na pytania zawarte w hipotezach oraz zwrócić uwagę na mankamenty systemowe zauważone przez autora oraz wskazane przez respondentów.

Badania, w których wzięło udział 833 osoby, przeprowadzono w polskich placówkach szkolnych wybranych metodą losową. Wśród badanych dokonano podziału na trzy grupy badawcze. Pierwszą grupę stanowiło 44 dyrektorów placówek szkolnych, drugą grupę 240 nauczycieli oraz trzecią 549 uczniów.

W lutym 2021 roku Autor przeprowadził badania na terenie Polski w wybranych szkołach tj. liceach, technikach oraz szkołach zawodowych. Szczegółowe wyniki tych badań przedstawione zostały w Złączniku do niniejszej rozprawy. Wskazano 70 szkół, których dyrektorzy wyrazili zgodę na przeprowadzenie badań ankietowych (Zał. Tab. 41). Spośród wytypowanych szkół ostatecznie w badaniach wzięło udział 44 placówki. Do placówek szkolnych za

pośrednictwem poczty internetowej zostały rozesłane kwestionariusze ankiet z podziałem na trzy poszczególne grupy badawcze. Ankiety zostały stworzone za pośrednictwem internetowych narzędzi generowania arkuszy oraz zbierania i sumowania wyników badań.

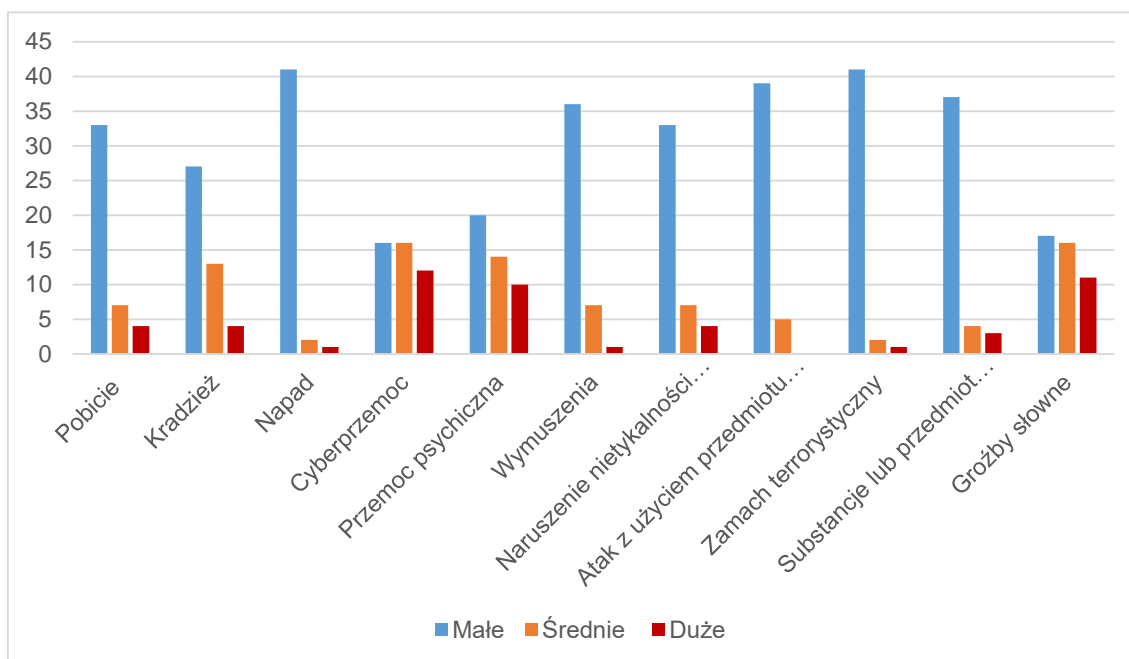
Zebrane wyniki badań zostały przedstawione anonimowo. Należy nadmienić, że członkowie stali placówek szkolnych, chroniąc dobre imię szkoły nie zawsze mogli udzielać pełnowymiarowych odpowiedzi obejmujących przypadki wystąpienia zagrożeń personalnych na terenie ich szkół, braku kompleksowego przygotowania na zagrożenia lub niedostosowanych procedur reagowania. Może mieć to swoje odzwierciedlenie w odchyleniu ostatecznych wyników badań obejmujących temat zagrożeń personalnych użytkowników szkół.

4.2. Badania dyrektorów szkół w kontekście zagrożeń i poziomu bezpieczeństwa personalnego w placówkach szkolnych

Ankieta skierowana do dyrektorów placówek szkolnych zawarta jest w *Załączniku*. Składała się z 41 pytań uwzględniających możliwość wyrażania przemyśleń oraz sugestii respondentów.

W badaniach wzięło udział 44 dyrektorów poszczególnych placówek szkolnych. Wśród ankietowanych można wyodrębnić 24 kobiety – co stanowi (55%) oraz 20 mężczyzn – czyli (45%) respondentów (Zał. Rys. 4.1.). Większość dyrektorów (39 osób) posiadała staż pracy powyżej 20 lat w zawodzie – co stanowi (89%) (Zał. Rys. 4.2.). Z kolei staż pracy na stanowisku dyrektora przedstawia (Zał. Rys. 4.3.): 7 osób – 16%, >20 lat pracy; 4 osoby – 9%, 16-20 lat pracy; 14 osób – 32%, 11-15 lat pracy; 8 osób – 18%, 6-10 lat pracy; 11 osób – 25%, 1-5- lat pracy.

Ankietowanym zadano pytanie o ocenę prawdopodobieństwa wystąpienia danego zagrożenia (Rys. 4.18.). W odpowiedziach respondentów przeważa opinia małego prawdopodobieństwa zaistnienia poszczególnych zagrożeń.

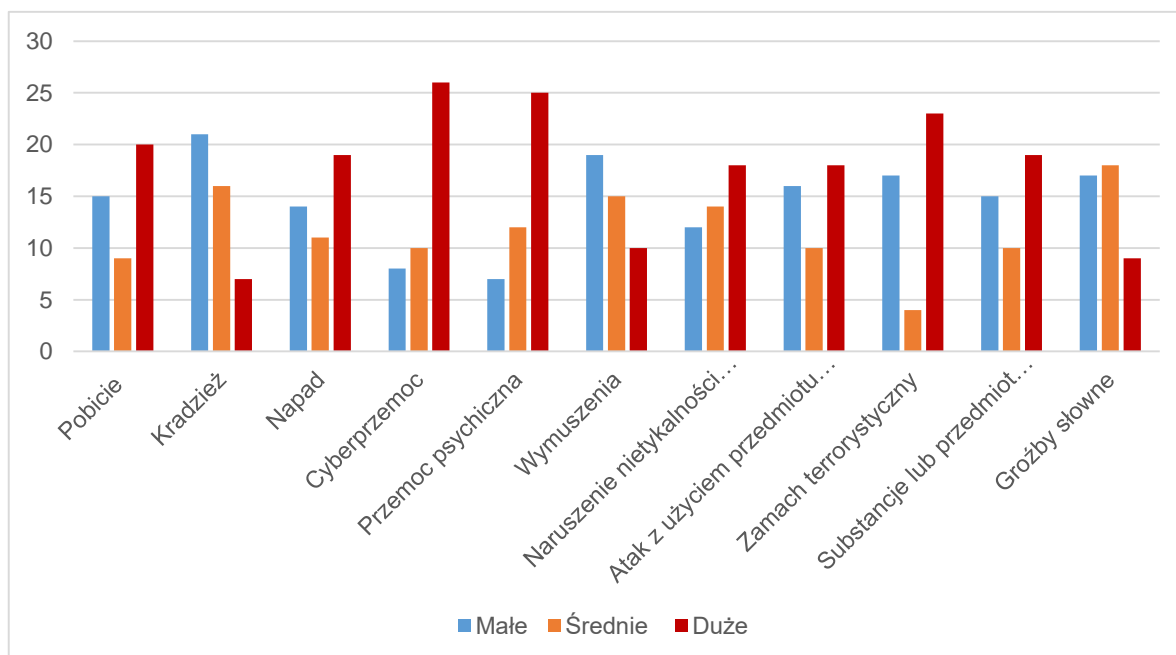

Rysunek 4.18. Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia danego zagrożenia

Źródło: Badania własne

Na uwagę zasługują niebezpieczeństwa związane z cyberprzemocą, przemocą psychiczną oraz groźbami słownymi. W wymienionych zagrożeniach wskazania dyrektorów są podobne. Ponadto *pobicie* oraz *kradzież* po uwzględnieniu wskazań średniego oraz dużego prawdopodobieństwa wystąpienia, są najczęstszymi możliwościami wystąpienia przemocy w placówkach szkolnych. Dyrektorzy zapytani o inne formy przemocy, nie wskazali dodatkowych form zagrożenia.

Uwzględniając prawdopodobieństwo powstania poszczególnych zagrożeń, ankietowanych zapytano o ocenę poziomu ich zagrożenia w momencie wystąpienia (Rys. 4.19.). Wskazania względem oceny prawdopodobieństwa wystąpienia, pokrywają się z oceną poziomu zagrożenia. Zdarzeniami, które uznane zostały za najbardziej niebezpieczne były: napad, przemoc psychiczną oraz zamach terrorystyczny.

Rysunek 4.19. Ocena poziomu zagrożenia danego zdarzenia

Źródło: Badania własne

Dyrektorzy wskazali kolejno na pobicie, napad, substancję lub przedmiot niewiadomego pochodzenia, atak z użyciem przedmiotu niebezpiecznego oraz naruszenie nietykalności cielesnej, jako zdarzenia na wysokim poziomie zagrożenia.

Powyższe wskazania są istotne ze względu na możliwość zidentyfikowania zagrożeń współczesnej szkoły oraz dają możliwość zidentyfikowania źródła przyczynowości eskalacji przemocy wśród młodzieży.

Mając powyższe na uwadze, dokonano badań sposobów identyfikacji wystąpienia zagrożeń w opinii dyrektorów szkół. W odpowiedziach wskazano następujące sposoby:

- Obserwacja i przekazana informacja ze strony pracowników szkoły;
- Informacja od psychologa szkolnego;
- Wykorzystanie monitoringu;
- Informacja od rodziców;
- Informacja od rówieśników ucznia;
- Informacja ze strony nauczyciela;

- Nadzór postów w portalach społecznościowych;
- Rozmowy z pokrzywdzonymi uczniami.

Wyniki badań dotyczące identyfikacji form zagrożeń przedstawione są na wykresach (Zał. Rys.4.5.-4.8.).

Dyrektorzy zapytani o *identyfikację zagrożeń na terenie szkoły związanych z agresją i przemocą wśród uczniów* oraz *identyfikację zagrożeń związanych ze stosowaniem narzędzi niebezpiecznych wśród uczniów*, jako najczęstszą odpowiedź wskazywali *rozmowy z pokrzywdzonymi uczniami* oraz *obserwację i przekazaną informację ze strony nauczyciela*. Najrzadszą formą identyfikacji danego zagrożenia okazało się *nadzorowanie postów w portalach społecznościowych*. Ponadto respondenci wskazali dodatkowe sposoby identyfikacji w postaci corocznych badań ankietowych skierowanych do nauczycieli oraz uczniów, a także poprzez pedagoga szkolnego lub koordynatora do spraw bezpieczeństwa. Istotną okazuje się współpraca z lokalnymi jednostkami policji, poprzez które przekazywana jest informacja o podejrzanych/ agresywnych uczniach do dyrektora szkoły.

Kolejnym badanym elementem, była *identyfikacja zagrożeń na terenie szkoły związanych ze stosowaną cyberprzemocą wśród uczniów*. Respondenci uznali za najczęstszą identyfikację *rozmowy z pokrzywdzonymi uczniami*, kolejno *informacje od rówieśników ucznia* wraz z *obserwacją i przekazaną informacją ze strony nauczyciela*. Na uwagę zasługuje wzrost wskazań w *nadzorowaniu postów w portalach społecznościowych*. Najrzadszą formą identyfikacji jest *wykorzystanie monitoringu*, co z oczywistych powodów jest uzasadnione. Dodatkowymi odpowiedziami wskazanymi przez ankietowanych są informacje przekazywane przez mieszkańców, kluby sportowe oraz trenerów.

Ostatnim zakresem identyfikacji były zagrożenia związane z *przemocą uczniów względem nauczycieli i pracowników szkoły*. Dyrektorzy wskazali ze znaczącą przewagą identyfikację w formie *obserwacji i przekaz informacji ze strony nauczyciela* oraz *obserwację i przekazaną informację ze strony pracowników szkoły*. Najniżej odnotowanymi odpowiedziami były *rozmowy z pokrzywdzonymi uczniami* oraz *nadzorowanie postów w portalach społecznościowych*. Dodatkowe odpowiedzi dyrektorów wskazały, że w przypadku stwierdzenia przemocy uczniów wobec nauczycieli, dyrektorzy nie są w stanie

określić jaki uczeń tego dokonał, gdyż potrafią skutecznie ukrywać swoje dane personalne.

Ponadto dokonano badań w zakresie zapobiegania poszczególnym zagrożeniom na terenie szkół. Wyniki zawarto w załączniku (Zał. Rys. 4.9.-4.12.). W badaniach uwzględniono następujące odpowiedzi dotyczące sposobów zapobiegania zagrożeniom na terenie placówek szkolnych:

- Detektory i wykrywacze metali;
- Wykorzystanie kart dostępu dla nauczycieli i uczniów;
- Posiadanie systemów antynapadowych;
- Systematyczne spotkania z kadrą dydaktyczną;
- Regularne kontrole zachowań uczniów;
- Posiadanie pracowników ochrony fizycznej;
- Posiadanie portiera wraz z księgą wejść i wyjść;
- Zastosowanie reguł wpuszczania osób postronnych na teren szkoły;
- Ciągły monitoring na terenie placówki edukacyjnej.

Respondenci zapytani o zapobieganie zagrożeniom związanych z agresją oraz przemocą wśród uczniów najczęściej wskazywali *ciągły monitoring na terenie szkoły*, a następnie *zastosowanie reguł wpuszczania osób postronnych na teren szkoły*. Ponadto ankietowani wskazali dodatkowe sposoby zapobiegania agresji i przemocy wśród uczniów takie jak: realizacja programu wychowawczo-profilaktycznego, spotkania z ekspertami, praca wychowawcza na godzinach wychowawczych, opieka pedagogów szkolnych, warsztaty dla uczniów, szkolenia nauczycieli, spotkania z przedstawicielami: Policji, psychologami, kuratorami sądowymi wraz z analizą sytuacji uczniów.

Następnym badanym obszarem było zapobieganie zagrożeniom związanych z posiadaniem przez uczniów narzędzi niebezpiecznych. Najczęściej wybieranymi odpowiedziami był *ciągły monitoring na terenie szkoły oraz regularne kontrole zachowań uczniów*. Dyrektorzy zwrócili uwagę, że stosują również szkolenia oraz rozmowy z uczniami, informacje od rodziców rówieśników uczniów, prowadzą nadzór nad aktywnością uczniów w szatniach. Ponadto nauczyciele prowadzą dyżury na przerwach pomiędzy lekcjami, a także dokonują pedagogizacji rodziców z tematyki godzin wychowawczych.

Dla zapobiegania zagrożeniom cyberprzemocy, najczęstsze odpowiedzi to: *systematyczne spotkania z kadrą dydaktyczną* oraz *ex aequo regularne kontrole zachowań uczniów*. Ankietowani zwrócili także uwagę na dodatkowe formy zapobiegania: rozmowy ze specjalistami o zagrożeniach wraz z odpowiednim zabezpieczeniem sieci w szkole oraz na zajęcia profilaktyczne dla uczniów w danym zakresie wraz ze spotkaniami z policją. Dodatkowo wymieniono monitorowanie portali społecznościowych, stron internetowych oraz spotkania w grupach klasowych w celu omówienia wynikłych problemów.

Ostatnim analizowanym elementem w przestrzeni zapobiegania zagrożeniom, jest prewencja wobec przemocy uczniów w stosunku do nauczycieli. Dyrektorzy najczęściej wskazywali *ciągły monitoring na terenie szkoły*, kolejno *regularne kontrole zachowań uczniów* oraz *systematyczne spotkania z kadrą dydaktyczną*. Należy zwrócić uwagę na dodatkowe wskazania które uwzględniają pracę wychowawczą z uczniami oraz budowanie klimatu zaufania i współpracy pomiędzy uczniem a nauczycielem.

Pośród wyszczególnionych form zapobiegania ze wskazaniami na poszczególne zagrożenia, respondenci w żadnym z wymienionych przypadków nie wymienili sposobu zapobiegania poprzez zastosowanie *detektorów i wykrywaczy metali* oraz *posiadania pracowników ochrony fizycznej*. W nielicznych przypadkach można spotkać *wykorzystanie kart dostępu dla nauczycieli i uczniów*, a w jeszcze mniejszym stopniu *posiadanie systemów antynapadowych*.

Chcąc zwrócić uwagę na bezpieczeństwo w szkołach, zapytano respondentów, w zastosowaniu jakich rozwiązań się ono wyraża. Dyrektorzy wskazali następujące formy, przedstawione w kolejności od najczęściej wybieranej do najrzadszej wybieranej formy (Zał. Rys. 4.13.):

- 1) Monitorowanie zachowań uczniów;
- 2) Prowadzenie szkoleń;
- 3) Instalacja monitoringu wizyjnego;
- 4) Spotkania z ekspertami;
- 5) Stosowanie się do rekomendacji ministerstwa ws. modernizacji systemów zabezpieczeń;
- 6) Stosowanie systemów zabezpieczeń.

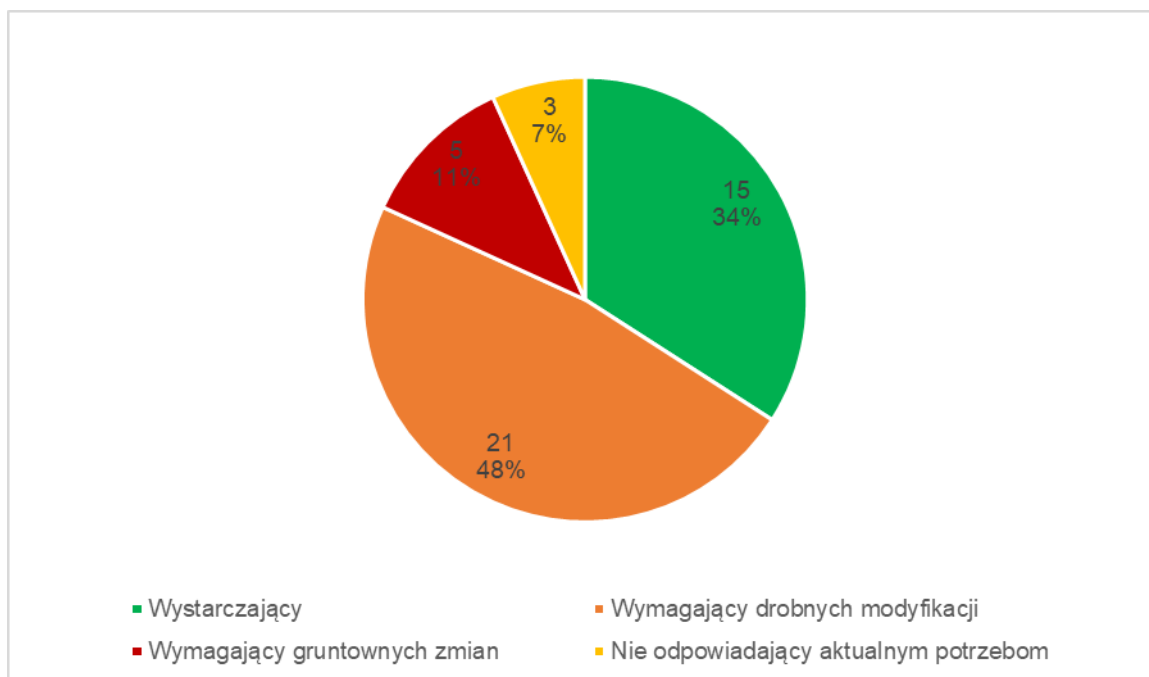
Ponadto ankietowani zwrócili uwagę na promowanie pozytywnych zachowań uczniów, promowanie wartości współpracy, zaufania i szacunku dla każdego człowieka, także stosowanie audytu bezpieczeństwa w celu wykrycia lub modyfikacji błędów systemowych organizacji bezpieczeństwa. Dyrektorzy zwracają uwagę na problem niewystarczającego wyposażenia szkoły, zdarzają się placówki, które nie posiadają monitoringu wizyjnego, co rekompensowane jest większą ilością dyżurujących w czasie przerw nauczycieli. Według wskazań badanych brak pełnowymiarowego wyposażenia w środki poprawiające poziom bezpieczeństwa, wiąże się z brakiem odpowiednich funduszy na wprowadzenie zmian.

Z kolei odnosząc się do stosowanych zabezpieczeń, które powinny być standardem w funkcjonowaniu polskich szkół, dyrektorzy dokonali następujących wskazań (Zał. Rys. 4.16.):

- 1) Monitoring;
- 2) Systemy alarmowania i ostrzegania;
- 3) Portier;
- 4) Karty dostępu dla uczniów;
- 5) Karty dostępu dla nauczycieli i pracowników szkoły;
- 6) Przyciski antynapadowe;
- 7) Agencja ochrony;
- 8) Bramki pirotechniczne.

Badani wskazują, że forma stosowanych zabezpieczeń powinna być dostosowana do rodzaju i potrzeb szkoły. Inne zapotrzebowania posiada mała szkoła w której społeczeństwo lokalne bardzo dobrze się zna, a inne zapotrzebowanie wymagane jest dla szkoły ze środowiska miejskiego. Tym samym, nie można stosowanych systemów ujednoczyć i do każdej szkoły wdrożyć takie same zabezpieczenia, bo w jednej będą niepotrzebne, a w innej niewystarczające. Należy wziąć pod uwagę standard wyposażenia w systemy zabezpieczające oraz wpływ lokalizacja, czy typ szkoły.

Chcąc określić poziom konieczności zmian w obecnym systemie szkoleniowym, dokonano badań w zakresie oceny funkcjonującego procesu szkoleniowego w opinii dyrektorów placówek szkolnych (Rys. 4.14).

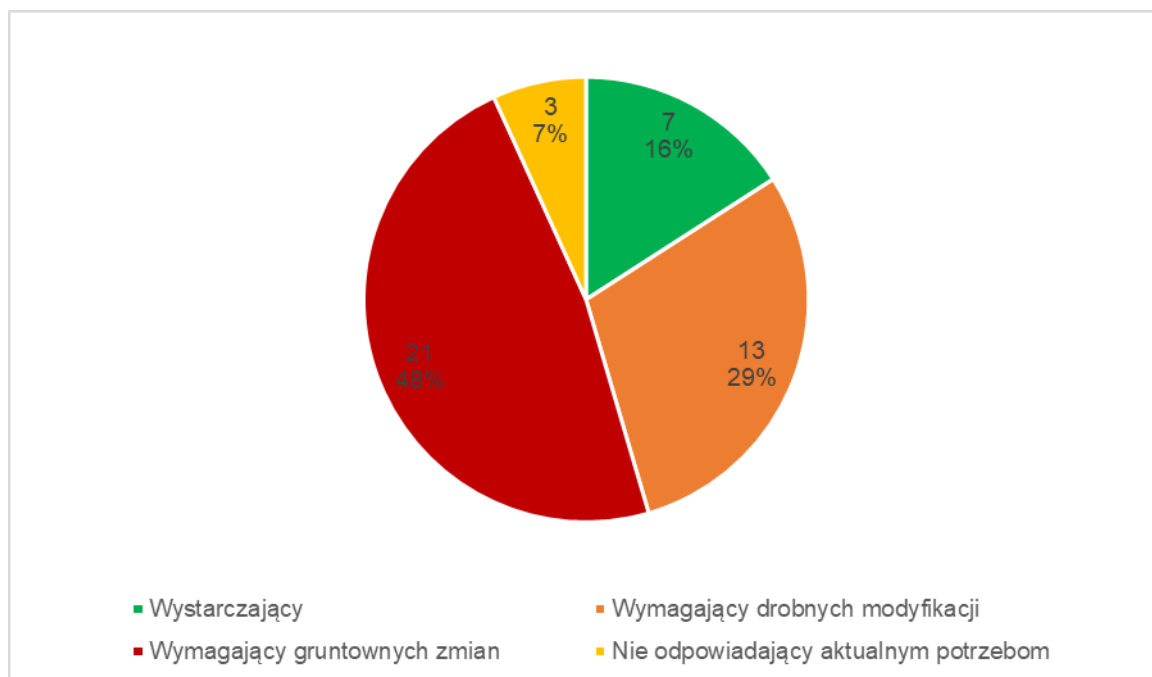

Rysunek 4.14. – Ocena obecnego procesu szkoleniowego obejmującego zapewnienie bezpieczeństwa personalnego użytkowników szkół

Źródło: Badania własne

Zdecydowana większość ankietowanych 48% wskazuje, że obecny proces szkoleniowy potrzebuje drobnych modernizacji aby poprawić poziom bezpieczeństwa personalnego użytkowników szkół. Ponadto 7% dyrektorów uważa, że obecne rozwiązania nie odpowiadają aktualnym potrzebom, a 11% respondentów opowiada się za przeprowadzeniem gruntownych zmian. Można uznać, że dla 66% ankietowanych obecny proces szkoleniowy wymaga zmian pozwalających na podniesienie poziomu realizacji szkoleń, a co za tym idzie – poziomu bezpieczeństwa personalnego. Dla 34% badanych funkcjonujący program szkoleniowy jest wystarczający.

Chcąc zidentyfikować poziom zapotrzebowania placówek szkolnych w odpowiedni sprzęt, zapytano ankietowanych o ocenę wyposażenia szkoły w sprzęt zapewniający właściwy poziom bezpieczeństwa (Rys. 4.17.).

Rysunek 4.17. – Ocena wyposażenia szkoły w sprzęt zapewniający właściwy poziom bezpieczeństwa na terenie szkoły

Źródło: Badania własne

Najwięcej wskazań respondentów – 48%, odnotowano w odpowiedzi *wymagający gruntownych zmian*. Kolejno 13% dyrektorów opowiada się za *wymagającym drobnych modyfikacji* oraz 7% wskazuje, że obecny stan wyposażenia *nie odpowiada aktualnym potrzebom*. Można uznać, że 68% ankietowanych wskazuje na konieczność unowocześnienia obecnie użytkowanego wyposażenia szkoły wpływającego na poziom bezpieczeństwa w placówkach szkolnych. Dla 16% badanych, sprzęt będący obecnie w użytkowaniu jest wystarczający. Dodatkowo dyrektorzy zwrócili uwagę, że potrzebę lub chęć modernizacji ogranicza brak środków finansowych na przeprowadzenie zmian. Wśród potrzeb można wyodrębnić chęć wyposażenia szkoły w nowoczesne rozwiązania techniczne, rozbudowanie monitoringu, wprowadzenie przycisków antynapadowych, kart dostępu dla uczniów i nauczycieli, system rejestracji wejść i wyjść, alarm przeciwpożarowy, portier oraz modernizacja terenu zewnętrznego szkoły tj. ogrodzeń.

4.3. Badania nauczycieli w kontekście zagrożeń i poziomu bezpieczeństwa personalnego w placówkach szkolnych

Ankieta została skierowana także do nauczycieli placówek szkolnych w których została wyrażona zgoda na przeprowadzenia badań przez dyrektorów poszczególnych szkół. Ankieta zawarta jest w *Załączniku*. Składa się z 30 pytań, uwzględniających możliwość wyrażania przemyśleń oraz sugestii respondentów.

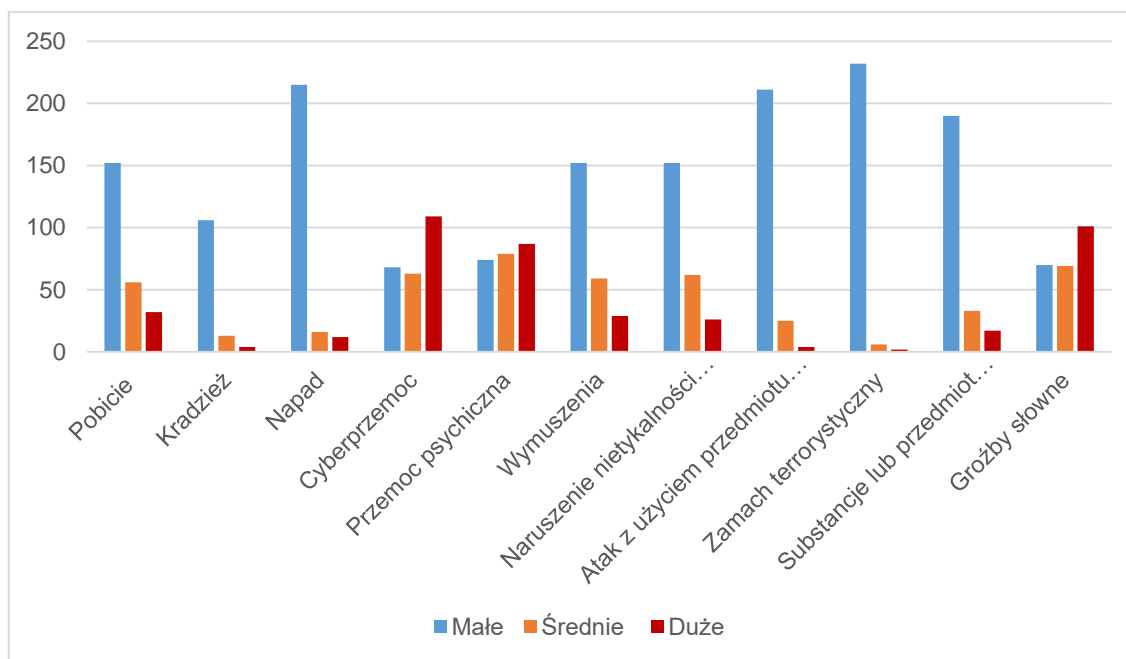
W badaniach wzięło udział 240 nauczycieli poszczególnych placówek szkolnych. Wśród ankietowanych można wyodrębnić 166 kobiet – co stanowi (69%) oraz 74 mężczyzn – (31%) (Zał. Rys. 4.20.). Połowa nauczycieli posiada staż pracy powyżej 20 lat w zawodzie – 120 osób, co stanowi (50%). Kolejno 44 osoby (18%) w zawodzie przepracowało od 16 do 20 lat, 38 osób (17%) – od 11 do 15 lat, 20 osób (8%) – od 6 do 10 lat oraz 18 osób (7%) – od 1 do 5 lat (Zał. Rys. 4.21.).

Badana grupa została zapytana o *częstotliwość aktów przemocy występujących na terenie placówki szkolnej* (Zał. Rys. 4.23.). Większość nauczycieli 123 osoby (51%) zadeklarowała, że do aktów przemocy dochodzi *kilka razy w ciągu roku*. Ponadto 78 osób (32%) uważa, że takie zdarzenia nie występują. Znaczącą grupę stanowi 26 osób (11%) opowiadających się za występowaniem aktów przemocy *kilka razy w semestrze*, kolejno 7 osób (3%) – *kilka razy w ciągu miesiąca*, 4 osoby (2%) – *od 2 do 3 razy w ciągu tygodnia* oraz 2 osoby (1%) – *codziennie*. Zdecydowana większość respondentów wskazuje, że do aktów przemocy na terenie szkoły dochodzi – 68%, lecz wskazania uwzględniają inną częstotliwość zdarzeń. Ankietowani dodatkowo wskazali formy przemocy do których zakwalifikowali: bójki, przepychanki, groźby słowne, negatywne komentarze na portalach, kradzież, udostępnianie wizerunku nauczyciela, cyberprzemoc, prześladowanie, konflikty, przemoc psychiczną.

Chcąc sprawdzić wiarygodność użytkowników stałych placówek szkolnych wraz z panującą wewnątrz atmosferą, zadano pytanie o *występowanie przypadków konfliktów wśród personelu szkolnego* (Zał. Rys. 4.24.). Zdecydowana większość respondentów opowiedziała się za *niewystępowaniem konfliktów wśród personelu* – 201 osób (84%). Problem jednak jest dostrzegalny, 33 osoby (14%) wskazała na występowanie konfliktów *kilka razy w ciągu roku* oraz 6 osób (2%) *kilka razy w semestrze*. Pytanie jest o tyle istotne, że może przełożyć się na

relacje z użytkownikami przechodnimi oraz wpłynąć na prawidłowe postrzeganie i egzekwowanie bezpieczeństwa personalnego na terenie placówek szkolnych.

Odnosząc się do tematu przewodniego pracy, zapytano respondentów o *prawdopodobieństwo wystąpienia danego zagrożenia wśród uczniów* (Rys. 4.25.).

Rysunek 4.25. Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia danego zagrożenia wśród uczniów w opinii nauczycieli

Źródło: Badania własne

W ocenie nauczycieli największe prawdopodobieństwo wystąpienia zagrożeń dotyczy cyberprzemocy, kolejno gróźb słownych oraz przemocy psychicznej. Wskazane zagrożenia pokrywają się z odpowiedziami udzielonymi przez dyrektorów. Zagrożenia postrzegane są przez obie grupy na podobnym poziomie, co świadczy, że poszczególne niebezpieczeństwa są w znacznym stopniu zauważalne w placówkach szkolnych. Jako zagrożenia z najmniejszym prawdopodobieństwem wystąpienia nauczyciele wskazali zamach terrorystyczny, napad, atak z użyciem przedmiotu niebezpiecznego oraz substancje lub przedmiot niewiadomego pochodzenia.

Ponadto respondenci wskazali dodatkowe problemy oraz zagrożenia które spotykane są w placówkach szkolnych. Jako istotne, można wyróżnić: rozpylenie substancji zagrażającej zdrowiu lub życiu osób przebywających w budynku szkoły;

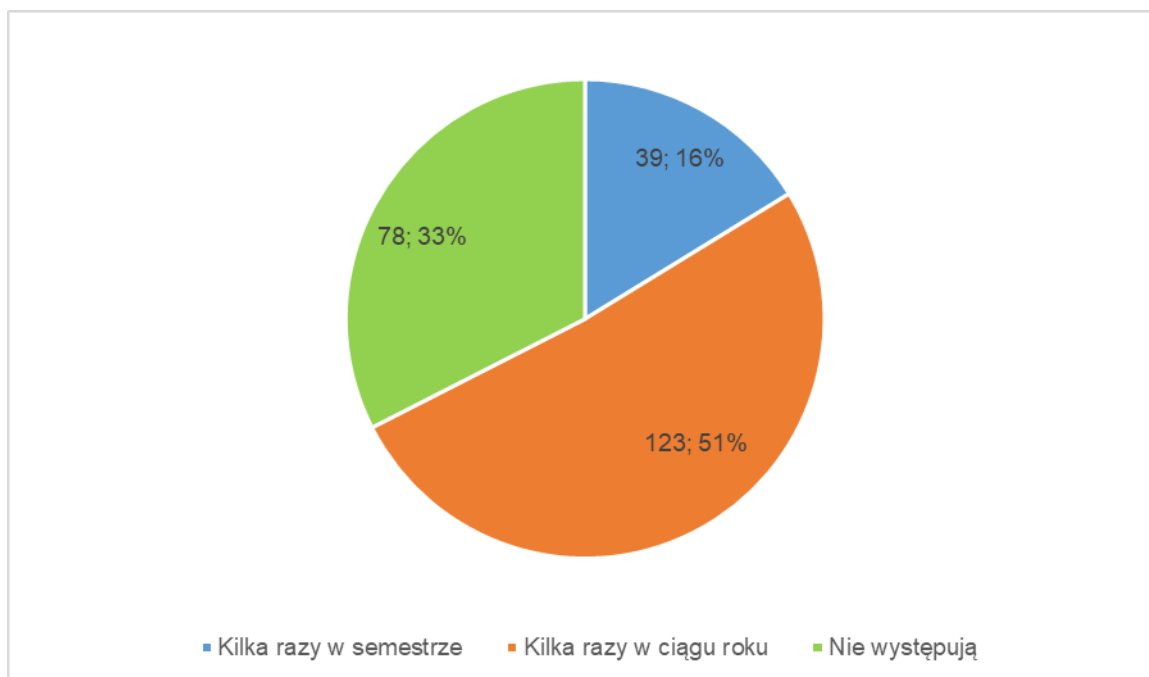
konsekwencję w egzekwowaniu prawa począwszy od małych przewinień; wyzwiska uczniów, wyzwiska członków rodziny, naśmiewanie się z sytuacji domowej ucznia, nagrywanie filmików z lekcji i umieszczanie na portalach społecznościowych, alkoholizm, środki odurzające, „hejt w Internecie”, wulgaryzmy, nieprawidłowe zachowania psychoseksualne.

Ankietowani, chcąc przeciwdziałać poszczególnym problemom i zagrożeniom, podejmują lub chcą podjąć następujące działania:

- a) Rozmowy z pedagogiem, uświadamianie uczniom konsekwencji takich czynów i pokazywanie innych metod rozwiązywania problemów;
- b) Organizacja spotkań z ekspertami, którzy uświadomią młodzieży, że nikt w sieci nie jest anonimowy i sprawca zostanie wykryty i ukarany;
- c) Monitoring, rozmowy z uczniami, prewencja, współpraca z policją;
- d) Funkcjonowanie programu wychowawczego;
- e) Wiele rozmów z uczniami podczas godzin wychowawczych, z pedagogiem, dobre relacje z uczniami;
- f) Edukowanie młodzieży na temat tego, jakie są skutki takiego zachowania;
- g) Spotkania ze specjalistami, szkolenia, nakładanie i egzekwowanie kar;
- h) Monitorowanie zagrożeń, rozmowy z uczniami i rodzicami o konsekwencjach takich sytuacji, współpraca na linii pedagoga, nauczyciela z uczniem, rodzicem;
- i) Współpraca szkoły z psychologami, policją itd. Działania te są wpisane w programy pracy szkoły; Często jednak za zapisami niewiele się dzieje. Niestety, szkoła uczy, niekoniecznie wychowuje. Nie jest to wina nauczycieli (którzy realizują podstawy programowe i nie mają wiele czasu na inne działania). Jedna godzina w tygodniu na tzw. lekcje wychowawcze przeznaczona jest najczęściej na sprawy bieżące. Potrzebne są rozwiązania systemowe. Nie uda się jednak nic zrobić bez edukacji (i zaangażowania) Rodziców;
- j) Organizowanie dla uczniów cyklicznych spotkań z psychologiem, funkcjonariuszem Policji i innymi osobami kompetentnymi do prowadzenia rozmów na temat różnego rodzaju przemocy. Cykliczne w rozumieniu raz na 3-4 miesiące, a nie raz na rok lub rzadziej;

- k) Informowanie i edukowanie na temat pomocy udzielanej w określonych sytuacjach, lekcje wychowawcze, opracowanie systemu postępowania w sytuacjach kryzysowych, współpraca z instytucjami i organizacjami zajmującymi się w/w tematyką. Współpraca wszystkich pracowników szkoły, uczniów w celu przeciwdziałania zagrożeniom. Realizacja programów psychoedukacyjnych, uczenie zachowań pożądaných społecznie;
- l) Ochrona wizerunku nauczyciela, ścisły monitoring szkoły, zwiększenie dyscypliny wśród uczniów, którzy wydają się bezkarni;
- m) Pogłębiona analiza sytuacji i wypracowanie wspólnie z doradcą metod w celu zapobiegania wymienionym zagrożeniom;
- n) Współpraca nauczycieli i dyrekcji z niższymi szczeblami szkół, skąd uczeń przyszedł o możliwości takiego zachowania;
- o) Zmiana przepisów prawa oświatowego, dotyczących ponoszenia przez młodzież konsekwencji za swoje działania, np. skreślenie z listy uczniów;
- p) Zapewnianie bezpieczeństwa, spokojnej nauki i pracy w szkole jako priorytet. Działania profilaktyczne w formie zajęć warsztatowych i pogadarek na lekcjach wychowawczych są podstawą przeciwdziałania tego typu zachowaniom. Ważnym sposobem przeciwdziałania wspomnianym zachowaniom jest angażowanie młodzieży w wolontariat, akcje charytatywne i uczulanie na ludzką krzywdę, biedę, ubóstwo. Kontakt ze środowiskiem osób znajdujących się w trudnej sytuacji może wpływać rehabilitująco na osoby mające skłonności, o których mowa. Angażowanie trudnej młodzieży w takie działania wzbudza u nich inne aspekty myślowe i zmianę zachowania.

Chcąc zbadać systematyczność występowania aktów przemocy na terenie placówek szkolnych, respondentów zapytano o częstotliwość występowania przypadków (Rys. 4.26.).

Rysunek 4.26. Częstotliwość występowania przemocy na terenie szkoły

Źródło: Badania własne

Ponad połowa badanych wskazuje, że do aktów przemocy na terenie szkoły dochodzi kilka razy w ciągu roku 123 osoby – 51%. Za częstszym występowaniem form przemocy – kilka razy w semestrze opowiedziało się 39 osób, co stanowi 16%. Z kolei 78 osób – 33% uważa, że do przemocy na terenie szkoły nie dochodzi.

Chcąc zweryfikować intensywność występowania poszczególnych form przemocy na terenie placówek szkolnych, ankietowanych zapytano o przypadki bójek wśród uczniów (Zał. Rys. 4.27.). W opinii 91 nauczycieli (38%) najczęściej do bójek wśród uczniów dochodzi kilka razy w ciągu roku. Według 15 osób, co stanowi 6%, do danej formy przemocy dochodzi kilka razy w ciągu semestru oraz 4 osoby (2%) uważa, że do bójek dochodzi kilka razy w ciągu miesiąca. Liczba 130 badanych (54%) stwierdziła, że do takiej formy przemocy na terenie szkoły nie dochodzi.

W przypadku kolejnej formy przemocy jaką jest cyberprzemoc wśród uczniów (Zał. Rys. 4.28.), większość respondentów wskazuje, że dochodzi kilka razy w ciągu roku – 135 osób (56%). Kolejno 39 nauczycieli (16%) wskazuje na występowanie cyberprzemocy kilka razy w semestrze oraz 8 osób (4%) na kilka razy w ciągu miesiąca. Dwie osoby stanowiące 4% zdecydowały się na

wskazanie odpowiedzi 2-3 razy w ciągu tygodnia. Natomiast grupa 56 osób (23%) uważa, że do takiej formy przemocy na terenie szkoły nie dochodzi.

Zagrożenia naruszenia nietykalności cielesnej wśród uczniów w opinii nauczycieli (Zał. Rys. 4.30.) przyjmują wartości zbliżone do występowania bójek. Większość ankietowanych – 134 osoby (56%) uważa, że do danej formy przemocy nie dochodzi. Z kolei 92 osoby, co stanowi 38%, wskazuje na występowanie zagrożenia kilka razy w ciągu roku. Natomiast 13 nauczycieli (6%) opowiada się za występowaniem naruszenia nietykalności cielesnej kilka razy w ciągu semestru.

Nauczycieli zapytano o przypadki występowania ataków z użyciem noża, broni lub innych niebezpiecznych narzędzi (Zał. Rys. 4.30.). Zdecydowana większość stwierdziła, że do takich sytuacji nie dochodzi – 235 osób, co stanowi 98%. Tylko 5 osób wskazało, że do takiej formy przemocy dochodzi kilka razy w ciągu roku. Ostatnie czasy pokazują, że do takich aktów przemocy dochodzi coraz częściej. Dodatkowo respondenci zauważają, że ciężko obiektywnie określić częstotliwość występowania danych przypadków. Nauczyciele nie mają pełnej wiedzy, gdyż uczniowie rozwiązują problemy we własnym gronie. Tym samym nie wszystkie akty przemocy wychodzą na światło dzienne. W momencie poczucia zagrożenia lub identyfikacji niebezpieczeństwa, uczniowie zwracają się do nauczycieli lub wychowawcy którzy wspólnie rozwiązują dany problem. Respondenci zauważają, że poszczególne formy przemocy związane są z zaburzeniami psychicznymi uczniów wraz z niewłaściwą opieką i ich wychowaniem. W przypadku uczniów sprawiających problemy nauczyciele wskazują na izolację danej osoby z zastosowaniem indywidualnego programu nauczania.

W celu oceny oraz uzyskania opinii nauczycieli w odniesieniu do pojawiających się przypadków zagrożeń nożowników, użycia broni lub innych niebezpiecznych narzędzi, oceniono stanowisko respondentów (Zał. Rys. 4.32.). Niespełna połowa ankietowanych – 110 osób (46%) uważa, że zagrożenie jest *marginalne*. Kolejno 65 osób (27%) identyfikuje problem jako *mały*, a 49 nauczycieli (20%) jako *średni*. Grupa 12 osób (5%) zauważa problem jako *duży* oraz 4 osoby, stanowiące 2% ocenia zagrożenia jako bardzo duże. Ponadto według 102 ankietowanych, stanowiących 42,5% - należy *podjąć działania*

zapobiegawcze w odniesieniu do pojawiających się niebezpieczeństw. Kolejno 87 osób, stanowiących 36,3% uważa, że należy podjąć *ciągły monitoring danych zagrożeń*. Przybliżona liczba nauczycieli – 83 osoby, stanowiące 43,6% odpowiada, że *należy wskazać przyczynowość takich zachowań*. Ponadto 44 ankietowanych, stanowiących 18,3%, zauważa problem jako rzeczywisty, a 55 respondentów stanowiących 22,9% określa problem jako rzadki, a działania zapobiegające jako mało potrzebne. Dodatkowo nauczyciele wskazali, że warto organizować szkolenia obejmujące działania jakie powinny być podjęte w momencie zaistnienia aktów przemocy. Zwrócili uwagę na zwiększenie statusu prawnego nauczyciela oraz zmiany prawne podnoszące karalność uczniów.

Kolejno zbadano występowanie problemu asymilacji, tolerancji oraz akceptacji mniejszości społecznych i etnicznych w szkołach (Zał. Rys. 4.31). W opinii nauczycieli, ponad połowa 125 osób (52%) uważa, że problem nie występuje. Kolejno 29 ankietowanych, co stanowi 12%, stwierdza, że problem istnieje. Dla grupy 86 osób (36%) trudno jednoznacznie opowiedzieć się za występowaniem zagrożenia. Nauczycieli zapytano, w jaki sposób przejawia się problem nieakceptacji mniejszości. Badani wskazali na: wyśmiewanie, izolowanie, odtrącanie, wyzwiska, hasła rasistowskie oraz homofobiczne w kierunku mniejszości. Jednakże zauważają, że młodzież stara się podchodzić do danej osoby z mniejszości w sposób indywidualny „na ile osoba da się lubić”. Po wstępnym zaakceptowaniu osoba wchłaniana jest do grupy.

W ostatniej części prowadzonych badań respondentów zapytano o ocenę obecnego procesu szkoleniowego obejmującego bezpieczeństwo personalne (Zał. Rys. 4.33.), ocenę poziomu bezpieczeństwa personalnego w szkołach (Zał. Rys. 4.34.) oraz indywidualną gotowość przeprowadzenia ewakuacji wśród nauczycieli (Zał. Rys. 4.35.). W ocenie 86 osób (36%) obecny proces szkoleniowy jest wystarczający. Podobna liczba 87 osób (37%) uważa, że należy wprowadzić drobne zmiany. Natomiast 42 nauczycieli (18%) opowiada się za przeprowadzeniem gruntownych zmian. Z kolei 25 osób (10%) deklaruje, że obecny proces szkoleniowy nie odpowiada aktualnym potrzebom. Dodatkowo respondenci zauważyli problem braku jakichkolwiek szkoleń podnoszących poziom bezpieczeństwa lub braku ich cykliczności, dostępu do specjalistów oraz szkoleń praktycznych.

Odnosząc się do oceny poziomu bezpieczeństwa w opinii nauczycieli, 108 osób (45%) opowiada się za bardzo wysokim poziomem, 80 respondentów (32%) za wysokim poziomem bezpieczeństwa, kolejno 42 osoby (18%) za średnim, 4 ankietowanych (2%) za niskim oraz 6 osób (3%) za bardzo niskim.

Zdecydowana większość nauczycieli 209 osób (87%) uważa, że jest gotowa podjąć czynności związane z ewakuacją osób na terenie szkoły. Znacznie mniejsza liczba ankietowanych – 25 osób (10%) nie jest w stanie ocenić swojej gotowości, natomiast 6 osób (3%) uważa, że nie jest gotowa na podjęcie takich czynności.

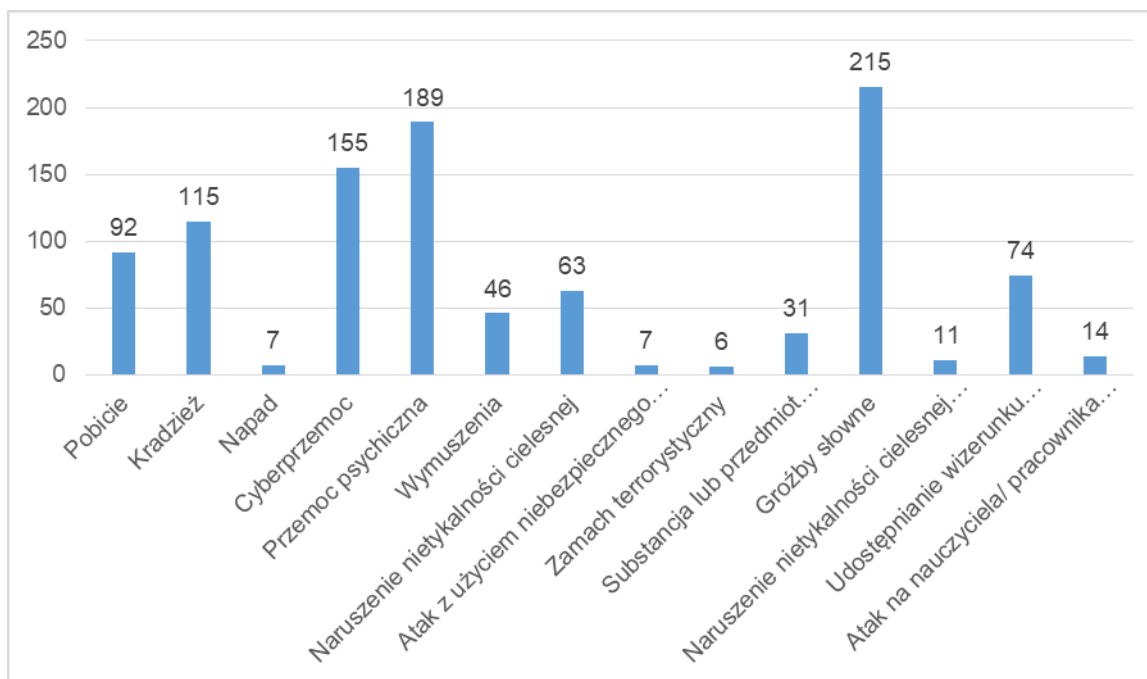
Respondenci zwracają uwagę, że jeżeli organizowane są ewakuacje próbne budynku szkoły, to związane są głównie z zagrożeniem pożarowym. Ponadto zauważają potrzebę oraz możliwość prowadzenia próbnych ewakuacji na przerwach pomiędzy lekcjami. Pojawia się problem ze zbyt płytkim traktowaniem bezpieczeństwa personalnego, organizowaniem próbnych ewakuacji i ćwiczeń praktycznych oraz wyposażeniem szkół w odpowiedni sprzęt.

4.4. Badania młodzieży w kontekście identyfikacji zagrożeń bezpieczeństwa personalnego

Ankieta została skierowana także do uczniów placówek szkolnych w których została wyrażona zgoda na przeprowadzenia badań przez dyrektorów poszczególnych szkół. Ankieta zawarta jest w *Załączniku*. Składa się na 28 pytań, uwzględniających możliwość wyrażania przemyśleń oraz sugestii respondentów.

W badaniach wzięło udział 549 uczniów poszczególnych placówek szkolnych. Wśród ankietowanych można wyodrębnić 289 (53%) kobiet oraz 260 mężczyzn – czyli (47%) (Zał. Rys. 4.36.). Większość uczniów zadeklarowała wiek 18 lat – 340 osób (62%), kolejno 149 osób (27%) znalazło się w grupie 19-latków oraz 60 osób (11%) w grupie 20-latków (Zał. Rys. 4.37.).

Badanych zapytano o zagrożenia z którymi zetknęli się na terenie placówki szkolnej (Rys. 4.38.), wyniki pokrywają się z odpowiedziami badanej grupy dyrektorów oraz nauczycieli. Uczniowie wskazują za najczęściej występujące zagrożenie groźby słowne, kolejno przemoc psychiczną oraz cyberprzemoc.

Rysunek 4.38. Zagrożenia napotymane w szkole przez uczniów

Źródło: Badania własne

Znaczna liczba uczniów – 419 osób (76%) nie spotkała się z przemocą na terenie szkoły, pozostałe 130 osób (24%) zauważyło akty agresji na terenie placówek (Zał. Rys. 4.40.). Ponadto uczniowie zapytani, czy osobiście doświadczyli przemocy – w znacznej większości – 511 osób (94%) nie doświadczyło takiego zagrożenia. Pozostałe 6% padło ofiarą przemocy: 17 osób (3%) – w czasie wolnym od szkoły, 13 osób (2%) – w czasie przerw pomiędzy zajęciami oraz 3 osoby (1%) w podczas zajęć lekcyjnych.

Kolejno ankietowanych zapytano o formy przemocy (Zał. Rys. 4.42.). Zdaniem 451 osób (82%) nie doszło do przemocy. Liczba 42 uczniów (8%) wskazała, że do przemocy dochodzi w formie gróźb słownych, 29 osób (5%) uważa, że przejawia się w formie pobicia, 22 ankietowanych (4%) jako formę przemocy wskazała wysmiewanie i popchnięcia wśród uczniów oraz 3 osoby (1%) uznała, że dochodzi do najbrutalniejszej formy przemocy z wykorzystaniem noża lub innego niebezpiecznego narzędzia. Dodatkowo respondenci wskazali jako formę przemocy – przemoc psychiczną.

Mając na uwadze przypadki występowania poszczególnych zagrożeń na terenie placówek szkolnych, uczniów zapytano czy *uważają szkołę za miejsce bezpieczne* (Zał. Rys. 4.43.). Zdaniem 345 uczniów (62%) szkoła *raczej jest*

miejszem bezpiecznym. Mniejsza grupa – 164 osób (30%) wskazuje, że szkoła jest miejscem bezpiecznym, pozostałe 20 osób (4%) uważa, że szkoła *raczej nie jest* miejscem bezpiecznym oraz taka sama liczba osób wskazuje, że *nie jest*.

Następnie zbadano występowanie poszczególnych form przemocy na terenie szkół w opinii młodzieży szkolnej. Uczniowie zostali zapytani czy byli świadkami lub uczestnikami przemocy na terenie placówek szkolnych (Zał. Rys. 4.44.). Większość uczniów – 470 osób (67%) wskazała, że nie była świadkiem lub uczestnikiem przemocy, z kolei 179 osób (33%) oznajmiło, że była świadkiem lub uczestnikiem aktów przemocy. W zagrożeniach związanych z cyberprzemocą (Zał. Rys. 4.45.) liczba 344 uczniów (63%) nie była świadkiem lub uczestnikiem cyberprzemocy, z kolei 205 osób (37%) spotkało się z takimi przypadkami. W stosunku do zagrożenia jakim jest naruszenie nietykalności cielesnej (Zał. Rys. 4.46.), 118 uczniów (21%) była świadkiem lub uczestnikiem, a 431 osób (79%) nie spotkała się z takimi przejawami. Zwracając uwagę na najgroźniejszą formę przemocy – zagrożeń związanych z wykorzystaniem noża lub innej broni (Zał. Rys. 4.47.), wąskie grono 11 osób (2%) wskazuje, że była świadkiem takich zdarzeń. Pozostałe 538 osób (98%) nie spotkała się z takimi zagrożeniami.

Respondenci zostali zapytani o występowanie przemocy w Internecie wśród rówieśników (Zał. Rys. 4.52.). Według 190 osób (35%) przemoc została zauważona, 359 osób (65%) nie zaobserwowała form przemocy w Internecie wśród znajomych. Kolejno ankietowanych zapytano o niesienie pomocy osobom które padły atakom agresji internetowej (Zał. Rys. 4.53.). Względnie przybliżona liczba odpowiedzi pokrywa się z osobami które zaobserwowały przemoc w Internecie wśród rówieśników. Pomoc lub wsparcie deklaruje 207 uczniów (38%), natomiast 342 osoby (62%) nie podejmuje działań w tym zakresie. Jako formę niesienia pomocy, badani najczęściej wskazują prowadzenie rozmów oraz wsparcie psychiczne dla pokrzywdzonych osób. Wsparcie przyjaciela lub znajomego okazuje się najczęściej sugerowanym rozwiązaniem tj. obecność drugiej osoby, wspólne rozwiązanie problemu wraz ze zrozumieniem danej sytuacji. Innymi działaniami jest bezpośredni kontakt z administratorem danej strony lub portalu internetowego ze wskazaniem niewłaściwego zachowania osoby, z sugestią zablokowania jej konta lub bezpośredniej reakcji na zaistniały wpis.

Ponadto grono 102 osób (19%) dostrzega działania rówieśników w Internecie, które mogą tworzyć przemoc w świecie realnym (Zał. Rys. 4.54.). Liczba 134 osób (24%) nie dostrzega takich problemów, a grupie 313 uczniów (57%) trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie.

Młodzież szkolna zapytana jakiego zagrożenia obawia się najbardziej (Zał. Rys. 4.49.), spośród trzy-stopniowej skali: *bardzo się obawiam*; *obawiam się*; *nie obawiam się*. Najczęściej wskazywanym wyborem w kryterium *bardzo się obawiam* było kolejno: przemoc psychiczna – 63 wskazania; zamach terrorystyczny – 51 wskazań; atak z użyciem niebezpiecznego przedmiotu – 46 wskazań. W przypadku kryterium *obawiam się*, dokonano następujących wyborów: kradzież – 223 wskazania; przemoc psychiczna – 164 wskazania; cyberprzemoc – 160 wskazań. Ostatnim kryterium *nie obawiam się* charakteryzuje się największą liczbą wyborów. Zagrożeniem jakiego uczniowie najmniej się obawiają, jest kolejno: kradzież oraz pobicie – 454 wskazania; wymuszenia – 446 wskazań; substancje lub przedmiot niewiadomego pochodzenia – 435 wskazań.

Ponadto uczniów zapytano z jakimi problemami najczęściej mają do czynienia w obecnych czasach (Zał. Rys. 4.50.). Wyniki prezentują się w sposób złożony. Respondenci udzielali odpowiedzi w skali cztero-stopniowej: *duże problemy*; *średnie problemy*; *nieznaczne problemy*; *trudno powiedzieć*. W kryterium *duże problemy* ankietowani do najpoważniejszych zjawisk zaliczyli: depresja – 282 wskazania; problemy z nauką – 280 wskazań; izolacja, indywidualizm – 220 wskazań; wyładowanie agresji w Internecie – 194 wskazania. Kolejno odnosząc się do kryterium *średnie problemy*, badani dokonali wyborów: groźby słowne – 259 wskazań; wzmożona agresja – 254 wskazania; pobicia – 235 wskazań; wyładowanie agresji w świecie realnym – 229 wskazań. W kryterium *nieznaczne problemy* wyniki prezentują się następująco: pobicia – 239 wskazań; wyładowanie agresji w świecie realnym – 198 wskazań; wzmożona agresja – 164 wskazania; cyberprzemoc – 128 wskazań. Ponadto badani zwrócili uwagę na dodatkowe problemy które występują w ich środowisku tj.: nadużywanie substancji psychoaktywnych, zaburzenia odżywiania oraz zaburzenia psychiczne. Uzyskane wyniki badań dają pogląd na elementy które należy uwzględnić w podnoszeniu bezpieczeństwa personalnego użytkowników szkół oraz w jakich kierunkach

należy podjąć działania pozwalające ograniczyć obecne problemy młodzieży szkolnej.

W celu skonsolidowania opinii poszczególnych grup ankietowych do działań mających na celu podniesienie poziomu bezpieczeństwa w placówkach szkolnych, badaną młodzież zapytano, co ich zdaniem należy poprawić (Zał. Rys. 4.51.). Najwięcej odpowiedzi respondenci udzielili w odniesieniu do organizacji warsztatów praktycznych umożliwiających zdobycie wiedzy postępowania w sytuacji zagrożeń – 266 osób (35%). Kolejnym wskazaniem z wynikiem 188 głosów (25%), jest wprowadzenie większego zakresu monitorowania agresywnych zachowań. Na organizację spotkań ze specjalistami bezpieczeństwa opowiedziało się 176 osób, co stanowi 23%. Pozostałe 126 ankietowanych (17%) uważa, że należy wprowadzić nowe systemy zabezpieczeń na terenie placówek szkolnych. Dodatkowo badani udzielili szereg własnych spostrzeżeń i przemyśleń. Zauważają problemy o podłożu psychicznym wśród rówieśników, którym powinno się poświęcać więcej czasu na rozmowy oraz spotkania, na których omawiane są kwestie dotyczące radzenia sobie z problemami. Badana młodzież zauważa, że nauczyciele nie są odpowiednio przygotowani do budowania dobrych relacji z uczniami. Istnieje problem w komunikacji na linii nauczyciel-uczeń, budowanie zaufania oraz tworzenia atmosfery dobrej współpracy. Brak tworzenia odpowiednich relacji kumuluje się z beczynnością nauczycieli w stosunku do pojawiających się przejawów agresji wśród uczniów oraz ignorancję na płynące sygnały ze strony młodzieży. Szczególną uwagę zwraca brak odpowiedniego przygotowania w przypadku napastnika z dowolną bronią oraz innego zagrożenia. Badany przywołał wydarzenie z 2020 roku z Zielonej Góry (opisane w studium przypadków), które uświadomiło brak przeszkolenia w zakresie takiej sytuacji, a także możliwość wystąpienia podobnej sytuacji w innych placówkach szkolnych. Zauważono problem rzadkich prób ewakuacyjnych, a w momencie ich przeprowadzenia ignorancję ze strony nauczycieli. Pojawia się niepewność w odczycie modulowanego sygnału dźwiękowego, które określa formę zagrożenia i konieczność przeprowadzenia ewakuacji. Według badań grupa 34 uczniów (6%) zadeklarowała brak prowadzonych próbnych ewakuacji osób z budynku szkoły, pozostałe 515 osób (94%) uczestniczyło w takich działaniach (Zał. Rys. 4.48.).

Wskazane przez respondentów uwagi są istotne dla budowania nowego modelu działań oraz podnoszenia poziomu bezpieczeństwa personalnego w szkołach.

4.5. Pogłębiona analiza statystyczna wyników badań

4.5.1. Opis grupy badawczej

Na podstawie prostych analiz częstości przygotowano charakterystykę próby badawczej. Ankietę wypełniło 833 respondentów. W tym 549 uczniów (289 kobiet, 260 mężczyzn) oraz 240 nauczycieli (166 kobiet, 74 mężczyzn) oraz 44 dyrektorów szkół (24 kobiety, 20 mężczyzn). 53 uczniów (10%) padło ofiarą przemocy ze strony rówieśników.

Statystyki opisowe zostały zaprezentowane w tabelach od 4.1. do 4.4.

Tabela 4.1. Płeć osób badanych w podziale na podgrupy

Grupa		N	%
Uczniowie	Kobieta	289	52,6
	Mężczyzna	260	47,4
	Ogółem	549	100
Nauczyciele	Kobieta	166	69,2
	Mężczyzna	74	30,8
	Ogółem	240	100
Dyrektorzy	Kobieta	24	54,5
	Mężczyzna	20	45,5
	Ogółem	44	100

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4.2. Miejsce zamieszkania osób ankietowanych w podziale na podgrupy

Miejsce zamieszkania		N	%
Uczniowie	0	242	44,00%
	1	44	8,00%
	2	87	15,80%
	3	67	12,20%
	4	48	8,70%
	5	61	11,10%
Nauczyciele	0	47	19,60%
	1	26	10,80%
	2	37	15,40%
	3	50	20,80%
	4	39	16,30%
	5	41	17,10%
Dyrektorzy	0	6	13,60%
	1	7	15,90%
	2	8	18,20%
	3	9	20,50%
	4	5	11,40%
	5	9	20,50%

Źródło: Opracowanie własne

Nota: 0 – Wieś; 1 - Miasto liczące do 10 tys. mieszkańców; 2 - Miasto liczące 10 - 20 tys. mieszkańców; 3 - Miasto liczące 20 - 50 tys. mieszkańców; 4 - Miasto liczące 50 - 100 tys. mieszkańców; 5 - Miasto liczące pow. 100 tys. mieszkańców

Tabela 4.3. Doświadczenie zawodowe nauczycieli i dyrektorów

Doświadczenie zawodowe	Nauczyciele		Dyrektorzy	
	N	%	N	%
1 - 5 lat	18	7,50%	1	2,30%
6 - 10 lat	20	8,30%	0	0 %
11 - 15 lat	38	15,80%	1	2,30%
16 - 20 lat	44	18,30%	3	6,80%
> 20 lat	120	50,00%	39	88,60%

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4.4. Bycie ofiarą przemocy wśród uczniów

Bycie ofiarą przemocy	N	%
Tak	53	9,60%
Nie	449	81,70%

Źródło: Opracowanie własne

4.5.2. Postrzeganie możliwości wystąpienia zagrożeń przez użytkowników stałych i niestałych placówki

W badaniu ankietowym zapytano nauczycieli oraz dyrektorów o to, jakie jest prawdopodobieństwo wystąpienia podobnych zagrożeń na terenie placówki szkolnej w Polsce? Natomiast uczniów: „Jakiego zagrożenia obawiasz się

najbardziej?”. Z racji, że skale odpowiedzi różniły się między grupami, postanowiono uwspólnić odpowiedzi do skali 3-stopniowej.

Dla Nauczyciele/Dyrektorzy zastosowano w ankiecie skalę jak poniżej:

- 0 – Bardzo małe
- 1 – Małe
- 2 – Średnie
- 3 – Duże
- 4 - Bardzo duże

A uczniowie w odpowiedzi na skali:

- 0 – Nie obawiam się
- 1 – Obawiam się
- 2 – Bardzo się obawiam

Do analiz postanowiono uwspólnić skalę odpowiedzi i przegrupowano i przekodowano odpowiedzi stałych członków na skalę trzystopniową jak poniżej:

- 0 – Nie obawiam się <- Bardzo małe, małe
- 1 – Obawiam się <- średnie
- 2 – Bardzo się obawiam <- duże, b. duże

Dodatkowo, z uwagi na dużą dysproporcję w liczebności grupy dyrektorów do grupy uczniów postanowiono połączyć nauczycieli oraz dyrektorów w jedną grupę (użytkownicy stali placówki) oraz grupę uczniów (użytkownicy niestali placówki).

Przy pomocy testu chi kwadrat – testu niezależności, zbadano, czy grupy różnią się pod względem postrzeganego prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożenia.

Test chi kwadrat zwany jest także testem χ^2 Pearsona. Test ten stosuje się w celu zbadania związku pomiędzy dwoma zmiennymi nominalnymi X i Y , w tym przypadku X to zmienna użytkownicy placówki (stali i niestali) oraz Y to zmienna dotycząca postrzegania zagrożenia. Test χ^2 Pearsona bazuje na porównaniu ze sobą wartości, które zostały uzyskane w badaniu (tzw. liczności obserwowane

bądź empiryczne), z wartościami teoretycznymi obliczonymi przy założeniu, że pomiędzy zmiennymi X i Y nie ma związku.

Statystyka testu χ^2 ma postać wzoru:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \frac{(O_{ij} - E_{ij})^2}{E_{ij}}$$

gdzie:

χ^2 –statystyka chi-kwadrat,

O_{ij} – liczebności obserwowane,

E_{ij} – liczebności teoretyczne,

r – liczba poziomów zmiennej X ($X=2$) (użytkownicy placówki)

c – liczba poziomów zmiennej Y ($Y=3$) (poziom obawy)

W ramach każdego czynnika zbudowano tabele krzyżowe (każda tabela sporządzona została oddzielnie dla każdej zmiennej). W tabeli zamieszczono wyniki dla dwóch zmiennych Y i X. Komórki tabeli zawierają wartości $O_{i,j}$ określające liczbę odpowiedzi w podgrupach użytkowników. Tabela 4.5. jest wzorcem tabeli dla danych empirycznych - obserwowanych a tabela 6 liczebności dla danych teoretycznych.

Tabela 4.5. Wzór tabeli dla danych empirycznych

	0	1	2
Uczniowie	$O_{1,1}$	$O_{1,2}$	$O_{1,3}$
Nauczyciele + Dyrektorzy	$O_{2,1}$	$O_{2,2}$	$O_{2,3}$
$\sum_{i=1}^c O_{i,j}$	$\sum_{i=1}^2 O_{i,1}$	$\sum_{i=1}^2 O_{i,2}$	$\sum_{i=1}^2 O_{i,3}$

Źródło: Opracowanie własne

Liczebności teoretyczne wyliczono wg następującego wzoru:

$$E_{ij} = \frac{\sum_{i=1}^r O_{i,j} \cdot \sum_{j=1}^c O_{i,j}}{\sum_{j=1}^c \sum_{i=1}^r O_{i,j}}$$

Tabela 4.6. Przykład tabeli dla danych teoretycznych

	0	1	2
Uczniowie	$E_{1,1}$	$E_{1,2}$	$E_{1,3}$
Nauczyciele + Dyrektorzy	$E_{2,1}$	$E_{2,2}$	$E_{2,3}$

Źródło: Opracowanie własne

Sformułowano hipotezę zerową H_0 oraz hipotezę alternatywną H_1 :

H_0 : Zmienne X i Y są niezależne, jeżeli $\alpha > 0,05$

H_1 : Zmienne X i Y nie są niezależne, jeżeli $\alpha < 0,05$

p – oznacza prawdopodobieństwo (wartość p jest porównywana do wartości teoretycznej α).

– poziom istotności. Przyjęto $\alpha = 0,05$.

Statystyka ma rozkład o $(r-1) \cdot (c-1)$ stopniach swobody. W analizowanym przypadku liczba stopni swobody wynosi 2.

Wyznaczoną dla statystyki testowej wartość p porównujemy z poziomem istotności α . W analizach przyjęto krytyczny poziom istotności.

Jeżeli $\alpha \Rightarrow$ to przyjmujemy, że nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy H_0 . Oznacza to, że nie występuje istotna zależność między grupami użytkowników placówki a obawą. Wynik jest nieistotny statystycznie.

Jeżeli $\alpha \Rightarrow$ to przyjmujemy, że są podstawy do odrzucenia hipotezy H_0 . Na podstawie badanej próby można przyjąć, że jest zależność między grupami użytkowników placówki a obawą przed niebezpiecznymi zdarzeniami na terenie placówki. Wynik jest istotny statystycznie.

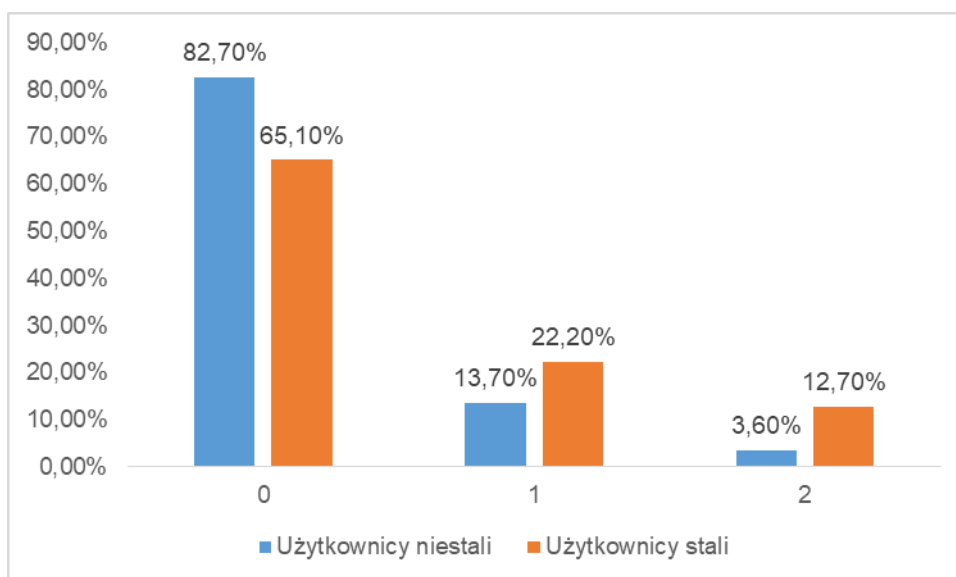
Wyniki przeprowadzonych analiz przedstawiają tabele od 4.7. do 4.13.

Tabela 4.7. Prawdopodobieństwo pobicia w podziale na grupy użytkowników placówki

Pobicie				
Prawdopodobieństwo / obawa		0	1	2
Uczniowie	N	454	75	20
	%	82,70%	13,70%	3,60%
Nauczyciele + Dyrektorzy	N	185	63	36
	%	65,10%	22,20%	12,70%
$\chi^2(2) = 38,44; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H_0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele i dyrektorzy wyżej oceniają prawdopodobieństwo pobicia niż uczniowie.

Rysunek 4.56. Prawdopodobieństwo pobicia w podziale na grupy użytkowników placówki

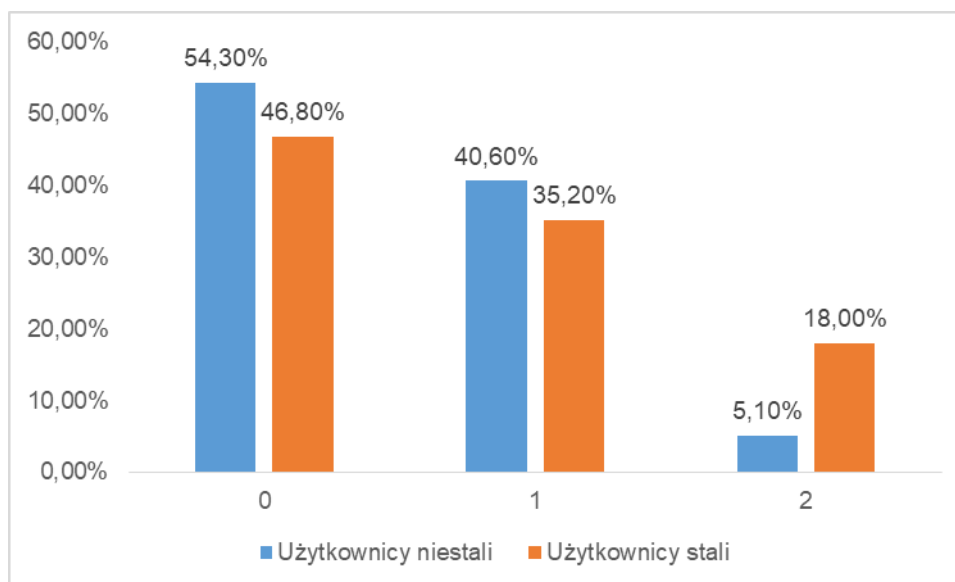
Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4.8. Prawdopodobieństwo kradzieży w podziale na grupy użytkowników placówki

Kradzież				
Prawdopodobieństwo / obawa		0	1	2
Uczniowie	N	298	223	28
	%	54,30 %	40,60 %	5,10%
Nauczyciele + Dyrektorzy	N	133	100	51
	%	46,80 %	35,20 %	18,00 %
$X^2(2) = 36,04; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H_0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele i dyrektorzy wyżej oceniają prawdopodobieństwo kradzieży niż uczniowie.

Rysunek 4.57. Prawdopodobieństwo kradzieży w podziale na grupy użytkowników placówki

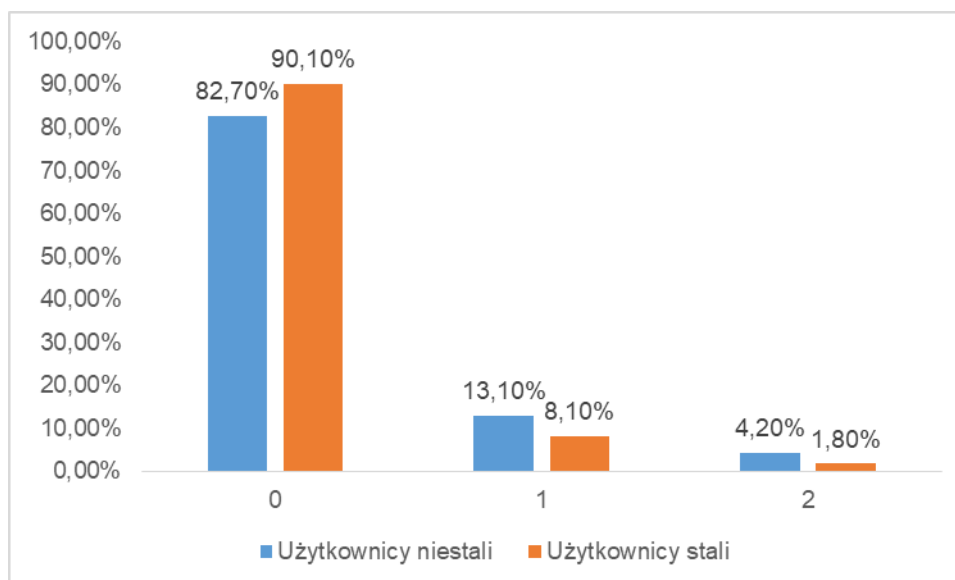
Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4.9. Prawdopodobieństwo napadu w podziale na grupy użytkowników placówki

Napad				
Prawdopodobieństwo / obawa		0	1	2
Uczniowie	N	454	72	23
	%	82,70%	13,10%	4,20%
Nauczyciele + Dyrektorzy	N	256	23	5
	%	90,10%	8,10%	1,80%
$X^2(2) = 8,63; p = 0,013$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele i dyrektorzy niżej oceniają prawdopodobieństwo napadu niż uczniowie.

Rysunek 4.58. Prawdopodobieństwo napadu w podziale na grupy użytkowników placówki

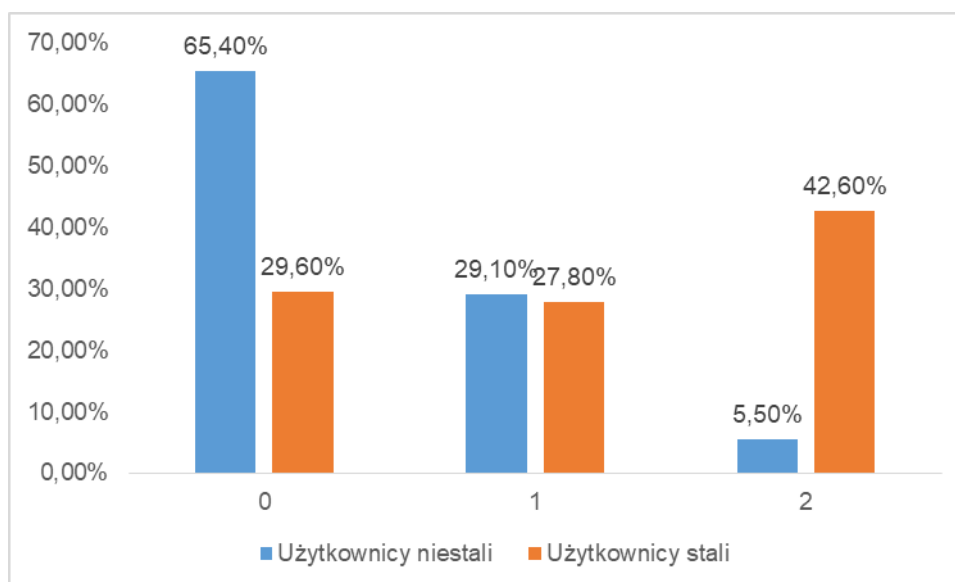
Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4.10. Prawdopodobieństwo cyberprzemocy w podziale na grupy użytkowników placówki

Cyberprzemoc				
Prawdopodobieństwo / obawa		0	1	2
Uczniowie	N	359	160	30
	%	65,40 %	29,10 %	5,50%
Nauczyciele + Dyrektorzy	N	84	79	121
	%	29,60 %	27,80 %	42,60 %
$X^2(2) = 187,67; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele i dyrektorzy wyżej oceniają prawdopodobieństwo cyberprzemocy niż uczniowie.

Rysunek 4.59. Prawdopodobieństwo cyberprzemocy w podziale na grupy użytkowników placówki

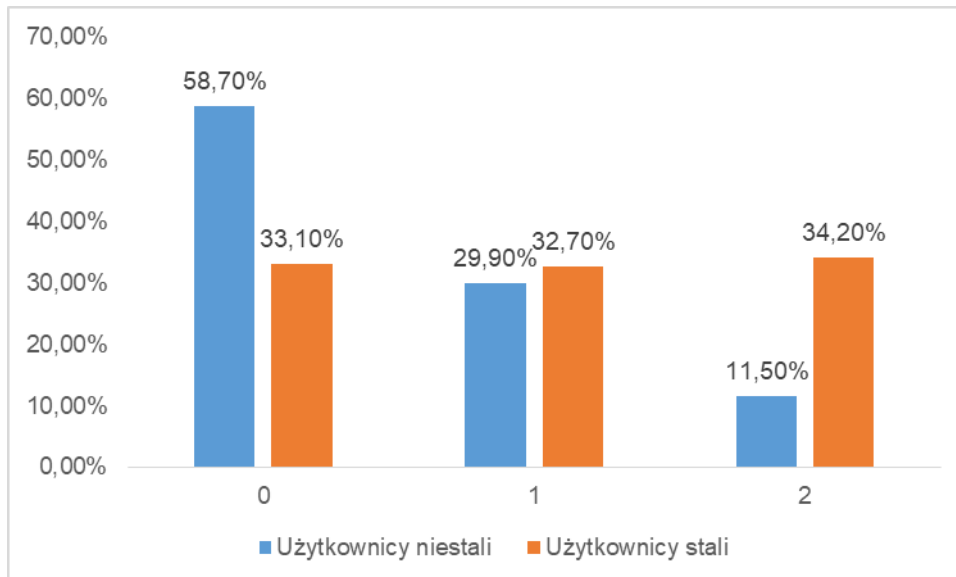
Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4.11. Prawdopodobieństwo przemocy psychicznej w podziale na grupy użytkowników placówki

Przemoc psychiczna				
Prawdopodobieństwo / obawa		0	1	2
Uczniowie	N	322	164	63
	%	58,70 %	29,90 %	11,50 %
Nauczyciele + Dyrektorzy	N	94	93	97
	%	33,10 %	32,70 %	34,20 %
$X^2(2) = 75,10; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele i dyrektorzy wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy psychicznej niż uczniowie.

Rysunek 4.60. Prawdopodobieństwo przemocy psychicznej w podziale na grupy użytkowników placówki

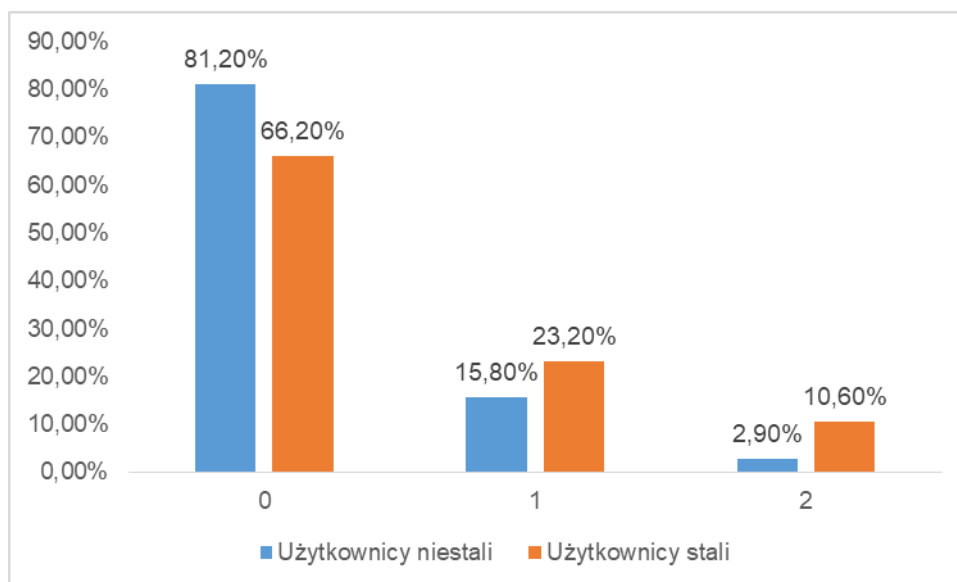
Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4.12. Prawdopodobieństwo wymuszenia w podziale na grupy użytkowników placówki

Wymuszenia				
Prawdopodobieństwo / obawa		0	1	2
Uczniowie	N	446	87	16
	%	81,20 %	15,80 %	2,90%
Nauczyciele + Dyrektorzy	N	188	66	30
	%	66,20 %	23,20 %	10,60 %
$\chi^2(2) = 30,96; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele i dyrektorzy wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia wymuszenia niż uczniowie.

Rysunek 4.61. Prawdopodobieństwo wymuszenia w podziale na grupy użytkowników placówki

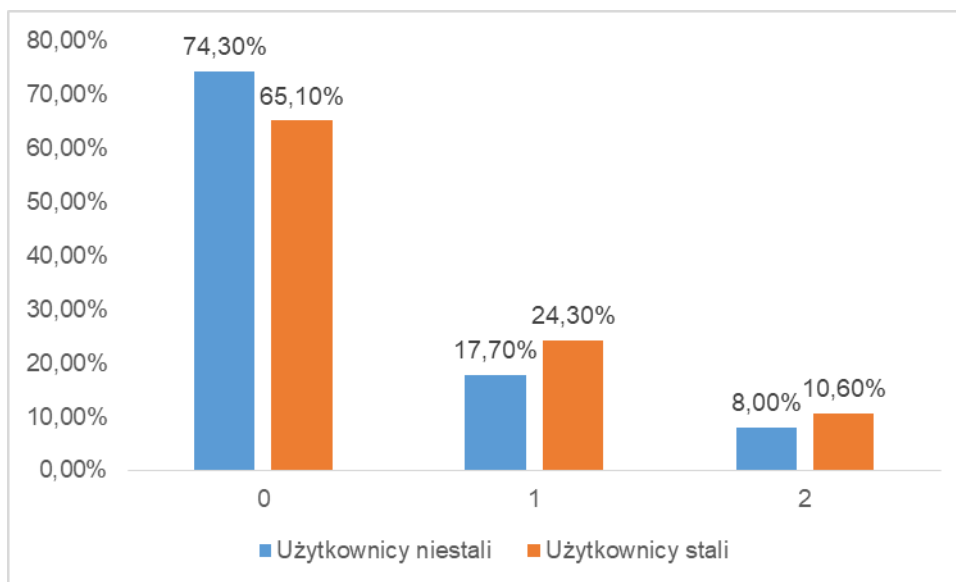
Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4.13. Prawdopodobieństwo naruszenia nietykalności cielesnej w podziale na grupy użytkowników

Naruszenie nietykalności cielesnej				
Prawdopodobieństwo / obawa		0	1	2
Uczniowie	N	408	97	44
	%	74,30 %	17,70 %	8,00%
Nauczyciele + Dyrektorzy	N	185	69	30
	%	65,10 %	24,30 %	10,60 %
$X^2(2) = 7,71; p = 0,021$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H_0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele i dyrektorzy wyżej oceniają prawdopodobieństwo naruszenia nietykalności cielesnej niż uczniowie.

Rysunek 4.62. Prawdopodobieństwo naruszenie nietykalności cielesnej w podziale na grupy użytkowników

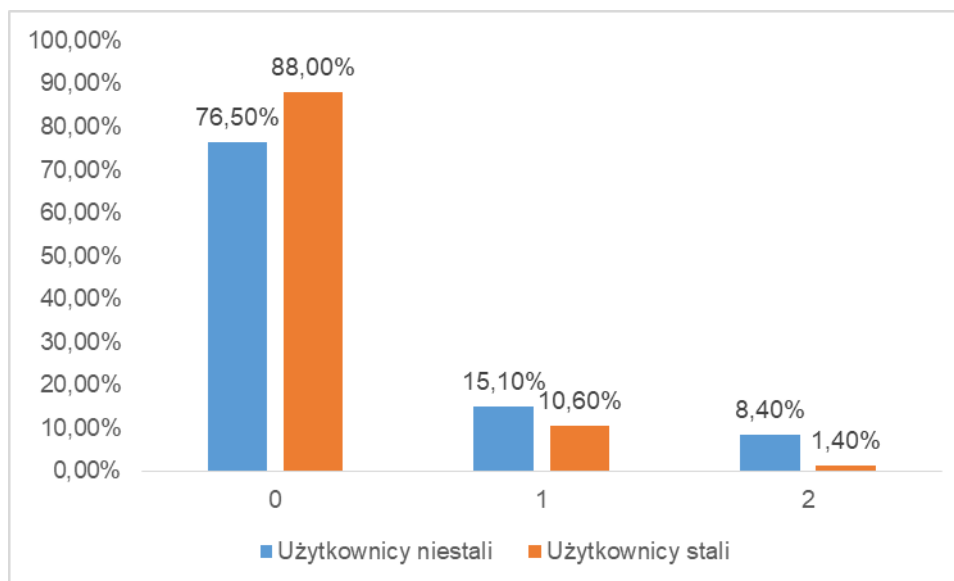
Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4.14. Prawdopodobieństwo ataku przedmiotem w podziale na grupy użytkowników

Atak przedmiotem				
Prawdopodobieństwo / obawa		0	1	2
Uczniowie	N	420	83	46
	%	76,50%	15,10%	8,40%
Nauczyciele + Dyrektorzy	N	250	30	4
	%	88,00%	10,60%	1,40%
$X^2(2) = 21,11; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, uczniowie wyżej oceniają prawdopodobieństwo ataku przedmiotem niż nauczyciele.

Rysunek 4.63. Prawdopodobieństwo ataku przedmiotem w podziale na grupy użytkowników

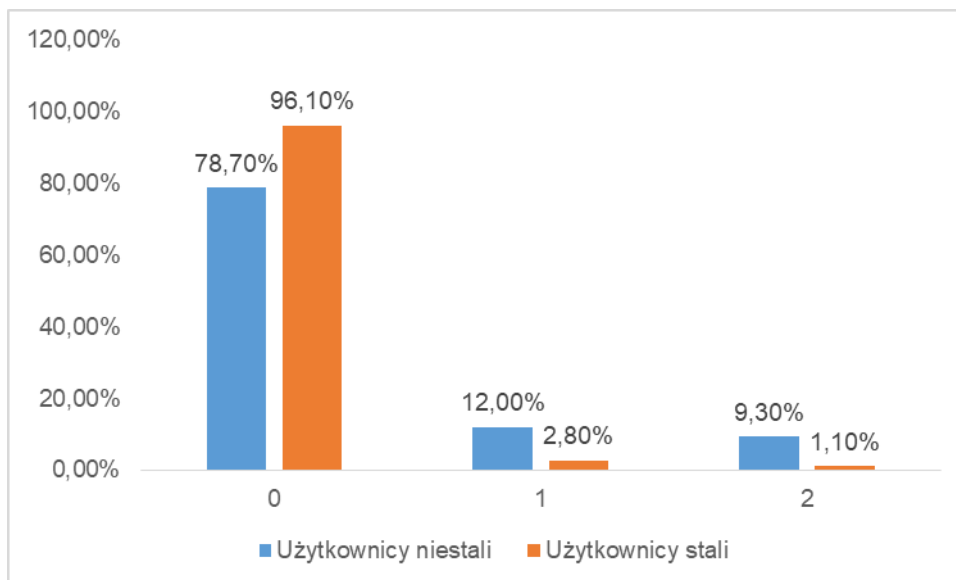
Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4.15. Prawdopodobieństwo ataku terrorystycznego w podziale na grupy użytkowników

Atak terrorystyczny				
Prawdopodobieństwo / obawa		0	1	2
Uczniowie	N	432	66	51
	%	78,70%	12,00%	9,30%
Nauczyciele + Dyrektorzy	N	273	8	3
	%	96,10%	2,80%	1,10%
$X^2(2) = 44,15; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele i dyrektorzy wyżej oceniają prawdopodobieństwo ataku terrorystycznego niż uczniowie.

Rysunek 4.64. Prawdopodobieństwo ataku terrorystycznego w podziale na grupy użytkowników

Źródło: Opracowanie własne

4.5.3. Postrzeganie i obserwowanie zagrożeń przez użytkowników stałych i niestałych placówki

Podobna sytuacja dot. skali odpowiedzi miała miejsce w przypadku postrzegania i obserwowania zagrożeń przez nauczycieli i uczniów. Skala odpowiedzi dla stałych użytkowników placówki (w tym pytaniu tylko dla nauczycieli) wyglądała następująco:

- 0 – Nie występują
- 1 – 2-3 razy w tygodniu
- 2 – kilka razy w ciągu miesiąca
- 3 – Kilka razy w semestrze
- 4 – Kilka razy w ciągu roku

Natomiast uczniowie odpowiadali na skali dychotomicznej:

- 0 - Nie
- 1 – Tak

Z tego względu przekodowano odpowiedzi nauczycieli na skalę dychotomiczną, 0 nauczycieli -> 0 uczniów, oraz od 1 do 4 nauczycieli -> 1 uczniów.

Analizy przeprowadzono przy pomocy testu chi kwadrat – test niezależności, w sposób identyczny do analiz z punktu 4.5.2. Hipoteza zerowa, H_0 , stanowiła o tym, że zmienne te są od siebie niezależne, a hipoteza alternatywna mówiła, że zmienne te są ze sobą powiązane.

Tabela 4.16. Występowanie przemocy wśród rówieśników w podziale na grupy użytkowników

Przemoc rówieśnicy			
Występowanie		0	1
Uczniowie	N	370	179
	%	67,40%	32,60%
Nauczyciele	N	130	154
	%	45,80%	54,20%
$X^2(2) = 36,46; p < 0,001$			

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele wyżej oceniają występowanie przemocy wśród rówieśników niż uczniowie.

Tabela 4.17. Występowanie cyberprzemocy wśród rówieśników w podziale na grupy użytkowników

Cyberprzemoc rówieśnicy			
Występowanie		0	1
Uczniowie	N	344	205
	%	62,70%	37,30%
Nauczyciele	N	58	226
	%	20,40%	79,60%
$\chi^2(2) = 133,73; p < 0,001$			

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele wyżej oceniają występowanie cyberprzemocy wśród rówieśników niż uczniowie.

Tabela 4.18. Występowanie naruszenia nietykalności cielesnej wśród rówieśników w podziale na grupy użytkowników

Nietykalność cielesna			
Występowanie		0	1
Uczniowie	N	431	118
	%	78,50%	21,50%
Nauczyciele	N	134	150
	%	47,20%	52,80%
$\chi^2(2) = 84,16; p < 0,001$			

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele wyżej oceniają występowanie naruszenia nietykalności cielesnej wśród rówieśników niż uczniowie.

Tabela 4.19. Występowanie przypadków przemocy z użyciem broni w podziale na grupy użytkowników

Prawdopodobieństwo / obawa		Broń	
		0	1
Uczniowie	N	538	11
	%	98,00%	2,00%
Nauczyciele	N	235	49
	%	82,70%	17,30%
$X^2(2) = 65,12; p < 0,001$			

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele wyżej oceniają występowanie przypadków przemocy z użyciem broni wśród rówieśników niż uczniowie.

4.5.4. Postrzeganie możliwości wystąpienia zagrożeń przez użytkowników stałych placówki w podziale na płeć, zajmowane stanowisko oraz doświadczenie w zawodzie

Dodatkowo, przeprowadzono analizy wewnątrz badanych grup. Dla nauczycieli i dyrektorów przeprowadzono analizy z uwzględnieniem: płci, zajmowanego stanowiska oraz doświadczenia w zawodzie.

Analizy przeprowadzono przy pomocy testu chi kwadrat – test niezależności, w sposób identyczny do analiz z punktu 4.5.2. Hipoteza zerowa, H0, stanowiła o tym, że zmienne te są od siebie niezależne, a hipoteza alternatywna mówiła, że zmienne te są ze sobą powiązane.

Tabela 4.20. Prawdopodobieństwo pobicia w podziale na płeć

		Pobicie		
Prawdopodobieństwo		0	1	2
Kobiety	N	116	41	33
	%	61,10%	21,60%	17,40%
Mężczyźni	N	69	22	3
	%	73,40%	23,40%	3,20%
$X^2(2) = 11,54; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H_0 i przyjąć hipotezę alternatywną, kobiety wyżej oceniają prawdopodobieństwo pobicia niż mężczyźni.

Tabela 4.21. Prawdopodobieństwo kradzieży w podziale na płeć

		Kradzież		
Prawdopodobieństwo		0	1	2
Kobiety	N	81	68	41
	%	42,60%	35,80%	21,60%
Mężczyźni	N	52	32	10
	%	55,30%	34,00%	10,60%
$X^2(2) = 6,41; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H_0 i przyjąć hipotezę alternatywną, kobiety wyżej oceniają prawdopodobieństwo kradzieży niż mężczyźni.

Tabela 4.22. Prawdopodobieństwo cyberprzemocy w podziale na płeć

Cyberprzemoc				
Prawdopodobieństwo		0	1	2
Kobiety	N	47	48	95
	%	24,70%	25,30%	50,00%
Mężczyźni	N	37	31	26
	%	39,40%	33,00%	27,70%
$X^2(2) = 13,26; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, kobiety wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia cyberprzemocy niż mężczyźni.

Tabela 4.23. Prawdopodobieństwo przemocy psychicznej w podziale na płeć

Przemoc psychiczna				
Prawdopodobieństwo		0	1	2
Kobiety	N	51	62	77
	%	26,80%	32,60%	40,50%
Mężczyźni	N	43	31	20
	%	45,70%	33,00%	21,30%
$X^2(2) = 13,61; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, kobiety wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy psychicznej niż mężczyźni.

Tabela 4.24. Prawdopodobieństwo wymuszeń w podziale na płeć

Wymuszenia				
Prawdopodobieństwo		0	1	2
Kobiety	N	114	50	26
	%	60,00%	26,30%	13,70%
Mężczyźni	N	74	16	4
	%	78,70%	17,00%	4,30%
$X^2(2) = 10,96; p = 0,004$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H_0 i przyjąć hipotezę alternatywną, kobiety wyżej oceniają prawdopodobieństwo wymuszenia niż mężczyźni.

Tabela 4.25. Prawdopodobieństwo wymuszenia w podziale na stanowisko

Wymuszenia				
Prawdopodobieństwo		0	1	2
Nauczyciele	N	152	59	29
	%	63,30%	24,60%	12,10%
Dyrektorzy	N	36	7	1
	%	81,80%	15,90%	2,30%
$X^2(2) = 6,51; p = 0,04$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H_0 i przyjąć hipotezę alternatywną, nauczyciele wyżej oceniają prawdopodobieństwo wymuszania niż dyrektorzy.

Tabela 4.26. Prawdopodobieństwo kradzieży w podziale na doświadczenie zawodowe

Kradzież				
Prawdopodobieństwo		0	1	2
1 - 5 lat	N	14	3	2
	%	73,70%	15,80%	10,50%
6 - 10 lat	N	7	10	3
	%	35,00%	50,00%	15,00%
11 - 15 lat	N	13	11	15
	%	33,30%	28,20%	38,50%
15 - 20 lat	N	22	13	12
	%	46,80%	27,70%	25,50%
> 20 lat	N	77	63	19
	%	48,40%	39,60%	11,90%
$\chi^2(8) = 25,10; p = 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Stali użytkownicy placówki ze stażem 11 - 15 lat różnią się od grupy osób z doświadczeniem w przedziale 1-5 lat oraz 15-20 lat. Średnia grupa (11-15 lat) zdecydowanie częściej wskazuje możliwość kradzieży niż pozostałe grupy.

4.5.5. Postrzeganie możliwości wystąpienia zagrożeń przez użytkowników niestałych placówki w podziale na płeć oraz doznania lub nie doświadczenia przemocy

Dla uczniów przeprowadzono analizy z uwzględnieniem płci, miejsca zamieszkania oraz tego czy osoba doznała przemocy czy nie.

Analizy przeprowadzono przy pomocy testu chi kwadrat – test niezależności, w sposób identyczny do analiz z punktu 3. Hipoteza zerowa, H_0 , stanowiła o tym, że zmienne te są od siebie niezależne, a hipoteza alternatywna mówiła, że zmienne te są ze sobą powiązane.

Tabela 4.27. Obawa przed napadem w podziale na płeć

Obawa		Napad		
		0	1	2
Kobiety	N	235	33	21
	%	81,30%	11,40%	7,30%
Mężczyźni	N	219	39	2
	%	84,20%	15,00%	0,80%
$\chi^2(2) = 15,27; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, kobiety wyżej oceniają prawdopodobieństwo napadu niż mężczyźni.

Tabela 4.28. Obawa przed cyberprzemocą w podziale na płeć

Obawa		Cyberprzemoc		
		0	1	2
Kobiety	N	156	114	19
	%	54,00%	39,40%	6,60%
Mężczyźni	N	203	46	11
	%	78,10%	17,70%	4,20%
$\chi^2(2) = 35,75; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, kobiety wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia cyberprzemocy niż mężczyźni.

Tabela 4.29. Obawa przed przemocą psychiczną w podziale na płeć

Przemoc psychiczna				
Obawa		0	1	2
Kobiety	N	132	109	48
	%	45,70%	37,70%	16,60%
Mężczyźni	N	190	55	15
	%	73,10%	21,20%	5,80%
$\chi^2(2) = 44,11; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, kobiety wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy psychicznej niż mężczyźni.

Tabela 4.30. Obawa przed wymuszeniami w podziale na płeć

Wymuszenia				
Obawa		0	1	2
Kobiety	N	221	56	12
	%	76,50%	19,40%	4,20%
Mężczyźni	N	225	31	4
	%	86,50%	11,90%	1,50%
$\chi^2(2) = 9,72; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, kobiety wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia wymuszenia niż mężczyźni.

Obawa przed atakiem przedmiotem:

Tabela 4.31. Obawa przed atakiem z użyciem przedmiotu w podziale na płeć

Atak z użyciem przedmiotu				
Obawa		0	1	2
Kobiety	N	221	36	32
	%	76,50%	12,50%	11,10%
Mężczyźni	N	199	47	14
	%	76,50%	18,10%	5,40%
$X^2(2) = 8,15; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, kobiety wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia ataku z użyciem przedmiotu niż mężczyźni.

Tabela 4.32. Obawa przed groźbami słownymi w podziale na płeć

Groźby słowne				
Obawa		0	1	2
Kobiety	N	167	102	20
	%	57,80%	35,30%	6,90%
Mężczyźni	N	197	50	13
	%	75,80%	19,20%	5,00%
$X^2(2) = 20,27; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, kobiety wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy psychicznej niż mężczyźni. Analiza z uwzględnieniem miejsca zamieszkania nie dała istotnych statystycznie różnic.

Tabela 4.33. Obawa przed pobiciem u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy

Obawa		Pobicie		
		0	1	2
Nie doszło do przemocy	N	389	47	13
	%	86,60%	10,50%	2,90%
Ofiara przemocy	N	27	20	6
	%	50,90%	37,70%	11,30%
$\chi^2(2) = 42,59; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, osoby które doznały przemocy ze strony rówieśników wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia pobicia niż osoby, które nie doznały przemocy.

Tabela 4.34. Obawa przed kradzieżą u osób które doznały i nie doświadczyły przemocy

Obawa		Kradzież		
		0	1	2
Nie doszło do przemocy	N	258	170	21
	%	57,50%	37,90%	4,70%
Ofiara przemocy	N	19	31	3
	%	35,80%	58,50%	5,70%
$\chi^2(2) = 9,15; p = 0,01$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, osoby, które doznały przemocy ze strony rówieśników, wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia kradzieży niż osoby, które nie doznały przemocy.

Tabela 4.35. Obawa przed napadem u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy

Obawa		Napadem		
		0	1	2
Nie doszło do przemocy	N	379	48	22
	%	84,40%	10,70%	4,90%
Ofiara przemocy	N	37	16	0
	%	69,80%	30,20%	0,00%
$\chi^2(2) = 17,95; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H_0 i przyjąć hipotezę alternatywną, osoby, które doznały przemocy ze strony rówieśników, wyżej oceniają prawdopodobieństwo wystąpienia napadu niż osoby, które nie doznały przemocy.

Tabela 4.36. Obawa przed cyberprzemocą u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy

Obawa		Cyberprzemoc		
		0	1	2
Nie doszło do przemocy	N	298	131	20
	%	66,40%	29,20%	4,50%
Ofiara przemocy	N	24	20	9
	%	45,30%	37,70%	17,00%
$\chi^2(2) = 17,32; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H_0 i przyjąć hipotezę alternatywną, osoby, które doznały przemocy ze strony rówieśników wyżej oceniają prawdopodobieństwo padnięcia ofiarą cyberprzemocy niż osoby, które nie doznały przemocy.

Tabela 4.37. Obawa przed przemocą psychiczną u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy

Przemoc psychiczna				
Obawa		0	1	2
Nie doszło do przemocy	N	269	134	46
	%	59,90%	29,80%	10,20%
Ofiara przemocy	N	23	16	14
	%	43,40	30,20%	26,40%
$\chi^2(2) = 12,60; p = 0,002$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, osoby, które doznały przemocy ze strony rówieśników, wyżej oceniają prawdopodobieństwo padnięcia ofiarą przemocy psychicznej niż osoby, które nie doznały przemocy.

Tabela 4.38. Obawa przed wymuszeniem u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy

Wymuszenie				
Obawa		0	1	2
Nie doszło do przemocy	N	377	62	10
	%	84,00%	13,80%	2,20%
Ofiara przemocy	N	33	17	3
	%	62,30%	32,10%	5,70%
$\chi^2(2) = 14,94; p = 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H0 i przyjąć hipotezę alternatywną, osoby, które doznały przemocy ze strony rówieśników, wyżej oceniają prawdopodobieństwo wymuszenia niż osoby, które nie doznały przemocy.

Tabela 4.39. Obawa przed naruszeniem nietykalności cielesnej u osób które doznały i nie przemocy

Naruszenie nietykalności cielesnej				
Obawa		0	1	2
Nie doszło do przemocy	N	348	69	32
	%	77,50%	15,40%	7,10%
Ofiara przemocy	N	26	18	9
	%	49,10%	34,00%	17,00%
$X^2(2) = 20,24; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H_0 i przyjąć hipotezę alternatywną, osoby, które doznały przemocy ze strony rówieśników, wyżej oceniają prawdopodobieństwo naruszenia nietykalności cielesnej niż osoby, które nie doznały przemocy.

Tabela 4.40. Obawa przed atakiem z użyciem przedmiotu cielesnej u osób które doznały i nie doświadczyły przemocy

Atak z użyciem przedmiotu				
Obawa		0	1	2
Nie doszło do przemocy	N	361	53	35
	%	80,40%	11,80%	7,80%
Ofiara przemocy	N	25	21	7
	%	47,20%	39,60%	13,20%
$X^2(2) = 33,35; p < 0,001$				

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analiz można odrzucić hipotezę H_0 i przyjąć hipotezę alternatywną, osoby, które doznały przemocy ze strony rówieśników, wyżej oceniają prawdopodobieństwo ataku z użyciem przedmiotu niż osoby, które nie doznały przemocy.

4.6 Podsumowanie

Przeprowadzone badania wykazały problemy, z jakimi mierzą się dyrektorzy placówek szkolnych. Ponadto nakreśliły kierunki działań, w jakich powinny być przeprowadzone przemiany organizacyjne w szkołach. Każda z badanych grup poprzez udzielenie indywidualnych odpowiedzi pozwoliła stworzyć statystyki postrzegania poszczególnych zagrożeń.

W badanych grupach można zauważyć, że poszczególne zagrożenia są postrzegane w odmienny sposób przez uczniów, nauczycieli i dyrektorów. Badane strony identyfikując niebezpieczeństwa na różnych poziomach, pozwoliły dokonać gradacji problemów, które wywierają wpływ na tworzenie odporności w placówkach szkolnych. Zaprezentowana identyfikacja zagrożeń w badanych grupach zależna jest od posiadanego doświadczenia respondentów, przynależności do grupy stałej lub przechodniej placówek szkolnych, a także poziomu postrzegania niebezpieczeństw. Na szczególną uwagę zasługują wskazania ankietowanych wobec organizacji szkoleń, spotkań z ekspertami oraz dofinansowania na potrzeby modernizacji systemowych wraz z unowocześnieniem placówek szkolnych. Powyższe elementy zdają się być kluczowymi dążeniami do budowy sprawnie funkcjonującego systemu bezpieczeństwa w szkołach.

Poprzez przeprowadzone badania możliwe jest określenie kierunków, w jakich powinny być przeprowadzone zmiany oraz, na które elementy należy zwrócić szczególną uwagę. Uzyskane wyniki poddane analizie posłużą do budowy modelu organizacji działań mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa personalnego osób w placówkach szkolnych.

5. IDENTYFIKACJA NAJGROŹNIEJSZYCH ZAGROŹEŃ PERSONALNYCH W SZKOŁACH

5.1. Studia przypadków⁸⁹

Współczesne czasy niosące diametralne zmiany w postrzeganiu bezpieczeństwa, wymuszają tworzenie wyspecjalizowanych form ochrony ludności. W coraz większym stopniu wymagająca rzeczywistość tworzy swego rodzaju asymetrię systemów zabezpieczeń względem powstających zagrożeń. Istotnym determinantem przygotowania na zagrożenia, jest dobór odpowiednich narzędzi. Implementując sprawdzone rozwiązania możliwe jest efektywne wykorzystanie dostępnych metod, zaowocuje to wypracowaniem właściwych reakcji na zaistniałe sytuacje kryzysowe.

Utrzymanie bezpieczeństwa w placówkach oświaty jest wyzwaniem dla dyrektorów szkół oraz resortu oświaty. Działania podejmowane przez poszczególne jednostki, powinny skupiać się na utrzymaniu bezpieczeństwa fizycznego oraz technicznego placówek. Ponadto ważnym jest stworzenie odpowiedniego systemu szkoleniowego, obejmującego podejmowanie działań w sytuacjach zagrożeń, co pozwoli we właściwy sposób przygotować użytkowników szkół na ewentualne niebezpieczeństwa.

Wyzwaniem jakie tworzy współczesna rzeczywistość jest dopasowanie planu szkoleniowego do zagrożeń mogących wystąpić w placówkach oświaty. Zagrożenia są interpretowane jako zjawiska wywołane siłami natury lub działalnością człowieka. Ze względu na to, że zagrożenia związane z siłami natury występują powszechnie, przygotowanie na ich wystąpienie jest elementarnym przedsięwzięciem instytucji. Z kolei gotowość placówek oświaty na zagrożenia związane z działalnością człowieka jest w znacznym stopniu deprecjonowana. Można je podzielić na trzy grupy:

- zagrożenia cywilizacyjne (np. efekt cieplarniany, choroby),
- zagrożenia destrukcyjne (np. przestępczość, terroryzm),

⁸⁹ Podrozdział analiz w ramach problemu badawczego opublikowany w artykułach: S. Pniak, *Krwawa szkoła – studium przypadków*, [w:] (red.) A. Chabasińska, A. Warchał, *Perspektywy bezpieczeństwa w teorii i praktyce*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2019; S. Pniak, *Niebezpieczna szkoła – placówki szkolne w sytuacji zagrożenia* [w:] (red.) A. Kordonska, R. Kordonski, *Społeczność międzynarodowa w obliczu przemian: ujęcie wieloaspektowe*, Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Lwów-Olsztyn 2020.

- zagrożenia gospodarcze (np. zanieczyszczenie powietrze, wadliwe konstrukcje).

W obecnych czasach na szczególną uwagę zasługują zagrożenia destrukcyjne. Dynamicznie zachodzące w świecie przemiany gospodarcze, ekonomiczne, polityczne oraz bezpośrednio powiązane z nimi problemy natury religijnej, migracyjnej oraz radykalizmu poglądów, powodują agresje jednostek oraz bunty społeczne, które uderzają w poszczególne grupy społeczne.

Instytucje oświaty w swoim założeniu są miejscem, w którym społeczeństwo może pogłębiać wiedzę, rozwijać umiejętności, kształtować poglądy, a to wszystko w atmosferze i poczuciu zapewnienia bezpieczeństwa ich użytkowników.

Wiele aktualnych tragicznych wydarzeń świadczy o tym, że szkoły nie są przygotowane na ekstremizmy skierowane w ich stronę. Impet wraz z agresywnością i bojowością sprawców obrazuje, że istnieje potrzeba doskonalenia systemów bezpieczeństwa w placówkach szkolnych.

Specyfika zagrożeń o charakterze przestępczym oraz terrorystycznym powinna być poddana analizie, w wyniku której możliwe byłoby podjęcie odpowiednio wczesnych przygotowań w celu przeciwdziałania negatywnym skutkom. Dynamika zjawisk sprawia, że pragmatycznym jest wypracowanie uniwersalnych standardów reagowania. Ponadto, biorąc pod uwagę obszar analizy, stworzenie odpowiedniego planu działania stawia poważne wyzwanie dla decydentów.

Konieczność podjęcia działań przygotowujących oraz zabezpieczających funkcjonowanie placówek szkolnych oraz ich użytkowników, uwidoczniła jest w związku z szeregiem działań przestępczych godzących w ich dobro. Dokonane zamachy w postaci detonacji bomb, strzelanin wraz z przeprowadzonymi egzekucjami na uczniach i nauczycielach, obrazują brutalność sprawców oraz bezradność szkół wobec dramatycznych incydentów.

W niniejszym rozdziale opisano chronologicznie wybrane zdarzenia spośród wielu incydentów, do których doszło w Polsce i na świecie. Prezentowane przykłady przybliżają działania osób, które w sposób znaczący wpłynęły na opinię publiczną, godząc jednocześnie w dobre imię poszczególnych placówek szkolnych.

Zdarzenia zostały opisane z podziałem na dwa przedziały czasowe. Pierwszy przedział obejmuje przypadki historyczne w Polsce i na świecie, do których doszło w latach 1925 – 2010. Z kolei drugi przedział przedstawia przypadki aktualne w Polsce i na świecie, które miały miejsce od 2010 roku do 2020 roku. Spośród wielu zdarzeń, do których doszło na terenie szkół we wskazanych przedziałach czasowych, wybrano przykłady, które w najbardziej obrazujący sposób przedstawiają problemy związane z zapewnieniem bezpieczeństwa na terenie placówek szkolnych.

5.2. Przypadki historyczne w Polsce i na świecie

5.2.1. Strzelanina w Wilnie w gimnazjum Lelewela z 1925 roku⁹⁰

Analizę tragicznych wydarzeń rozpoczyna strzelanina w Wilnie, która wstrząsnęła całą Europą. Zdarzenie miało miejsce 6 maja 1925 roku w gimnazjum im. Joachima Lelewela podczas egzaminów maturalnych. Strzelanina zaliczana jest do jednych z pierwszych oraz największych tragedii, do których doszło na terenie placówek oświaty. Podczas działań sprawców zginęło pięć osób, a dziewięć zostało rannych⁹¹.

Atak rozpoczął się około godziny 11:05, był to czas, w którym uczniowie wraz z nauczycielami przebywali w sali podczas odbywającego się egzaminu maturalnego. Uczeń Stanisław Ławrynowicz, który był jednym ze sprawców zajścia nie reagował na upomnienia komisji egzaminacyjnej nakazującej zakończenie rozmów z kolegą. Po bezskutecznym, kilkukrotnym zwróceniu uwagi uczniowi, dyrektor szkoły, Edward Biegański, podjął decyzję o odebraniu arkusza egzaminacyjnego Ławrynowiczowi. W momencie podjęcia decyzji przez dyrektora o zakończeniu egzaminu maturalnego Ławrynowicza, ten sięgnął po rewolwer, oddając kilka strzałów w kierunku Biegańskiego, jednocześnie raniąc dyrektora. Uczniowie będący w sąsiedztwie strzelca podjęli natychmiastową decyzję o jego obezwładnieniu. Jednakże Ławrynowicz sięgnął po granat ręczny. W momencie odbezpieczenia granatu, maturzysta Adam Zagórski własnym ciałem osłonił rannego dyrektora. Jednakże niniejsza

⁹⁰ Por. P. Rzewuski, *Maturalna masakra w wileńskim gimnazjum*, [online.] [w:] <https://histmag.org/Maturalna-masakra-w-wilenskim-gimnazjum-6641/2> (dostęp 27.04.2019).

⁹¹ [online.] [w:] <https://historiamniejznanaizapomniana.wordpress.com/2016/05/06/strzelanina-w-gimnazjum-w-wilnie-1925/> (dostęp 24.04.2019).

decyzja poskutkowała śmiercią Zagórskiego. Ponadto śmierć poniósł sprawca zajścia oraz znajdujący się w sąsiedztwie uczeń Tadeusz Domański, który również podjął działania minimalizujące wybuch granatu. W wyniku poniesionych obrażeń, osiem godzin po tragedii w szpitalu zmarł nauczyciel Jan Jankowski. Jak podaje *Kurier Poznański* podczas zajścia ranny został wspomniany dyrektor Edward Biegański, a także ośmiu uczniów⁹².

Powyższe działania można uznać za pierwszy etap masakry w Wilnie. Po wybuchu granatu inicjatywę przejął przyjaciel Ławrynowicza – Janusz Obrębalski.

W drugim etapie Obrębalski wyciągnął rewolwer kontynuując działania. Oddał serię strzałów w kierunku komisji egzaminacyjnej. Żaden z pocisków nie dosięgnął celu. Wybiegając na szkolny korytarz usiłował użyć kolejnego granatu. Działania okazały się bezskuteczne ze względu na brak inicjacji zapalnika. Obrębalski w akcie desperacji odebrał sobie życie oddając strzał w głowę⁹³.

Zamach w Wilnie, wywołał ogromne poruszenie nie tylko w kraju, ale również w Europie oraz na świecie. Wydarzenie opisywało wiele gazet tj. *Socjalistyczny Robotnik*, *Wileńskie Słowo*, *Kurier Poznański*, *Kurier Warszawski*, jak również *The New York Times*, *Neue Freie Presse*, *Die Neue Zeitung* oraz *The Argus*.

Jak wykazało śledztwo, sprawcy od dłuższego czasu skutecznie planowali zamach. Obaj przynależeli do organizacji *Strzelec*, z której pozyskali broń, granaty oraz pozostałe materiały wybuchowe. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że w przeszukanej przez wileńską policję szkole znaleziono pomieszczenie, w którym znajdowała się znaczna ilość granatów szturmowych oraz przygotowany 1-2 kilogramowy ładunek wybuchowy. Świadczy to o chęci wyrządzenia przez sprawców jeszcze większych strat materialnych oraz osobowych. Znalezisko materiałów niebezpiecznych w szkolnym pomieszczeniu uświadamia, że skala zniszczeń mogła być ogromna. Ponadto prowadzone przygotowania Ławrynowicza oraz Obrębalskiego nie wzbudzały niczyich podejrzeń.

⁹² [online.] [w] <https://histmag.org/Maturalna-masakra-w-wilenskim-gimnazjum-6641/1> (dostęp 27.04.2019).

⁹³ Ibidem.

Po krwawym zajściu zaczęto wskazywać na przyczyny oraz motywacje sprawców. Profesor Wincenty Trojanowski działający przy Wolnej Wszechnicy Polskiej, zwrócił uwagę na niesprawny systemem edukacji, który nie kształtował asertywności oraz obiektywizmu, lecz skupiał się na wypracowanych schematach pozwalających wyłącznie zdać egzamin maturalny. Ponadto opowiedział się za zniesieniem egzaminu dojrzałości i gruntownej reformie szkół średnich. Powyższa opinia miała swoich sympatyków oraz oponentów.

Inni publicyści skupili się na podejściu w relacji uczeń – nauczyciel, odwołując się do postaw panujących na kresach wschodnich XIX wieku. Uważali, że gdyby szkoła była traktowana jako drugi dom dla uczniów, to zajście nie miałooby miejsca.

Kolejne podejście odwołuje się do niedawnej wojny, która znieczuliła młodzież. Młodzi ludzie widząc brutalność, agresywność, nienawiść oraz pobojuwiska wojenne, zaczęli odmiennie interpretować wydarzenia które diametralnie zmieniły postrzegany przez nich świat. To miałooby się przyczynić do eskalacji agresji i okrucieństwa, motywu działania, którego finalizacją było osiągnięcie zamierzonych celów.

Ponadto zwrócono uwagę na sposób kształcenia młodych ludzi przez szkołę. Podnoszono kwestię, że szkoła nie wychowuje, lecz uczy. Tym samym młodzież nie jest wychowywana ani w szkole ani w domu. Kolejnym argumentem była niedojrzałość psychiczna Ławrynowicza oraz Obrąbalskiego. Niemniej jednak zwracając uwagę na obusieczność miecza, znalazły się osoby opowiadające się o trudnym charakterze dyrektora wprowadzającego rygorystyczny system nauczania.

Pośród wielu spekulacji i opinii odnośnie motywów sprawców można stwierdzić, że wina leży po stronie niesprawnego systemu kontrolującego – nadzorującego szkoły, a także sposobu wychowania młodzieży. Przynależność zamachowców do organizacji *Strzelec* i pozyskanie z jej zasobów sprzętu niezbędnego do przeprowadzenia masakry, przedstawia brak kontroli nad wykorzystaniem oraz rozlokowaniem broni i materiałów niebezpiecznych. Ponadto magazynowanie broni oraz stworzenie planu przeprowadzenia działań

w jednym ze szkolnych pomieszczeń, prezentuje brak nadzoru i lekceważenie utrzymania szkolnego bezpieczeństwa.

5.2.2. Masakra w Columbine High School z 1999 roku^{94 95}

Drugim przykładem tragicznych wydarzeń jest strzelanina z dnia 20 kwietnia 1999 roku, do której doszło w Stanach Zjednoczonych w szkole Columbine High School. Masakra uważana jest za jedno z najbardziej tragicznych oraz masowych morderstw do których doszło na terenie placówek oświaty w Stanach Zjednoczonych. Podczas działań życie straciło trzynaście osób, a dwadzieścia cztery zostało ranne.

Tragiczne wydarzenia rozpoczęły się wraz z przyjazdem o godzinie 11:10 Erica Harris'a na południowy parking szkoły oraz Dylana Klebold'a na południowo-zachodnią stronę. Przyjazd dwoma samochodami wraz z rozlokowaniem ich w różnych miejscach skutkowało otoczeniem szkolnej stołówki, a także wejścia do budynku.

Przed przyjazdem do Columbine High School sprawcy w odległości około 800 metrów od szkoły pozostawili bombę zapalającą, która miała eksplodować o godzinie 11:14. Przypuszcza się, że miała na celu odwrócić uwagę służb od epicentrum zdarzeń. Kolejno po przyjeździe na teren szkoły Harris i Klebold wnieśli na teren szkolnej stołówki dwie torby podróżne w których umieścili sześciokilogramowe bomby propanowe. Torby zostały pozostawione pomiędzy plecakami uczniów, tym samym nie przykuwając uwagi osób postronnych. Ponadto, jak ustalili śledczy, zapalniki zostały zsynchronizowane na godzinę 11:17. Po umieszczeniu ładunków na stołówce, zamachowcy powrócili do samochodów, oczekując na rozwój wydarzeń.

Według przygotowanego planu, Harris wraz z Klebold'em zakładali, że w skutek eksplozji bomb, śmierć poniesie większość osób przebywających na stołówce. Szacowali, że w momencie wybuchu powinno tam przebywać około 600 osób. Z kolei osoby, które nie zginą na miejscu, zostałyby zastrzelone podczas próby wydostania się ze stołówki.

⁹⁴ [online.] [w:] <https://www.nytimes.com/2004/02/27/us/columbine-evidence-is-placed-on-chilling-public-display.html?nytmobile=0> (dostęp 28.04.2019)

⁹⁵ [online.] [w:] http://edition.cnn.com/SPECIALS/2000/columbine.cd/Pages/LIBRARY_TEXT.htm (dostęp 28.04.2019)

Plany zamachowców pokrzyżowały wadliwe konstrukcje bomb, które nie eksplodowały o wyznaczonej godzinie. W następstwie czego Harris i Klebold ruszyli w stronę zachodniego wejścia do szkoły. O godzinie 11:19 w stronę uczniów jedzących lunch na trawie przed wejściem padły pierwsze strzały. Pierwszą ofiarą stała się Rachel Scott, natomiast ranny został Richard Castaldo. W kolejnym etapie działań nastąpiła masakra uczniów. Sprawcy kierując się w stronę wejścia, oddawali kolejne strzały do napotkanych osób. Natomiast o godzinie 11:24 weszli do wnętrza szkoły. W tym samym czasie jedna z nauczycielek zdołała powiadomić szeryfa o działaniach zamachowców. Zastępca szeryfa, Neil Gardner, był policjantem przebywającym na terenie parkingu szkolnego. Ze względu na to, że w jego jurysdykcji znajdowała się Columbine High School, niezwłocznie podjął działania zamierzające do neutralizacji napastników. Po krótkiej wymianie ognia pomiędzy Gardnerem a Harrisem, zamachowiec udał się ponownie do wnętrza szkoły.

Dalsze działania sprawców opierały się na oddawaniu strzałów do każdej osoby oraz użyciu przygotowanych ładunków wybuchowych. Przebieg zdarzeń opisany powyżej można uznać za pierwszy etap działalności zamachowców.

W drugim etapie Harris oraz Klebold udali się do biblioteki w której zabili dziesięć osób oraz ranili dwanaście. Pomiędzy strzałami wymierzonymi w uczniów szkoły, sprawcy toczyli krótkie wymiany ognia z funkcjonariuszami policji znajdującymi się na zewnątrz budynku. Ostatnią ofiarą był Corey DePooter, który zginął o godzinie 11:35. Masakra w bibliotece trwała około 7 minut, natomiast całkowity czas strzelaniny wynosił około 16 minut.

Za trzeci etap działań Harris'a i Klebold'a można uznać bezcelowe przemieszczanie się po szkolnych korytarzach, stołówce i salach ćwiczeniowych, wraz z oddawaniem strzałów w różnych kierunkach oraz w stronę niezdetonowanych bomb propanowych. Finalizacją działań zamachowców był powrót do biblioteki około godziny 12:00, gdzie dokonali samobójstwa, oddając strzały w głowę. W tym czasie do szkoły przybył również oddział antyterrorystyczny SWAT, który prowadził ogień osłonowy.

Jak wykazało późniejsze śledztwo, Harris wraz z Klebold'em przeprowadzenie zamachu planowali od około roku. Ponadto na podstawie

pamiętnika prowadzonego przez Klebold'a stwierdzono, że przeszedł głęboką depresję, a także miał myśli samobójcze. W 1997 roku pojawiała się informacja o chęci zakupu broni palnej oraz zamiarze strzelania do ludzi. Przełomowym momentem w życiu dewiantów okazało się włamanie w 1998 roku do vana wraz z dokonaniem kradzieży sprzętu elektrycznego. Po tym zajściu sprawcy zostali aresztowani, a sąd wymierzył karę grzywny oraz pracy społecznej. Ponadto w przypadku Klebolda zastosowane zostały zajęcia z etyki, z kolei Harris poddany został psychoterapii oraz zajęciom kontroli własnego gniewu. W późniejszym czasie u Harrisa stwierdzono zaburzenia obsesyjno – kompulsyjne i nakazano stosowanie leków antydepresyjnych⁹⁶⁹⁷.

Przeprowadzenie zamachu zostało poprzedzone szeregiem symptomów, które zostały zauważone przez funkcjonariuszy oraz lekarzy. Niemniej jednak finalizacja działań była zaskoczeniem dla całego otoczenia sprawców. Masowe morderstwo wraz z atakiem samobójczym wynikało z zaburzeń psychicznych Harrisa i Klebolda. Ponadto wcześniejsze przygotowania pozwoliły im zgromadzić odpowiednią ilość materiałów niebezpiecznych wraz z zakupem broni od osób trzecich. Skrupulatne zapisy w dzienniku prowadzonym przez Harrisa przedstawiają eksperymenty przeprowadzone na ładunkach wybuchowych, a także plany szkoły wraz z analizą miejsc lokalizacji bomb w celu maksymalizacji liczby ofiar. Śledczy zabezpieczyli szereg filmów w których zamachowcy przedstawiali zgromadzony arsenał oraz plany obejmujące przeprowadzenie szkolnej masakry.

Pozostaje pytanie, czy podjęcie bardziej rygorystycznych działań ograniczających swobodę dewiantów pozwoliłoby uniknąć tragedii? Ponadto prowadzone procesy sądowe po dramatycznych wydarzeniach zwróciły uwagę na szereg uchybień po stronie pozyskania materiałów niebezpiecznych, a także sposobu prowadzenia procesu leczenia Harrisa⁹⁸ i oddziaływania środowiska na obu sprawców.

⁹⁶ [online.] [w:]

http://web.archive.org/web/20131127033322/http://media.mnginteractive.com:80/media/paper36/Columbine_Grand_Jury_Report.pdf (dostęp 28.04.2019)

⁹⁷ [online.] [w:] http://edition.cnn.com/SPECIALS/2000/columbine.cd/Pages/SUSPECTS_TEXT.htm (dostęp 28.04.2019)

⁹⁸ [online.] [w:] <https://breggin.com/prozac-like-drug-luvox-taken-by-eric-harris/> (dostęp 28.04.2019)

5.2.3. Atak terrorystyczny na szkołę nr 1 w Biesłanie w 2004 roku⁹⁹

Kolejnym przykładem tragicznych szkolnych wydarzeń, jest atak terrorystyczny w Biesłanie w pierwszy dzień roku szkolnego. Działania terrorystów rozpoczęły się 1 września 2004 roku w szkole nr 1. Placówka edukacyjna była okupowana przez grupę trzydziestu trzech napastników przez trzy dni. W wyniku zdarzeń zginęły 334 osoby, a około 700 zostało rannych. Atak na szkołę w Biesłanie jest najbardziej krwawym atakiem w historii światowej oświaty, a wydarzenia z 1 września 2004 roku obiegły cały świat wywołując niepokoje wśród opinii publicznej. W przeciwieństwie do wyżej opisywanych przykładów, niniejszy zamach miał podłoże polityczne.

Atak na szkołę rozpoczął się o godzinie 9:30 wraz z przyjazdem trzydziestu trzech uzbrojonych terrorystów, przemieszczających się kradzioną wojskową ciężarówką. Zamachowcy byli uzbrojeni w broń palną, ładunki wybuchowe, granatniki. Ponadto część z nich posiadała na sobie pasy szahida. Przygotowanie wraz z uzbrojeniem świadczy o w pełni świadomym działaniu sprawców oraz determinacji, powodującej ogromne straty ludzkie i materialne.

W niedługim czasie po przyjeździe terrorystów do szkoły, rozpoczęła się wymiana ognia z lokalną milicją. W wyniku strzelaniny zginęło dwóch zamachowców oraz jeden funkcjonariusz. Kolejno budynek szkoły został opanowany przez bojowników w rękach których znalazło się około 1180 zakładników.

Już pierwszego dnia napastnicy pozbawili życia dwudziestu mężczyzn, których ciała zostały wyrzucone przez okno na szkolny trawnik. Według ustaleń tego dnia doszło również do użycia pasu szahida, który zamachowiec najprawdopodobniej przypadkiem zdetonował. W wyniku wybuchu zginęło dwóch terrorystów oraz trzech cywili. Oprawcy zdecydowali się na umieszczenie zakładników w szkolnej sali gimnastycznej jednocześnie umieszczając ładunki wybuchowe na terenie szkoły¹⁰⁰. Ponadto zadeklarowali, że odbiorą życie pięćdziesięciu przetrzymywanym za każdego zabitego lub dwudziestu zakładnikom za każdego zranionego bojownika. Dodatkowo

⁹⁹ M Gessen, *Putin, Człowiek bez twarzy*, Prószyński Media, Warszawa 2012.

¹⁰⁰ Jak podała agencja ITAR-TASS, materiały wybuchowe wraz z częścią broni zostały wniesione na teren szkoły w czasie lipcowych prac remontowych.

terrorystów w głównych postulatach zażądali zwolnienia przetrzymywanych rebeliantów, którzy zostali schwytani podczas ataku na Inguszetię w czerwcu 2004 roku, a także wycofania wojsk rosyjskich z Czeczeni oraz jej niepodległości¹⁰¹. Dopiero 17 września 2004 roku dowódca sił czeczeńskich Szamil Basajew przyznał się do zorganizowania zamachu.

W momencie powzięcia działań w stosunku do zakładników, na miejscu niezwłocznie pojawiły się oddziały specjalne SPECNAZ oraz OMON-u. Ponadto po ogłoszeniu postulatów przez terrorystów, koniecznym było zaangażowanie do działań negocjatora, który został wskazany przez terrorystów¹⁰². Tego samego dnia Rosja podjęła decyzję o zwróceniu się o pomoc do Rady Bezpieczeństwa ONZ w celu zwołania narady dotyczącej realizacji postulatów bojowników.

Drugi dzień działań w głównej mierze obejmował bezskuteczne negocjacje z terrorystami prowadzonymi przez Roszala oraz bardziej skuteczne z byłym prezydentem Inguszetii, Rusłanem Auszewem. Dzięki rozmowom napastnicy zgodzili się na uwolnienie dwudziestu sześciu kobiet z dziećmi. Niemniej jednak biorąc pod uwagę liczbę przetrzymywanych osób, była to niewielka ilość. Tego samego dnia około godziny 15:30 doszło do dwóch eksplozji, które były wynikiem wykorzystania granatników przez bojowników w celu utrzymania dystansu w stosunku do oddziałów sił specjalnych.

Ostatni dzień przyniósł dynamiczne zwroty akcji. Podczas nieustannie toczących się negocjacji z terrorystami, wokół szkoły oprócz poszczególnych służb mundurowych zgromadzeni byli cywile, wśród których znajdowali się uzbrojeni bliscy przetrzymywanych. Około godziny 13:00 zamachowcy zezwolili ratownikom na usunięcie ciał ofiar z terenu szkoły. Jednak w momencie dotarcia ratowników na miejsce działań, bojownicy otworzyli ogień do służb, raniąc jednocześnie dwóch ratowników. Był to punkt kulminacyjny szkolnej tragedii. Pozostałym ratownikom udało się ewakuować, a w krótkim czasie po nich z terenu szkoły uciekło około trzydziestu zakładników.

¹⁰¹ M Gessen, *Putin, Człowiek bez twarzy*, Prószyński Media, Warszawa 2012, s. 219.

¹⁰² Terrorystów do negocjacji wybrali profesora medycyny, prezesa Narodowej Izby Medycznej Rosji, dyrektora chirurgii dziecięcej, a także członka Izby społecznej Federacji Rosyjskiej – Leonida Roszala.

Wkroczenie sił specjalnych w celu odbicia zakładników nastąpiło po bliżej nieokreślonej eksplozji ładunku wybuchowego przygotowanego przez napastników. W następstwie wybuchu zrodziła się agresja po stronie bliskich zakładników, którzy rozpoczęli ostrzał w kierunku terrorystów. Był to czas na podjęcie działań zarówno bojowników jak i antyterrorystów. W wyniku dwugodzinnego szturmu sił specjalnych budynek szkoły został odbity. Walki jednak trwały do godzin wieczornych w celu zneutralizowania wszystkich terrorystów. Ostatecznie zginęło trzydziestu dwóch napastników, a jeden został schwyty¹⁰³.

W kolejnych dniach cała Rosja była pogrążona w żałobie ogłoszonej na 6-7 września przez Władimira Putina. Wśród następstw po tragicznych wydarzeniach, zaczęto podejmować analizy wobec słuszności wykorzystania oddziałów sił specjalnych oraz prawidłowości podjętych działań. Ogromna liczba ofiar wraz z osobami rannymi wymusza rozpatrzenie przyczynowości zajścia oraz skuteczności prowadzonych działań zaradczych.

Atak terrorystyczny wymierzony w placówkę oświaty, jest szczególnie brutalną oraz niemoralną formą agresji. Grupa zdeterminowanych zamachowców może wyrzucić szczególną presję na decydentach w momencie uderzenia w tak specyficzną instytucję. Należy przy tym zwrócić uwagę na dysproporcje między skalą działań napastników a przygotowaniem szkoły. Wcześniej przemyślany i zaplanowany sposób prowadzenia akcji, pozwala terrorystom stosunkowo łatwo opanować dany obiekt. W takim przypadku właściwa obrona placówki wraz z podjęciem działań ratujących życie osób jest znacznie utrudniona.

¹⁰³ [online.] [w:]

http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,16563060,_Jestesmy_tu__zeby_was_zabic___10_lat_po_ataku_terrorystycznym.html (dostęp 30.04.2019)

5.3. Przypadki aktualne w Polsce i na świecie

5.3.1. Strzelanina w szkole Sandy Hook w Newtown w 2012 roku^{104 105}

Strzelanina która miała miejsce 14 grudnia 2012 roku w szkole podstawowej Sandy Hook w Newtown, charakteryzowała się bardzo dynamicznym przebiegiem. Jest to kolejny przykład działań zainicjonowanych przez młodego człowieka z problemami natury psychicznej. W wyniku zamachu zginęło dwadzieścia siedem osób oraz sprawca.

Początek tragicznych wydarzeń rozpoczyna się pomiędzy godziną 9:00 a 9:25. W tym czasie Adam Lanza – inicjator strzelaniny, we własnym domu zastrzelił swoją matkę. Kolejno przemieścił się do szkoły Sandy Hook oddalonej o około 8 kilometrów. Przybył na miejsce około godziny 9:35, gdzie uzbrojony w karabin półautomatyczny Bushmaster AR-15 oraz pistolet i rewolwer Glock 20 SF, SIG Sauer P226 rozpoczął strzelaninę. Broń której użył podczas zamachu należała do zamordowanej matki, pasjonatki uzbrojenia¹⁰⁶.

Lanza pierwsze strzały oddał w kierunku szklanych drzwi szkoły którymi następnie wszedł na jej teren. Od tego momentu wśród uczniów i pracowników wybuchła panika. Nauczyciele niezwłocznie po usłyszeniu pierwszych strzałów podjęli decyzję o ewakuacji uczniów. Opiekuni, uwzględniając młody wiek podopiecznych, tłumaczyli dzieciom, że muszą uciekać oraz się schronić, gdyż w szkole *szaleje dzikie zwierzę*¹⁰⁷. Pomimo prawidłowej reakcji nauczycieli, Lanza zdążył wejść do dwóch klas pełnych uczniów i otwierając ogień, zamordował dwadzieścia sześć osób. Dynamicznie przeprowadzony zamach zakończył się około godziny 9:50, w której napastnik popełnił samobójstwo, oddając strzał w głowę.

Po dramatycznych wydarzeniach, w 2013 roku zdecydowano się na wyburzenie budynku przypominającego o masakrze uczniów. W ciągu trzech lat na miejscu starej szkoły postawiono nowy, kolorowy budynek szkolny.

¹⁰⁴ [online.] [w:] <https://www.biography.com/crime-figure/adam-lanza#sandy-hook-elementary-shooting> (dostęp 03.05.2019)

¹⁰⁵ [online.] [w:]

<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/9750422/Connecticut-school-shooting-Adam-Lanza-was-assigned-psychologist.html> (dostęp 04.05.2019)

¹⁰⁶ [online.] [w:] <https://www.tvn24.pl/raporty/masakra-w-newtown,569> (dostęp 02.05.2019)

¹⁰⁷ Ibidem.

Nowoczesny obiekt charakteryzuje się wieloma punktami kontrolnymi, wzmocnionymi ścianami oraz oknami odpornymi na pociski¹⁰⁸. Świadczy to o wyciągniętych z 14 grudnia 2012 roku wnioskach oraz podjęciu kroków w celu minimalizacji wystąpienia podobnych tragedii.

Lanza ukończył szkołę średnią – High School w Newtown. Jak wynika ze źródła, był dwudziestolatkiem, który wyróżniał się spośród rówieśników. Miał utrudnione relacje personalne, cierpiał na zespół aspergera oraz miał problemy z odczuwaniem bólu. W związku z powyższym pozostawał pod opieką szkolnego psychologa¹⁰⁹. Czynnikiem wpływającym na postawę sprawcy, mógł być również wcześniejszy rozwód matki Nancy Lanzy z jej mężem w grudniu 2008 roku, w wyniku czego przeprowadzili się z New Hampshire do Stamford w Connecticut¹¹⁰.

Lanza nieprzypadkowo wybrał za cel szkołę Sandy Hook. To w niej pracowała jego matka Nancy. Można stwierdzić, że jego działania miały charakter emocjonalny, powiązany z miejscami dobrze znanymi jemu oraz jego matce.

Opisany przykład jest kolejnym działaniem nastolatka mającego problemy na tle psychicznym oraz pozostającego w zainteresowaniu lekarzy. Pomimo, że strzelanina była zaskoczeniem dla lokalnego środowiska, to wcześniejsze symptomy uwidocznione w zachowaniu Lanzy, powinny być zauważone przez specjalistów.

5.3.2. Strzelanina na Politechnice w Kerczu w 2018 roku

Kolejnym rozważanym przykładem tragicznych działań w wykonaniu nastolatka, jest masakra dokonana 17 października 2018 roku na Politechnice Kerczeńskiej. Przywołany przypadek zasługuje na uwagę m.in. ze względu na zastosowany sprzęt zabezpieczający budynek. Niemniej jednak pomimo zabezpieczenia technicznego w strzelaninie życie straciło dwadzieścia osób oraz napastnik, a około pięćdziesiąt zostało rannych.

¹⁰⁸ [online.] [w:] <https://www.biography.com/crime-figure/adam-lanza#sandy-hook-elementary-shooting> (dostęp 03.05.2019)

¹⁰⁹ [online.] [w:] <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/9750422/Connecticut-school-shooting-Adam-Lanza-was-assigned-psychologist.html> (dostęp 04.05.2019)

¹¹⁰ Ibidem.

Atak na szkołę Vladislav Roslyakov – osiemnastoletni uczeń czwartej klasy technikum, rozpoczął około godziny 11:45. Według świadków zajścia niedługo po jego wejściu na terenie stołówki, doszło do eksplozji ładunku wybuchowego. W wyniku zajścia nastąpiła panika. Obecni w pobliżu stołówki udało się ewakuować na zewnątrz szkoły. Z kolei Roslyakov udał się w stronę sal ćwiczeniowych w poszukiwaniu celów. Jedną z pierwszych ofiar została pracownica ochrony, która prawdopodobnie dostrzegła broń u napastnika i włączyła przycisk antynapadowy. Skutkowało to oddaniem śmiertelnego strzału w jej kierunku¹¹¹. Kolejną ofiarą został nauczyciel, a później napastnik ogień skierował w stronę rówieśników. Strzały oddawał do wszystkich napotkanych osób oraz w kierunku drzwi, komputerów, czy gaśnicy¹¹².

Około godziny 11:55 na miejsce działań dotarły pierwsze siły policji. Dzięki właściwej reakcji pracownicy ochrony, służby niezwłocznie przybyły na miejsce zdarzenia ograniczając eskalację ataku. Vladislav oddawał strzały do około 12:00 godziny i ostatni pocisk skierował w swoją stronę, popełniając samobójstwo strzałem w głowę.

Jak ustalili śledczy, Roslyakov był myśliwym. W związku z powyższym, pomimo młodego wieku posiadał pozwolenie na broń. Natomiast strzelbę, którą wykorzystał w masakrze zakupił kilka dni przed strzelaniną wraz z 150 sztukami naboju¹¹³.

Według wypowiedzi znajomych sprawcy, Roslyakov prezentował wrogi stosunek do szkoły. Ponadto, jak wskazuje wywiad z przyjacielem napastnika, planował zemstę wymierzoną na swoich nauczycielach¹¹⁴. Rówieśnicy Vladislava zwrócili uwagę, że był człowiekiem zamkniętym w sobie, ograniczał kontakty z innymi osobami oraz od pewnego czasu nie korzystał z portali

¹¹¹ [online.] [w:] https://ochrona24.info/7619,pracownica-ochrony-wezwala-pomoc/?fbclid=IwAR0qb_dO2GGELaobsC7quPtuZvd2gxtg3RiAUWe_uCDqDxf1wQSWm0c8vd0 (dostęp 04.05.2019)

¹¹² [online.] [w:] <https://www.crimea.kp.ru/daily/26897.7/3942020/> (dostęp 04.05.2019)

¹¹³ [online.] [w:] https://ochrona24.info/7619,pracownica-ochrony-wezwala-pomoc/?fbclid=IwAR0qb_dO2GGELaobsC7quPtuZvd2gxtg3RiAUWe_uCDqDxf1wQSWm0c8vd0 (dostęp 04.05.2019)

¹¹⁴ [online.] [w:] <https://www.bbc.com/news/world-europe-45891201> (dostęp 04.05.2019)

społecznościowych – będących bardzo popularną formą wymiany informacji i rozrywki dla osób w tym wieku¹¹⁵.

Wyciągając wnioski z wcześniejszych zamachów, które odbyły się na terenie Rosji, Kerczeńska Politechnika została wyposażona w systemy podnoszące poziom bezpieczeństwa. Jak podaje rosyjski dziennik *Kommiersant*, przy każdym wejściu do budynku szkoły były umieszczone bramki do wykrywania metali. Jednakże ich funkcjonalność nie przyniosła wymiernych efektów. Ze względu na to, że bramki generowały alarm wywoływany przez przedmioty codziennego użytku wnoszone przez uczniów, pracownicy wraz ze studentami przestali zwracać uwagę na generowany sygnał, swobodnie przechodząc przez kontrolę¹¹⁶. Ponadto szkoła była wyposażona w szereg przycisków rozmieszczonych na terenie obiektu, które służyły do natychmiastowego wezwania policji – tzw. przycisków antynapadowych. Zastosowanie takiego rozwiązania pozwala zmniejszyć czas reakcji zarówno po stronie powiadamiającego jak i służb mundurowych. Należy również zauważyć, że w obiekcie byli rozmieszczeni pracownicy ochrony, którzy mieli utrzymać bezpieczeństwo i porządek w ochranianym obiekcie. Ostatecznie ich działanie ograniczyło się do włączenia przycisku antynapadowego.

W opisywanym przypadku szkolnej strzelaniny, można dopatrzeć się podobieństw względem wcześniej przedstawionych makabr. Młody człowiek, problemy natury psychicznej, indywidualizm, odseparowanie od rówieśników, stają się głównymi czynnikami będącymi siłą napędową dramatycznych następstw.

5.3.3. Strzelanina w szkole podstawowej w Brześciu Kujawskim w 2019 roku

Do zdarzenia doszło 27 maja 2019 roku po godzinie dziesiątej w szkole podstawowej mieszczącej się przy ulicy Królewskiej w Brześciu Kujawskim. Sprawcą był osiemnastoletni były uczeń szkoły, który z premedytacją dokonał najścia na obiekt szkolny. W wyniku ataku ranne zostały dwie osoby. Jedną z nich

¹¹⁵ [online.] [w:] <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/krym-atak-w-szkole-w-kerczu,876779.html> (dostęp 04.05.2019)

¹¹⁶ [online.] [w:] https://ochrona24.info/7619,pracownica-ochrony-wezwala-pomoc/?fbclid=IwAR0qb_dO2GGELaobsC7quPtuzvd2gxtg3RiAUWe_uCDqDxf1wQSWm0c8vd0 (dostęp 04.05.2019)

była 59 letnia pracownica szkoły oraz drugą poszkodowaną była 11 letnia uczennica którą dosięgły trzy kule wystrzelone z broni Marka N.¹¹⁷.

Napastnik wkraczając na teren szkoły przez boczne okno, od samego początku wzbudzał podejrzania osób. Ubrany w czarną odzież oraz kominiarkę wywołał strach u napotkanych uczniów. Widok podejrzanej osoby podrzucającej wcześniej spreparowane petardy do klas spowodował ucieczkę grupy czwartoklasistów, z których zachowania wyłącznie się śmiał. W momencie ucieczki pozostałych grup uczniów, zdecydował się na otwarcie ognia z broni typu rewolwer¹¹⁸. Nauczyciele będący w centrum zdarzeń podjęli próbę ewakuacji. Część osób kierowała się w stronę wyjścia ze szkoły, inna grupa próbowała znaleźć schronienie w pozostałych pomieszczeniach obiektu. Kilku uczniów wybiegło na klatkę schodową, gdzie trzy kule dosięgły ostatniej dziewczynki próbującej szukać schronienia i kolejno 59 letniej woźnej w kierunku której oddał jeden strzał, raniąc kobietę. Następnie sprawca zdecydował się na odpalenie kolejnej petardy, którą wyrzucił przez okno. Eksplozja zaalarmowała pracowników szkoły m.in. dyrektora oraz woźnego¹¹⁹.

Dalsze działania Marka N. udaremnił szkolny woźny – Krzysztof G., który po usłyszeniu eksplozji bezzwłocznie podjął działania w celu obezwładnienia napastnika. Jak wynika z relacji Krzysztofa G., gdy usłyszał wybuch, od razu skierował się do epicentrum zdarzenia. Wbiegając po schodach i kolejno kierując się w stronę korytarza, zauważył napastnika w kominiarce i czarnym ubiorze. Sprawca posiadał również plecak, z którego wystawała maczeta oraz pałka. W rękach trzymał rewolwer oraz telefon. Woźny ruszył w stronę Marka N., obezwładniając osiemnastolatka¹²⁰.

Właściwa postawa oraz zdecydowane działanie Krzysztofa G. bezwzględnie przyczyniły się do ograniczenia strat osobowych oraz materialnych. Przyniesiona w plecaku Marka N. maczeta oraz pałka, świadczą o aspiracjach sprawcy które mogły przybrać znacznie tragiczniejszy finał.

¹¹⁷ [online.][w:] <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-05-30/strzelanina-w-szkole-w-brzesciu-kula-przeszla-centymetr-od-rdzenia-11-letniej-oliwii/> [dostęp 16.09.2019]

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ [online.][w:] <https://niezalezna.pl/273469-kulisy-strzelaniny-w-szkole-w-brzesciu-kujawskim-to-wozny-ratowal-dzieci> [dostęp 17.09.2019]

¹²⁰ [online.][w:] <https://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Brzesc-Kujawski.-Strzelanina-w-szkole.-Wozny-ujawnia-jak-powstrzymal-sprawce> [dostęp 17.09.2019]

Według relacji dyrektor szkoły, Marek N. był leczony psychiatrycznie i już wcześniej wykazywał skłonności dewiacyjne. W lipcu 2018 roku przebywając na szkolnym Orliku gonił dziewczynki trzymając w ręku nóż. Opiekun Orlika wezwał do zdarzenia policję i pogotowie, które zabrało wówczas Marka N. do zakładu psychiatrycznego¹²¹. Po zdarzeniach z maja 2019 roku, śledczy badają wątek o słuszności opuszczenia przez osiemnastolatka zakładu psychiatrycznego.

Dyrektor szkoły zauważa, że sprawca nie miał wcześniej większych trudności edukacyjnych oraz wychowawczych. Problemy w jego zachowaniu pojawiły się w ostatniej klasie gimnazjum i były związane z sytuacją rodzinną. Niemniej, program edukacyjny ukończył w planowanym terminie, a nauczyciele po przejściu przez Marka N. leczenia psychiatrycznego patrzyli na niego przychylnie.

Na uwagę zasługuje fakt, że trzy dni przed tragicznymi zdarzeniami, na profilu społecznościowym sprawcy pod umieszczonym zdjęciem pojawił się wpis innego użytkownika: „To zdjęcie sprawia, że myślę o strzelaninie w szkole i ludobójstwie w Polsce”, na co Marek N. odpowiedział „To dobrze”. Umieszczone zdjęcie wraz z komentarzami, biorąc pod uwagę stan psychiczny sprawcy, powinny wzbudzić czujność opiekunów oraz nauczycieli.

Opisany przypadek obrazuje jeden z głównych problemów ataków dokonywanych na terenach placówek szkolnych. Niezrównoważenie emocjonalne, zachwiany stan psychiczny oraz brak należytej obserwacji dewianta, jest siłą napędową do nieprzemyślanych i tragicznych w skutkach zdarzeń.

Lucyna Kicińska reprezentująca Fundację Dajmy Dzieciom Siłę tłumaczy, że już od pewnego czasu specjaliści ostrzegają przed rosnącą agresją wśród młodzieży. Ponadto odnosząc się do zachowań dewiacyjnych, komentuje, że „zaniechanie działań i brak reakcji dorosłych na agresję rówieśniczą skutkuje i będzie skutkowało eskalacją przemocy [...] to nie jest tak, jak utarło się myśleć, że w dzisiejszych czasach młodzież jest szczególnie zdeprawowana i agresywna. – To my, dorośli – rodzice, nauczyciele, dajemy na to przyzwolenie”¹²².

W związku z powyższym należy podjąć działania pozwalające na ograniczenie eskalacji agresji wśród młodzieży oraz organizację spotkań

¹²¹ [online.][w:] <https://niezalezna.pl/273469...> *op. cit.*

¹²² [online.][w:] <https://www.wprost.pl/zycie/10224526/agresja-w-polskich-szkolach-dzialania-podejmujemy-dopiero-jak-dojdzie-do-tragedii.html> [dostęp 24.09.2019]

kształtujących właściwą postawę wśród opiekunów spotykających się z zachowaniem dewiacyjnym.

Przypadek z Brześcia Kujawskiego można zaliczyć do szablonowego działania agresora z zaburzeniami psychicznymi. Działanie sprawcy zostało poprzedzone uzewnętrznieniem planów w postaci zdjęcia wraz z komentarzami na portalu społecznościowym. Ponadto według relacji uczennicy szkoły podstawowej, Marek N. od jakiegoś czasu wykazywał dziwne zachowanie, bieganie z nożem, stosowanie groźby sformułowanej, że „najpierw musi zabić kogoś, żeby zabić siebie”¹²³, świadczą o niezrównoważeniu emocjonalnym, które powinno przykuć uwagę opiekunów oraz wzbudzić czujność otoczenia.

Rzecznik Prokuratury Okręgowej we Włocławku – Wojciech Fabisiak poinformował, że na posesji sprawcy znaleziono znaczną ilość materiałów wybuchowych wraz z urządzeniami służących do ich produkcji. Prokuratura postawiła Markowi N. zarzut usiłowania zabójstwa wielu osób przy użyciu materiałów wybuchowych¹²⁴.

Opisane zajście świadczy o konieczności zwrócenia uwagi społeczeństwa na działania osób których czyny odbiegają od przyjętych norm i standardów. Bagatelizowanie pierwszych zaobserwowanych odstępstw może przynieść opłakane skutki osobowe oraz materialne. W celu zapobiegnięcia podobnym sytuacjom, niezbędnym jest wyczulenie społeczeństwa na reagowanie wobec odmiennych zachowań. Wczesna identyfikacja, obserwacja oraz kontrola osoby przejawiającej skłonności dewiacyjne, pozwoli zminimalizować negatywne następstwa.

5.3.4. Nożownik w szkole podstawowej w Warszawie w 2019 roku

Sytuacja, do której doszło 10 maja 2019 roku w szkole podstawowej nr 195 im. Króla Maciusia i na warszawskim Wawrze, obrazuje potrzebę zwrócenia uwagi na zabezpieczenia techniczne oraz fizyczne funkcjonujące w szkołach. Podobnie jak w wyżej przywołanym przykładzie – należy zwrócić uwagę na użytkowników stałych instytucji szkolnych względem wczesnej identyfikacji odstępstw od przyjętych norm przez użytkowników niestałych.

¹²³ [online.][w:] <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/...> *op. cit.*

¹²⁴ [online.][w:] <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/598819,stralania-brzesc-kujawski-bron-byly-uczen.html> [dostęp 24.09.2019]

Do zdarzenia doszło 10 maja 2019 roku około godziny 10:00 w szkole podstawowej nr 195¹²⁵. Podczas przerwy pomiędzy lekcjami piętnastoletni Emil B. spotkał się z szesnastoletnim Jakubem K. na szkolnym korytarzu. Początkowa rozmowa przerodziła się w bójkę i ostatecznie w walkę o życie Jakuba K.. Emil B. zadał kilka ciosów w głowę, szyję i klatkę piersiową szesnastolatka. Kolejno pociął własną rękę – rzucając nóż na korytarz – i udał się do szkolnej pielęgniarki twierdząc, że to Jakub K. go zaatakował¹²⁶.

Niezwłocznie po zaistniałej sytuacji, nauczyciel będący w pobliżu podjął działania ratujące życie poszkodowanego, tamując krwotok oraz wzywając pogotowie ratunkowe. Pomimo szybko udzielonej pierwszej pomocy przez nauczyciela i kontynuacji reanimacji przez służby ratunkowe, Jakuba K. nie udało się uratować.

Emilowi B. postawiono zarzut zabójstwa, jednakże sprawca nie przyznał się do zarzuconego czynu. Niepełnoletni będzie sądzony jak osoba dorosła, a za zabójstwo grozi mu do 25 lat pozbawienia wolności¹²⁷.

Jak wynika z ustaleń spór, do którego doszło pomiędzy małoletnimi dotyczył zaciągniętego długu na domniemane narkotyki i dopalacze przez poszkodowanego Jakuba K. u sprawcy Emila B.¹²⁸.

Z informacji zebranych przez reporterów można ustalić, że Emil B. był agresywnym nastolatkiem który lubił wszczynać bójki. Ponadto jego wulgarna postawa była widoczna w stosunku do nauczycieli oraz dziewczynek. Znajomi przyznają, że już w przeszłości nosił nóż do szkoły. Na portalu społecznościowym można było zaobserwować kilka wpisów informujących o jego nastawieniu życiowym oraz przemyśleniach tj.: „W waszym oku jestem solą, piszę już nekrolog” oraz „Życia scenariusze uczą, żeby wygrać wojnę trzeba pobić mordę. Za to honor żyje ciągle”¹²⁹. Wpisy sugerują wrogie aspiracje jakimi kierował się

¹²⁵ [online.][w:] <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-05-10/warsawa-tragiczny-final-awantury-miedzy-uczniami-w-szkole-podstawowej/> [dostęp 25.10.2019]

¹²⁶ [online.][w:] <https://uwaga.tvn.pl/reportaze,2671,n/nozownik-w-szkole-w-warszawie,291182.html> [dostęp 25.10.2019]

¹²⁷ [online.][w:] <https://www.magazyndetektyw.pl/warszawa-pamietacie-atak-nozownika-w-szkole-15-latek-uslyszal-zarzut-zabojstwa-grozi-mu-25-lat-pozbawienia-wolnosci/> [dostęp 05.11.2019]

¹²⁸ [online.][w:] <http://metrowarszawa.gazeta.pl/metrowarszawa/7,141637,24851070,zabojstwo-w-szkole-w-wawrze-15-letni-nozownik-bedzie-sadzony.html> [dostęp 05.11.2019]

¹²⁹ [online.][w:] <https://uwaga.tvn.pl/reportaze,2671,n/...> *op. cit.*

Emil B.. Można dostrzec, że prawidłowa, a także odpowiednio wczesna interpretacja wpisów, stała się problematyczna dla bliskiego otoczenia.

Ważną informacją w analizowanym przypadku jest fakt, że w ciągu ostatnich dwóch lat wobec Emila B. w sądzie toczyły się dwie sprawy. Jedną z nich obejmowała naruszenie nietykalności cielesnej innego nastolatka – sprawca został wyłącznie upomniany. Z kolei druga sprawa, w której Emil B. był oskarżony, dotyczyła demoralizacji obejmującej stosowanie przemocy, wszczynania kłótni z rówieśnikami oraz spożywania alkoholu. Sąd ustalił, że oskarżony przejawia demoralizację, jednakże postępowanie zostało umorzone¹³⁰.

Postawa Emila B. była znana wszystkim z jego otoczenia. Wielokrotnie spływały skargi do nauczycieli oraz dyrekcji szkoły o stosowanej przez niego przemocy, nękanii, szykanowaniu czy groźeniu rówieśnikom. Z relacji nastolatków będących uczniami danej szkoły wynika, że szkoła nie podejmowała stosownych działań na spływające sygnały – dając oskarżonemu kolejne szanse¹³¹. W czasie dramatycznych zdarzeń matka Jakuba K. znajdowała się na terenie szkoły. Celem wizyty było przekazanie informacji dyrekcji, że jej syn otrzymuje pogróżki od Emila B., niemniej spotkanie nie zapobiegło tragedii¹³².

Przedstawiony przypadek skłania do przemyśleń, czy oskarżony, przejawiając wcześniej szereg zachowań dewiacyjnych oraz wobec którego toczyły się dwie sprawy sądowe, został objęty należyłą opieką, pomocą i obserwacją, która pozwalałaby na ograniczenie jego negatywnych zachowań? W opisywanym przypadku możemy zaobserwować szereg symptomów, które wskazują na konieczność zwrócenia szczególnej uwagi na zachowanie Emila B.. Mnogość sytuacji, w których oskarżony był inicjatorem, świadczy o jego skłonnościach dewiacyjnych oraz konieczności i wrażliwości na jego zachowanie najbliższego otoczenia. Wszelkie odstępstwa od przyjętych norm tj. zgłoszenia do nauczycieli i dyrektora o zastraszaniu rówieśników, czy dokonywaniu czynów zabronionych, powinny być w sposób natychmiastowy sprawdzane i podjęte właściwe kroki w celu ograniczenia ich eskalacji.

Ponadto działania Emila B. wskazujące na możliwość targnięcia się na własne bądź cudze życie powinny być niezwłocznie kontrolowane oraz

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ [online.][w:] <https://www.wprost.pl/zycie/10224526/...> *op. cit.*

¹³² [online.][w:] <http://metrowarszawa.gazeta.pl/metrowarszawa/...> *op. cit.*

wyjaśniane. Nawiązaniem do przywołanych działań jest wspomniana wcześniej aktywność na portalu społecznościowym. Jak wskazują inne przypadki, aktywność internetowa w formie wpisów na indywidualnym profilu społecznościowym niejednokrotnie może być upublicznieniem prawdziwych intencji dewianta. Są to informacje przedstawiane zazwyczaj w formie metaforycznej lub abstrahowanej, lecz ostateczny przekaz zawsze zwrócony jest w stronę negatywnych działań.

Spostrzeżenia Lucyny Kicieńskiej oddają realny sposób podejścia do zachowań agresywnych. Stwierdzeniem, że *agresja to proces* – przedstawia nam się sposób tworzenia systemu pozwalającego wpływać na eskalację przemocy. „Agresję można zdusić w zarodku, jednakże trzeba reagować znacznie wcześniej. W momencie gdy pięciolatek opluje kolegę, dziesięciolatek kopnie koleżankę, a dwunastolatek będzie kogoś obrażał lub zastraszał”¹³³. To w gestii dorosłych jest odpowiednio wczesna reakcja na przejaw agresji wśród dzieci i co z tym się wiąże, stawianie wyraźnych granic, które nie mogą zostać przekroczone.

Pozostaje odpowiedź na pytanie, czy opisanej tragedii można było uniknąć? Zdaniem autora szereg symptomów wskazujących na możliwość eskalacji przemocy, powiązanych ze wcześniejszymi działaniami sprawcy, w jednoznaczny sposób wskazywały na konieczność podjęcia działań zaradczych. Wprowadzenie obserwacji, reagowania na odstępstwa, terapii, czy w razie potrzeby izolacji agresora, byłyby działaniami wyznaczającymi granice społecznej akceptacji. Podjęcie wskazanych kroków wiąże się z kontrolą osoby, a kontrolujący ma znacznie dokładniejszy wgląd do jego przekonań, spostrzeżeń oraz zamiarów na przyszłość.

Opisana reakcja na zaobserwowane odstępstwa jest działaniem które można wprowadzić w formie akceptowalnej zarówno po stronie badającego i w najbardziej przychylniej dla badanego.

5.3.5. Nożowniczka w Liceum w Zielonej Górze w 2020 roku

Do dramatycznych zdarzeń doszło 29 września 2020 roku w V Liceum Ogólnokształcącym w Zielonej Górze. Około godziny 9:00 Kinga H., pełna agresji siedemnastolatka, wbiegła do klasy lekcyjnej, gdzie zraniła trzy osoby¹³⁴. Ataku

¹³³ [online.][w:] <https://www.wprost.pl/zycie/10224526/...> *op. cit.*

¹³⁴ [online.][w:] <https://www.se.pl/zielona-gora/zielona-gora-najpierw-zapowiedziala-atak-w-sieci-a-pozniej-ciela-ofiary-nozem-aa-1oTe-1aqM-6YJn.html> (dostęp 12.11.2020)

dokonała przy użyciu noży kuchennych przyniesionych z domu. W wyniku jej działań obrażenia poniosły dwie dziewczyny i chłopak. Pierwsza poszkodowana doznała rany ciętej głowy, natomiast dwie pozostałe pleców i przedramienia¹³⁵.

Według relacji świadków Kinga H. podczas zajścia działała w *amoku*. Rówieśnicy podczas ataku próbowali przeciwdziałać jej agresji. *Jeden z uczniów rzucił w nastolatkę krzesłem, nie powstrzymało jej to przed dalszymi działaniami. Wstała i z powrotem wzięła noże. Widać, w jakim szoku musiała być...*¹³⁶. Atak nastolatki trwał kilka minut, a jej działania powstrzymała reakcja nauczycieli, którzy obezwładnili uczennicę.

Po całym zajściu Kinga H. została przesłuchana przez policję, która podjęła czynności wyjaśniające. Podczas rozmowy siedemnastolatka była w ciężkim szoku wobec zaistniałej sytuacji. Niezwłocznie została podjęta decyzja o poddaniu nastolatki obserwacji w zakładzie leczniczym, a w późniejszym czasie zaplanowano rozpoczęcie terapii wobec dzieci chorych psychicznie, po przejściach lub nieustabilizowanych emocjonalnie.

Według relacji uczniów Kinga H., była spokojną i miłą nastolatką, jednakże zwracają uwagę, że nie była traktowana dobrze przez część swoich rówieśników. Nastolatka hobbystycznie prowadziła własny kanał w serwisie internetowym, gdzie udostępniała filmiki i relacje. Jej aktywność w świecie internetowym była źródłem hejtu i wyśmiewania¹³⁷.

Uczniowie zwracają uwagę, że kilka dni przed zdarzeniem, w przeddzień i w dzień ataku, Kinga H. udostępniła w popularnej aplikacji *Snapchat* relację w której informowała o swoich aspiracjach. Znajomi nastolatki zaniepokojeni przekazem zapisali poszczególne relacje, które następnie zgłaszali do nauczycieli. W opublikowanych treściach można było znaleźć zapisy tj. *coś się wydarzy; to się wydarzy jutro; jutro ta podłoga będzie we krwi; dziś w szkole będzie rzeźnia; to się zaraz wydarzy*. Jak wynika z opinii uczniów, większość rówieśników nie brała deklaracji poważnie, jednakże przykuły uwagę części osób.

¹³⁵ [online.][w:] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26361479,zielona-gora-relacje-uczniow-po-ataku-w-szkole-16-latka-jest.html> (dostęp 12.11.2020)

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ [online.][w:] <https://www.se.pl/zielona-gora/brutalny-atak-nastolatki-w-zielonej-gorze-winna-czy-ofiara-aa-GvJk-JyRv-bE2i.html> (dostęp 13.11.2020)

Działania zapobiegające wybuchowi agresji ze strony Kingi H., okazały się spóźnione. Pomimo poinformowania grona pedagogicznego o niepokojących wpisach, sprawczyni zdążyła targnąć na zdrowie innych osób.

Kolejne etapy wyjaśniające całe zajście mają wskazać przyczyny ataku na uczniów. Ze wstępnych ustaleń wynika, że agresorka miała paść ofiarą szykanowania. Ponadto trwające śledztwo ze strony Policji oraz kontrola Kuratora Oświaty ma ustalić, czy szkoła przestrzegała procedur związanych z nagłymi sytuacjami kryzysowymi i dostępem do opieki pedagogicznej oraz psychologicznej.

Spotykana w ostatnich latach intensyfikacja zagrożeń z użyciem niebezpiecznych narzędzi budzi poważne obawy wobec poziomu bezpieczeństwa w placówkach szkolnych.

Jak obrazują przykłady, agresywne działania uczniów na terenie placówek szkolnych poprzedzane są często informacją udostępnianą przez agresorów w portalach społecznościowych lub za pośrednictwem komunikatorów. Można dopatrzeć się również nietypowych zachowań wśród sprawców, które tworzą przekaz mogących zaistnieć dramatycznych zdarzeń.

Elementem przykuwającym uwagę jest czas, w jakim dochodziło do zdarzeń. Wszystkie ataki dokonywane na terenie szkół odbywały się w godzinach porannych lub przedpołudniowych. Jest to przedział czasowy, w którym należy powziąć większą uwagę wraz z obserwacją zachowania młodzieży. Jest to również element, który należy uwzględnić w przyszłym modelu organizacji działań podnoszących bezpieczeństwo personalne użytkowników szkół.

5.4. Bieżące zdarzenia w Polsce i na Świecie

Zdarzenia, do których doszło w ostatnich latach a nawet miesiącach obrazują istotę problemu, z jaką przychodzi się zmierzyć instytucjom państwowym, instytucjom oświaty oraz służbom mundurowym. Szczególnie dramatyczne wydarzenia widoczne są w krajach Ameryki, zwłaszcza w USA, gdzie dostęp wraz z kupnem broni nie przysparza większego problemu. Władze dopiero po wystąpieniu cyklu brutalnej agresji wymierzonej w młodzież szkolną oraz osoby postronne, zaczęły przykładać większą uwagę do eskalującego zagrożenia.

Spółeczeństwo amerykańskie przyzwyczajone do powszechnego dostępu do broni palnej zaczyna zadawać sobie pytanie, czy powszechny dostęp do jej zakupu jest właściwy. Coraz częściej pojawiające się ataki wymierzone w ludność cywilną, uwidaczniają potrzebę zmiany bądź aktualizacji regulacji prawnych. Zmiany obejmować mają selekcję osób z prawem do posiadania określonych rodzajów broni. Spółeczeństwo, w którym prawo do obrony i posiadania broni jest standardem codziennego funkcjonowania, staje przed wyzwaniem w wybraniu wyższego dobra. Warto zastanowić się, czy prawo do obrony osobistej oraz własnej posiadłości nie napędza koła dostępu do broni, przez co problem w znaczącym stopniu eskaluje. Poprzez bardziej restrykcyjną selekcję osób z prawem do posiadania, można spowodować zmniejszenie zagrożeń związanych z użyciem bądź wykorzystaniem rodzajów broni.

Na terenie Polski zagrożenie z użyciem bądź wykorzystaniem broni palnej jest znacznie mniejsze. Niemniej, jak pokazują opisane przypadki, zdarzają się sytuacje użycia broni kolekcjonerskiej lub czarnoprochowej które posiadają równie dużą siłę działania. Ponadto spotykane są przypadki użycia broni białej, którą można zdobyć w bardzo prosty sposób, a posiadanie jej nie jest zakazane.

Zdarzenia opisane poniżej, do których doszło w ostatnim czasie obrazują potrzebę badań oraz analizy problemu. Ponadto motywują konieczność opracowania programu szkoleniowego, będącego częścią modelu zapobiegania podobnym sytuacjom. Niżej przedstawione zdarzenia opisano w kolejności chronologicznej ich wystąpienia, a ich wskazane motywowane zostało brutalnością sprawców wymierzoną w placówki oświaty.

5.4.1. Groźba zamachu na placówkę szkolną w Nowym Targu 2021¹³⁸

Analizę bieżących sytuacji rozpoczyna opis groźby zamachu na terenie województwa małopolskiego. W dniu 8 sierpnia 2021 roku została udostępniona w aplikacji internetowej fotografia z jednostkami broni wraz z podpisem „no to zamach na szkołę” (Zał. Rys. 5.1.). Informacja w szybkim czasie została dostrzeżona przez Interpol¹³⁹, który przekazał ją kolejno do Komendy Głównej Policji. Czynności pozwoliły ustalić, że fotografia została wysłana z terenu

¹³⁸ [online.][w:] <https://policja.pl/pol/aktualnosci/207038,Zamiescila-w-Interneecie-zdjecie-broni-oraz-grozby-zamachu-na-placowke-oswiatowa.html> [dostęp 23.06.2022].

¹³⁹ Interpol – międzynarodowa organizacja Policji.

województwa małopolskiego z miejscowości Zakopane. Tym samym dalsze czynności operacyjne zostały przekazane małopolskiej policji.

Funkcjonariusze Policji, mając na uwadze powagę sytuacji oraz możliwość zagrożenia terrorystycznego, podjęli szeroko zakrojone działania włączając do czynności wydział do walki z cyberprzestępczością oraz wydział kryminalny. W ciągu kilku godzin wytypowali osobę oraz miejsce zamieszkania autorki zdjęcia. Okazała się nim 19-letnia mieszkanka Nowego Targu, która przyznała się do wykonania fotografii oraz umieszczenia wpisu sugerującego dokonanie zamachu na szkołę. Uczennica zaskoczona wizytą służb mundurowych, tłumaczyła swoje zachowanie chęcią zrobienia żartu. Zdjęcie wykonała osobiście, z kolei ukazane jednostki broni należały do znajomego nastolatki. Właściciel broni, którym okazał się być 17-nasto latek przyznał, że jednostki ukazane na zdjęciu należą do niego i są to repliki ASG¹⁴⁰ broni ostrej, których kolekcjonowanie traktuje hobbystycznie.

Policjanci dokonali przeszukania mieszkania nastolatki, podczas którego wykryli niewielkie ilości marihuany. Ponadto zabezpieczyli urządzenie teleinformatyczne jako dowód w sprawie. Repliki broni ukazane na fotografii również zostały zarekwirowane w domu znajomego nastolatki. Sprawa posiadania narkotyków oraz groźby dokonania zamachu na placówkę szkolną, została przekazana śledczym, którzy podjęli kolejne kroki w celu finalizacji zdarzenia.

Przedstawione wydarzenie pokazuje jak poważne skutki mogą tworzyć informacje udostępniane bez wcześniejszego przemyślenia. Każda podobna sytuacja niesie ze sobą reakcję służb, które nie pozostają obojętne na groźby ataków. Opisana sytuacja obrazuje również, że nikt w Internecie nie pozostaje anonimowy. Pozorna bariera stworzona przez urządzenia teleinformatyczne daje błędne poczucie braku identyfikacji oraz karalności. Młodzież mocno związana z cyberprzestrzenią zauważalnie przenosi swoje działania wraz z przemyśleniami do cyfrowego świata. W obecnych czasach jest to szybka i wygodna forma przesyłania i wymiany informacji. Jednakże generuje nadmiar wysyłanych treści, a tym samym zatracenie się w wirtualnym świecie. Opisany przykład jest kolejnym

¹⁴⁰ ASG – repliki ASG (Airsoft Gun), odwzorowane w skali 1:1 jednostki broni strzelające najczęściej plastikowymi kulkami, rzadziej metalowymi, napędzanymi sprężonym powietrzem, gazem. Najpopularniejszym mechanizmem napędowym jest mechanizm elektryczny który przy zasileniu baterijnym naciąga mechanizm sprężynowy do oddania strzału w trybie pojedynczym oraz ciągłym.

dowodem na konieczność monitorowania portali i aplikacji wykorzystywanych przez młodzież. Przez komunikatory internetowe uczniowie często wysyłają pierwsze treści świadczące o możliwości popełnienia działań zagrażających życiu innych osób.

5.4.2. Strzelanina w szkole w Kazaniu 2021¹⁴¹

Do zdarzenia doszło 11 maja 2021 roku w Kazańskim gimnazjum w rosyjskim mieście Tatarstanie. Sprawcą strzelaniny był 19-letni uczeń Ilnaz Galawijew, który ukończył gimnazjum, w którym dokonał ataku. W zdarzeniu zginęło 9 osób, a 21 zostało rannych.

Sprawca wszedł uzbrojony do szkoły około godz. 9:20. W momencie wejścia został zauważony przez ochroniarza, który zidentyfikował broń w rękach sprawcy, podejmując działania jego powstrzymania. Ochroniarz zdołał ogłosić alarm w szkole oraz nadać komunikat przez rozgłośnię radiową, równocześnie został postrzelony przez napastnika¹⁴². Następnie agresor zaczął strzelać w stronę uczniów i pracowników. Zamachowiec przygotował również ładunek wybuchowy, który został zdetonowany w pobliżu klas. Kolejno wchodząc do jednego z pomieszczeń lekcyjnych, otworzył ogień, zabijając 9 osób oraz raniąc łącznie 21. Zdarzenie dobiegło końca około godziny 9:43, w której to na miejsce przybyły służby mundurowe, a sam sprawca po wyczerpaniu się amunicji oddał się w ręce policji. Ofiarami ataku zostało 7 uczniów, nauczyciel oraz pracownik. 12 maja został ogłoszony dniem żałoby w Tatarstanie.

Zamachowiec, Ilnaz Galawijew dokonał ataku w gimnazjum w którym pobierał nauki. Miesiąc przed atakiem został skreślony z listy studentów z uniwersytetu zarządzania TISBI w Kazaniu¹⁴³. W tym samym okresie dokonał zakupu broni użytej podczas strzelaniny oraz poszukiwał w Internecie sposobów na skonstruowanie bomb domowej roboty. Po oddaniu się w ręce policji stwierdził, że podłożył ładunki wybuchowe w swoim mieszkaniu – co okazało się nieprawdą.

¹⁴¹ [online.][w:] <https://www.bbc.com/news/world-europe-57069589> oraz [online.][w:] <https://www.reuters.com/world/europe/nine-killed-school-shooting-russia-four-hospital-ria-2021-05-11/> [dostęp 23.06.2022].

¹⁴² [online.][w:] https://tass.ru/proisshestiya/11338823?utm_source=pl.wikipedia.org&utm_medium=referral&utm_campaign=pl.wikipedia.org&utm_referrer=pl.wikipedia.org [dostęp 23.06.2022]

¹⁴³ [online.][w:] <https://www.kommersant.ru/doc/4803089> [dostęp 25.06.2022]

Istotnym faktem potwierdzającym kierunek analiz jest opublikowanie przez sprawcę wpisu w Internecie, że *zabije dziś dużą ilość odpadów biologicznych*¹⁴⁴. Jest to kolejny przykład wcześniejszego informowania społeczeństwa o zamiarze popełnienia przestępstwa. Sprawca porównywał siebie do *Boga w ludzkim ciele, a jego przeznaczeniem było zabijanie ludzi*. Takie podejście świadczy o niezrównoważeniu psychicznym napastnika. Według relacji po przeprowadzeniu ataku planował popełnić samobójstwo. Galawijew został uznany za osobę niepoczytalną oraz cierpiącą na atrofię mózgowia. Powyższa sytuacja motywuje słuszność prowadzenia obserwacji i monitorowania przemian emocjonalnych wśród młodzieży. Każda zauważona zmiana lub odstępstwo powinno mieć swoją adekwatną reakcję.

5.4.3. Strzelanina w szkole w Michigan 2021

Kolejną sytuacją obrazującą eskalujące zagrożenie, jest strzelanina do której doszło 30 listopada 2021 roku w Oxford High School w Michigan w Stanach Zjednoczonych. W ciągu 5-minutowego zajścia, zginęło 4 osoby, a 8 zostało rannych¹⁴⁵.

Do wydarzenia doszło przed godziną 13stą, kiedy piętnastoletni Ethan Crumbeleya wszedł do szkolnej łazienki z plecakiem, w którym przenosił broń. Po opuszczeniu pomieszczenia zaczął strzelać do uczniów przechodzących korytarzem oraz oddając strzały w kierunku szkolnych klas¹⁴⁶. Kilka minut od rozpoczęcia ataku, na miejscu pojawili się zastępcy szeryfa hrabstwa Oakland, którzy dokonali aresztowania. Sprawca pomimo posiadania zapasów amunicji oraz sprawnej broni oddał się w ręce służb.

Przed opisanym wydarzeniem pod adresem szkoły kierowane były pogroźki o dokonaniu masowej strzelaniny. Ponadto tego samego miesiąca w Oxfordzkiej uczelni nieznany sprawca popełnił akt wandalizmu, umieszczając głowę zwierzęcia na dachu szkoły, kolejno zrzucając ją na podwórko¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ [online.][w:] <https://edition.cnn.com/2021/11/30/us/michigan-oxford-high-school-incident/index.html> [dostęp 27.06.2022]

¹⁴⁶ [online.][w:] <https://eu.freep.com/story/news/local/michigan/oakland/2021/12/01/oxford-high-school-shooting-suspect-charges/8824130002/> [dostęp 27.06.2022]

¹⁴⁷ [online.][w:] <https://eu.freep.com/story/news/local/michigan/oakland/2021/11/30/oxford-high-school-active-shooter-victims/8810588002/> [dostęp 27.06.2022]

Napastnik podczas ataku użył broni SIG-Sauer SP 2022, którą wcześniej nabył jego ojciec w *czarny piątek*¹⁴⁸ - 4 dni przed strzelaniną. Oddał z niej około 30 strzałów. Piętnastoletni sprawca przed atakiem opublikował na popularnym portalu społecznościowym wpis pod pseudonimem *Czarna śmierć*, gdzie oznajmił, że *teraz jest śmiercią – niszczycielem światów – którą jutro zobaczy miasto Oxford*. Powyższy wpisowi towarzyszyły zdjęcia z horrorów. Według relacji uczniów, takie zachowanie wynikało z wcześniejszych prześladowań sprawcy¹⁴⁹.

Po dokonaniu ataku, Crumbleya został umieszczony w placówce dla nieletnich w celu zapobiegnięcia możliwości popełnienia samobójstwa. Został oskarżony o posiadanie broni palnej w placówce szkolnej, dokonanie zabójstwa, zabójstwa z premedytacją oraz zamachu terrorystycznego. Był to pierwszy wyrok sądu który uznał atak w zemście za prześladowanie jako zamach terrorystyczny, związany z naśladownictwem zdarzeń, do których dochodziło w szkołach we wcześniejszych latach¹⁵⁰.

Dzień po zdarzeniu w okolicach dystryktu szkolnego odnotowano dużą liczbę pogroźek wysyłanych przez nieznane osoby sugerujących atak na placówkę szkolną. Służby ostrzegły inne kampusy przed możliwymi naśladowcami ataku¹⁵¹.

Powyższy przykład oraz obecne czasy pokazują tendencję młodzieży do dokumentowania wydarzeń życiowych lub pomysłów wraz z przekazywaniem treści do opinii publicznej. Jest to skłonność, którą można wykorzystać w celu poprawy bezpieczeństwa placówek szkolnych.

5.4.4. Atak w szkole w północnoniemieckim Bremerhaven 2022

W dniu 19 maja 2022 roku, świat obiegła informacja o dokonaniu ataku w dniu egzaminów maturalnych na terenie niemieckiego miasta Bremerhaven. Ataku w szkole Lloyda dokonał jeden z byłych uczniów, 21-letni mężczyzna.

Po rozpoczęciu pierwszych zajęć, około godziny 9:15 sprawca oddał strzały z kuszy, raniąc pracownika szkoły. W szybkim czasie o godzinie 9:22 na miejsce

¹⁴⁸ Czarny piątek – piątek po Dniu Dziękczynienia, rozpoczynający sezon zakupów przed Bożym Narodzeniem. Charakteryzuje się jednodniowe okazje poprzez obniżki regularnych cen za produkty.

¹⁴⁹ [online.][w:] <https://nypost.com/2021/12/01/oxford-hs-suspect-allegedly-posted-pics-of-gun-before-massacre/> [dostęp 27.06.2022]

¹⁵⁰ [online.][w:] <https://apnews.com/article/shootings-michigan-terrorism-7c0836469c98c31a854cd22a59f92cef> [dostęp 27.06.2022]

¹⁵¹ [online.][w:] <https://eu.freep.com/story/news/local/michigan/detroit/2021/12/02/oxford-michigan-schools-closed/8833243002/> [dostęp 27.06.2022]

dotarła policja która aresztowała mężczyznę, nie stawiał oporów. Sprawca miał przy sobie również pistolet oraz dwa noże¹⁵². Wydarzenie miało krótki przebieg, a dzięki zastosowanym procedurom udało się uniknąć dodatkowych ofiar. Ze względu na trwające matury, podczas ataku w budynku przebywało około 350 uczniów mniej niż zazwyczaj. Szybka reakcja pracowników szkoły pozwoliła uruchomić w rozgłośni kod alarmujący o szkolnej strzelaninie. Z relacji nauczycieli wynika, że dzięki procedurom po usłyszeniu alarmu, zamknięto poszczególne klasy i oczekiwano na przyjazd służb¹⁵³.

W późniejszym czasie śledczy dokonali przeszukania mieszkania podejrzanego aby określić motyw działania. Według relacji prokurator, sprawca cierpi na zaburzenia psychiczne, które mogły być jedną z przyczyn ataku na szkołę. Trzy tygodnie po tragedii, podejrzany przeprosił za swoje zachowanie za pośrednictwem prawnika. Zapytał również o stan zdrowia zranionej sekretarki, która w dniu ataku trafiła w stanie krytycznym do szpitala¹⁵⁴. Napastnik nie potrafi wyjaśnić swojego zachowania, oznajmiając, że nigdy nie zamierzał wpaść w morderczy szal¹⁵⁵. Proces trwa.

Szybka reakcja funkcjonariuszy oraz zastosowane procedury bezpieczeństwa sprawdziły się w sytuacji kryzysowej. Dokumentuje to istotność wprowadzania rozwiązań technicznych do powszechnego użytku. Stworzenie systemu dostosowanego do potrzeb alarmowania o zdarzeniach kryzysowych jest jednym z metod szybkiego rozwiązania danego problemu. Stworzenie standardu w wyposażeniu szkół w takie systemy nie można rozważać poprzez pryzmat nakładu finansowego, gdyż nie ma nic cenniejszego od ludzkiego życia.

5.4.5. Strzelanina w szkole w Uvalde w Teksasie 2022

Do przerażających wydarzeń doszło 24 maja 2022 roku podczas strzelaniny szkolnej w szkole podstawowej w miejscowości Uvalde. Atak przeprowadzony

¹⁵² [online.][w:] <https://www.weser-kurier.de/bremen/bremerhaven-schuesse-an-lloyd-gymnasium-was-wir-ueber-die-tat-wissen-doc71251b6tc761neo3wj5l> [dostęp 27.06.2022]

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ [online.][w:] <https://www.weser-kurier.de/bremen/bremerhaven-mutmasslicher-armbrustschuetze-entschuldigt-sich-doc71dl7b6knagfqos8c0> [dostęp 27.06.2022]

¹⁵⁵ Ibidem.

przez 18-letniego Salvadora Ramosa poruszył opinię publiczną na całym świecie. W wyniku najścia zginęło 21 osób w tym 19 dzieci oraz 2 nauczycieli¹⁵⁶.

Atak nastolatka rozpoczął się od oddania strzałów w stronę babci, która odniosła rany. Kolejno wszedł do samochodu i udał się w kierunku szkoły. W pobliżu Robb Elementary School stracił panowanie nad pojazdem wpadając do rowu. Resztę drogi pokonał pieszo. Około godz. 11:33 wszedł do budynku szkoły gdzie wziął do szkolnej klasy uczniów oraz dwie nauczycielki jako zakładników. Trzy minuty po wejściu agresora na miejscu pojawiło się 11 funkcjonariuszy policji, jednakże nie zdecydowali się na odbicie zakładników, co w późniejszym czasie zostało negatywnie ocenione¹⁵⁷. Kamery policyjne zarejestrowały dźwięk strzałów o godz. 11:44, z kolei interwencja odbicia zakładników została przeprowadzona o godz. 12:50, w której nastolatek poniósł śmierć. Funkcjonariuszom wypomina się nadmierne zwlekanie w przeprowadzeniu interwencji, które doprowadziło do utraty życia 21 osób.

Sprawca zdarzenia Salvador Ramos, był członkiem społeczności latynoamerykańskiej, stanowiącej ponad 80% mieszkańców Uvalde. Ponadto 18-latek był uczniem kompleksu zaatakowanej szkoły. Według relacji Ramos był wyśmiewany przez rówieśników ze względu na ubiór oraz złą sytuację materialną rodziny nastolatka.

Teksański senator, Roland Gutierrez poinformował poprzez rozmowę z portalem USA Today, że Ramos w dniu osiemnastych urodzin kupił w lokalnym sklepie dwie jednostki karabinów szturmowych, którymi posłużył się podczas krwawego ataku. Sprawca w dniach poprzedzających atak na placówkę szkolną opublikował w portalu społecznościowym fotografie zakupionych karabinów, co potwierdzają znajomi nastolatka¹⁵⁸.

Dramatycznie zdarzenia, do których doszło w Teksasie, pokazały mankamenty nie samych procedur reagowania, lecz decyzyjności ze strony funkcjonariuszy policji. Poprawność działań służb wzbudził dyskusje w opinii publicznej, która zarzucała zwlekanie w działaniach. Dyrektor Departamentu

¹⁵⁶ [online.][w:] <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-06-23/teksas-strzelanina-w-szkole-w-uvalde-policjanci-mogli-to-powstrzymac-w-trzy-minuty/> [dostęp 27.06.2022]

¹⁵⁷ [online.][w:] <https://tvn24.pl/swiat/usa-atak-w-szkole-podstawowej-w-uvalde-nowe-ustalenia-w-sprawie-dzialan-policji-kadr-z-monitoringu-5758062> [dostęp 27.06.2022]

¹⁵⁸ Ibidem.

Bezpieczeństwa Publicznego w Teksasie, Steven McCraw, przyznał, że funkcjonariusze przeprowadzili nieprawidłowo akcję, odwołując odbicie zakładników oraz powstrzymanie napastnika¹⁵⁹.

Tragiczne wydarzenia, które odbyły się w ostatnim czasie na terenie Stanów Zjednoczonych tj. opisana masakra w szkole, atak w maju 2022 roku w supermarketach w Buffalo w stanie Nowy Jork, czy zamach w kościele prezbiteriańskim w Laguna Woods w Kalifornii oraz 37. pozostałych ataków do których doszło w placówkach edukacyjnych Stanów Zjednoczonych do czerwca 2022, doprowadziły do podjęcia dyskusji w sprawie dostępu do broni palnej w USA. Prezydent Stanów Zjednoczonych Joe Biden zaapelował do kongresu o podjęcie kroków dotyczących obostrzeń w zakupie broni palnej¹⁶⁰.

Kraje Ameryki zmagają się z trudnością dostosowania prawa dostępu do broni. Jednoznacznie widać, że obecne podejście wraz z regulacjami prawnymi eskaluje problemy związane z atakami z użyciem broni. Kraje Europy stawiane są w innym położeniu, gdzie dostęp do broni palnej jest w znacznym stopniu ograniczony, przez co ataki z jej użyciem występują w mniejszej skali.

5.4.6. Atak nożownika w szkole wyższej w Hamm w Niemczech 2022¹⁶¹

Zdarzenie które miało miejsce 10 czerwca 2022 w Nadrenii-Północnej Westfalii pokazuje, że przygotowanie instytucji oświaty na ataki powinno obejmować nie tylko placówki szkolne, ale również uczelnie wyższe. Zapewnienie bezpieczeństwa personalnego, gdzie przepływ osób jest wzmożony, odgrywa niezmiernie ważną rolę.

Według relacji portalu dziennika *Bild*, napastnik wszedł po południu do sali wykładowej uczelni wyższej w Hamm. Markus K. dokonał ataku nożem osób znajdujących się w pierwszym rzędzie. Szybka reakcja studentów znajdujących się w sali wykładowej pozwoliła ograniczyć działania napastnika. Sprawca został obezwładniony i przetrzymany do momentu przyjazdu policji.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ [online.][w:] <https://tvn24.pl/swiat/usa-teksas-strzelanina-w-szkole-w-uvalde-salvador-ramos-co-wiadomo-o-sprawcy-ataku-5724699> [dostęp 27.06.2022]

¹⁶¹ [online.][w:] <https://wiadomosci.live/swiat/atak-nozownika-w-szkole-wyzszej-w-hamm-cztery-osoby-ranne-media-napastnika-obezwladnili-studenci/> [dostęp 28.06.2022]

Osobami, które ucierpiały w wyniku zajścia były trzy kobiety oraz jeden mężczyzna. Wszystkie posiadały rany w wyniku ataku nożem, jedna z tych osób odniosła bardzo poważne obrażenia.

Napastnikiem okazał się 34-letni mieszkaniec pobliskiego akademika. Funkcjonariusze oddziału antyterrorystycznego jeszcze tego samego dnia dokonali przeszukania miejsca zamieszkania Markusa K. w celu ustalenia przyczyn ataku. Ze względu na to, że do wydarzenia doszło w ostatnim czasie, to informacje na jego temat są ograniczone.

Powyższe przykłady dokumentują problem który spotyka społeczność wszystkich państw. Wyzwaniem jest stworzenie odpowiedniego systemu pozwalającego na wczesną identyfikację napastników, a w szczególności ich zamiarów dokonania ataku. Zauważalna jest tendencja wcześniejszego publikowania przez napastników zamiaru przeprowadzenia zamachu, bądź ataku na poszczególne instytucje. W związku z powyższym monitorowanie oraz reagowanie na treści sugerujące takie akty, powinno być składową modelu pozwalającego podnieść poziom utrzymania bezpieczeństwa personalnego.

5.5. Macierz zagrożeń w placówkach szkolnych

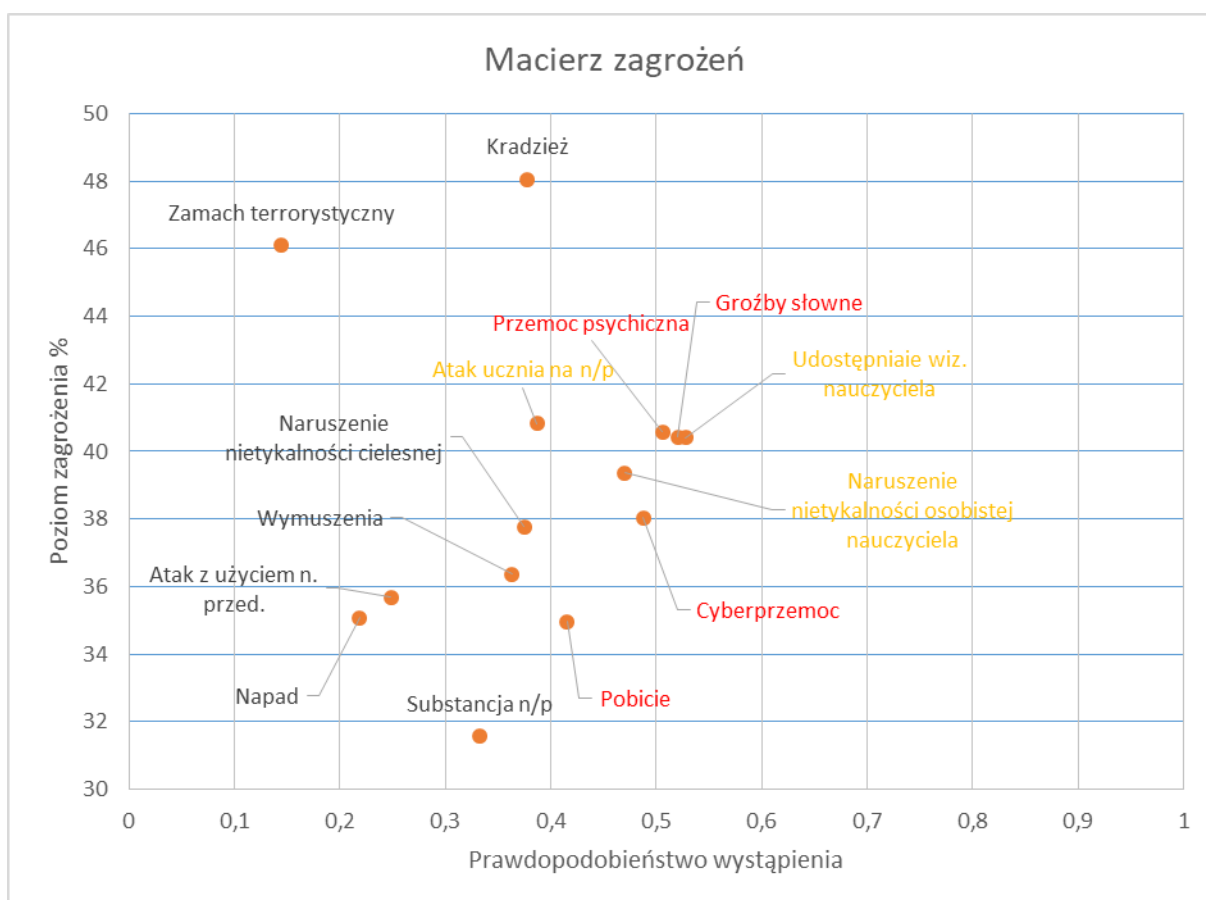
Zwracając uwagę na obecne zagrożenia w placówkach szkolnych, należy spojrzeć na problem nieco szerzej. Jak wynika z prowadzonych analiz, eskalacja zagrożeń personalnych jest wynikiem narastających działań młodzieży w sferze cyberprzestrzeni, relacji interpersonalnych, czy niepełnowymiarowego zrozumienia funkcjonującego systemu zasad i norm. Ponadto na uwagę zasługuje przybierający na sile problem akceptacji, asymilacji oraz tolerancji poszczególnych jednostek.

Ostatnie lata przynoszą szereg zmian w postrzeganiu przejawów agresji wśród młodzieży. Dotychczas najczęściej spotykana *agresja na ulicy*, zaczyna być coraz bardziej widoczna na terenach placówek szkolnych oraz w przestrzeni cyfrowej. Ta druga jest w stanie wyrządzić krzywdę w formie psychicznej z jednoczesną możliwością przeniesienia form agresji w przestrzeń formalną – do życia prywatnego i na teren szkoły.

Spotykana agresja zaczyna przybierać coraz drastyczniejsze formy z zauważalnym obniżaniem się wieku sprawców. Stwarza to poważne wyzwanie

w kształtowaniu stosownych zachowań wśród młodzieży, a także norm, regulacji prawnych oraz programów szkoleniowych dla członków stałych i niestałych placówek szkolnych. Rozważania skłaniają do organizacji cyklicznych badań pozwalających monitorować tendencje rozwojowe poszczególnych agresji w szkołach. Ponadto dynamicznie zmieniające się formy przemocy wraz ze spotykaną ewolucją ich przestrzeni, są kolejnym argumentem opowiadającym się za koniecznością prowadzenia analiz.

Dla zobrazowania zagrożeń najczęściej pojawiających się w placówkach szkolnych, opracowano macierz zagrożeń (Rys. 5.2.). Macierz przedstawia uśrednione wskazania respondentów zagrożeń występujących na terenie szkół.

Rysunek 5.2. Macierz zagrożeń

Źródło: Opracowanie własne

Dokonano analizy trzech grup badawczych tj. dyrektorów, nauczycieli i uczniów. W pierwszym etapie dokonano pogrupowania wskazań ankietowanych na zagrożenia bardzo małe, małe, średnie, duże i bardzo duże, określając poziom zagrożenia oraz obliczono prawdopodobieństwo ich wystąpienia. W etapie drugim

zebrano wyniki poszczególnych grup dokonując uśrednienia poziomu zagrożenia wraz z prawdopodobieństwem jego wystąpienia.

Na podstawie wyników kwestionariusza ankiety zawierających odpowiedzi na pytania o najgroźniejsze zagrożenia w placówkach szkolnych stworzono poziom zagrożeń dla poszczególnych grup badanych na osi Y. Z kolei analizując wyniki wskazań respondentów odnośnie prawdopodobieństwa wystąpienia poszczególnych zagrożeń, wyznaczono wartości prawdopodobieństwa na osi X. Do określenia wartości poziomu zagrożeń oraz prawdopodobieństwa wystąpienia poszczególnych zagrożeń z odpowiedzi respondentów pozyskano wyniki odpowiedzi które jednocześnie określały poziom zagrożenia (bardzo mały, mały, średni, duży i bardzo duży). W celu naniesienia wyników na macierz zagrożeń dokonano obliczeń wskazanych odpowiedzi poszczególnych grup:

- Dyrektorzy – wskazanie poziomu zagrożeń w procentach:

$$Pz\%(D) = 1 - \frac{\text{wartość zagrożenia} \times 100}{44}$$

- Dyrektorzy – wskazanie poziomu prawdopodobieństwa:

$$Pp(D) = 1 - \frac{\text{wartość wskazania ankietowego}}{44}$$

- Nauczyciele – wskazanie poziomu zagrożeń w procentach:

$$Pz\%(N) = 1 - \frac{\text{wartość zagrożenia} \times 100}{240}$$

- Nauczyciele – wskazanie poziomu prawdopodobieństwa:

$$Pp(N) = 1 - \frac{\text{wartość wskazania ankietowego}}{240}$$

- Uczniowie – wskazanie poziomu zagrożeń w procentach:

$$Pz\%(U) = 1 - \frac{\text{wartość zagrożenia} \times 100}{549}$$

- Uczniowie – wskazanie poziomu prawdopodobieństwa:

$$Pp(U) = 1 - \frac{\text{wartość wskazania ankietowego}}{549}$$

Po uzyskaniu wartości wyników poszczególnych zagrożeń dokonano wyciągnięcia z trzech grup średniej określającej poziom zagrożenia oraz prawdopodobieństwo, czego rezultatem jest powstała macierz zagrożeń.

Z macierzy tej wynika, że zagrożeniami szczególnie wpływającymi na postawę młodzieży szkolnej jest obawa przed groźbami słownymi, kolejno przemocą psychiczną, cyberprzemocą oraz przemocą fizyczną (Rys. 5.2.).

W opinii pracowników, zagrożeniami mającymi znaczący wpływ, są: bezprawne udostępnianie wizerunku nauczyciela, naruszenie nietykalności cielesnej nauczyciela oraz atak ucznia na personel szkolny.

Stworzona macierz zagrożeń daje pogląd na identyfikację zagrożeń przez poszczególnych użytkowników szkoły. Dzięki naniesionym wartościom można zaobserwować zagrożenia, które stanowią kluczowe problemy wpływające na poziom odporności szkoły. Macierz zagrożeń wskazuje elementy tworzące obawy użytkowników w placówkach szkolnych, a co za tym idzie identyfikuje zagrożenia na które należy zwrócić szczególną uwagę.

Jednym z nowych typów inicjacji agresji, które jednocześnie mogą przenosić się na teren placówki szkolnej jest tzw. *patostream* który tworzą tzw. *patostreamerzy*. Polega na udostępnianiu przez *patostreamerów* w domenach publicznych transmisji internetowych, a jej celem jest szerzenie zachowań uznawanych za dewiacje społeczne.

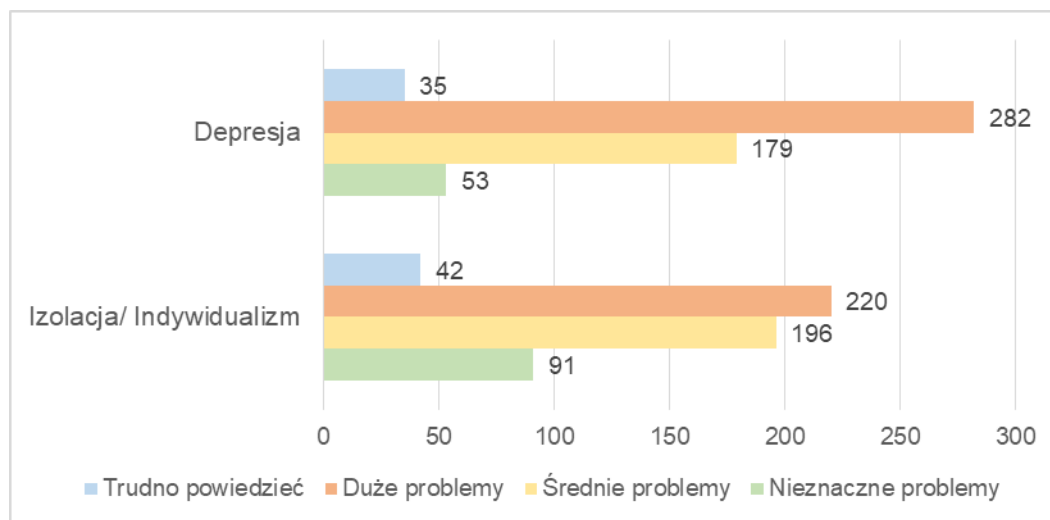
Skala zjawiska przyjęła wymiar, wobec którego zaistniała konieczność podjęcia działań przez służby mundurowe – w celu wyegzekwowania zachowania zgodnego z prawem oraz pociągnięcia do odpowiedzialności prawnej osób dokonujących czynów zabronionych. W 2018 roku na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich został powołany *Okrągły Stół*, który jako cel ustanowił walkę oraz ograniczenie *patotreści* w Internecie¹⁶².

Osoby zajmujące się badaniem tematu dochodzą do wspólnych wniosków, że *patosteaming* w perspektywie powoduje przyswojenie przez obserwatora nieznanego mu dotąd zachowań; poczucie bezkarności wraz z osłabieniem empatii powstrzymującej przed agresją; powielanie zachowań i motywacji prezentowanych przez *patostreamera*¹⁶³.

¹⁶² [online.][w:] <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/deklaracja-uczestnikow-okraglego-stolu-rpo-do-walki-z-patotresciami-w-internecie> (dostęp 20.11.2019)

¹⁶³ Por. A. Kmieciak-Goławska, *Patosteaming jako narzędzie popularyzacji podkultury przemocy*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. profesora Stanisława Batawii”, 2019, s. 172-177.

Kolejnym problemem młodzieży we współczesnych czasach jest wskazany przez respondentów problem depresji oraz indywidualizmu (Rys. 5.3.). Przywołane elementy są jednym z czynników powodujących efekt domina do kolejnych problemów oraz zagrożeń wśród młodzieży szkolnej. Przedstawione wyniki są rezultatem badań na grupie 549 uczniów.

Rysunek 5.3. Istotne problemy młodzieży

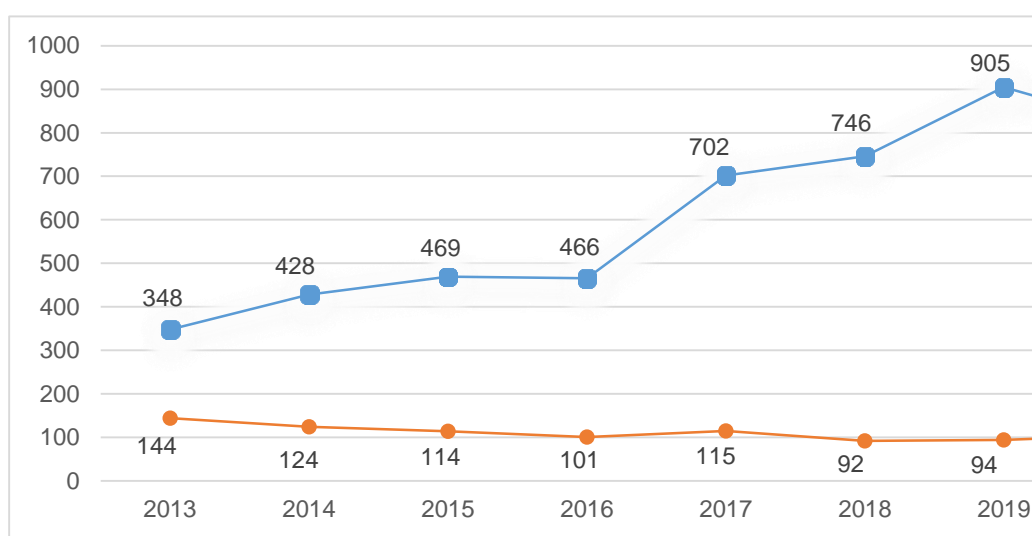
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Problem depresji a także izolacji wraz z indywidualizmem jest przyczyną pierwotną generującą problemy psychiczne wśród młodzieży. Następstwem jest trudność radzenia sobie z kumulującą się autoagresją, a także agresją skierowaną wobec rówieśników oraz nauczycieli. Zaistniał trend obniżania się granicy wieku osób dokonujących prób samobójczych oraz stosowanej agresji względem innych osób, również w tej najbrutalniejszej formie.

Jak wcześniej wspomniano, według statystyk policyjnych nastąpił wzrost liczby samobójstw osób poniżej osiemnastego roku życia (Rys 5.4.). W 2017 roku odnotowano 115 skutecznych zamachów na własne życie wśród nieletnich. Rok 2018 przyniósł spadek odnotowanych samobójstw i ułożył się z liczbą 97 osób (5 osób w wieku 7-12 lat; 92 osoby w wieku 13-18 lat). w 2019 roku wynik utrzymywał się na względnie podobnym poziomie do poprzedniego roku i wyniósł 98 samobójstw (4 osoby w wieku 7-12 lat; 94 osoby w wieku 13-18 lat)¹⁶⁴.

¹⁶⁴ [online.][w:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/samobojstwa-wsrod-dzieci-rosnie-ich-liczba-najmlodsze-mialo-osiem-lat/e4gvnc7> [dostęp 06.07.2021]

Natomiast w roku 2020 nastąpił ponowny wzrost zamachów na własne życie wśród nieletnich. Niniejszy rok zakończył się z niechlubnym wynikiem 116 samobójstw (10 osób w wieku 7-12lat; 106 osób w wieku 13-18 lat)¹⁶⁵.

Rysunek 5.4. Zestawienie samobójstw oraz prób samobójczych osób w wieku 13-18 lat

Źródło: Na podstawie danych policyjnych, [online.][w:] <https://statystyka.policja.pl/>

Przedstawione dane ilustrują złożoną tematykę rozwoju agresji wśród młodzieży. Początkowa izolacja, indywidualizm oraz depresja wpływają na przemiany uczniów, które dodatkowo wzmacniane przekazem *patostreamerów*, tworzą reakcje prowadzące do targnięć na własne życie lub wyładowaniem agresji na rówieśnikach oraz nauczycielach.

Dostrzegalna jest różnica pomiędzy wskazaniami zagrożeń uczniów oraz pracowników szkoły. Problemy występujące w placówkach szkolnych wskazywane przez uczniów w mniejszym stopniu obserwowane są przez nauczycieli, a młodzież nie zwraca uwagi na generowanie niebezpieczeństw względem personelu. Należy jednak zauważyć, że wskazania młodzieży są częścią generowanych problemów zidentyfikowanych przez nauczycieli. Poszczególne odpowiedzi są zbiorem z siecią zależności i powiązań. Można uznać, że przyczyną wskazań nauczycieli są problemy funkcjonujące wśród uczniów. Budując model należy zwrócić uwagę na przyczynę pierwotną i praprzyczynę, która przekłada się na wskazania w *Macierzy zagrożeń*.

¹⁶⁵ [online.][w:] <https://ciekaweliczyby.pl/tag/samobojstwa/> [dostęp 06.07.2021]

Zdarzenia opisane w studium przypadków są drastycznymi konsekwencjami narastających problemów wśród młodzieży z jednoczesnym niezrozumieniem ich postaw wśród opiekunów. Bagatelizowanie sygnałów mogących świadczyć o zamiarach prowadzących do drastycznych zdarzeń, świadczy o niedostosowaniu funkcjonującego systemu do obecnych czasów.

5.6. Podsumowanie

Obserwując narastającą agresję i związaną z nią przestępczość, chuligaństwo oraz znieczulenie na krzywdę ludzką, pojawia się konieczność wprowadzenia działań profilaktycznych. Ograniczenie powstających zjawisk agresji wiąże się ze wspólnym działaniem środowisk lokalnych, a także rodziców, dyrektorów szkół, nauczycieli oraz uczniów. Odpowiednio wczesna interwencja poszczególnych grup w momencie zauważenia u osoby pierwszych objawów agresji, powinna ustrzec przed poważniejszymi konsekwencjami.

Stanowcza interwencja opiekunów w momencie zaobserwowania aktów agresji, natychmiastowe podjęcie działania podczas przekazu informacji (przeważnie od ofiar agresji) o dewiacjach w grupie, a także tworzenie braku poczucia bezkarności agresorów, są podstawowymi czynnościami budowania poprawnych relacji.

Przeciwdziałanie agresji szkolnej jest trudnym przedsięwzięciem z którego nie można zrezygnować. Niezbędnym jest szybka identyfikacja zaobserwowanych sygnałów wysyłanych przez uczniów – utożsamiana z pojawianiem się problemu. Odpowiednio wcześnie dostrzeżony pozwoli uniknąć eskalacji zagrożeń wpływających na przejawy wzmożonej agresji.

Działania rodziców, dyrektorów szkół, nauczycieli, uczniów oraz środowisk lokalnych są bezpośrednią formą tworzenia bezpiecznej szkoły, wolnej od przejawów agresji i zagrożeń. Równie ważnym działaniem, które można uznać jako pośrednie, jest tworzenie programów profilaktycznych wraz z rekomendacjami do rozwiązań organizacyjnych oraz technicznych. Łącząc formę bezpośrednią oraz pośrednią utrzymania bezpieczeństwa na terenach placówek szkolnych, tworzy się działania zaradcze pozwalające budować bezpieczną szkołę.

6. REKOMENDACJE DO USPRAWNIENÍ PRZEDSIĘWZIĘĆ SZKOLENIOWYCH

6.1. Szkolenia jako metoda dobrych praktyk

Sygnaly płynące ze środowiska oświaty wskazują, że organizacja szkoleń jest przedsięwzięciem niezwykle przydatnym, a w niektórych przypadkach działaniem niezbędnym. Trudne sytuacje występujące na terenie placówek szkolnych niejednokrotnie potrzebują przemyślanych i opracowanych procedur postępowania. Komunikat zwrotny od grona pedagogicznego wskazuje, że udoskonalenie procesu szkoleniowego wraz z uaktualnieniem zasad postępowania jest działaniem potrzebnym. Dotyczy to zarówno uczniów jak i kadry szkolnej.

Problemy z jakimi mierzy się placówka szkolna wraz z jej użytkownikami pojawiają się na bieżąco. Wyzwania stawiane przed kadrami pedagogicznymi oraz uczniami skłaniają do opracowania rozwiązań szybkiej identyfikacji zagrożeń lub identyfikacji zmian mogących prowadzić do ich zaistnienia. Dynamiczność sytuacji występujących w placówkach szkolnych obejmujących przepływ użytkowników niestających wraz z ich zmianami emocjonalnymi, pojawiające się różnice programowe, a także ewolucja technologiczna, wpływają na proces przygotowania odpowiedniego szkolenia.

Wskazuje się na gotowość użytkowników szkoły do podjęcia działań w poszczególnych sytuacjach życiowych. Dotychczas prowadzone szkolenia w różnych obszarach tematycznych dążą do wypracowania sposobów reagowania w sytuacjach przewidywalnych, jednak w przypadku wystąpienia zdarzeń nagłych, ukazuje się pewna rozbieżność oczekiwanych efektów. Gotowość do współpracy powinna opierać się na dobrze odpowiednich metodach szkoleniowych, które umożliwiają skuteczne podjęcie działań w sytuacji kryzysowej. Cyklicznie odbywające się szkolenia pozwalają na utrwalenie dotychczas opracowanych sposobów działania, a przede wszystkim zaktualizowanie metod zgodnie ze zmieniającą się rzeczywistością.

Zaangażowanie uczniów w proces szkoleniowy związane jest z atrakcyjnością oraz formą przekazywanej wiedzy. Czynnikiem wpływającym na efektywne szkolenie jest odpowiednia współpraca ze słuchaczami wraz z zwróceniem uwagi na ich potrzeby. W procesie przygotowania szkolenia

powinno mieć się na uwadze, że docelowa grupa pod wpływem lęku, gniewu czy frustracji może zachowywać się nieadekwatnie do sytuacji. Ponadto warto pamiętać, że część osób może nie posiadać podstawowych umiejętności będących na poziomie pozostałej grupy, co może powodować brak zdolności przystosowania się do wymogów sytuacji. Wypracowanie zdolności do samoregulacji w czasie zdarzeń wywołujących strach czy lęk przed podjęciem odpowiedniej decyzji, pozwoli znormalizować poziom reagowania.

Sytuacje nagłe, kryzysowe wywołują silne emocje które przekładają się na dalsze działania. Opanowanie emocji pozwala na podejmowanie decyzji w sposób kontrolowany, a szkolenia mają na celu opanowanie takiej umiejętności. Istotnym jest odpowiednia współpraca użytkowników poszczególnych szczebli w celu szybkiego rozwiązania problemu.

Stworzenie odpowiedniego szkolenia wymaga przystosowania materiału i sposobu jego przekazania w formie aktywizacji uczestników. Istotnym jest aby szkolenie było przygotowane w możliwie najlepszej, najbardziej profesjonalnej formie. Wpływa to na zaangażowanie uczestników w aktualny projekt a także w przyszłe projekty. W przeciwnym razie, co jest szeroko spotykane, słuchacz będzie podchodził do szkoleń sceptycznie uznając poświęcony czas za stracony.

Na skuteczną organizację szkoleń wpływa odpowiednia współpraca środowiskowa. Przedstawione we wcześniejszych rozdziałach elementy wskazują, że warunki funkcjonowania placówek szkolnych ulegają zmianie. Istotnym jest co dzieje się na krawędziach poszczególnych dziedzin. Dlatego należy dążyć do odnalezienia punktu styku funkcjonujących środowisk, dzięki czemu zauważymy nowe potrzeby użytkowników szkoły.

Warto zauważyć, że w placówkach szkolnych następuje duża rotacja użytkowników niestałych. Przygotowując program niezbędnym jest przystosowanie szkoleń dla poszczególnych grup wiekowych, uwzględniając poziom nauczania wraz z czasem rozpoczęcia nauki w danej placówce. Zrozumienie przemian emocjonalnych odbiorców jest niezwykle istotne w przekazywaniu wiedzy aktualnej do obecnych potrzeb. Inteligencja emocjonalna, samoświadomość, empatia oraz asertywność są jednymi z ważniejszych elementów na które należy zwrócić uwagę w przygotowaniu młodzieży. Atutem odpowiedniego procesu szkoleniowego, jest gwarancja

utrwalenia odpowiednich reakcji wśród młodzieży, które ugruntowują się na całe życie.

6.2. Analiza dotychczasowych przedsięwzięć szkoleniowych

6.2.1. Prowadzone szkolenia – dobre praktyki

Elementem wyjściowym, często pomijanym w procesie szkoleniowym jest nauka nowych rzeczy, która wymaga oduczenia słuchaczy starych przyzwyczajeń. Można zauważyć, że szkoleniowcy często wpadają w błędne koło przekazywania aktualnej wiedzy wraz z rozwiązaniami, nie uwzględniając dotychczas wypracowanych u odbiorców nawyków. Weryfikacja stanu wiedzy powinna być punktem wyjściowym do rozpoczęcia szkolenia na wybranym etapie zaawansowania. Ponadto ocenienie umiejętności słuchaczy powinno uwzględniać zaktualizowany stan poszczególnych procedur, schematów, funkcjonującego prawa, które z upływem czasu mogły ulec zmianie.

Zaobserwowanym mankamentem prowadzonych szkoleń okazuje się sposób przekazywania wiedzy. Pomimo, że szkoleniowiec posiada odpowiednią wiedzę, to kierunek, jaki obrał w jej przekazaniu, nie przynosi wymiernych efektów. Przykładem takich szkoleń są coraz bardziej popularne kursy i szkolenia online w których kontakt z prowadzącym jest mocno ograniczony, a możliwości interakcji z uczestnikami niepełne. Zasadnym jest wraz z przygotowaniem materiału szkoleniowego opracowanie szczegółowej aktywizacji słuchaczy. Najczęściej spotykanym wśród szkoleniowców nawyków, jest monotonne przedstawianie teorii poszczególnych zagadnień. Jest to element istotny, lecz wśród słuchaczy powoduje mniejsze zaciekawienie przekazywanym materiałem. Kolejnym przykładem niepełnego podejścia szkoleniowego, jest realizacja szkoleń w ramach programu *bezpieczna szkoła* (początek 2019) w postaci poruszania zagadnień tematyki bezpieczeństwa, bez realnych ćwiczeń praktycznych¹⁶⁶. Nieszablonowe podejście do szkolenia pozawala na większe zaangażowanie odbiorców, pobudzenie ich do współpracy, kreatywności, poszukiwania nowych rozwiązań. Można uznać, że przekaz przez eksperta wiedzy teoretycznej do praktyki powinien tworzyć stosunek 1:4. Aktywizacja ukierunkowuje się m.in. na: warsztaty, studia

¹⁶⁶ [online.][w:] <https://www.bhp-ciolka.com.pl/bezpieczna-szkola-men-szkolenia/> [dostęp 15.08.2022]

przypadków, symulacje, dyskusje moderowane, to wszystko poprzedzone wykładami opierającymi się o przykłady.

Przygotowując szkolenie, ekspert powinien zwrócić uwagę na cztery kluczowe elementy, które dostosowuje w zależności od zakresu szkolenia tj.:

- przegląd potrzeb szkoleniowych;
- stworzenie programu szkoleniowego;
- realizacja szkolenia;
- wnioski wraz z oceną efektywności szkolenia.

Każdy z poszczególnych etapów, uaktualniany wraz z upływem czasu, potrzebuje przygotowań pozwalających sprostać potrzebom wobec użytkowników stałych oraz niestałych placówek szkolnych. Przykładem niepełnowymiarowej realizacji szkoleń w ramach budowy bezpieczeństwa są szkolenia BHP. Można dostrzec, że przygotowany zakres obejmuje przekazywanie wiedzy teoretycznej. Nie spotyka się lub spotyka w małej skali demonstrację praktyczną uchybień wraz z brakiem spełnienia standardów BHP w danym obiekcie. Specyfika instytucji szkolnych wymaga identyfikacji i analizy potrzeb w celu odpowiedzi na pytanie, co ekspert chce osiągnąć poprzez realizację szkolenia. Budowa bezpieczeństwa personalnego w szkołach jest procesem ciągłym, złożonym oraz wieloetapowym. W związku z powyższym stworzenie programu szkoleniowego powinno uwzględniać szereg elementów, których połączenie stworzy suplementarny model efektywności.

Chcąc zapewnić możliwie najwyższy poziom realizacji szkolenia, dobrym kierunkiem jest zwrócenie uwagi na efektywność wdrażanego programu. Posługując się modelem Donalda L. Kirkpatricka, możemy dokonać oceny danego procesu szkoleniowego. W modelu możemy wyróżnić cztery poziomy obejmujące poszczególne etapy oceny efektywności¹⁶⁷:

- I poziom – reakcja;
- II poziom – uczenie się;
- III poziom – zachowanie;
- IV poziom – wyniki.

¹⁶⁷ D.L. Kirkpatrick, *Ocena efektywności szkolenia*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 1998, s. 40.

Wymienione poziomy w równym stopniu są istotne w ostatecznej ocenie. Ponadto każdy kolejny poziom ma na celu dostarczenie wartościowszych danych.

Poziom pierwszy dotyczący reakcji związany jest z oceną zadowolenia odbiorców. Do składowych zalicza się wrażenia uczestników, ocenę programu szkolenia, wykorzystane metody, subiektywne opinie itp.. W modelu występują szkolenia otwarte i wewnętrzne. W większości są to szkolenia finansowane przez daną instytucję. W pierwszym przypadku wymienia się szkolenia nieobligatoryjne. Z kolei szkolenia wewnętrzne, najczęściej mają charakter obligatoryjny. Najistotniejszym elementem tego poziomu jest pozytywny odbiór szkolenia przez słuchaczy. Wpływa to na aktywny udział wraz z zaangażowaniem, co też przekłada się na większą motywację poznawania nowych zagadnień. Należy mieć na uwadze, że początkowy pozytywny odbiór nie wpływa na sposób przyswajania wiedzy, jednakże gdy początkowa reakcja będzie negatywna, to może skutkować pogorszeniem procesu nauki.

Poziom drugi obejmuje ocenę przyswojenia wiedzy oraz umiejętności przez uczestników szkolenia. Zwraca się uwagę na zmianę postaw słuchaczy zgodnie z zakładanymi celami szkolenia. Według Kirkpatricka w celu oceny efektywności poziomu drugiego, pomocne jest wskazanie dwóch grup. Pierwsza stanowi grupę eksperymentalną – biorącą udział w szkoleniu oraz drugą grupę kontrolną – niebiorącą udziału w szkoleniu. Porównanie stanu wiedzy i umiejętności poszczególnych grup, pozwoli wykazać różnice, które będą stanowić efekt procesu szkoleniowego. Skuteczne wykazanie różnic powinno opierać się o przeprowadzenie testów początkowych oraz końcowych poszczególnych grup lub alternatywnie zastosowanie rozmowy wstępnej i końcowej z każdym z uczestników.

Poziom trzeci związany jest z zastosowaniem pozyskanych umiejętności i wiedzy w codziennym życiu. Zwraca się uwagę na zakres zmian w postępowaniu jednostki, które zostały przedstawione w procesie szkoleniowym. Zaobserwowanie niniejszej zmiany według Kirkpatricka powinno zostać wsparte przez cztery elementy: osoba wyszkolona powinna posiadać chęć wprowadzenia zmian; wie co i w jakim zakresie ma realizować; pracuje w sprzyjającej atmosferze; wprowadzone zmiany w dotychczasowych przyzwyczajeniach zostają nagrodzone. Dwa pierwsze elementy odnoszą się bezpośrednio do osoby

szkolonej, z kolei kolejne mogą obejmować również daną instytucję lub szkoleniowca. Osiągnięcie wymiernych sukcesów w poziomie trzecim wymaga zaangażowania słuchacza, instytucji finansującej szkolenie oraz eksperta prowadzącego.

Tabela 6.1. Pytania według poziomów modelu Kirkpatricka

Poziom	Pytania
Poziom I	Czy szkolenie podobało się uczestnikom? Co planują oni zrobić z wiedzą nabytą na szkoleniu? Czy uczestnik doświadczył pozytywnych emocji podczas realizacji zajęć?
Poziom II	Czy zaobserwowano przyrost wiedzy i umiejętności? Czego nauczyła się szkolona osoba? Czy zmieniły się postawy osoby szkolonej? Jak się zmieniły?
Poziom III	W jakim stopniu poprawiła się efektywność pracy, poszczególnych działań? Czy osoba szkolona ma możliwość wykorzystania nabytej wiedzy i umiejętności w pracy? Czy zmiany zachowań są rezultatem szkolenia?
Poziom IV	Czy szkolone osoby wykorzystują w pracy to, czego się nauczyły? Czy zmiany zachowań mają pozytywny i mierzalny wpływ na wyniki działalności instytucji? Jaki jest zwrot z inwestycji w kształcenie? Czy została przybliżona realizacja celów organizacji?

Źródło: [online.][w:] <https://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/27/id/591>
[dostęp 12.05.2022]

Poziom czwarty dotyczy oceny rezultatów szkolenia. Kluczowe jest odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu proces szkoleniowy wpłynął na funkcjonowanie danej instytucji. Ocena wyników szkolenia jest trudnym etapem określenia efektywności. Ciężko jest jednoznacznie określić, czy zmiany zaistniałe w instytucji wynikały z wiedzy i umiejętności zaczerpniętych w procesie szkoleniowym, czy też wpływ na to miały czynniki pośrednie. W celu wypracowania obiektywnych wyników, należy zastosować grupę kontrolną, analizę syntetyczną, a także dokonać bieżących obserwacji.

Przykładem niepełnej realizacji założeń modelowych jest projekt *Bezpieczeństwo ucznia w szkole. Procedury, kontrola, praktyka*¹⁶⁸. Proponowany program szkolenia nie uwzględnia oceny rezultatów szkolenia oraz oceny efektów wdrażanych rozwiązań. Szkolenie oparte jest na przekazaniu wiedzy teoretycznej wraz z pakietem informacyjnym.

Opisane elementy powodują konieczność spojrzenia na proces szkoleniowy z szerszej perspektywy. Obecne czasy wprowadzają potrzebę modernizacji procesu dydaktycznego do wymogów nowej ery. Tradycyjne spojrzenie na proces szkoleniowy, edukację wraz z jej otoczeniem powinno się zmienić, nadążając za wymogami dzisiejszych czasów.

Szkolenia z zakresu bezpieczeństwa personalnego wymagają stworzenia przemyślanej formy programowej. Ze względu na wymagającą grupę odbiorców, należy powziąć działania zachęcające do aktywnego uczestnictwa w procesie szkoleniowym. Mając na uwadze członków niestałych placówek szkolnych, posiłkując się modelem Kirkpatricka, należy stworzyć program zachęcający młodzież do zdobywania wiedzy. Uwzględniając potrzeby obecnych czasów, poziomy efektywnego przekazywania umiejętności oraz konieczność stosowania aktywizacji uczestników, kreuje się zbiór elementów procesu szkoleniowego.

Dodatkowym bodźcem zaangażowania słuchaczy jest nagradzanie za podjętą kreatywność wraz z innowacyjnym podejściem do zagadnień. Przygotowany program szkoleniowy może kreować u słuchaczy nieszablonowe podejście do omawianych problemów. Takie nastawienie powinno być doceniane oraz nagradzane przez szkoleniowców. Obecnie podczas szkoleń często dochodzi do pominięcia aktywnej innowacyjności słuchacza wraz z powrotem do tematu wiodącego.

Nieefektywność szkoleń wynika z pominięcia składowych poziomów modelu. Rozwiązaniem łatwiejszym dla szkoleniowców okazuje się przygotowanie wraz z przeprowadzeniem danego szkolenia będące w opinii prowadzącego pełnowymiarowym. Zastosowanie poszczególnych poziomów staje się problematyczne, gdyż wymaga poświęcenia większego nakładu czasowego w proces oceny efektywności przygotowanego materiału szkoleniowego

¹⁶⁸ [online.][w:] <https://eko-tur.pl/rada-pedagogiczna-szczegoly/bezpieczenstwo-zagrozenia-i-zdrowie/3164/bezpieczenstwo-ucznia-w-szkole-procedury-kontrola-praktyka> [dostęp 15.08.2022]

i sposobu przekazywanej wiedzy. Uwydatnia się proces pomijania elementów modelu Kirkpatricka, co w konsekwencji wiąże się z brakiem obiektywnej oceny skuteczności przeprowadzonego szkolenia.

6.2.2. Problemy szkolenia w zakresie identyfikacji zagrożeń przez użytkowników niestałych

Powracając do wcześniejszych rozważań, człowiek nie jest w stanie bać się rzeczy, o istnieniu których nie wie. Problem identyfikacji zagrożeń przez uczniów wynika z braku przejrzystości i sposobności zapoznania się z poszczególnymi formami zagrożeń. Możliwe są dwa podejścia. Z jednej strony zasadnym jest aby młodzież nie przejmowała się problemami współczesnego świata, jednocześnie skupiając się na nauce. Niemniej z drugiej strony brak znajomości problematyki współczesnych czasów, może generować kolejne zagrożenia. Wprowadzenie użytkowników niestałych do tematyki zagrożeń staje się koniecznym przedsięwzięciem.

Problemy związane z umiejętnością identyfikacji zagrożeń przez młodzież wynikają z kilku mankamentów aktualnych szkoleń. Pierwszym jest brak inicjatywy wiodących instytucji do stworzenia pełnowymiarowego procesu szkoleniowego który jest w stanie odpowiednio przygotować młodzież. Kolejno brak podjętych działań poszczególnych placówek szkolnych do wdrożenia nowoczesnych rozwiązań szkoleniowych oraz technologicznych. Trzecim elementem jest zaniedbanie wdrażania i aktualizowania planów ewakuacyjnych oraz działań w sytuacjach kryzysowych na terenie szkół. Ostatnim zauważalnym problemem jest brak przejęcia inicjatywy oraz zaangażowania wśród młodzieży oraz grona pedagogicznego do stworzenia indywidualnych praktyk szkoleniowych spełniających potrzeby obecnych czasów.

Pierwsze trzy elementy wymagają działań systemowych. Organizowanie procesu szkoleniowego, wdrażanie nowoczesnych rozwiązań, aktualizacja poszczególnych procesów, powinny być prowadzone na podstawie analiz wielu placówek szkolnych w Polsce oraz krajów zachodnich, w których zagrożenia już eskalowały. Czwarty element jest po części zależny od poprzednich. Wynikiem zrealizowania poprzednich elementów może być większa inicjatywa wraz z zaangażowaniem poszczególnych placówek. Szkoły mogą przejąć inicjatywę

organizacji przedsięwzięć szkoleniowych. Należy mieć na uwadze, że będą to szkolenia niepełnowymiarowe, które nie uwzględniają szeregu zagrożeń spotykanych w innych placówkach w kraju i na świecie. Inicjatywa przeprowadzenia szkoleń wewnętrznych ogranicza się do subiektywnie przygotowanego programu szkoleniowego, który oscyluje wokół rutynowych działań zaradczych.

Szkolenie w zakresie identyfikacji zagrożeń w placówkach szkolnych musi uwzględniać szerokie spojrzenie na poszczególne dziedziny życia. Najczęściej pojawiającymi się elementami szkoleń, są działania w przypadku: wypadku, pożaru, powodzi oraz awarii technicznej. Pozostaje szereg zagrożeń które odsuwane są na dalszy plan. Problem wynika z trudności tematyki i organizacji efektywnych szkoleń uwzględniających pozostałe zagrożenia. Przygotowanie młodzieży do podejmowania działań w sytuacji pozostawionego przedmiotu lub substancji niewiadomego pochodzenia, wtargnięcia niepowołanej osoby lub sytuacji zakładniczej, stwarzają wyzwanie dla stworzenia odpowiedniego procesu szkoleniowego. Problem identyfikacji poszczególnych niebezpieczeństw wiąże się uświadomieniem członkom niestałym sytuacji z jakimi mogą się spotkać. Ponadto doskonalenie umiejętności odpowiedniego reagowania w momencie wystąpienia zagrożenia stwarza konieczność wprowadzenia cyklicznie poszerzonych szkoleń.

Placówka szkolna chcąc przygotować użytkowników niestałych na podejmowanie działań w sytuacji zagrożenia, stoi przed wyzwaniem zaangażowania ekspertów do opracowania procedur reagowania na poszczególne zagrożenia.

Zindywidualizowanie procedur reagowania na terenie danej placówki, jest jednym z możliwych rozwiązań. Z drugiej strony pożądanym byłoby wprowadzenie jednolitych, krajowych standardów, pozwalających na konstruowanie powszechnych rozwiązań systemowych, zrozumiałych dla każdej jednostki.

Problem umiejętności identyfikacji zagrożeń przez młodzież związany jest z pojęciem *świadomości sytuacyjnej*, która dotyczy potrzeby skutecznego zarządzania. Niezależnie od sytuacji kryzysowej wywołanej przez działalność człowieka, siły natury, katastrofy techniczne, czy ataki terrorystyczne, należy mieć na uwadze ryzyko dla użytkowników szkoły, interesariuszy jak i całego społeczeństwa. Skuteczne podejmowanie działań wiąże się ze zdolnością

eliminacji ryzyka oraz zapewnienia prawidłowego poziomu świadomości sytuacyjnej. Kształtowanie świadomości sytuacyjnej jest procesem dynamicznym warunkującym procesy decyzyjne oraz skuteczność procesów wykonawczych. M. Endsley w stworzonym modelu kreowania świadomości sytuacyjnej w organizacji, opisuje świadomość sytuacyjną jako wewnętrzny produkt poznawczy podzielony na trzy poziomy. Każdy z nich należy traktować odrębnie, jednakże jako wzajemnie warunkujące się procesy w kontekście oceny sytuacji tj.¹⁶⁹:

- Poziom I – postrzeganie – percepcja atrybutów, stanu i dynamiki elementów otoczenia (odpowiedź na pytania: co widzę? co postrzegam?),
- Poziom II – zrozumienie – nadanie sensu powiązań elementów z poziomu I oraz podjęcie syntezy, interpretacji, rozpoznanie wzorców (odpowiedź na pytania: co rozumiem z tego co widzę? jaka jest moja wiedza o tym, co widzę?),
- Poziom III – prognoza – planowanie przyszłych zachowań, działań, stanów i elementów otoczenia, przewidywanie przebiegu informacji poziomów I i II we wskazanym horyzoncie zdarzeń (odpowiedź na pytania: co może się wydarzyć po tym co wiem i co widzę?).

Kreowanie świadomości sytuacyjnej opiera się na obiektywnej analizie zdarzeń będących w bezpośrednim otoczeniu jednostki, a także ocenie i przewidywaniu działań zewnętrznych oraz działań własnych w ramach realizacji celów. Znaczenie świadomości sytuacyjnej jest szczególnie istotne w momencie zakłóceń normalności i niepewności, gdzie przepływ informacji może przebiegać intensywnie, a zarazem być trudny do weryfikacji. Niewłaściwe decyzje oraz ocena sytuacji mogą podwyższać ryzyko błędnych decyzji i co z tym związane niepożądanych skutków.

Ponadto zgodnie z modelem Philipa G. Zimbardo, funkcjonowanie człowieka jest zależne od jego świadomości. Badacz zwraca uwagę na trzy strefy: na sposób procesu myślenia, zachowania oraz odczuć jednostki w sytuacji zagrożenia. Należą do nich wpływ systemu, sytuacji oraz jednostki. Wymienione

¹⁶⁹ M. R. Endsley, *Toward a Theory of Situation Awareness in Dynamic Systems*, Human Factors Journal 37(1), 32-64.

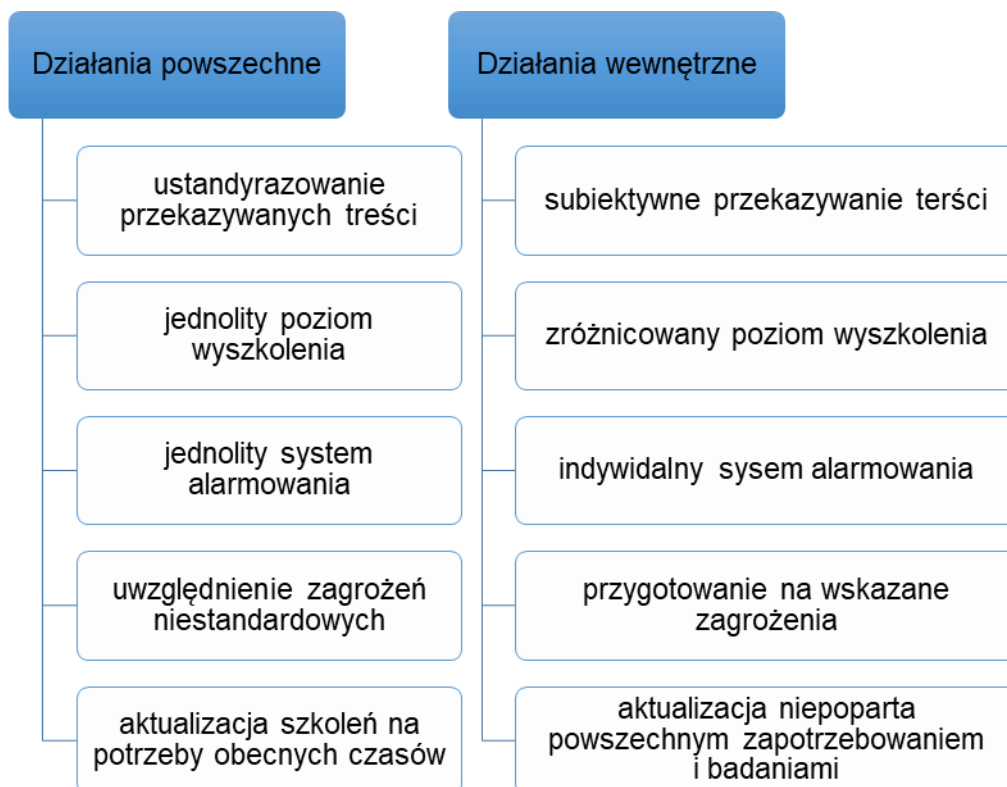
elementy można analizować odrębnie, jednakże analiza sytuacji wymaga jednoczesnej oceny wszystkich składowych. Według Zimbardo na system składają się funkcjonujące normy i reguły które wprowadzane są formalnie lub nieformalnie, tj. system prawa lub normy obowiązujące w grupach. Należy zauważyć, że wpływ systemu na jednostkę może być trudny do wykrycia, gdyż może opierać się na autorytecie lub dynamicznych procesach danej grupy. Kolejno wpływ sytuacji na osobę zależne jest od indywidualnie postrzeganego zdarzenia i jego interpretacji, a także od cech obiektywnie przedstawiających sytuację. Osoba dokonuje gradacji znaczenia sytuacji dokonując subiektywnej oceny. Ponadto zawsze wnosi do sytuacji własne doświadczenia, oczekiwania czy nastawienie religijne. Wpływ jednostki poprzez działania niewerbalne i werbalne, może prowokować inne osoby do podjęcia określonych działań¹⁷⁰.

Nauka prawidłowych postaw wśród młodzieży, wraz ze zmianą postaw jednostki oraz wymóg identyfikacji sytuacyjnej, stwarzają potrzebę nowego typu podejścia do szkoleń. Działaniem dającym wymierny rezultat może być systematyczna organizacja szkoleń, pozwalających zapoznać młodzież z zagrożeniami współczesnego świata. Wymiana poglądów i spostrzeżeń z ekspertami jest działaniem właściwym, pozwalającym podnieść poziom bezpieczeństwa. Zastosowanie ogólnopolskiego systemu szkoleń, pozwoli ujednoczyć program i wyrównać poziom wiedzy użytkowników niestałych placówek szkolnych. Zasadnym jest wprowadzenie systemu alarmowania na wypadek zagrożeń, który będzie rozpoznawalny dla każdej osoby, niezależnie od placówki w której się znajduje. Bezpośrednio powiązana z systemem alarmowania, jest sygnalizacja poszczególnych zagrożeń wyrażona sygnałem dźwiękowym lub komunikatem głosowym. Każde zagrożenie znajduje się w danej grupie do której przypisany jest komunikat ostrzegawczy, a wraz z nim procedura postępowania dla użytkowników placówki szkolnej. Ze względu na eskalację niebezpieczeństw wraz ze zmianą przyzwyczajeń, zwyczajów i rozwoju technologicznego, należy systematycznie dokonywać przeglądu potrzeb szkoleniowych oraz dokonywać ich aktualizacji na potrzeby placówek szkolnych (Tabela 6.2.). Szkoła prowadząc wewnętrzne działania, tworzy indywidualny system szkoleniowy, alarmowy oraz

¹⁷⁰ A. Wilczyńska, *Uwarunkowania radzenia sobie młodzieży w sytuacjach zagrożenia wykluczeniem społecznym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014, s. 17-18.

procesowy, który w pewien sposób może zaspokoić potrzeby identyfikacji zagrożeń oraz reagowania. W przypadku braku opracowania powszechnych standardów postępowania takie rozwiązanie wydaje się właściwe.

Tabela 6.2. Zestawienie działalności szkoleniowych

Źródło: Opracowanie własne

6.3. Propozycje zmian w działalności edukacyjnej w zakresie sytuacji kryzysowych

Stworzony program szkoleniowy określający ramy działalności edukacyjnej, powinien być zorientowany na spełnienie przez szkołę wymogów przygotowania użytkowników do prawidłowego reagowania w momencie wystąpienia sytuacji kryzysowej. Celem programu powinno być stworzenie warunków oraz ukierunkowanie działań szkoły na schematy postępowania w czasie wystąpienia sytuacji niebezpiecznych. Skuteczna implementacja programu powinna opierać się na wzajemnej współpracy w szczególności pomiędzy dyrekcją, nauczycielami i młodzieżą szkolną. Propozycję przykładowych programów ramowych przedstawiono w rozdziale drugim *Załącznika*.

Zaangażowanie placówek szkolnych w podnoszenie poziomu bezpieczeństwa powinno w równej mierze opierać się na fazie planowania, przygotowania oraz reagowania. Funkcjonujące zasady obejmujące ewakuacje szkół, nie powinny być zmieniane tylko doskonalone. Z kolei opracowane plany ewakuacji w zależności od zdarzenia należy aktualizować, a w niektórych przypadkach wprowadzić do poszczególnych placówek.

Kluczową częścią działalności edukacyjnej powinno być podnoszenie świadomości zjawiska przemocy wśród użytkowników stałych oraz niestałych szkół. Należy zwrócić uwagę na uświadamianie uczniom eskalującej skali przemocy i agresji w życiu codziennym. Ponadto powinno się zwrócić uwagę na pojawiającą się przemoc w świecie cyberprzestrzeni, z której niejednokrotnie zachowania są adoptowane do świata realnego. Powinniśmy wychulić młodzież oraz kadrę pedagogiczną na pojawiające się symptomy, sugerujące zmiany w nastawieniu jednostki lub grupy osób które mogą prowadzić do poważnych następstw przedstawionych w niniejszej pracy. Zmiany jakie powinny zajść w działalności edukacyjnej, powinny obejmować:

- dostosowanie wyposażenia szkoły na potrzeby obecnych czasów,
- ukierunkowany nadzór działalności uczniów,
- procedury reagowania w czasie zaistnienia przemocy,
- schemat interwencji w czasie zaistnienia agresji jednostki lub grupy,
- przemiany w środowisku młodzieżowym.

Uwzględnienie powyższych elementów pozwoli wpłynąć na kształtowanie postaw i monitorowanie zachowań uczniów. Każdy z powyższych punktów może być stosowany osobno, jednakże działalność edukacyjna uwzględniająca cały zbiór, pozwoli wypracować nowe standardy funkcjonowania. Rozwiązaniem obejmującym monitorowanie zachowań uczniów jest propozycja stworzenia szkolnego stanowiska nadzoru, pozwalającego zawczasu identyfikować problemy jednostki lub grupy. Wczesna identyfikacja pozwoli zahamować eskalację problemu mogącego tworzyć sytuacje kryzysowe. Niezbędnym jest monitorowanie treści publikowanych przez młodzież na portalach społecznościowych oraz komunikatorach internetowych, które jak pokazują przypadki, są jednym z pierwszych źródeł informujących o zamiarach poszczególnych osób. Ponadto ważne jest zwrócenie uwagi na powielające się zachowania agresywnych

członków grupy i zastosowanie wobec nich konsekwencji. Możliwość zdobycia popularności w świecie Internetu, niejednokrotnie sprowadza jednostki na złą drogę, która niemonitorowana w konsekwencji może generować problemy osobiste lub przenoszone na szkolny grunt. Takie działania wiąże się z dyfuzyjnością odpowiedzialności. Jednostka będąc w grupie staje się poniekąd anonimowa, rozkładając swoje zachowanie pomiędzy członków. Odwołując się do studiów przypadku, powyższe zachowanie może prowadzić do dłużej trwających prześladowań ofiary danej grupy, która z czasem postrzegana jest jako mniej wartościowa oraz wykluczana. Przykłady udowadniają, że jest to jedną z przyczyn pojawiającej się agresji, ataków oraz zamachów na innych uczniów, nauczycieli oraz pracowników szkoły. Stworzenie stanowiska w placówkach szkolnych pozwalającego monitorować zachowania uczniów oraz reagować na powstające rozbieżności miałyby na celu podjęcie odpowiednio wczesnej reakcji dorosłych, którzy mogą ugasić problem w początkowej fazie powstania.

Ostatnim elementem proponowanych zmian w działaniach zaradczych w polskich placówkach szkolnych, jest wprowadzenie rozwiązań technicznych, takich, jak: instalacja systemów antynapadowych (łączyących się z jednostką Policji), wprowadzenie identyfikatorów dla personelu szkolnego oraz uczniów (tzw. system kontroli wejść – wyjść), wprowadzenie bramek bezpieczeństwa (do wykrywania przedmiotów niebezpiecznych), wprowadzenie systemów monitoringu (z modułami identyfikacji niestandardowych zachowań/ pozostawionych przedmiotów) - to tylko kilka rozwiązań wpływających na poprawę bezpieczeństwa personalnego użytkowników szkół.

Wymienione systemy stosowane są w krajach zachodu w których zagrożenia osiągnęły poziom przekraczający normy bezpiecznego funkcjonowania użytkowników placówek szkolnych. Z pozoru kosztowne rozwiązania wymagające dużych nakładów z perspektywy czasu dają wymierne korzyści. Ponadto cena jaką przychodzi płacić społeczeństwu za ataki na placówki szkolne jest nieadekwatna do możliwości poprawy stanu bezpieczeństwa z wykorzystaniem rozwiązań technologicznych.

Mając na uwadze postępujący rozwój zagrożeń, implementacja dedykowanych technologii do placówek szkolnych zdaje się być właściwym rozwiązaniem. Ma to szczególne znaczenie biorąc pod uwagę wcześniej

wskazane nowe zagrożenia tj. niebezpieczeństwa płynące z cyberprzestrzeni, terroryzm oraz pogłębiającą się agresję wśród uczniów.

6.4. Podsumowanie

Analiza podjęta w rozdziale daje pogląd na istotność wprowadzania procedur działania wobec sytuacji niestandardowych. Tworzone procedury można uznać za jedną ze składowych modelu działań wpływającego na zapewnienie bezpieczeństwa personalnego w szkołach. Każde działania szkoleniowe mają na celu wypracowanie nowych umiejętności lub przekazanie zaktualizowanych treści danego zagadnienia. Istotą jest stworzenie efektywnego programu, który będzie dopasowany do potrzeb oraz uwzględniający materiał przygotowany do poziomu umiejętności słuchaczy.

Skuteczność przeprowadzonych szkoleń powinna zostać poddana niezależnej ocenie, która będzie obiektywnym podsumowaniem przygotowanych treści, warsztatów, aktywizacji uczestników oraz wdrożenia nabytych umiejętności. Ciągłe podnoszenie umiejętności jest czynnością gwarantującą postępowanie zgodnie z aktualnymi standardami. Ważnym jest, aby proces ten obejmował wszystkie grupy, począwszy od ekspertów poprzez prowadzącego szkolenie a kończąc na słuchaczach, którzy to w największym wymiarze będą wprowadzali wypracowane umiejętności do codziennego życia.

Przygotowanie młodzieży do podejmowania decyzji w sytuacjach kryzysowych, a w głównej mierze w sytuacjach zagrożenia zdrowia lub życia, wymaga uwzględnienia nakładu czasowego w programach nauczania. Wypracowanie umiejętności podejmowania działań wśród uczniów powinno uwzględniać w głównej mierze fazę przygotowania oraz reagowania. Faza zapobiegania powinna być przede wszystkim przedmiotem zainteresowania dyrektorów oraz nauczycieli placówek szkolnych. Jednakże ich przygotowanie wraz z uczestnictwem w pozostałych etapach jest również niezbędne.

W ramach podnoszenia poziomu bezpieczeństwa, szkoły powinny także brać pod uwagę rozwiązania organizacyjne oraz technologiczne, wspomagające procesy rozpoznawania zagrożeń, w szczególności w początkowej fazie ich powstawania, a także podejmowania szybkich działań w celu ich ograniczenia bądź neutralizacji.

7. MODELE DZIAŁAŃ ZAPEWNIAJĄCYCH BEZPEICZEŃSTWO PERSONALNE W PLACÓWKACH SZKOLNYCH

7.1. Przegląd literatury w obszarze modeli

Opracowanie niezawodnych narzędzi utrzymania bezpieczeństwa personalnego w szkołach, jest ważnym elementem wpływającym na zmniejszenie występowania zagrożeń w placówkach szkolnych. Przegląd literatury w obszarze modeli pozwoli dokonać analizy stosowanych rozwiązań, a także zwrócić uwagę na przeprowadzone badania wraz z wdrażanymi na ich podstawie rozwiązaniami.

Łagodzenie skutków zagrożeń powinno być kompleksowo przystosowane z myślą o ludziach oraz obszarach narażonych na niebezpieczeństwa. Należy zwrócić uwagę na możliwie szerokie spektrum rozpatrywane w obszarze społecznym. Jak ukazuje analiza, tworzenie modeli oraz opracowań bezpieczeństwa w szkołach zostało podjęte na przestrzeni lat w różnych obszarach. Różnorodnie prezentuje się to w zależności państw, a zarazem danego regionu. Podjęta analiza zagrożeń oscyluje wokół niebezpieczeństw spotykanych w danym kraju.

Już w latach 90. opublikowano szereg prac poświęconych bezpieczeństwu młodzieży szkolnej. Można znaleźć w nich podział na modele badawcze obejmujące model mikrostrukturalny, mezostrukturalny oraz makrostrukturalny¹⁷¹.

Model makrostrukturalny odnosi się do wpływu zewnętrznego, społecznego w kontekście młodzieży. Znaczące składowe tego modelu mają swoją przyczynowość w niesprawiedliwości, trudności, ograniczonych szans życiowych, przyzwoleniu na akty przemocy wraz z brakiem społecznego sprzeciwu.

W modelu mezostrukturalnym brany pod uwagę jest system szkolnictwa. Uwaga zwracana jest w stronę kadry dydaktycznej: władz szkoły, wychowawców, nauczycieli oraz władz poszczególnych szczebli oświaty. W modelu ukazana jest szkoła w kontekście przemocy skierowanej do i wśród pracowników, którzy mogą być ofiarami jak również sprawcami przemocy, co przejawia się w hierarchii strukturalnej podwładny – przełożony.

¹⁷¹ M. Stachowicz-Piotrowska, *Agresja w szkole. Przyczyny-problemy-zapobieganie.*, Forum Dydaktyczne 5-6/2009, s. 127-136.

Ostatnim jest model mikrostrukturalny, który określa szkołę jako źródło czynników patogennych w stosunku do postaw ucznia. Można tutaj dokonać podziału na trzy grupy. Pierwsza związana jest z czynnikiem organizacyjnym, który odnosi się do liczby osób przebywających w szkole (możliwość przeludnienia), niewłaściwymi warunkami tj. sanitarnymi, wyposażenia, funkcjonalności pomieszczeń. Kolejno z czynnikiem kadrowym, związanym z możliwością niskich kwalifikacji oraz rangi nauczycieli, pojawiającym się niedoborem materialnym, brakiem środków na szkolenia. Trzecią grupę stanowią czynniki metodyczne, które odnoszą się do relacji uczeń – nauczyciel i co z tym związane, możliwości złych relacji, poniżania, ośmieszania, kar i represji. Ponadto można wymienić niedostosowane formy oceniania i nagradzania uczniów wraz odsuwaniem na drugi plan ich potrzeb.

Badacze tematu chcąc uaktualnić dane statystyczne lub zidentyfikować nowe problemy i zagrożenia w placówkach szkolnych oraz instytucjach oświaty, najczęściej poruszają się wokół wyżej opisanych modeli strukturalnych. W ocenie bezpieczeństwa personalnego należy zwrócić również uwagę na interakcję pomiędzy członkami stałymi oraz przechodnimi placówek szkolnych, relacje występujące między nimi, a także świadomość postrzegania zagrożeń.

Ważnym elementem okazuje się opracowanie trafnych i niezawodnych narzędzi pomiarowych bezpieczeństwa w szkołach. Przykładem może być model gotowości szkoły i bezpieczeństwa w przypadku katastrof na przykładzie Indonezji¹⁷². Stworzenie wskaźników gotowości na wypadek zagrożeń jest przydatne do oceny systemu edukacji w zakresie bezpieczeństwa w szkołach. Odporność placówki szkolnej na zagrożenia jest tematem wiodącym poszczególnych modeli. Tworzenie gotowości i bezpieczeństwa w szkołach na wypadek zagrożeń i katastrof wiąże się z czynnikami wpływającymi na dany system. Zaliczamy do nich formalny program nauczania, ekspozycję informacji, zaangażowanie szkoły, infrastrukturę i obiekty szkolne, systemy nadzoru, wzmacnianie roli instytucji i zdolności społeczności szkolnej¹⁷³.

¹⁷² E. Widowati, W. Istiono, A. H. Husodo, *The development of Disaster Preparedness and Safety School model: a Confirmatory Factor Analysis*, International Journal of Disaster Risk Reduction, Volume 53, 2020, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.102004>.

¹⁷³ Ibidem.

Potwierdzającą analizę czynnikową dokonano w związku z rozwijaniem odporności szkół w celu łagodzenia skutków katastrof w Indonezji. Opracowany instrument pozwolił na przeprowadzenie spójnego pomiaru odporności szkoły. Wprowadzono model konstruktów wskaźnika prężności szkolnej w skład której wchodzi łagodzenie czynnika ryzyka w środowisku oraz budowa prężności w środowisku. Zbadano sześć zmiennych tj.: ustalenie jasnych i spójnych granic, zwiększenie więzi, umiejętności życiowe, zapewnienie opieki i wsparcia, oczekiwania w komunikacji oraz zapewnienie możliwości uczestnictwa. W wyniku badań stwierdzono, że nauczyciele i uczniowie mają zdolność rozwijania odporności placówek szkolnych. Nauczyciele skupiają się na łagodzeniu czynnika ryzyka w środowisku, z kolei uczniowie ukierunkowani są na budowę odporności środowiska w celu łagodzenia skutków zagrożeń¹⁷⁴.

Odporność instytucji na zagrożenia lub katastrofy jest dostosowywana do warunków lokalnych w zależności od regionów. Placówki szkolne ze względu na przygotowaną infrastrukturę są wykorzystywane również jako centra ewakuacyjne. Przykładem takiego wykorzystania jest Japonia, w której rząd podjął działania aby przygotować się na nieprzewidziane klęski żywiołowe. W celu poprawnego przygotowania placówki szkolnej, zwraca się uwagę na właściwą współpracę pomiędzy nauczycielami oraz rodzicami na wypadek katastrof¹⁷⁵.

Na przykładzie badań prowadzonych w placówkach szkolnych w Tajwanie, można zauważyć kierunek kompleksowego wdrażania praktycznej gotowości na zdarzenia. Odporność szkół mają zwiększyć przygotowane plany oraz ćwiczenia na wypadek klęsk żywiołowych i innych zagrożeń poprzez które można zmniejszyć liczbę urazów, zgonów oraz szkód materialnych. Ramy, jakie zostały ustalone do oceny problemu stanowiły: podjęcie myślenia awaryjnego, ustalenie scenariuszy oraz psychologię katastrof. Ponadto wykorzystano szkolne plany reagowania jako podstawę integralności oraz ćwiczeń na wypadek kryzysu. W Tajwanie podjęto

¹⁷⁴ S. I. A. Dwiningrum, *Developing school resilience for disaster mitigation: a confirmatory factor analysis*, Disaster Prevention and Management; Bradford Vol 26, No. 4, (2017), <https://www.proquest.com/docview/1919661830?OpenUrlRefId=info:xri/sid:primo&accountid=14903>

¹⁷⁵ H. Kawasaki, S. Yamasaki, Md M. Rahman, Y. Murata, M. Iwasa, Ch. Teramoto, *Teachers-parents cooperation in disaster preparation when schools become as evacuation centers*, International Journal of Disaster Risk Reduction, Volume 44, 2020, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2019.101445>.

analizę opartą na pięciu wskaźnikach tj.: kontekst środowiskowy, plany zarządzania katastrofami szkolnymi, możliwości szkoły, pozyskanie zasobów oraz opracowanie i wdrażanie materiałów dydaktycznych. Zwrócono uwagę na ważność ćwiczeń praktycznych przygotowujących na czas kryzysu. Całość ukierunkowana jest na regularne kontrolowanie oraz weryfikację zadań związanych z zarządzaniem kryzysowym. Dzięki takiemu zastosowaniu zwiększa się zdolność do reagowania¹⁷⁶. Następnym przykładem jest pakistańskie podejście do problemów systemu oświaty w wymiarze relacji oraz samopoczucia uczniów¹⁷⁷. Powiązaniem z tematem samopoczucia uczniów jest zaproponowany zestaw narzędzi *Good School Toolkit*, którego zadaniem jest ograniczenie przemocy fizycznej wśród personelu szkolnego względem uczniów. Problem został zauważony przez badaczy z Ugandy, którzy wykorzystując powyższe narzędzie polegające na złożonej interwencji behawioralnej, badali redukcję przemocy fizycznej¹⁷⁸. Inne badania obejmowały przemoc stosowaną wobec dzieci ze strony rówieśników w Ugandzie. Zwrócono uwagę na problem wiktyimizacji rówieśniczej, która wpływa na zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży. Wykazana jest konieczność interwencji dotycząca pierwotnych przyczyn przemocy. Pozwoli to na zapewnienie bezpieczeństwa uczniom oraz sprzyjającego środowiska nauki¹⁷⁹. Podobne kryteria zostały wdrożone na Sri Lance w postaci programu *Be Safe* realizowanego w latach 2008-2014, którego analizy przedstawiono w 2018 roku. Analizy pokazały, że stosowane programy wpływają na zmniejszenie przemocy wobec dzieci¹⁸⁰.

¹⁷⁶ J.-J. Wang, *Study on the context of school-based disaster management*, International Journal of Disaster Risk Reduction, Volume 19, 2016, <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2016.08.005>.

¹⁷⁷ A. Zulfiqar, F. R. Syed, F.F. Latif, *Developing a student well-being model for schools in Pakistan*, Improving Schools 2019, Vol. 22(1) 86–108, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1365480218794755>.

¹⁷⁸ K. M. Devries, L. Knight, J. C Child, A. Mirembe, J. Nakuti, R. Jones, J. Sturgess, E. Allen, N.i Kyegombe, J. Parkes, E. Walakira, D. Elbourne, C Watts, D. Naker, *The Good School Toolkit for reducing physical violence from school staff to primary school students: a cluster-randomised controlled trial in Uganda*, The Lancet Global Health, Volume 3, Issue 7, 2015, [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(15\)00060-1](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(15)00060-1).

¹⁷⁹ S. O. Wandera, K. Clarke, L. Knight, E. Allen, E. Walakira, S. Namy, D. Naker, K. Devries, *Violence against children perpetrated by peers: a cross-sectional school-based survey in Uganda*, Child Abuse & Neglect, Volume 68, 2017, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.04.006>.

¹⁸⁰ S. Lam, Ch. Zwart, I. Chahal, D. Lane, H. Cummings, *Preventing violence against children in schools: Contributions from the Be Safe program in Sri Lanka*, Child Abuse & Neglect, Volume 76, 2018, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.10.016>.

Interesujący jest Indyjski program przygotowania dzieci przez nauczycieli w wieku szkolnym na wypadek katastrofy psychospołecznej¹⁸¹. Uwaga zwrócona jest na problemy psychospołeczne, po katastrofie wśród nieletnich. Włączenie do programu nauczycieli poprzez szkolenie ma na celu instytucjonalizację opieki i zapewnienie trwałości wiedzy wraz z programem. Włączenie redukcji ryzyka katastrof do szkolnego programu nauczania jest kolejną propozycją poprawy systemu bezpieczeństwa. Tworzenie odporności placówki szkolnej wynika ze wsparcia społecznego i zdolności przyswajania procedur reagowania, programów oraz inicjatyw. Literatura wykazuje, że dzieci są bardziej podatne jako grupa wiekowa na zagrożenia. Ponadto tworzą wpływową i skuteczną funkcję w uświadamianiu na temat zagrożeń członków rodziny. Wiedza zdobyta w szkole zostaje przekazana rodzinie, co tworzy skuteczną formę budowy bezpieczeństwa¹⁸².

Innym przykładem zintegrowanego narzędzia do zrozumienia systemu odporności szkoły na zagrożenia, jest identyfikacja pięciu wymiarów tj. kwestii instytucjonalnych, relacji zewnętrznych, zasobów ludzkich, warunków fizycznych oraz warunków naturalnych. Zastosowanie rozwiązania objęło ocenę odporności szkół na katastrofy obszarów dotkniętych trzęsieniem ziemi i tsunami we Wschodniej Japonii w 2011 roku. Wskazano w nim na wzmocnienie relacji między szkołą a społecznością, a także zwiększenie zaangażowania interesariuszy w proces planowania¹⁸³.

Kolejnym spojrzeniem na wiodący temat jest norweski model innowacyjnych praktyk, czyli wpływ modeli organizacji na działania gmin. W Norwegii zwrócono uwagę na świadczone usługi przez szkoły, które mają istotny wpływ na warunki życia obywateli. Ponadto określono potrzebę organizacji i zarządzania działaniami innowacyjnymi w szkołach. Zauważono różne sposoby

¹⁸¹ A. R. Elangovan, S. Kasi, *Psychosocial disaster preparedness for school children by teachers*, International Journal of Disaster Risk Reduction, Volume 12, 2015, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2014.12.007>.

¹⁸² R. Nanda, S.K. Raina, *Integrating disaster risk reduction in school curriculum: a vision statement by a joint working group of university and medical teachers*, International Journal of Disaster Risk Reduction, Volume 33, 2019, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2018.09.011>.

¹⁸³ K. Shiwaku, Y. Ueda, Y. Oikawa, *et al. School disaster resilience assessment in the affected areas of 2011 East Japan earthquake and tsunami*, Nat Hazards 82, 333–365 (2016). <https://doi.org/10.1007/s11069-016-2204-5>

organizacji działań profilaktycznych, które są zależne od podejścia organizacyjnego oraz osądów specjalistów¹⁸⁴.

Badania przeprowadzone na wschodnim wybrzeżu Stanów Zjednoczonych w miejscowości Delaware, skupiają się na społeczno – emocjonalnym sposobie uczenia oraz modelu społeczno – ekologicznym. Postrzeganie przez uczniów podstawowych kompetencji społeczno – emocjonalnego uczenia się, ang. *Social emotional learning (SEL) competencies*, zawiera cztery elementy tj.: odpowiednie podejmowanie decyzji, umiejętności zarządzania i relacji, świadomość społeczną oraz klimat szkolny wraz z doświadczeniami. Wyniki wskazują na zróżnicowane relacje między czterema kompetencjami a doświadczeniami uczniów. Z kolei uwzględnienie środowiska szkolnego i panującego klimatu szkolnego, mają wpływ na zapobieganie wiktylizacji oraz nękania uczniów¹⁸⁵.

We wschodniej Turcji w Elazig zostały przeprowadzone badania które uwzględniły m.in. uzależnienie od substancji, przemoc, sabotaż, maltretowanie dzieci etc.. Zwrócono uwagę na identyfikację problemów które należy diagnozować z pierwszej ręki, a kolejno szukać rozwiązań w systemie. W przeprowadzonych badaniach ujawniono szereg problemów zagrażających bezpieczeństwu szkoły. Wskazano na politykę, niewystarczające decyzje szkoły oraz brak skuteczności w usługach wsparcia szkolnego¹⁸⁶.

Następny przykład to dążenie do poprawy bezpieczeństwa poprzez wykorzystywanie na szeroką skalę systemów wizyjnych oraz ochrony. Badania w Maryland (USA) wykazały, że poprzez większe wykorzystanie kamer w szkole (wewnątrz) bezpieczeństwo było postrzegane przez uczniów negatywnie. Nadzór wizyjny zdaniem młodzieży powoduje, osaczenie w postaci ciągłego wglądu wraz z wyszukiwaniem błędów ich zachowania oraz postrzeganie ich jako potencjalnych sprawców, którzy muszą pozostać pod nadzorem. Ponadto wykorzystanie zewnętrznego systemu wizyjnego, było wyżej oceniane wobec wsparcia uczniów

¹⁸⁴ N. Jentoft, *Innovation practices in schools: The impact of different models of organization on the practice of Norwegian municipalities*, Volume: 20 issue: 2, page(s): 161-177, Article first published online: May 26, 2017, <https://doi.org/10.1177/1365480217707894>.

¹⁸⁵ Ch. Yang, Mei-Ki Chan, Ting-Lan Ma, *School-wide social emotional learning (SEL) and bullying victimization: Moderating role of school climate in elementary, middle, and high schools*, Journal of School Psychology, Volume 82, 2020, <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2020.08.002>.

¹⁸⁶ F. Ozmen, C. Dur, T. Akgul, *School security problems and the ways of tackling them*, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 2, Issue 2, 2010, <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.876>.

w sytuacji zagrożeń. Podobnie obecność pracownika ochrony wykazała większe poczucie bezpieczeństwa. Monitoring oraz zabezpieczenia zewnętrzne sugerują ich postrzeganie przez uczniów jako systemów utrzymujących bezpieczeństwo¹⁸⁷.

Przedstawione działania, narzędzia oraz modele prezentują szerokie spektrum prowadzonych badań w obszarze bezpieczeństwa w szkołach. Powtarzającym się elementem jest dokonanie pomiaru odporności szkoły oraz kolejno, poprzez wypracowane rozwiązania, zwiększenie jej odporności. Prowadzony przegląd literatury przedstawia wielowymiarowość pojęcia odporności. Można zauważyć, że jest ono kluczowe w rozważaniach i analizowane pod kątem różnych zagrożeń, a zarazem rozwiązań podnoszących poziom bezpieczeństwa.

Bezpieczeństwo personalne również ma swoje odzwierciedlenie w budowaniu odporności placówek szkolnych. Analiza wykazała, że prowadzone dotychczas badania oscylowały wokół użyteczności polityki szkolnej oraz praktyk organizacyjnych mających na celu zwiększenie bezpieczeństwa w szkołach. Jednak brakuje skutecznych narzędzi oraz mechanizmów budowy bezpieczeństwa personalnego w placówkach szkolnych oraz środków zapobiegających i przygotowujących użytkowników szkół na dane zagrożenia.

7.2. Identyfikacja elementów modelu

Każda placówka szkolna kształtując organizację działań osób zapewniających bezpieczeństwo personalne, wykorzystuje zasoby, zdolności oraz kompetencje, by w możliwie najlepszej formie współpracować z podmiotami pozostającymi w otoczeniu i zainteresowaniu instytucji. Bezpieczeństwo w placówkach szkolnych obejmuje starania wobec zapobiegania urazom, które wynikają z niebezpieczeństw, przemocy oraz wypadków. Urazy w najgorszym wypadku mogą skutkować kalectwem lub śmiercią uczniów¹⁸⁸. Prowadzenie działań szkoleniowych ma swoje ugruntowane uzasadnienie, gdyż szkoły należą do miejsc narażonych na niebezpieczeństwa. Dzieci i młodzież zgromadzona

¹⁸⁷ S. L. Johnson, J. Bottiani, T. E. Waasdorp, C. P. Bradshaw, *Surveillance or Safekeeping? How School Security Officer and Camera Presence Influence Students' Perceptions of Safety, Equity, and Support*, *Journal of Adolescent Health*, Volume 63, Issue 6, 2018, <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2018.06.008>.

¹⁸⁸ Centers for Disease Control and Prevention, *School Health Index a Self-Assessment and Planning Guide, Elementary*, Georgia (2017), <http://www.cdc.gov/HealthySchools/SHI/>.

w budynku szkolnym w początkowych etapach edukacji, nie jest przeszkolona w zakresie ćwiczeń ewakuacyjnych. Ponadto ich natura powoduje, że w łatwy sposób wpadają w panikę. Stwarza to wyzwanie dla zarządzania w nagłych wypadkach i sytuacjach kryzysowych. Mniejsze zdolności do podejmowania natychmiastowych działań w momencie zagrożenia sprawiają, że dzieci i młodzież są narażone na częstsze obrażenia¹⁸⁹.

Jednym z głównych czynników ryzyka jest przemoc, nękanie i zastraszanie. Wpływa to na proces edukacji, zdrowia oraz funkcjonowania społecznego, skutki mogą być natychmiastowe i długotrwałe¹⁹⁰. Placówki szkolne powinny być przygotowane na wystąpienie zagrożeń związanych z klęskami żywiołowymi, zdarzeniami technicznymi i w równym wymiarze na zagrożenia fizyczne oraz psychospołeczne.

Każda placówka szkolna należy do systemu oświaty, jednakże może być traktowana również jako odrębny podmiot. Dyrektor placówki wykorzystując swoje zasoby, zdolności oraz kompetencje, kształtuje model funkcjonowania szkoły. Chcąc dostosować model organizacji działań do aktualnych potrzeb, nie należy tworzyć nowego systemu lecz powinno się dokonać reorganizacji obecnie funkcjonujących czynników.

Proces tworzenia modelu związany jest z otwartością na innowacje, kompetencjami oraz możliwościami rekonfiguracyjnymi zasobów. Należy w nim uwzględnić elementy techniczne, ekonomiczne, prawne, informacyjne, organizacyjne oraz społeczne. Rekomendowanym rozwiązaniem jest ujednolicenie elementów modelu do powtarzalnej kombinacji w poszczególnych placówkach szkolnych. Naśladownictwo wraz z powtarzalnością pozwoli ustandaryzować kształt wypracowanego modelu.

Efektywne usprawnienie organizacji działań w placówkach szkolnych możliwe jest poprzez zaangażowanie wszystkich stron tj. instytucji, decydentów, rodziców, nauczycieli, uczniów. Takie szerokie podejście jest właściwe, ponieważ placówki szkolne spełniają rolę nie tylko instytucji edukacyjnych, ale również

¹⁸⁹ M.A. Hassanain, *Towards the design and operation of fire safe school facilities*, Disaster Prev. Manag.: An. Int. J. Emerald, 15 (5) (2006), pp. 838-846, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/09653560610712775/full/html>

¹⁹⁰ W.E. Copeland, D. Wolke, A. Angold, E.J. Costello, *Adult psychiatric outcomes of bullying and being bullied by peers in childhood and adolescence*, JAMA Psychiatry, 70 (4) (2013), pp. 419-426, <https://jamanetwork.com/journals/jamapsychiatry/article-abstract/1654916>.

w wielu krajach traktowane są jako centra społeczności¹⁹¹. Szkoły są fundamentem społeczności oraz instytucją skutecznego przekazywania wiedzy i umiejętności uczniom oraz najbliższej społeczności. Z tego powodu niezmiernie ważnym elementem jest opracowanie strategii wsparcia placówek szkolnych w budowaniu systemu zapobiegania zagrożeniom wraz z podnoszeniem świadomości społecznej¹⁹².

Można zauważyć, że istnieje szereg dodatkowych elementów które mają wpływ na stworzenie skutecznego systemu opartego na modelu organizacji działań. Jednym z kluczowych elementów jest odpowiednia współpraca z organami samorządowymi, które powinny być filarem wsparcia w tworzeniu warunków bezpiecznych placówek szkolnych. Współpraca oraz uczestnictwo w życiu szkolnym powinno obejmować w równym stopniu rodziców, nauczycieli i uczniów. Takie rozwiązanie pozwoli wszystkim aktywnie uczestniczyć w bieżących sprawach placówki oraz pozwoli wcześniej identyfikować pojawiające się problemy. W celu właściwej współpracy wraz z integracją życia szkolnego niezbędna jest organizacja szkoleń dzięki którym możliwe jest wypracowanie odpowiednich reakcji oraz integracji w przypadku pojawienia się zagrożeń.

Kolejnym elementem procesu przygotowania placówki szkolnej jest stworzenie rozbudowanego systemu monitorowania zagrożeń w tym zagrożeń bezpieczeństwa personalnego. Należy przy tym uwzględnić proces wykrywania oraz zapobiegania powstania sytuacji niebezpiecznej poprzez dedykowane systemy. Adaptacja nowych rozwiązań technologicznych powinna być powszechnie stosowana w modernizacji szkolnych systemów bezpieczeństwa. Zastosowanie sprawdzonych rozwiązań technicznych może w znacznym stopniu przyczynić się do podniesienia poziomu bezpieczeństwa. Do takich rozwiązań należy zaliczyć m.in. wewnątrz szkoły: wprowadzenie przycisków antynapadowych, system alarmowania o zagrożeniu, system nadzoru wejść i wyjść, system wizyjny z modułami wykrywania zagrożeń. Poza szkołą

¹⁹¹K. Shiwaku, Y. Ueda, Y. Oikawa, R. Shaw, *School disaster ...op. cit.*

¹⁹²F. Ozmen, *The level of preparedness of the schools for disasters from the aspect of the school principals*, *Disaster Prev. Manag.: An. Int. J. Emerald*, 15 (3) (2006), pp. 383-395, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/09653560610669873/full/html>.

rozwiązaniami mogą być: system wczesnego reagowania, aplikacje raportowania rówieśniczego, telefon zaufania.

W celu wzmocnienia poczucia bezpieczeństwa wśród członków życia szkolnego, warto organizować programy oraz *happeningi* podnoszące świadomość grup społecznych. Rolą dyrekcji szkoły jest dążenie do organizacji przedsięwzięć uświadamiających o zagrożeniach. Ukierunkowane programy już w nazwie sugerujące tematykę przedsięwzięć tj. *bezpieczna szkoła; bądź bezpieczny; nie daj się!; widzisz – reaguj!*, dają pogląd słuchaczom na temat organizowanych *happeningów*. Chcąc wzmocnić a zarazem zachęcić młodzież do uczestnictwa w programach, tworzone nazwy powinny być wyróżniające się oraz dostosowane do języka młodzieżowego. Ważna jest współpraca z samorządami która pozwoli podjąć działania na szerszą skalę. Ponadto zaangażowanie specjalistów z obszaru bezpieczeństwa umożliwi przeprowadzenie *happeningów* na możliwie najwyższym poziomie. Przekaz zawarty w treści programowej powinien uwzględniać wsparcie psychologiczne dla dzieci i młodzieży. Jest to kolejny czynnik wpływający na właściwą organizację poprawy bezpieczeństwa. Działania psychologów podobnie jak telefon zaufania muszą dać poczucie bezpieczeństwa pokrzywdzonym oraz uczniom z osobistymi problemami. Programy, *happeningi*, działania psychologów dążą do rozwiązania szeregu problemów na terenie placówek szkolnych i w konsekwencji poza murami szkoły. Jak pokazują przykłady, uczniowie spotykają się z problemem szykanowania, poniżania, wyśmiewania, co w konsekwencji może doprowadzić do dramatycznych następstw. Należy zauważyć również problemy wynikające z sytuacji materialnej rodziny ucznia, statusu społecznego, mobbingu poziomego i rzadziej spotykanego pionowego, orientacji seksualnej, czy przynależności rasowej. Wymienione elementy niejednokrotnie przysparzają problemy związane z asymilacją społeczną młodzieży. Niezbędnym jest monitorowanie niniejszych czynników w celu szybkiej identyfikacji problemu i jego rozwiązania. Wyzwaniem jest zmotywowanie młodzieży szkolnej do otwarcia się przed psychologami i korzystania z ich pomocy.

W świetle prowadzonych analiz, szkoły powinny posiadać model organizacji działań uwzględniający środowisko w tym warunki szkolne, źródła problemów, zagrożenia wewnętrzne oraz zewnętrzne. Kluczowe wskaźniki powinny

koncentrować się na wdrażaniu programów, unowocześnieniu systemu i materiałów obejmujących zapobieganie zagrożeniom.

7.3. Modele działań zapewniających bezpieczeństwo personalne w placówkach szkolnych

Placówki szkolne chcące się rozwijać i utrzymać prawidłowy poziom bezpieczeństwa muszą uwzględnić zmieniające się otoczenie. Działania powinny być ukierunkowane na ciągłe doskonalenie modeli organizacji działań. Uwzględniając dynamiczne zmiany otoczenia, częścią sukcesu jest prawidłowo skonstruowany model organizacji działań.

Ze względu na nieprzewidywalność, zmienność oraz niepewność otoczenia, nie można uznawać poszczególnych modeli organizacji działań za trwałe konstrukty. Niezbędnym jest monitorowanie spójności funkcjonujących rozwiązań aby zapewnić efektywne działania dla obecnych czasów. Mając powyższe na uwadze, ważne jest, by szkoła dysponowała modelem organizacji działań, który zapewni jej sprawne funkcjonowanie, ochronę, rozwiązania i rozwój oraz da możliwość skutecznej ochrony przed powstającymi zagrożeniami. Model organizacji działań wymaga ciągłego i stopniowego doskonalenia.

Ponadto, model organizacji działań zapewniających bezpieczeństwo personalne użytkowników szkół który nie spełnia ww. wymagań powinien zostać zmieniony, zrewitalizowany i udoskonalony. Zmiany mogą oscylować wokół wybranych elementów zawartych w modelu w postaci naprawczej lub innowacyjnej. Ewentualna modernizacja ma na celu dokonanie harmonijnego współgrania poszczególnych komponentów. Mogą one obejmować zmiany kosmetyczne lub radykalne, a sama decyzja zmian zależna jest od poziomu integralności poszczególnych elementów.

W konstruowaniu modeli organizacji działań, ważne znaczenie mają relacje między podmiotami będącymi częścią modelu oraz z podmiotami zewnętrznymi. Kluczowym jest budowanie trwałych relacji o charakterze długoterminowym. Adaptacja modeli wymaga nakładu czasowego pozwalającego dostosować poszczególne elementy modelu do oczekiwanego rezultatu.

Uwzględniając przemiany obecnych czasów, w tworzonych modelach organizacji działań zwrócono uwagę na kluczowe elementy będące filarem

funkcjonowania placówek szkolnych. W zależności od regionu, wielkości szkoły, infrastruktury, oceny ryzyka, oceny bezpieczeństwa oraz podatności szkoły na zagrożenia, należy zaakcentować wykorzystanie odpowiednich elementów zapewnienia bezpieczeństwa. Zauważa się częstsze wykorzystanie instrumentów bezpieczeństwa w większych szkołach, rzadsze w mniejszych. Ponadto szkoły publiczne – zazwyczaj większe od prywatnych szkół, odpowiednio częściej stosują narzędzia bezpieczeństwa¹⁹³. Chcąc ulepszyć system bezpieczeństwa w placówkach szkolnych, należy zwrócić uwagę na prowadzoną politykę, planowanie budżetu, programy nauczania wraz z materiałami dydaktycznymi. Ponadto zapewnienie infrastruktury oraz obiektów pomocniczych, wykonywanie szkoleń i stosowanie się do procedur ma szczególne znaczenie w tworzeniu bezpieczeństwa. Tylko udoskonalenia prowadzone systematycznie są w stanie budować odporność szkoły, co ma swoje odzwierciedlenie w poprawie ochrony i bezpieczeństwa jej użytkowników.

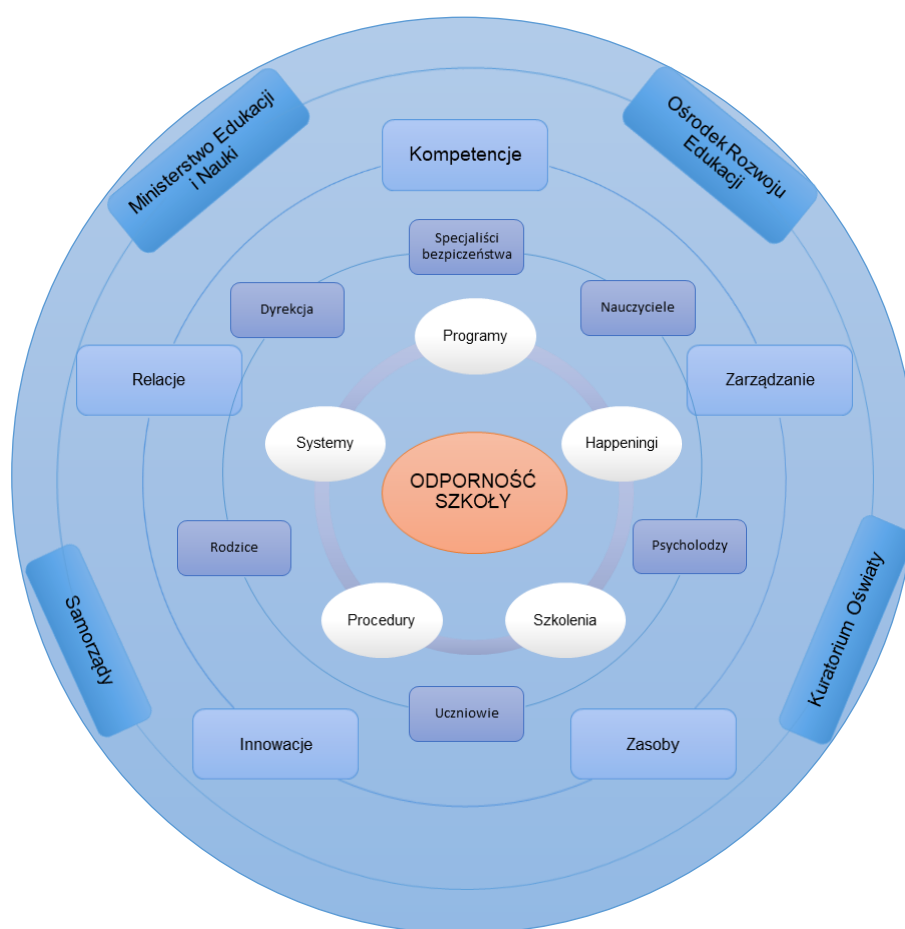
Kluczowym czynnikiem zapewniającym bezpieczeństwo we współczesnej placówce edukacyjnej, w tym szkole średniej, czy też szkole podstawowej jest *odporność*. W aspekcie społecznym możemy mówić o trzech elementach łączących pojęcie odporności¹⁹⁴:

- kreowanie wspólnoty z pozostałymi członkami społeczeństwa,
- czerpanie wiedzy i jej wykorzystanie na podstawie zdobytych doświadczeń,
- dokonywanie ulepszeń obecnych praktyk społecznych.

¹⁹³ C. Chen, W. Lee, *Damages to school infrastructure and development to disaster prevention education strategy after Typhoon Morakot in Taiwan*, *Disaster Prev. Manag.: An. Int. J. Emerald*, 21 (5) (2012), pp. 541-555, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/09653561211278680/full/html>

¹⁹⁴ D. Paton, D. Johnston, *Disasters and communities: vulnerability, resilience and preparedness*, "Disaster Prevention and Management: An International Journal" 2001, nr 10(4), s. 270–277.

Tworzenie odporności w placówkach szkolnych związane jest ze zrozumieniem i świadomością użytkowników wobec zagrożeń. Odporność związana jest z umiejętnością radzenia jednostek z nagłymi oraz niespodziewanymi zmianami i szybkiego powrotu do sprawnego funkcjonowania. Należy przy tym mówić o poziomie przygotowania wraz ze zdolnościami reagowania na zagrożenia, zarówno pośród użytkowników placówek szkolnych jak również instytucji współdziałających. Poprzez działania modernizacyjne oraz proces nauki, zostają zwiększone zdolności adaptacyjne społeczności oraz wzrost odporności danej placówki. Odporność współczesnej szkoły oparta jest wypadkową wielu współzależności. Model tych współzależności przedstawiono na Rys. 7.1.

Rysunek 7.1. Model współzależności w tworzeniu odporności szkoły

Źródło: Opracowanie własne

Wzrost odporności na zagrożenia placówek szkolnych zależy jest od współpracy, integralności oraz utrzymywania odpowiednich relacji między poszczególnymi podmiotami. W celu identyfikacji zależności stworzono model współzależności w tworzeniu odporności szkoły (Rys. 7.1.). Model przedstawia główne podmioty oraz działania podejmowane w celu utrzymania i budowania bezpieczeństwa placówek szkolnych. Pierwszą warstwę modelu stanowią najważniejsze podmioty należące do organów decyzyjnych tj. Ministerstwo Edukacji i Nauki, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Kuratorium Oświaty oraz organy samorządowe. Wymienione instytucje tworzą główny filar w ramach administracji rządowej kreowania polityki i wprowadzania powszechnych rozwiązań. Ministerstwo Edukacji i Nauki zajmuje się kształtowaniem programów, materiałów oraz wykorzystywanych środków dydaktycznych obejmujących wychowanie na każdym poziomie kształcenia. Ważnym zadaniem instytucji jest prowadzenie polityki państwa dla młodzieży wraz z pomocą stypendialną. Ministerstwo Edukacji i Nauki, tworzy jeden z głównych segmentów budowy bezpieczeństwa w szkołach. Współpracując z organami pozarządowymi przygotowuje programy oraz zalecenia pozwalające przygotować placówkę szkolną na zagrożenia¹⁹⁵. Instytucją powiązaną z Ministerstwem Edukacji i Nauki jest Ośrodek Rozwoju Edukacji. Celem funkcjonowania Ośrodka jest doskonalenie systemu oświaty oraz podnoszenie jakości edukacji. Do zadań Ośrodka należy wsparcie placówek szkolnych w obszarze kształcenia, wychowania oraz opracowania podstaw programowych i nauczania. Ponadto działania Ośrodka obejmują opracowanie materiałów edukacyjnych, informacyjnych oraz metodycznych ukazujących się w formie papierowej i elektronicznej. Ważnym wsparciem Ośrodka Rozwoju Edukacji jest opracowywanie modeli oraz programów mających na celu doskonalenie kadry kierowniczej, w tym dyrektorów placówek szkolnych w zakresie kompetencji przywódczych¹⁹⁶. W zakresie bezpieczeństwa Ośrodek Rozwoju Edukacji tworzy projekty wspierające szkoły w zakresie pozyskania

¹⁹⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 grudnia 2020 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Edukacji i Nauki oraz zniesienia Ministerstwa Edukacji Narodowej i Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Dz.U. z 2020 r. poz. 2334)

¹⁹⁶ Zarządzenie Nr 19 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 grudnia 2009 r. w sprawie połączenia Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Warszawie i Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej w Warszawie w Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie. „Dziennik Urzędowy MEN”, 15 września 2010.

ekspertów danych dziedzin oraz tworzenia warunków wspomaganie i wsparcia placówek w podnoszeniu ich odporności¹⁹⁷. Kuratoria Oświaty działające na terenie poszczególnych województw, opracowują wytyczne dla dyrektorów oraz nauczycieli obejmujące funkcjonowanie placówek szkolnych. Do zadań należy również wdrażanie podstawy programowej oraz opracowywanie programów podnoszących poziom edukacji. Odpowiadają za organizację egzaminów, dodatkowych zajęć w czasie wakacji i ferii, a także koordynację sposobów spędzania wolnego czasu¹⁹⁸. W zakresie bezpieczeństwa Kuratorzy Oświaty sprawują nadzór nad właściwą realizacją programu szkolnego oraz dokonują sporządzenia wytycznych w ramach Prawa oświatowego¹⁹⁹, które zawierają m.in.: przeprowadzenie rad pedagogicznych w ramach obowiązków zapewnienia bezpieczeństwa uczniom, organizacje spotkań z opiekunami uczniów w celu przedstawienia procedur bezpieczeństwa oraz uzyskania ewentualnej pomocy psychologicznej, organizację zajęć z uczniami obejmujące stosowanie procedur zachowania w sytuacjach zagrożenia oraz prowadzenie rozmów o czynnikach warunkujących bezpieczeństwo. Rolą administracji samorządowej w danym zakresie jest tworzenie wsparcia i warunków do edukacji publicznej, rozwoju poszczególnych placówek, realizacji wytycznych od wyższych organów decyzyjnych oraz organizacji współpracy z organami pozarządowymi, społecznościami lokalnymi i regionalnymi. W zakresie bezpieczeństwa organy samorządowe biorą czynny udział we wdrażaniu projektów nakreślonych przez instytucje wyższe oraz dokonują wsparcia placówek szkolnych w ramach realizacji przedsięwzięć szkoleniowych, wydarzeń tematycznych, czy modernizacji szkół o nowe systemy bezpieczeństwa.

Rola podmiotów wykonawczych w realizacji powyższych przedsięwzięć wiąże się z wprowadzeniem działań drugiej warstwy prezentowanego modelu. Ważne jest powiązanie dwóch stron tj. osób działających w instytucjach decyzyjnych oraz osób realizujących wytyczne. Zarządzanie obejmuje decyzje dotyczące wykorzystania posiadanych zasobów których częścią jest

¹⁹⁷ [online.][w:] <https://www.ore.edu.pl/category/projekty-po-kl/> [dostęp 7.08.2022]

¹⁹⁸ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2021 r. poz. 1082).

¹⁹⁹ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2021 r. poz. 1082), art. 51 ust. 1 pkt 1 i w związku z art. 60 ust. 1 pkt 2.

wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań. Natomiast odpowiednie relacje określają sposób oraz ścieżkę wprowadzenia poszczególnych rozwiązań.

Kolejna warstwa współzależności obejmuje grono specjalistów z zakresu bezpieczeństwa, dyrekcję, nauczycieli, uczniów, rodziców oraz psychologów. Jest to główne grono osób realizujących wytyczne instytucji wiodących poprzez wykorzystanie elementów wcześniejszego kręgu. To dzięki pracy specjalistów możliwe jest właściwe przygotowanie użytkowników szkół do prawidłowej identyfikacji oraz reagowania na zagrożenia. Elementem często pomijanym jest potrzeba zaangażowania rodziców uczniów w proces budowy bezpieczeństwa placówek szkolnych. Wiedza pozyskana na temat reagowania pozyskana w szkołach, przekłada się też na postępowanie poza murami placówki. Stąd zaangażowanie rodziców jest potrzebne. Ważnym elementem tego etapu jest współpraca psychologów. Przygotowanie młodzieży na podejmowanie działań, określenie problemów występujących wśród rówieśników, wczesna identyfikacja zagrożeń, wsparcie psychiczne, są to elementy które odgrywają istotną rolę w kolejnym etapie modelu.

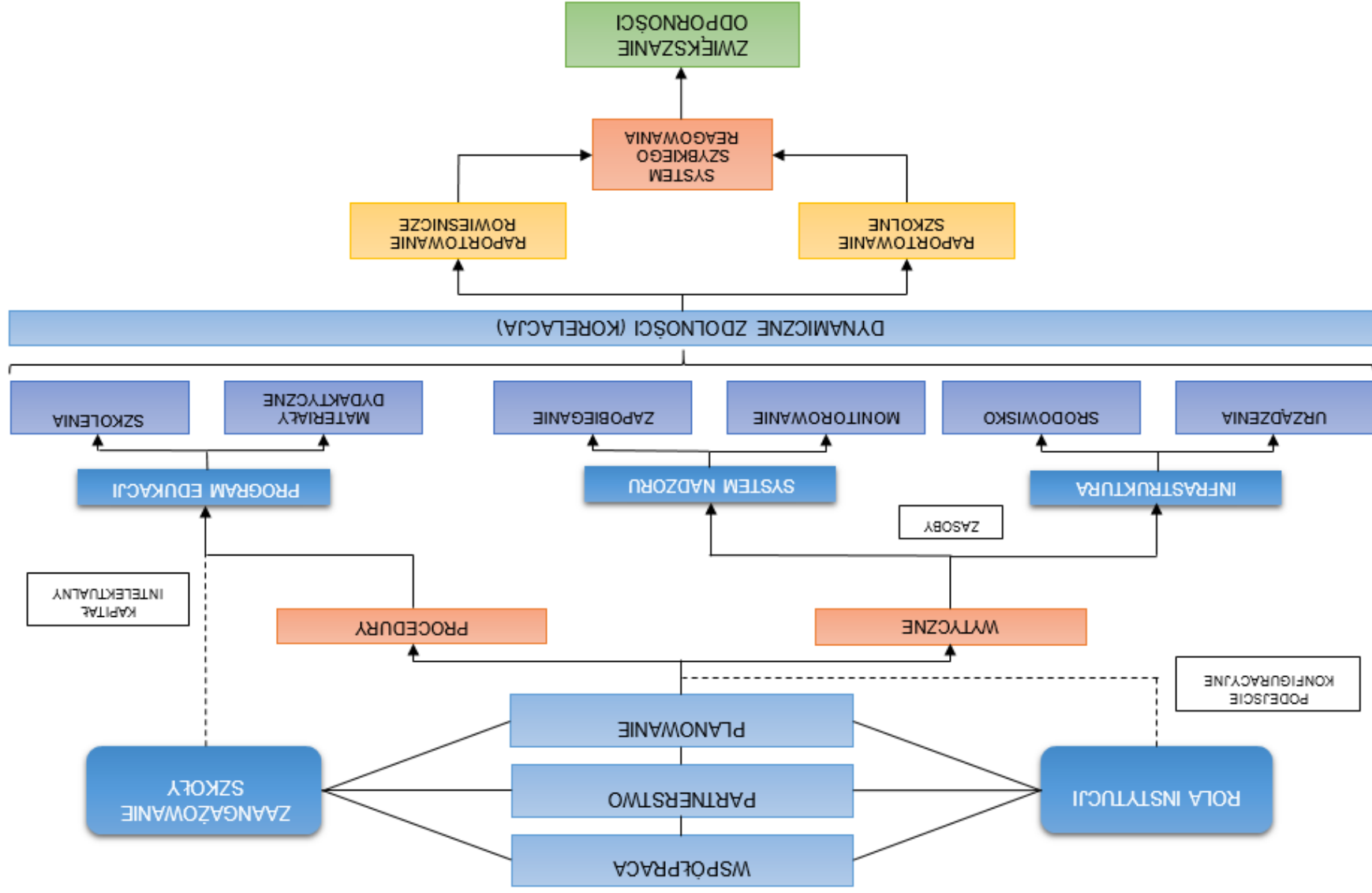
Ostatnim poziomem tworzonej odporności szkoły na zagrożenia, jest opracowanie programów, systemów, szkoleń, happeningów oraz procedur pozwalających wykorzystać właściwości wcześniejszych etapów. Działania te mają na celu przygotowanie, przystosowanie oraz naukę rozwiązań wpływających na wzrost bezpieczeństwa. Wprowadzane systemy poprawiają bezpieczeństwo za pośrednictwem wykorzystania zasobów, a także innowacji w rozwiązaniach i technologii na terenie placówek szkolnych. Programy nauczania oraz szkolenia pozwalają na przekazanie odpowiednich umiejętności teoretycznych i praktycznych wykorzystania systemów wraz z rozwiązywaniem pojawiających się problemów. Funkcjonujące procedury ukierunkowują postępowanie według przemyślanych zasad uwzględniających niebezpieczeństwa różnych kategorii. Z kolei organizowane happeningi umożliwiają zwrócenie uwagi odbiorców na pojawiające się zagrożenia oraz zapoznanie ze sposobami ograniczania ich eskalacji.

Tworzenie odporności szkoły wymaga integracji wielu elementów funkcjonujących na różnych płaszczyznach. Model współzależności, pozwala zwrócić uwagę na powiązania osób i instytucji tworzących warunki do budowy

systemu bezpieczeństwa. Prezentowane poziomy są zależne od siebie i tylko kompleksowe podejście pozwala osiągnąć realizację celu, którym jest wzrost poziomu bezpieczeństwa w placówkach szkolnych. Mając na uwadze model współzależności, dla osiągnięcia celu badań należy uwzględnić działalność organizacyjną szkół, która wpłynie na przygotowanie placówek szkolnych.

Zwiększenie odporności szkoły polega na stopniowym lecz systematycznym wdrażaniu ulepszeń istniejących systemów bezpieczeństwa. Ulepszenia powinny uwzględniać kompleksowe podejście wykorzystujące współzależności, zasoby, narzędzia oraz obecnie funkcjonujące rozwiązania. Rozwinięciem modelu współzależności w tworzeniu odporności szkoły jest model doskonalenia organizacji działań zapewniających bezpieczeństwo personalne w szkołach (Rys.7.2.), który przedstawia zależności, rozwiązania oraz możliwości organizacji zwiększenia odporności placówek szkolnych.

Warunkiem funkcjonowania modelu jest zaangażowanie instytucji wiodących. Mogą do nich należeć instytucje pozarządowe, które posiadają zasoby umożliwiające dokonanie wkładu do podnoszenia poziomu bezpieczeństwa w placówkach szkolnych. Organizacje, instytucje oraz firmy działające w sektorze bezpieczeństwa mogą przyczynić się do jego poprawy poprzez przekazywanie wartości intelektualnych, rozwiązań technologicznych, doskonalenia systemów etc.,. Rolą niniejszych instytucji jest wprowadzanie oraz konfiguracja wartości dodanej, która umożliwia monitorowanie funkcjonujących rozwiązań oraz ewentualną ich modernizację. Ze względu na zmieniające się warunki w obszarze bezpieczeństwa placówek szkolnych, nadzór nad poszczególnymi elementami jest niezbędny. Działania poszczególnych instytucji oraz placówek szkoły powinny charakteryzować współpraca, partnerstwo i planowanie. Zaangażowanie stron pozwoli na wzajemną wymianę informacji która prowadzi do poszukiwania rozwiązań adekwatnych do zmieniającej się rzeczywistości.

Rysunek 7.2. Model doskonalenia organizacji działań bezpieczeństwa personalnego w szkołach

Zródło: Opracowanie własne

Zachowanie odpowiednich relacji stworzy możliwość szybkiego urzeczywistniania planów podnoszenia odporności szkół oraz procesu adaptacji. Właściwa współpraca wraz z partnerstwem jest ważna również ze względu na tworzenie planów dysponowania budżetem, zasobami ludzkimi, materialnymi jak i schematami postępowania na wypadek pojawiających się zagrożeń.

W oparciu o ten model możliwe jest opracowanie wytycznych oraz procedur przygotowujących szkołę jako obiekt do pojawiających się niebezpieczeństw, a także przygotowanie jej użytkowników. W modelu podzielono wytyczne na dwie grupy. Pierwszą stanowią wytyczne dotyczące infrastruktury, którą tworzą urządzenia oraz środowisko. Urządzenia są to wszelkie rozwiązania technologiczne zaadoptowane z posiadanych zasobów będącymi również nowymi osiągnięciami techniki. Należy tutaj wyróżnić m.in.:

- systemy antynapadowe – przyciski alarmowe powiadamiające o zagrożeniu najbliższą jednostkę policji,
- systemy alarmowania – określone sygnały dźwiękowe informujące o pojawieniu się zagrożenia (wykorzystanie dzwonka szkolnego lub rozgłośni radiowej),
- aplikacje wczesnego ostrzegania – bazujące na smartfonach rozwiązanie technologiczne umożliwiające poinformowanie użytkowników szkoły o zagrożeniu w sposób bezpośredni,
- systemy wizyjne – wykorzystanie kamer wewnętrznych i zewnętrznych do obserwacji osób i terenów,
- urządzenia kontroli bezpieczeństwa – systemy detektorowe służące do wykrywania przedmiotów i materiałów niebezpiecznych,
- systemy przepustkowo-identyfikacyjne – umożliwiające poruszanie się po wybranych strefach na terenie placówki szkolnej.

Z kolei infrastruktura środowiskowa wiąże się z dostosowaniem warunków funkcjonowania placówek szkolnych z uwzględnieniem łagodzenia czynnika ryzyka. Możemy mówić tutaj o organizacji warunków do nauki i zabawy, ale także przystosowaniu obiektu do ewakuacji osób oraz pracowników ochrony dbających o bezpieczeństwo użytkowników szkoły. Działania pozwolą na zapobiegnięcie urazom wynikających z niebezpieczeństw oraz zdarzeń technicznych na terenie szkół. Ponadto kształtowanie klimatu szkolnego umożliwia prowadzenie

odpowiednich relacji wewnątrz placówki tj. uczeń – nauczyciel oraz zewnętrznych uczeń – rodzice, nauczyciel – rodzice. Ma to swoje odzwierciedlenie w prawidłowym procesie funkcjonowania społecznego.

Drugą grupę stanowią wytyczne w zakresie systemu nadzoru, w którym wyróżniamy monitorowanie oraz zapobieganie. Możliwości wprowadzenia rozwiązań w tych obszarach również związane są z posiadanymi i udostępnianymi zasobami przez organy wiodące. Monitorowanie bezpieczeństwa w placówkach szkolnych jest jedną z najważniejszych czynności identyfikacji problemów wśród uczniów oraz personelu szkolnego. Należy przy tym mieć na uwadze możliwość szybkiego wykrywania i identyfikacji przyczyny, bądź przyczyny problemu. Z jednej strony monitoring powinien być skierowany na identyfikację zagrożeń tj.: katastrof żywiołowych, zdarzeń technicznych, zagrożeń fizycznych oraz psychospołecznych. Z drugiej strony monitoring powinien być zwrócony w stronę uczniów i prowadzony przez dyrekcję, nauczycieli, rodziców, organizacje. Nowością mogącą przynieść efektywne rezultaty jest zastosowanie raportowania rówieśniczego. Uczniowie zauważając zachowanie wzbudzające wątpliwości, mogą z wykorzystaniem aplikacji informować opiekunów o powstałym problemie. Ma to szczególne przełożenie w dobie informatyzacji życia. Młodzież w szczególności sposób podchodzi do portali społecznościowych oraz komunikatorów internetowych, w których to ujawnia w pierwszej kolejności swoje zamiary. Mając powyższe na uwadze, należy wyczulić młodzież na zwracanie uwagi względem odrębnych zachowań rówieśników. Ponadto należy podjąć działania monitorujące aktywność internetową młodzieży przez instytucje szkolną. Proponowanym rozwiązaniem jest stworzenie szkolnej sekcji obserwacji społecznej, której skład zasilony zostałby przez nauczycieli ze szczególnym uwzględnieniem psychologów oraz informatyków. Ich zadaniem byłaby identyfikacja informacji udostępnianych przez uczniów, których treść wskazuje na możliwość zaistnienia niebezpieczeństw na terenie placówek szkolnych. Powiązaną częścią monitorowania jest zapobieganie sytuacjom zagrażającym bezpieczeństwu personalnemu osób. W celu skutecznie realizowanego procesu zapobiegania, należy uwzględnić wcześniej opisane elementy modelu. Ponadto istotnym jest utożsamianie użytkowników szkoły z działaniami zapobiegającymi powstawaniu zagrożeń. Umiejętność dostosowania się jednostki do panujących warunków, wykorzystanie

dostępnych narzędzi i sprzętu są częścią tego procesu. Ważne jest zaangażowanie psychologów szkolnych którzy wywierają znaczący wpływ na styl mechanizmu porad i skarg pomocnych w rozwiązywaniu spraw uczniów. Ma to szczególne znaczenie w zapobieganiu problemom o podłożu rasistowskim, orientacji seksualnej, wykluczenia społecznego lub natury psychicznej. Wskazany jest zwiększenie obecnego zaangażowania psychologów poprzez stworzenie grupy interwencyjnej wspierającej uczniów poprzez spotkania indywidualne oraz telefon zaufania. Przywołane przykłady wskazują na zmiany w psychice sprawców którzy targnęli na życie swoje i innych osób. Stąd działania psychologów są tak istotne we wczesnej neutralizacji problemu. W ramach procesu zapobiegania należy pochylić się nad wykorzystywanym sprzętem w placówkach szkolnych. Rozwiązania zaproponowane w wytycznych do urzędzeń powinny być powszechnie stosowane. Ich wykorzystanie w znacznym stopniu poprawi poziom bezpieczeństwa, zwiększając tym samym odporność szkoły.

Opracowane procedury mają na celu skuteczne podejmowanie działań w momencie zaistnienia sytuacji zagrażającej życiu osób. Obecnie funkcjonujące procedury, będące częścią modelu, w pełni spełniają swoją rolę. Są wynikiem współpracy i planowania wielu podmiotów, sfinalizowanych rekomendacjami Ministerstwa Edukacji i Nauki. Problem wynika z odpowiednio skonstruowanego programu edukacji, pozwalającego przygotować się użytkownikom szkół na podejmowanie działań w ramach tych procedur. Chcąc sprostać wyzwaniu, należy wykorzystać szkolny kapitał intelektualny wraz z zaangażowaniem ekspertów do opracowania materiałów dydaktycznych i realizacji szkoleń. Dostosowując materiały dydaktyczne, należy zwrócić uwagę na:

- psychologię zagrożeń i katastrof – uwzględnienie sytuacji niebezpiecznych charakteryzujących się odpowiednim podejściem do podejmowania działań oraz współpracy między ludźmi,
- podejmowanie decyzji – nauka decyzyjności w sytuacjach zagrożenia zdrowia i życia użytkowników szkół,
- myślenie awaryjne – przygotowanie użytkowników szkoły do szukania rozwiązań w sytuacjach podwyższonego stresu,

- świadomość społeczną – wiedza w obrębie zapobiegania urazom, przemocy i wypadkom wynikających z niebezpieczeństw
- wykrywanie i zapobieganie zagrożeniom – skuteczna identyfikacja zagrożeń wraz z przekazaniem informacji o ich zaistnieniu,
- adaptacja innowacji – zaznajomienie użytkowników szkół z nowymi rozwiązaniami technologicznymi zaadoptowanymi do szkół w celu zapobiegania lub przeciwdziałania sytuacjom zagrażającym zdrowiu i życiu,
- zapewnienie trwałości wiedzy – systematyczne działania mające na celu utrwalanie przekazywanej wiedzy, procedur i funkcjonujących systemów z uwzględnieniem aktualizacji rozwiązań.

Chcąc zapewnić efektywną organizację działań niezbędnym jest organizowanie szkoleń, które są podstawą prawidłowej realizacji funkcjonujących procedur oraz wykorzystania systemów. Szkolenia mają na celu zapewnienie właściwej koordynacji działań pomiędzy użytkownikami szkół a także pozostałymi podmiotami tworzącymi system bezpieczeństwa placówek szkolnych. W procesie szkoleniowym niezbędnym jest dobór odpowiednich ekspertów oraz z ich udziałem dostosowanie programu szkoleń. Możemy wyróżnić następujące formy podnoszenia umiejętności praktycznych:

- szkolenia ogólne – angażujące dyrekcję, nauczycieli, pracowników szkoły, uczniów oraz rodziców w działania mające na celu podniesienie świadomości zagrożeń oraz umiejętności ich identyfikacji oraz zapobiegania. Stosowanie metod aktywizacji i weryfikacji wiedzy uczestników.
- ćwiczenia praktyczne – odnoszą się do organizacji działań pozwalających zweryfikować wiedzę uczestników względem postępowania w sytuacjach nagłych zagrażających zdrowiu i życiu osób.
- symulacje rozszerzone – obejmujące wszystkie podmioty życia szkolnego oraz angażujące siły i środki służb mundurowych. Pozwalają stworzyć sytuacje imitujące realne zagrożenia dla placówek szkolnych oraz dokonać weryfikacji mocnych i słabych stron funkcjonujących rozwiązań.

- happeningi – działania mające na celu zwrócenie uwagi na dany problem. Organizowane przez specjalistów z aktywnym zaangażowaniem uczestników życia szkolnego poprzez oficjalne wydarzenia publiczne a także przygotowanie broszur, gazetek i ulotek informacyjnych.

Elementem wzmacniającym system bezpieczeństwa wraz z procesem szkoleniowym jest partnerstwo szkół. Dzięki niemu możliwe jest wzajemne wsparcie placówek szkolnych nauki i wyciągania wniosków z własnych doświadczeń.

Sprzężeniem opisanych elementów są dynamiczne zdolności wykorzystania funkcjonujących rozwiązań. Zasoby, procedury i uczestnicy, tworzą możliwości do budowy odporności placówek szkolnych na zagrożenia w tym zagrożenia personalne. Odpowiednie zarządzanie pozwala na właściwe zadysponowanie zgromadzonego potencjału i wzmocnienia procesu zapobiegania powstaniu zagrożeń.

Proponowanym rozwiązaniem tworzącym wartość dodaną opisanych wytycznych i procedur, jest stworzenie dwóch grup raportowania. System raportowania oparty o rozwiązania technologiczne w postaci aplikacji na urządzenia mobilne, ma na celu dokumentować statystyki incydentów wpływających na bezpieczeństwo osób. Raportowanie obejmujące intuicyjne katalogowanie według zagrożeń personalnych, technicznych oraz naturalnych. Raportowanie zagrożeń naturalnych polega na dzieleniu się informacjami o możliwych zmianach pogodowych oraz wydawania na ich podstawie zaleceń i komunikatów. Raportowanie zagrożeń technicznych polega na zgłaszaniu wszelkich zauważonych rozbieżności w infrastrukturze placówek szkolnych niespełniających wymogów BHP lub zużytych upływem czasu. Najważniejszą grupę stanowi raportowanie zagrożeń personalnych które zorientowane jest na odstępstwa od przyjętych standardów życia społecznego i uwzględniałyby m.in. groźby słowne, groźby fizyczne, cyberprzemoc, nękanie, pobicia, kradzież, substancje niebezpieczne, stalking, mobbing, zagrożenia o podłożu rasistowskim, seksualnym, czy orientacji seksualnej. Prowadzone poprzez cyfrowe wskazanie osoby podejmującej się czynności powszechnie uznanych za obraźliwe bądź

zakazane. Wskazania mogą być dokonywane przez społeczność szkolną znajdującą się w jednej z grup raportowania.

Pierwszą grupę raportowania szkolnego stanowią nauczyciele i personel szkolny. Ich zadaniem jest identyfikacja zauważonych niewłaściwych zachowań uczniów, zwłaszcza zachowań sugerujących eskalację problemów. Odnotowane i wprowadzone do systemu incydenty tworzą bazę danych poddaną analizie przez algorytm który we właściwym czasie będzie w stanie wygenerować alert o możliwym niebezpieczeństwie. Drugą grupę raportowania rówieśniczego tworzy młodzież szkolna, która w analogiczny sposób wprowadza do aplikacji zauważone incydenty wśród użytkowników niestających placówek szkolnych. Takie podejście umożliwia stworzenie bazy danych obejmującej stan emocjonalny uczniów. Biorąc pod uwagę obecne podejście młodzieży do upubliczniania życia prywatnego w portalach społecznościowych, opisane raportowanie może pozwolić na rozszerzenie wglądu do identyfikacji pojawiających się zagrożeń.

Na podstawie raportowania szkolnego oraz rówieśniczego możliwe będzie stworzenie systemu szybkiego reagowania pozwalającego na podjęcie działań neutralizujących źródło problemów lub eskalację zagrożeń. Analiza przypadków wykazała, że symptomy pojawiające się przed zdarzeniem pozwalają podjąć działania ograniczające lub eliminujące zagrożenia we wczesnej fazie tj. przyczynie bądź przyczynie. W celu urzeczywistnienia tego procesu niezbędne jest wczesne zauważenie, odnotowanie oraz zareagowanie na problem. Opisane w pracy przypadki wskazują, że zostaje spełniona tylko pierwsza faza która nie ma swojego przełożenia w procesie reagowania. Dlatego niezbędnym jest poprawa organizacji działań.

Finalnym efektem zastosowania modelu będzie zwiększenie odporności szkoły poprzez odpowiednie podejście organizacyjne spełniające proponowane rozwiązania wdrożeniowe. Należy przy tym wziąć pod uwagę ewentualną rekonfigurację zasobów w której uwzględnia się elementy – techniczne, ekonomiczne, prawne, informacyjne, społeczne i organizacyjne. Powyższe podejście pozwoli zweryfikować obecnie funkcjonujące rozwiązania i dokonać ewentualnych aktualizacji potrzeb.

7.4. Weryfikacja i uwarunkowania wdrożenia modeli

Modele zostały opracowane w celu poprawy aspektów bezpieczeństwa użytkowników szkół i usprawnienia istniejących rozwiązań. Ważnym jest ciągle monitorowanie i ocena przygotowania placówek szkolnych na zagrożenia, co pozwoli dostrzec zaangażowanie instytucji w budowę jej odporności a zarazem zwiększania bezpieczeństwa personalnego. Przedstawione etapy są dostosowane do ciągłego doskonalenia, efektywnego wdrażania i redukcji ryzyka wystąpienia poszczególnych form zagrożeń.

Biorąc po uwagę potrzeby szkół, w modelach zawarto elementy będące w zainteresowaniu dyrektorów, chcących wprowadzić modernizację placówek oraz podwyższyć standardy bezpieczeństwa ich funkcjonowania. Zwracając uwagę na sposoby identyfikacji poszczególnych zagrożeń na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dokonano weryfikacji najistotniejszych wyników w których wyróżniono:

- a) Rozmowy z pokrzywdzonymi uczniami, wobec przemocy związanej z:
 - Agresją i przemocą: 97%
 - Użyciem przedmiotów niebezpiecznych: 86%
 - Cyberprzemoc: 88%
- b) Obserwację i przekazywanie informacji do nauczycieli, wobec przemocy związanej z:
 - Agresją i przemocą: 95%
 - Użyciem przedmiotów niebezpiecznych: 90%
 - Cyberprzemoc: 77%
- c) Obserwację i przekazywanie informacji ze strony pracowników, wobec przemocy związanej z:
 - Agresją i przemocą: 79%
 - Użyciem przedmiotów niebezpiecznych: 79%
 - Cyberprzemoc: 45%
- d) Nadzorowanie postów oraz aktywności internetowej uczniów, wobec przemocy związanej z:
 - Agresją i przemocą: 29%
 - Użyciem przedmiotów niebezpiecznych: 22%
 - Cyberprzemoc: 61%

Obserwacja oraz przekazywanie informacji są działaniami wysoko ocenianymi, problem pojawia się w realizacji kolejnego procesu jakim jest przeciwdziałanie zagrożeniom. Zauważenie odstępstwa i przekazanie informacji w chwili obecnej najczęściej kończy obieg procesu na tym etapie. Koniecznym jest zbudowanie właściwych reakcji wskazanych w modelach, podnoszących poziom bezpieczeństwa w placówkach.

Ponadto nadzorowanie aktywności internetowej uczniów jest obecnie nisko oceniane, co powoduje konieczność skierowania i wykorzystania większych zasobów w tej sferze. Jak pokazuje prowadzona analiza, obszar ten powinien znaleźć się w głównej sferze zainteresowania wobec zapobiegania i przeciwdziałania zagrożeniom.

Odwołując się do elementów zapobiegania zagrożeniom zwrócono uwagę na najistotniejsze wskazania decydentów szkół w których wyróżniono:

a) Organizację spotkań z kadrami dydaktyczną, wobec przemocy związanej z:

- Agresją i przemocą: 70%
- Użyciem przedmiotów niebezpiecznych: 65%
- Cyberprzemoc: 77%

b) Zastosowanie reguł wpuszczania osób postronnych na teren szkoły, wobec przemocy związanej z poszczególnymi zagrożeniami oscyluje wokół 60% a 79%,

c) Posiadanie portiera oraz księgi wejść/wyjść, wobec przemocy związanej z poszczególnymi formami zagrożeń oscyluje od 36% do 43%,

d) Monitoring na terenie placówki szkolnej, wobec przemocy związanej z poszczególnymi zagrożeniami wyniósł 85%.

Ponadto należy zwrócić szczególną uwagę na wskazania obejmujące braki w budowaniu odporności placówek szkolnych. Dostrzeżono brak wskazań odnośnie wykorzystania pracowników ochrony do zapewnienia bezpieczeństwa na terenie szkół. Odnotowano bardzo niskie wykorzystanie kart dostępu do terenów szkoły i poszczególnych stref (10%) oraz niezwykle małe stosowanie systemów antynapadowych (4%). Wymienione elementy powinny stanowić część zasobów

będących w dyspozycji instytucji i podmiotów decyzyjnych zawartych w opracowanych wytycznych.

Należy zauważyć sposób w jaki dyrektorzy dbają o bezpieczeństwo w placówkach szkolnych. Do najwyżej ocenianych elementów zaliczono:

- Monitorowanie zachowań uczniów: 86%
- Prowadzenie szkoleń: 84%
- Spotkania z ekspertami: 70%

Z kolei do najniżej ocenianych elementów zaliczono:

- Stosowanie się do rekomendacji ministerstwa w zakresie modernizacji systemów zabezpieczeń: 36%
- Stosowanie systemów zabezpieczeń: 18%

Ocena wyposażenia szkoły w odpowiedni sprzęt zapewniający właściwą odporność placówki według opinii szkolnych decydentów w 7% wymaga gruntownej przebudowy, 48% wymaga modernizacji, 29% wymaga drobnych zmian, 16% są wystarczające. Wskazania determinują słuszność stworzonych modeli w tym modelu organizacji działań zapewniających bezpieczeństwo personalne.

Modele zostały opracowane z uwzględnieniem wyników badań. Uwzględniono w jakim stopniu placówki szkolne wdrożyły poszczególne rozwiązania oraz elementy które wymagają upowszechnienia. Rekomendacją jest aby model organizacji działań był wykorzystywany jako punkt odniesienia dla szkół do systematycznego i stopniowego ulepszania funkcjonujących systemów bezpieczeństwa. Ponadto model może być użyty jako przewodnik wspierający szkoły na poszczególnych poziomach wprowadzania nowych rozwiązań i ulepszeń.

7.5. Podsumowanie

Model współzależności w tworzeniu odporności szkoły oraz uzupełniający go model doskonalenia organizacji działań bezpieczeństwa personalnego w szkołach, został stworzony w celu umożliwienia placówkom i instytucjom wskazania właściwych rozwiązań. Modele mają na celu ukierunkowanie działań na zwiększenie odporności wobec zagrożeń pojawiających się na terenie szkół. Zwracając uwagę na mankamenty obecnych rozwiązań, dokonując przeglądu

literatury modelowych rozwiązań w sferze bezpieczeństwa oraz identyfikację czynników modelu, stworzono schemat mogący usprawnić funkcjonowanie placówek szkolnych.

Zaangażowanie poszczególnych instytucji i szkół wpływa na stworzenie formalnego programu nauczania, ujednoczenie rozwiązań systemowych i infrastrukturalnych. Proces edukacji, proces szkoleniowy, system nadzoru, system monitorowania, proces przygotowania i reagowania powinien zostać ustandaryzowany. Takie podejście pozwoli wzmocnić rolę instytucji oraz wpłynie na wzrost zdolności szkolnej społeczności.

Tworząc model organizacji działań wzięto pod uwagę dotychczasowe rozwiązania systemowe, które powszechnie funkcjonują w placówkach szkolnych. Tym samym zasadnym jest, aby tworzony model pozwolił zaktualizować i wprowadzić nowe rozwiązania na podstawie obecnie funkcjonującego systemu. Skuteczność funkcjonowania modelu gwarantuje ciągły monitoring pojawiających się zagrożeń oraz aktualizacja wobec osiągnięć nauki. Zmieniające się czasy powodują konieczność systematycznego przeglądu innowacyjności, rozwiązań technologicznych, organizacyjnych, systemowych w celu ciągłego podnoszenia poziomu bezpieczeństwa. Mając na uwadze dynamiczność czasów, należy uwzględnić konieczność okresowej modernizacji funkcjonujących rozwiązań w placówkach szkolnych.

Skuteczność adaptacji modelu zależna jest od zaangażowania instytucji państwowych, placówek szkolnych i stopnia zaangażowania pozostałych organizacji działających na rzecz bezpieczeństwa. Ponadto realizacja poszczególnych elementów modelu w szczególności funkcjonujących procedur wiąże się ze współpracą i aktywnością dyrekcji, nauczycieli, uczniów i rodziców. Tym samym budowa odporności w placówkach szkolnych jest procesem wymagającym posiadania odpowiednich zasobów, relacji z podmiotami, współpracy i planowania.

ZAKOŃCZENIE

Wyniki zrealizowanych badań potwierdzają potrzebę dokonania usprawnień w strukturze organizacyjnej placówek szkolnych. Sprawne funkcjonowanie szkół wymaga odpowiedniej działalności organizacyjnej w sferze bezpieczeństwa, obejmującej współpracę z ekspertami oraz instytucjami współdziałającymi.

Cel teoretyczny sprowadzony do rozszerzenia dorobku nauk w zakresie bezpieczeństwa personalnego został osiągnięty poprzez wskazanie pożądaných zasad i wymagań procesu organizacji działań, wskazania poprawnej terminologii, wskazania głównych zadań instytucji w budowaniu odporności placówek szkolnych.

Na podstawie prowadzonych analiz w ramach studiów przypadku (Rozdział 5.) wraz z badaniami (Rozdział 4.), został osiągnięty cel praktyczny (użytkarny), który sprowadzał się do wskazania kierunków zmian w placówkach szkolnych w celu poprawy poziomu bezpieczeństwa personalnego.

Wyniki analiz wykazały, że aktualne problemy spotykane w placówkach szkolnych dotyczące instytucji szkolnej oraz poszczególnych grup użytkowników tj. dyrektorów, nauczycieli oraz uczniów stanowią wyzwanie w podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa. Wskazano możliwości rozwiązań poprzez budowanie relacji, integracji, współdziałania oraz planowania działań budowy odporności szkoły.

Główny problem badawczy sformułowany w postaci pytania: *Czy obecne rozwiązania organizacyjno – szkoleniowe funkcjonujące w placówkach szkolnych odpowiadają aktualnym potrzebom związanym z zapewnieniem bezpieczeństwa personalnego użytkowników szkół?* – został rozstrzygnięty w rozdziale szóstym rozprawy. Stwierdzono, że obecne rozwiązania organizacyjno – szkoleniowe częściowo odpowiadają potrzebom zapewnienia bezpieczeństwa w szkołach. Autor zaproponował zmiany do uzyskania wyższego poziomu sprawności i skuteczności rozwiązań organizacyjno – szkoleniowych. Do zaleceń należy m.in.: wprowadzenie powszechnych działań szkoleniowych obejmujących ustandaryzowanie treści, jednolity poziom wykształcenia, jednolity system alarmowania, przygotowanie na zagrożenia niestandardowe oraz ciągła aktualizacja procesu szkoleniowego. Ponadto wyszczególniono kierunki zmian edukacyjnych tj.:

- dostosowanie wyposażenia szkoły na potrzeby obecnych czasów,

- ukierunkowany nadzór działalności uczniów,
- procedury reagowania w czasie zaistnienia przemocy,
- schemat interwencji w czasie zaistnienia agresji jednostki lub grupy,
- przemiany w środowisku młodzieżowym.

Przeprowadzone badania umożliwiły odpowiedź na problemy szczegółowe, iż użytkownicy stali oraz niestali po części poprawnie identyfikują zagrożenia na terenie szkół. Kolejno wypowiedzi respondentów pozwoliły określić w czym wyraża się dbałość o bezpieczeństwo placówek szkolnych oraz jakich zagrożeń doświadczają jej użytkownicy. Analizy wykazały, że obecny proces szkoleniowy w szkołach nie spełnia aktualnych potrzeb zapewnienia bezpieczeństwa personalnego. Mając na uwadze doświadczenia badanych grup, uwzględniających niepełne wyposażenie w odpowiedni sprzęt technologiczny, oraz kierunki zmian organizacyjno – szkoleniowych, dokonano rekomendacji do ulepszeń działań zaprezentowanych w ostatnim rozdziale pracy.

Osiągnięcie celu badawczego było uwarunkowane odpowiedzią na cele szczegółowe, w których dokonano opisu podstawowych elementów tworzących system bezpieczeństwa w szkołach (Rozdział 2.) oraz scharakteryzowania organizacji działań osób w sytuacjach kryzysowych (Rozdział 3.). Analiza doświadczeń determinujących powstanie sytuacji zagrażających życiu osób w placówkach szkolnych znalazła się w podrozdziale 2.3 oraz 3.2. Studia przypadku pozwoliły dokonać identyfikacji najgroźniejszych zagrożeń personalnych spotykanych w szkołach. Z kolei przeprowadzone badania umożliwiły ocenić świadomość zagrożeń, ich identyfikację oraz możliwości reagowania użytkowników placówek. Rozdział szósty oraz siódmy obejmuje ocenę dotychczasowych przedsięwzięć szkoleniowych oraz rekomendacje do kierunków zmian podnoszenia odporności szkoły i poziomu bezpieczeństwa.

Powyższe wyniki badań pozwalają na potwierdzenie hipotezy badawczej sformułowanej następująco: *Obecne rozwiązania organizacyjno – szkoleniowe funkcjonujące w placówkach szkolnych nie w pełni odpowiadają potrzebom wynikającym z zapewnienia bezpieczeństwa personalnego oraz wymagają zmian podnoszących poziom bezpieczeństwa, a także skuteczność identyfikacji zagrożeń i realizowanych działań użytkowników stałych i niestałych placówek szkolnych.*

Przeprowadzone badania wraz z pogłębioną analizą statystyczną, a także opracowaną macierzą zagrożeń, pozwoliły potwierdzić hipotezy szczegółowe, iż użytkownicy stali oraz niestali placówek szkolnych w równym stopniu są narażeni na zagrożenia personalne, jednakże ich postrzeganie jest odmienne. Opis problematyki bezpieczeństwa w placówkach szkolnych pozwolił określić, że zagrożenia personalne wynikają głównie z celowych działań człowieka. Ponadto zapewnienie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa na terenie placówek szkolnych jest warunkowane właściwymi metodami organizacyjno – szkoleniowymi, a także działalność szkoleniowa warunkuje skuteczną identyfikację zagrożeń personalnych (Rozdział 3., Rozdział 6.). W celu podnoszenia efektywności wraz ze skutecznością zapewnienia bezpieczeństwa, należy wdrażać rozwiązania technologiczne (w ramach posiadanych zasobów) oraz stosować kompleksowe podejście szkoleniowe poszczególnych użytkowników placówek szkolnych. (Rozdział 6, Rozdział 7.).

Osiągnięciem prowadzonych analiz wraz z wynikami badań, jest zwrócenie uwagi na problem dofinansowania placówek szkolnych w celu budowy skutecznego systemu odporności oraz współpracy z instytucjami pozwalającymi dokonać skutecznych zmian w poszczególnych placówkach. Stworzone zostały modele pozwalające na adaptacje nowych rozwiązań w zakresie bezpieczeństwa. Zwrócono uwagę na konieczność wypracowania stanowiska w szkołach monitorującego przyczyny pierwotne eskalacji problemów wśród młodzieży.

Autor rozprawy ma nadzieję, że powyższe rozważania przyczynią się do zintensyfikowania dyskusji na temat bezpieczeństwa w szkołach. Placówki szkolne to instytucje które od najmłodszych lat wpływają na kształtowanie postaw wśród młodzieży wobec prawidłowego postrzegania bezpieczeństwa. Nieustające przemiany społeczne powodują konieczność przemyślanego oraz etapowego wprowadzania zmian w strukturze organizacyjno – szkoleniowej aktualizowanej do zmieniających się warunków i zagrożeń.

Ze względu na ograniczone możliwości czasowe i uwarunkowania zewnętrzne spowodowane sytuacją pandemiczną Covid-19, zaangażowaniem placówek szkolnych w badaniach oraz rzetelnością udzielonych odpowiedzi przez respondentów, autor zdaje sobie sprawę, że nie wszystkie problemy związane bezpieczeństwem szkół zostały jednakowo potraktowane w przeprowadzonych

badaniach. Wydaje się, że badania powinny być kontynuowane, w szczególności w zakresie: identyfikacji problemów i niebezpieczeństw placówek szkolnych obecnych czasów, doskonalenia wyposażenia szkół w urządzenia monitoringu i wczesnego ostrzegania przed zagrożeniami, innowacyjnych form szkolenia oraz raportowania rówieśniczego.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

1. Apanowicz J., *Metodologia Ogólna*, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej – Bernardinum, Gdynia 2002.
2. *Bezpieczna Szkoła, Zagrożenia i zalecana działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Departament Wychowania i Kształcenia Integracyjnego, Warszawa, sierpień 2017.
3. *Bezpieczna Szkoła, Zagrożenia i zalecana działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Departament Wychowania i Kształcenia Integracyjnego, Warszawa, sierpień 2019.
4. *Bezpieczna Szkoła, Zagrożenia i zalecana działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Departament Wychowania i Kształcenia Integracyjnego, Warszawa, sierpień 2020.
5. Bolechów B., *Terroryzm, aktorzy, statyści, widowie*, PWN, Warszawa 2010.
6. Bolechów B., *Terroryzm w świecie podwubiegunowym*, Toruń 2003.
7. Ciekankowski Z., Nowicka J., Wyrębek H., *Bezpieczeństwo państwa w obliczu współczesnych zagrożeń*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2016.
8. Ćwik B., *Postrzeganie sygnałów ostrzegających organizację w sytuacjach niedeterministycznych*, WAT, Warszawa 2017.
9. Drabik K., *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne w perspektywie filozoficznej*, [w:] *Natura bezpieczeństwa w perspektywie personalnej i strukturalnej*, (red.) K. Drabik, AON, Warszawa 2013.
10. Durkheim E., *Zasady metody socjologicznej*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2007.
11. Fayol H., *Administracja przemysłowa i ogólna*, Księgarnia Wł. Wilak, Poznań 1947.
12. Frei D., *Grundfragen der Weltpolitik*, Stuttgart 1977.
13. Gessen M., *Putin, Człowiek bez twarzy*, Prószyński Media, Warszawa 2012.

14. Gocalski W. red. nauk., *Barwy i cienie bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2013.
15. Gonciarski W., Zaskórski P. (red. nauk.), *Wybrane koncepcje i metody zarządzania początku XXI wieku*, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2009.
16. Grocki R., *Zarządzanie kryzysowe – dobre praktyki*, Difin, Warszawa 2012.
17. Gromek P., *Teoria organizacji bezpieczeństwa na przykładzie masowej ewakuacji ludności*, Difin, Warszawa 2017.
18. Jagusiak B. red. nauk., *Współczesne wyzwania bezpieczeństwa Polski*, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2015.
19. Jagusiak B. red. nauk., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa – geneza i charakter uwarunkowań*, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2015.
20. Jakubczyk R., Flis J. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, Warszawa 2006.
21. Jałoszyński K., *Organy administracji rządowej wobec zagrożeń terrorystycznych. Policja w walce i przeciwdziałaniu terroryzmowi*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku Białej, Bielsko-Biała 2009.
22. Jarmoszko S., Barszczewski W., *Bezpieczeństwo społeczne w sytuacjach krytycznych*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlca 2017.
23. Jarmoszko S., *Odmiany ryzyka społecznego w kontekście procesów globalizacji – próba konceptualizacji*, [w:] K. Pająk, A. Zduniak (red.), *Edukacyjne wyzwania początku XXI wieku*, Warszawa – Poznań 2003, s. 104-114.
24. Kaczmarczyk B., *Typologia zagrożeń*, CNBOP-PIB, BiTP Vol. 35, Issue 3, 2014.
25. Kirkpatrick D. L., *Ocena efektywności szkolenia*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 1998.
26. Komendant-Brodowska A., *Agresja i przemoc szkolna, Raport o stanie badań, Analizy IBE*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014.

27. Korzeniowski L. F., *Securitologia, nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008.
28. Koziej S., *Między piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2008.
29. Kunikowski J., *Wiedza i edukacja dla bezpieczeństwa*, Warszawa 2012, s.15.
30. *Leksykon wiedzy obronnej*, MON, Warszawa 1979.
31. Lidwa W., Krzeszowski W., Więcek W., *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych*, AON, Warszawa 2010.
32. Misiuk A., Itrich-Draberek J., Dobrowolska-Opala M., *Encyklopedia Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2021, s.291.
33. Pajak K., A. Zduniak (red.), *Edukacyjne wyzwania początku XXI wieku*, Warszawa – Poznań 2003
34. Paprzycki L., Rau Z. (red.), *Praktyczne elementy zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu*, Wolters Kulwer business, Warszawa 2009.
35. Pawłowski J. (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2009.
36. Pieczywok A., *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności*, AON, Warszawa 2012, s. 229-230.
37. Pokruszyński W., *Filozofia bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide de Gasperi, Józefów 2013.
38. Prońko J., Wiśniewski B., Wojtuszek T., *Kryzys i zarządzanie*, Bielsko-Biała 2006.
39. Przeworski K., *Ewakuacja jako sposób ochrony ludności*, AON, Warszawa 2002.
40. Rządowy program poprawy stanu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach, *Zero tolerancji dla przemocy w szkole*, Warszawa, styczeń 2007.
41. Sienkiewicz P., Marszałek M., Świeboda H. red. nauk., *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego, Tom III*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
42. *Słownik terminów z zakresu Bezpieczeństwa Narodowego*, red. nauk.: Kaczmarek

- J., Łepkowski W., Zdrojewski B., Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Wydanie szóste, Warszawa 2008.
43. Stańczyk J., *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, Wydawnictwo FNCE sp. z o. o., Poznań 2017.
44. Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996.
45. Szadzińska E., *Kształcenie zdolności poznawczych a cele edukacji wczesnoszkolnej*, Uniwersytet Śląski. Wydział Pedagogiki i Psychologii, Prima Educatione 2017
46. Śmiałek W., Śmiałek K. red. nauk., *Wpływ organizacji międzynarodowych na wielowymiarowość bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2016.
47. Śmiałek W. red. nauk., *Wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego w XXI w.*, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2012.
48. Świniarski J., *Bezpieczeństwo w ujęciu aksjologicznym*, [w:] Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku (red.) M. Lisiecki, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania im. H. Chodakowskiej w Warszawie, Warszawa 2008.
49. Świniarski J., Chojnacki W., *Filozofia bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2004.
50. Świniarski J., *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, Ergos, Warszawa 1999.
51. Świniarski J., *o naturze bezpieczeństwa*, Agencja wydawnicza ULMAK, Warszawa 1997.
52. Wilczyńska A., *Uwarunkowania radzenia sobie młodzieży w sytuacjach zagrożenia wykluczeniem społecznym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.
53. Wiśniewski B. red. nauk., *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych, wydanie II uzupełnione i uaktualnione*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2018.

54. Zaskórski P. (red. nauk.), *Zarządzanie organizacją w warunkach ryzyka utraty informacyjnej ciągłości działania*, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2011.
55. Zaskórski P., *Asymetria informacyjna w zarządzaniu procesami*, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2012.
56. Zaskórski P., Woźniak J., Szwarc K., Tomaszewski Ł., *Zarządzanie projektami w ujęciu systemowym*, Wydanie II poprawione, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2015.
57. Zieliński K. R., *Ochrona ludności, zarządzanie kryzysowe*, Difin, Warszawa 2017.
58. Żuber M., *Repetitorium z przedmiotu bezpieczeństwo ekologiczne*, Dolnośląska Szkoła Wyższa.

Artykuły naukowe:

1. Adolfsson C., Håkansson J., *Evaluating teacher and school development by learning capital: a conceptual contribution to a fundamental problem*, *Improv. Sch.* (2018), pp. 1-14, Vol. 00 No. 0, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1365480218784039>.
2. Krztoń W., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa jednostki*, [w:] *Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie*, t.15, z.3(40)2017.
3. Bąk T., *Terroryzm zagrożeniem bezpieczeństwa świata i Polski* [w:] *Oblicza terroryzmu*, pod. Red. Bąka T., Konsorcjum Akademickie Wydawnictwo WSE w Krakowie, WSliZ w Rzeszowie i WSZiA w Zamościu, Kraków-Rzeszów-Zamość 2011.
4. Borkowski J., *Bezpieczeństwo w budynkach placówek oświatowych*, [w:] [online.] https://wiedza.pkn.pl/web/wiedza-normalizacyjna/start/-/journal_content/56/14109/20219 (dostęp dnia 14.05.2018)
5. Bubiło J., *Terroryzm po polsku. Szkice z historii Polski w kontekście zjawiska terroryzmu*, *Rocznik Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Tom VI, Zeszyt 1, 2010,

6. Centers for Disease Control and Prevention, *School Health Index a Self-Assessment and Planning Guide, Elementary*, Georgia (2017), <http://www.cdc.gov/HealthySchools/SHI/>.
7. Chen C., Lee W., *Damages to school infrastructure and development to disaster prevention education strategy after Typhoon Morakot in Taiwan*, *Disaster Prev. Manag.: An. Int. J. Emerald*, 21 (5) (2012), pp. 541-555, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/09653561211278680/full/html>
8. Chylewska-Barakat, L., Barakat, M. (2000). Strategie redukcji agresji w szkole. *Edukacja i Dialog*, 5, 35-39.
9. Ciekankowski Z., *Człowiek wobec współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa państwa*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, Rok VII, Nr 11, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, Warszawa 2017.
10. Ciekankowski Z., Załoga W., Chrzęszcz A., *Przyczyny działań terrorystycznych, wyzwania współczesnego terroryzmu a bezpieczeństwo państwa*, *Studia bezpieczeństwa narodowego*, rok VII, nr 12, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Instytut Organizacji i Zarządzania WCY, Warszawa 2017.
11. Copeland W.E., Wolke D., Angold A., Costello E.J., *Adult psychiatric outcomes of bullying and being bullied by peers in childhood and adolescence*, *JAMA Psychiatry*, 70 (4) (2013), pp. 419-426, <https://jamanetwork.com/journals/jamapsychiatry/article-abstract/1654916>.
12. Czuba B., Józwowicz I., *Stalking jako zagrożenie osobistego bezpieczeństwa*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, Rok VII, Nr 12, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, Warszawa 2017.
13. Devries K. M., Knight L., Child J.C., Mirembe A., Nakuti J., Jones R., Sturgess J., Allen E., Kyegombe N., Parkes J., Walakira E., Elbourne D., Watts C., Naker D., *The Good School Toolkit for reducing physical violence from school staff to primary school students: a cluster-randomised controlled trial in Uganda*, *The Lancet Global Health*, Volume 3, Issue 7, 2015, [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(15\)00060-1](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(15)00060-1).

14. Drabik L., Sobol E., *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo PWN. Warszawa 2007.
15. Dwiningrum S. I. A., *Developing school resilience for disaster mitigation: a confirmatory factor analysis*, Disaster Prevention and Management; Bradford Vol 26, No. 4, (2017),
<https://www.proquest.com/docview/1919661830?OpenUrlRefId=info:xri/sid:primo&accountid=14903>
16. Elangovan A. R., Kasi S., *Psychosocial disaster preparedness for school children by teachers*, International Journal of Disaster Risk Reduction, Volume 12, 2015, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2014.12.007>.
17. Endsley M. R., *Toward a Theory of Situation Awareness in Dynamic Systems*, Human Factors Journal 37(1), 32-64.
18. Fehler W., *Zagrożenie – kluczowa kategoria teorii bezpieczeństwa* [w:] *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, K. Jałoszyński, B. Wiśniewski, T. Wojtuszek (red.), WSA, Bielsko-Biała 2007.
19. Gromek P., Jarzynka K., Grabowska I., *Ewakuacja i stopnia placówki oświatowej – podejście projektowe. Wprowadzenie.*, Zeszyty naukowe SGSP 2007, nr 61 (tom2)/1/2017.
20. Hassanain M. A., *Towards the design and operation of fire safe school facilities*, Disaster Prev. Manag.: An. Int. J. Emerald, 15 (5) (2006), pp. 838-846,
<https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/09653560610712775/full/html>
21. Jentoft N., *Innovation practices in schools: The impact of different models of organization on the practice of Norwegian municipalities*, Volume: 20 issue: 2, page(s): 161-177, Article first published online: May 26, 2017, <https://doi.org/10.1177/1365480217707894>.
22. Johnson S. L., Bottiani J., Waasdorp T. E., Bradshaw C. P., *Surveillance or Safekeeping? How School Security Officer and Camera Presence Influence Students' Perceptions of Safety, Equity, and Support*, Journal of Adolescent Health, Volume 63, Issue 6, 2018, <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2018.06.008>.

23. K. M. Devries, Knight L., Child J. C., Mirembe A., Nakuti J., Jones R., Sturgess J., *et al.*, Devries, *et al.*, *The Good School Toolkit for reducing physical violence from school staff to primary school students: a cluster-randomised controlled trial in Uganda*, *The Lancet Global Health*, vol. 3, Open access article published under the terms of CC BY (2015), pp. e378-e386, July 2015, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214109X15000601>
24. Kaczmarczyk B., *Typologia zagrożeń*, CNBOP-PIB, BiTP Vol. 35, Issue 3, 2014, s. 31-38.
25. Kawasaki H., Yamasaki S., Rahman M., Murata Y., Iwasa M., Teramoto Ch., *Teachers-parents cooperation in disaster preparation when schools become as evacuation centers*, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Volume 44, 2020, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2019.101445>.
26. Kmieciak-Goławska A., *Patostreaming jako narzędzie popularyzacji podkultury przemocy*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. profesora Stanisława Batawii”, 2019, s. 172-177.
27. Komendant-Brodowska A., *Agresja i przemoc szkolna, Raport o stanie badań*, Analizy IBE, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014.
28. Kostrzewa-Zorbas G., *Nowa Technologia i nowa geopolityka – tezy trzecia i czwarta o uwarunkowaniach bezpieczeństwa Polski*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, Rok VII, Nr 11, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, Warszawa 2017.
29. Lam S., Zwart Ch., Chahal I., Lane D., Cummings H., *Preventing violence against children in schools: Contributions from the Be Safe program in Sri Lanka*, *Child Abuse & Neglect*, Volume 76, 2018, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.10.016>.
30. Nanda R., Raina S. K., *Integrating disaster risk reduction in school curriculum: a vision statement by a joint working group of university and medical teachers*, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Volume 33, 2019, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2018.09.011>.

31. Nowacki G., *Zjawisko Terroryzmu w XXI wieku*, Studia Bezpieczeństwa Narodowego, Rok IV, Nr 5, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Instytut Organizacji i Zarządzania WCY, Warszawa 2014.
32. Ogrodowczyk P., *Bezpieczeństwo Państwa we współczesnej Europie – analiza teoretyczna*, Studia Bezpieczeństwa Narodowego, Rok VII, Nr 11, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, Warszawa 2017.
33. Ozmen F., Dur C., Akgul T., *School security problems and the ways of tackling them*, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 2, Issue 2, 2010, <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.876>.
34. Ozmen F., *The level of preparedness of the schools for disasters from the aspect of the school principals*, Disaster Prev. Manag.: An. Int. J. Emerald, 15 (3) (2006), pp. 383-395, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/09653560610669873/full/html>.
35. Paton D., Johnston D., *Disasters and communities: vulnerability, resilience and preparedness*, "Disaster Prevention and Management: An International Journal" 2001, nr 10(4), s. 270–277.
36. Pniak S., *Działania państwa a możliwości implementacji wybranych technologii w perspektywie przeciwdziałania terroryzmowi*, [w:] M. Baran, M. Ilnicki, H. Marek (red.) *Edukacja dla bezpieczeństwa, antyterrorystyczna ochrona państwa*, WSB, Poznań 2017, s. 56-57.
37. Pniak S., *Ewakuacja placówek oświaty – przygotowanie szkół do sytuacji kryzysowych*, [w:] *Perspektywy bezpieczeństwa w teorii i praktyce*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2019.
38. Pniak S., *Krwawa szkoła – studium przypadków*, [w:] (red.) A. Chabasińska, A. Warchał, *Perspektywy bezpieczeństwa w teorii i praktyce*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2019;
39. Pniak S., *Narkomania młodzieży problemem współczesności*, ZNRS 1(9)/2015, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych we Wrocławiu, Wrocław 2015, s. 53-59.
40. Pniak S., *Niebezpieczna szkoła – placówki szkolne w sytuacji zagrożenia* [w:] *Społeczność międzynarodowa w obliczu przemian: ujęcie*

wieloaspektowe, Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Lwów-Olsztyn 2020

41. Rzewuski P., *Maturalna masakra w wileńskim gimnazjum*, [online.] [w:] <https://histmag.org/Maturalna-masakra-w-wilenskim-gimnazjum-6641/2> (dostęp 27.04.2019).
42. Shiwaku K., Ueda Y., Oikawa Y., et al. *School disaster resilience assessment in the affected areas of 2011 East Japan earthquake and tsunami*, *Nat Hazards* 82, 333–365 (2016). <https://doi.org/10.1007/s11069-016-2204-5>
43. Sienkiewicz P., *Bezpieczeństwo i wolność w globalnym społeczeństwie informacyjnym*, [w:] A. Siwik (red.), *Od społeczeństwa industrialnego do społeczeństwa informacyjnego: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lesławowi H. Haberowi w 40-lecie pracy naukowej i dydaktycznej*, Uczelniane Wyd. Naukowo-Dydaktyczne AGH, Kraków 2007.
44. Stachowicz-Piotrowska M., *Agresja w szkole. Przyczyny-problemy-zapobieganie.*, *Forum Dydaktyczne* 5-6/2009, s. 127-136.
45. Stańczyk J., *Poszukiwanie reguł definiowania bezpieczeństwa*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, Rok VI, Nr 10, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, Warszawa 2017.
46. Stańczyk J., *Środowisko bezpieczeństwa w ujęciu strategicznym*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, Rok V, Nr 7, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, Warszawa 2015.
47. Szwarc K., *Zapewnienie bezpieczeństwa jako przedmiot zarządzania*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, Rok VI, Nr 10, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, Warszawa 2017.
48. Świniarski J., *o znaczeniach nazwy złożonej bezpieczeństwo*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, Rok VII, Nr 12, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, Warszawa 2017.

49. United Nations International Strategy for Disaster Reduction, *Hyogo Framework for Action 2005-2015: building the Resilience of Nations and Communities to Disasters*, World conference on disaster reduction, UNISDR, Kobe, Hyogo, Japan (2005), pp. 1-22.
50. Wandera S.O., Clarke K., Knight L., Allen E., Walakira E., Namy S., Naker D., Devries K., *Violence against children perpetrated by peers: a cross-sectional school-based survey in Uganda*, *Child Abuse & Neglect*, Volume 68, 2017, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.04.006>.
51. Wang J.-J., *Study on the context of school-based disaster management*, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Volume 19, 2016, <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2016.08.005>.
52. Widowati E., Istiono W., Husodo A. H., *The development of Disaster Preparedness and Safety School model: a Confirmatory Factor Analysis*, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Volume 53, 2020, <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2020.102004>.
53. Wojdyła E., *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w przepisach prawa – najważniejsze regulacje*, Kuratorium Oświaty, Wydział Zwiększania Szans Edukacyjnych, Warszawa.
54. Woźniak J., Zaskórski P., *Bezpieczeństwo struktur rozproszonych w sytuacjach kryzysowych*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, Rok III, Nr 4, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, Warszawa 2013.
55. Woźniak J., Zaskórski P., *Mapa ryzyka w projektowaniu organizacji procesowej*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, Warszawa 2011.
56. Yang Ch., Mei-Ki Chan, Ting-Lan Ma, *School-wide social emotional learning (SEL) and bullying victimization: Moderating role of school climate in elementary, middle, and high schools*, *Journal of School Psychology*, Volume 82, 2020, <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2020.08.002>.
57. Zaskórski P., *Ewaluacja projektów*, *Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki*, Nr 8, 2012.

58. Zaskórski P., *Modele e-planowania w systemach działania*, Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki, Nr 3, 2009.
59. Zaskórski P., Żbik D., *Monitorowanie zagrożeń z wykorzystaniem systemów informacji geograficznej*, Studia Bezpieczeństwa Narodowego, Rok VI, Nr 10, Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Cybernetyki, Instytut Organizacji i Zarządzania, Warszawa 2017.
60. Zulfiqar A., Syed F. R., Latif F.F., *Developing a student well-being model for schools in Pakistan*, Improving Schools 2019, Vol. 22(1) 86–108, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1365480218794755>.

Źródła prawa:

1. *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U. z 2003 r. nr 6, poz. 69, z późn. zm.)*
2. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i sportu z dnia 7 stycznia 2003 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. Nr 11, poz. 114),*
3. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. Nr 61, poz. 624, z późn. zm.),*
4. *Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. ws. warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. nr 75, poz. 690 z późn. zm.).*
5. *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 kwietnia 2006 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów.*
6. *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów.*
7. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 grudnia 2020 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Edukacji i Nauki oraz zniesienia Ministerstwa*

- Edukacji Narodowej i Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Dz.U. z 2020 r. poz. 2334)
8. Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (Dz. U. z 2018 r. poz. 452, 650, 730);
 9. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 59, 949 i 2203 i 2018 r. poz. 650 oraz z 2021 r. poz., 1082).
 10. Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz. U. 2002 nr 62 poz. 558).
 11. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (Dz. U. z 2017 r. poz. 459, 933, 1132, z 2018 r. poz. 398, 650);
 12. Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz. U. z 2018 r. poz. 620);
 13. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks Pracy (Dz.U. 1974 Nr 24 poz. 141 tj. Dz.U. 2018 poz. 917).
 14. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2016 r. poz. 1654, z 2017 r. poz. 773);
 15. Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2017 r. poz. 1189 i 2203);
 16. Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu i zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. Nr 234 poz. 1570 z późn. zm.)
 17. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz. U. z 2017 r. poz. 2204, z 2018 r. poz. 20, 305, 663);
 18. *Zarządzenie Nr 19 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 grudnia 2009 r. w sprawie połączenia Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Warszawie i Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej w Warszawie w Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie. „Dziennik Urzędowy MEN”, 15 września 2010.*

Netografia:

1. [online.] [w:]
http://edition.cnn.com/SPECIALS/2000/columbine.cd/Pages/LIBRARY_TEXT.htm (dostęp 28.04.2019)

2. [online.] [w:] http://edition.cnn.com/SPECIALS/2000/columbine.cd/Pages/SUSPECTS_EXT.htm (dostęp 28.04.2019)
3. [online.] [w:] http://web.archive.org/web/20131127033322/http://media.mnginteractive.com:80/media/paper36/Columbine_Grand_Jury_Report.pdf (dostęp 28.04.2019)
4. [online.] [w:] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,16563060,_Jestesmy_tu___zeby_was_zabic___10_lat_po_ataku_terrorystycznym.html (dostęp 30.04.2019)
5. [online.] [w:] <https://breggin.com/prozac-like-drug-luvox-taken-by-eric-harris/> (dostęp 28.04.2019)
6. [online.] [w:] <https://historiamniejznanaizapomniana.wordpress.com/2016/05/06/strzelani-na-w-gimnazjum-w-wilnie-1925/> (dostęp 24.04.2019).
7. [online.] [w:] https://ochrona24.info/7619,pracownica-ochrony-wezwala-pomoc/?fbclid=IwAR0qb_dO2GGELaobsC7quPtuzvd2gxtg3RiAUWe_uCDqDxf1wQSWm0c8vd0 (dostęp 04.05.2019)
8. [online.] [w:] https://ochrona24.info/7619,pracownica-ochrony-wezwala-pomoc/?fbclid=IwAR0qb_dO2GGELaobsC7quPtuzvd2gxtg3RiAUWe_uCDqDxf1wQSWm0c8vd0 (dostęp 04.05.2019)
9. [online.] [w:] https://ochrona24.info/7619,pracownica-ochrony-wezwala-pomoc/?fbclid=IwAR0qb_dO2GGELaobsC7quPtuzvd2gxtg3RiAUWe_uCDqDxf1wQSWm0c8vd0 (dostęp 04.05.2019)
10. [online.] [w:] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/ewakuacja.html> (dostęp 12.05.2019).
11. [online.] [w:] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/zagro%C5%BCenie.html> (dostęp 10.05.2019).
12. [online.] [w:] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/zagro%C5%BCenie.html> (dostęp 10.05.2018).
13. [online.] [w:] <https://www.bbc.com/news/world-europe-45891201> (dostęp 04.05.2019)

- 14.[online.] [w:] <https://www.biography.com/crime-figure/adam-lanza#sandy-hook-elementary-shooting> (dostęp 03.05.2019)
- 15.[online.] [w:] <https://www.biography.com/crime-figure/adam-lanza#sandy-hook-elementary-shooting> (dostęp 03.05.2019)
- 16.[online.] [w:] <https://www.crimea.kp.ru/daily/26897.7/3942020/> (dostęp 04.05.2019)
- 17.[online.] [w:] <https://www.nytimes.com/2004/02/27/us/columbine-evidence-is-placed-on-chilling-public-display.html?nytmobile=0> (dostęp 28.04.2019)
- 18.[online.] [w:] <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/9750422/Connecticut-school-shooting-Adam-Lanza-was-assigned-psychologist.html> (dostęp 04.05.2019)
- 19.[online.] [w:] <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/9750422/Connecticut-school-shooting-Adam-Lanza-was-assigned-psychologist.html> (dostęp 04.05.2019)
- 20.[online.] [w:] <https://www.tvn24.pl/raporty/masakra-w-newtown,569> (dostęp 02.05.2019)
- 21.[online.] [w:] <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/krym-atak-w-szkole-w-kerczu,876779.html> (dostęp 04.05.2019)
- 22.[online.] [w] <https://histmag.org/Maturalna-masakra-w-wilenskim-gimnazjum-6641/1> (dostęp 27.04.2019).
- 23.[online.][w:] <https://apnews.com/article/shootings-michigan-terrorism-7c0836469c98c31a854cd22a59f92cef> [dostęp 27.06.2022]
- 24.[online.][w:] <https://nypost.com/2021/12/01/oxford-hs-suspect-allegedly-posted-pics-of-gun-before-massacre/> [dostęp 27.06.2022]
- 25.[online.][w:] <http://metrowarszawa.gazeta.pl/metrowarszawa/7,141637,24851070,zabojstwo-w-szkole-w-wawrze-15-letni-nozownik-bedzie-sadzony.html> [dostęp 05.11.2019]
- 26.[online.][w:] <http://metrowarszawa.gazeta.pl/metrowarszawa/7,141637,24851070,zabojstwo-w-szkole-w-wawrze-15-letni-nozownik-bedzie-sadzony.html>

- two-w-szkole-w-wawrze-15-letni-nozownik-bedzie-sadzony.html
[dostęp 05.11.2019]
- 27.[online.][w:] <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ5.nsf/main/7FB5A2D3>
[dostęp 21.07.2021r.]
- 28.[online.][w:]
http://www.edupedia.pl/words/index/show/291478_slownik_pojec_geografii_spolecznoekonomicznej-ewakuacja.html (dostęp 12.05.2019)
- 29.[online.][w:] <https://bezpiecznaszkola.men.gov.pl/wp-content/uploads/2017/09/procedury-reagowania-w-przypadku-wystapienia-wewnetrznych-i-zewnetrznych-zagrozen-fizycznych-w-szkole-1.pdf>
[dostęp 15.03.2019]
- 30.[online.][w:] <https://ciekaweliczby.pl/tag/samobojstwa/> [dostęp 06.07.2021]
- 31.[online.][w:] <https://ciekaweliczby.pl/tag/samobojstwa/> [dostęp 06.07.2021]
- 32.[online.][w:] <https://edition.cnn.com/2021/11/30/us/michigan-oxford-high-school-incident/index.html> [dostęp 27.06.2022]
- 33.[online.][w:] <https://eko-tur.pl/rada-pedagogiczna-szczegoly/bezpieczenstwo-zagrozenia-i-zdrowie/3164/bezpieczenstwo-ucznia-w-szkole-procedury-kontrola-praktyka> [dostęp 15.08.2022]
- 34.[online.][w:]
<https://eu.freep.com/story/news/local/michigan/detroit/2021/12/02/oxford-michigan-schools-closed/8833243002/> [dostęp 27.06.2022]
- 35.[online.][w:]
<https://eu.freep.com/story/news/local/michigan/oakland/2021/12/01/oxford-high-school-shooting-suspect-charges/8824130002/> [dostęp 27.06.2022]
- 36.[online.][w:]
<https://eu.freep.com/story/news/local/michigan/oakland/2021/11/30/oxford-high-school-active-shooter-victims/8810588002/> [dostęp 27.06.2022]
- 37.[online.][w:] <https://niezalezna.pl/273469-kulisy-strzelaniny-w-szkole-w-brzesciu-kujawskim-to-wozny-ratowal-dzieci> [dostęp 17.09.2019]
- 38.[online.][w:] <https://niezalezna.pl/273469-kulisy-strzelaniny-w-szkole-w-brzesciu-kujawskim-to-wozny-ratowal-dzieci> [dostęp 17.09.2019]

39. [online.][w:] <https://policja.pl/pol/aktualnosci/207038,Zamiescila-w-Internecie-zdjecie-broni-oraz-grozby-zamachu-na-placowke-oswiatowa.html> [dostęp 23.06.2022].
40. [online.][w:] https://tass.ru/proisshestviya/11338823?utm_source=pl.wikipedia.org&utm_medium=referral&utm_campaign=pl.wikipedia.org&utm_referrer=pl.wikipedia.org [dostęp 23.06.2022]
41. [online.][w:] <https://tvn24.pl/swiat/usa-atak-w-szkole-podstawowej-w-uvalde-nowe-ustalenia-w-sprawie-dzialan-policji-kadr-z-monitoringu-5758062> [dostęp 27.06.2022]
42. [online.][w:] <https://tvn24.pl/swiat/usa-teksas-strzelanina-w-szkole-w-uvalde-salvador-ramos-co-wiadomo-o-sprawcy-ataku-5724699> [dostęp 27.06.2022]
43. [online.][w:] <https://uwaga.tvn.pl/reportaze,2671,n/nozownik-w-szkole-w-warszawie,291182.html> [dostęp 25.10.2019]
44. [online.][w:] <https://uwaga.tvn.pl/reportaze,2671,n/nozownik-w-szkole-w-warszawie,291182.html> [dostęp 25.10.2019]
45. [online.][w:] <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/598819,strzelanina-brzesc-kujawski-bron-byly-uczen.html> [dostęp 24.09.2019]
46. [online.][w:] <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/598819,strzelanina-brzesc-kujawski-bron-byly-uczen.html> [dostęp 24.09.2019]
47. [online.][w:] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26361479,zielona-gora-relacje-uczniow-po-ataku-w-szkole-16-latka-jest.html> (dostęp 12.11.2020)
48. [online.][w:] <https://wiadomosci.live/swiat/atak-nozownika-w-szkole-wyzszej-w-hamm-cztery-osoby-ranne-media-napastnika-obezwladnili-studenci/> [dostęp 28.06.2022]
49. [online.][w:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/samobojstwa-wsrod-dzieci-rosnie-ich-liczba-najmlodsze-mialo-osiem-lat/e4gvnc7> [dostęp 06.07.2021]
50. [online.][w:] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/samobojstwa-wsrod-dzieci-rosnie-ich-liczba-najmlodsze-mialo-osiem-lat/e4gvnc7> [dostęp 06.07.2021]

51. [online.][w:] <https://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Brzesc-Kujawski.-Strzelanina-w-szkole.-Wozny-ujawnia-jak-powstrzymal-sprawce>
[dostęp 17.09.2019]
52. [online.][w:] <https://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Brzesc-Kujawski.-Strzelanina-w-szkole.-Wozny-ujawnia-jak-powstrzymal-sprawce>
[dostęp 17.09.2019]
53. [online.][w:] <https://www.bbc.com/news/world-europe-57069589> oraz
[online.][w:] <https://www.reuters.com/world/europe/nine-killed-school-shooting-russia-four-hospital-ria-2021-05-11/> [dostęp 23.06.2022].
54. [online.][w:] <https://www.bhp-ciolka.com.pl/bezpieczna-szkola-menszkolenia/> [dostęp 15.08.2022]
55. [online.][w:] <https://www.kommersant.ru/doc/4803089> [dostęp 25.06.2022]
56. [online.][w:] <https://www.magazyndetektyw.pl/warszawa-pamietacie-atak-nozownika-w-szkole-15-latek-uslyszal-zarzut-zabojstwa-grozi-mu-25-lat-pozbawienia-wolnosci/> [dostęp 05.11.2019]
57. [online.][w:] <https://www.magazyndetektyw.pl/warszawa-pamietacie-atak-nozownika-w-szkole-15-latek-uslyszal-zarzut-zabojstwa-grozi-mu-25-lat-pozbawienia-wolnosci/> [dostęp 05.11.2019]
58. [online.][w:] <https://www.ore.edu.pl/category/projekty-po-kl/> [dostęp 7.08.2022]
59. [online.][w:] <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-05-10/warsawa-tragiczny-final-awantury-miedzy-uczniami-w-szkole-podstawowej/>
[dostęp 25.10.2019]
60. [online.][w:] <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-05-10/warsawa-tragiczny-final-awantury-miedzy-uczniami-w-szkole-podstawowej/>
[dostęp 25.10.2019]
61. [online.][w:] <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-05-30/strzelanina-w-szkole-w-brzesciu-kula-przeszla-centymetr-od-rdzenia-11-letniej-oliwii/>
[dostęp 16.09.2019]
62. [online.][w:] <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-05-30/strzelanina-w-szkole-w-brzesciu-kula-przeszla-centymetr-od-rdzenia-11-letniej-oliwii/>
[dostęp 16.09.2019]

63. [online.][w:] <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-06-23/teksas-strzelanina-w-szkole-w-uvalde-policjanci-mogli-to-powstrzymac-w-trzy-minuty/> [dostęp 27.06.2022]
64. [online.][w:] <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/deklaracja-uczestnikow-okraglego-stolu-rpo-do-walki-z-patotresciami-w-internecie> (dostęp 20.11.2019)
65. [online.][w:] <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/deklaracja-uczestnikow-okraglego-stolu-rpo-do-walki-z-patotresciami-w-internecie> (dostęp 20.11.2019)
66. [online.][w:] <https://www.sandyhookpromise.org/campaign> (dostęp 28.11.2019)
67. [online.][w:] <https://www.sandyhookpromise.org/campaign> (dostęp 28.11.2019)
68. [online.][w:] <https://www.se.pl/zielona-gora/brutalny-atak-nastolatki-w-zielonej-gorze-winna-czy-ofiara-aa-GvJk-JyRv-bE2i.html> (dostęp 13.11.2020)
69. [online.][w:] <https://www.se.pl/zielona-gora/zielona-gora-najpierw-zapowiedziala-atak-w-sieci-a-pozniej-ciela-ofiary-nozem-aa-1oTe-1aqM-6YJn.html> (dostęp 12.11.2020)
70. [online.][w:] <https://www.weser-kurier.de/bremen/bremerhaven-mutmasslicher-armbrustschuetze-entschuldigt-sich-doc7l7b6knagfqos8c0> [dostęp 27.06.2022]
71. [online.][w:] <https://www.weser-kurier.de/bremen/bremerhaven-schuesse-an-lloyd-gymnasium-was-wir-ueber-die-tat-wissen-doc7l251b6tc761neo3wj5l> [dostęp 27.06.2022]
72. [online.][w:] <https://www.wprost.pl/zycie/10224526/agresja-w-polskich-szkolach-dzialania-podejmujemy-dopiero-jak-dojdzie-do-tragedii.html> [dostęp 24.09.2019]
73. [online.][w:] <https://www.wprost.pl/zycie/10224526/agresja-w-polskich-szkolach-dzialania-podejmujemy-dopiero-jak-dojdzie-do-tragedii.html> [dostęp 24.09.2019]

WYKAZ TABEL

Tabela 3.1. Stopnie prowadzenia ewakuacji	80
Tabela 3.2. Formy przebiegu ewakuacji osób	82
Tabela 4.1. Płeć osób badanych w podziale na podgrupy	110
Tabela 4.2. Miejsce zamieszkania osób ankietowanych w podziale na podgrupy	111
Tabela 4.3. Doświadczenie zawodowe nauczycieli i dyrektorów.....	112
Tabela 4.4. Bycie ofiarą przemocy wśród uczniów	112
Tabela 4.5. Wzór tabeli dla danych empirycznych	114
Tabela 4.6. Przykład tabeli dla danych teoretycznych	115
Tabela 4.7. Prawdopodobieństwo pobicia w podziale na grupy użytkowników placówki	116
Tabela 4.8. Prawdopodobieństwo kradzież w podziale na grupy użytkowników placówki	117
Tabela 4.9. Prawdopodobieństwo napadu w podziale na grupy użytkowników placówki	118
Tabela 4.10. Prawdopodobieństwo cyberprzemocy w podziale na grupy użytkowników placówki	119
Tabela 4.11. Prawdopodobieństwo przemocy psychicznej w podziale na grupy użytkowników placówki	120
Tabela 4.12. Prawdopodobieństwo wymuszenia w podziale na grupy użytkowników placówki	121
Tabela 4.13. Prawdopodobieństwo naruszenie nietykalności cielesnej w podziale na grupy użytkowników	122
Tabela 4.14. Prawdopodobieństwo ataku przedmiotem w podziale na grupy użytkowników	123
Tabela 4.15. Prawdopodobieństwo ataku terrorystycznego w podziale na grupy użytkowników	124
Tabela 4.16. Występowanie przemoc wśród rówieśników w podziale na grupy użytkowników	125
Tabela 4.17. Występowanie cyberprzemocy wśród rówieśników w podziale na grupy użytkowników	126
Tabela 4.18. Występowanie naruszenia nietykalności cielesnej wśród rówieśników w podziale na grupy użytkowników	126

Tabela 4.19. Występowanie przypadków przemocy z użyciem broni w podziale na grupy użytkowników	127
Tabela 4.20. Prawdopodobieństwo pobicia w podziale na płeć.....	128
Tabela 4.21. Prawdopodobieństwo kradzieży w podziale na płeć.....	128
Tabela 4.22. Prawdopodobieństwo cyberprzemocy w podziale na płeć.....	129
Tabela 4.23. Prawdopodobieństwo przemocy psychicznej w podziale na płeć ..	129
Tabela 4.24. Prawdopodobieństwo wymuszeń w podziale na płeć	130
Tabela 4.25. Prawdopodobieństwo wymuszenia w podziale na stanowisko	130
Tabela 4.26. Prawdopodobieństwo kradzieży w podziale na doświadczenie zawodowe.....	131
Tabela 4.27. Obawa przed napadem w podziale na płeć.....	132
Tabela 4.28. Obawa przed cyberprzemocą w podziale na płeć.....	132
Tabela 4.29. Obawa przed przemocą psychiczną w podziale na płeć.....	133
Tabela 4.30. Obawa przed wymuszeniami w podziale na płeć.....	133
Tabela 4.31. Obawa przed atakiem z użyciem przedmiotu w podziale na płeć..	134
Tabela 4.32. Obawa przed groźbami słownymi w podziale na płeć.....	134
Tabela 4.33. Obawa przed pobiciem u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy	135
Tabela 4.34. Obawa przed kradzieżą u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy	135
Tabela 4.35. Obawa przed napadem u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy	136
Tabela 4.36. Obawa przed cyberprzemocą u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy	136
Tabela 4.37. Obawa przed przemocą psychiczną u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy	137
Tabela 4.38. Obawa przed wymuszeniem u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy	137
Tabela 4.39. Obawa przed naruszeniem nietykalności cielesnej u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy	138
Tabela 4.40. Obawa przed atakiem z użyciem przedmiotu cielesnej u osób, które doznały i nie doświadczyły przemocy	138
Tabela 6.1. Pytania według poziomów modelu Kirkpatricka	184

Tabela 6.2. Zestawienie działalności szkoleniowych	190
--	-----

WYKAZ RYSUNKÓW

Rysunek 2.9. Odsetek ofiar różnych typów agresji (którzy doświadczyli danej formy agresji co najmniej raz) w podziale na chłopców i dziewczynki	39
Rysunek 2.10. Zestawienie samobójstw oraz prób samobójczych osób w wieku 13-18 lat	40
Rysunek 2.11. Zestawienie samobójstw oraz prób samobójczych ogółem w Polsce	41
Rysunek 2.12. Przestępczość nieletnich – kradzieże w latach 2000-2013.....	42
Rysunek 2.13. Przestępczość nieletnich – kradzieże w latach 2014-2020.....	43
Rysunek 2.14. Przestępczość nieletnich – kradzież z włamaniem	43
Rysunek 2.15. Przestępczość nieletnich – uszczerbek na zdrowiu/ pobicia w latach 2000-2013	45
Rysunek. 2.16. Przestępczość nieletnich – uszczerbek na zdrowiu/ pobicia w latach 2014-2020	45
Rysunek 2.17. Przestępczość nieletnich – zabójstwa w latach 2014-2020	46
Rysunek. 2.18. Przestępczość nieletnich – zabójstwa w latach 2000-2013	47
Rysunek 3.1. Constans zagrożeń do bezpieczeństwa	73
Rysunek 4.18. Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia danego zagrożenia	90
Rysunek 4.19. Ocena poziomu zagrożenia danego zdarzenia	91
Rysunek 4.14. – Ocena obecnego procesu szkoleniowego obejmującego zapewnienie bezpieczeństwa personalnego użytkowników szkół	96
Rysunek 4.17. – Ocena wyposażenia szkoły w sprzęt zapewniający właściwy poziom bezpieczeństwa na terenie szkoły	97
Rysunek 4.25. Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia danego zagrożenia wśród uczniów w opinii nauczycieli	99
Rysunek 4.26. Częstotliwość występowania przemocy na terenie szkoły	102
Rysunek 4.38. Zagrożenia napotymane w szkole przez uczniów.....	106
Rysunek 4.56. Prawdopodobieństwo pobicia w podziale na grupy użytkowników placówki	116

Rysunek 4.57. Prawdopodobieństwo kradzieży w podziale na grupy użytkowników placówki.....	117
Rysunek 4.58. Prawdopodobieństwo napadu w podziale na grupy użytkowników placówki.....	118
Rysunek 4.59. Prawdopodobieństwo cyberprzemocy w podziale na grupy użytkowników placówki.....	119
Rysunek 4.60. Prawdopodobieństwo przemocy psychicznej w podziale na grupy użytkowników placówki.....	120
Rysunek 4.61. Prawdopodobieństwo wymuszenia w podziale na grupy użytkowników placówki.....	121
Rysunek 4.62. Prawdopodobieństwo naruszenie nietykalności cielesnej w podziale na grupy użytkowników	122
Rysunek 4.63. Prawdopodobieństwo ataku przedmiotem w podziale na grupy użytkowników	123
Rysunek 4.64. Prawdopodobieństwo ataku terrorystycznego w podziale na grupy użytkowników	124
Rysunek 5.2. Macierz zagrożeń	173
Rysunek 5.3. Istotne problemy młodzieży	176
Rysunek 5.4. Zestawienie samobójstw oraz prób samobójczych osób w wieku 13-18 lat.....	177
Rysunek 7.1. Model współzależności w tworzeniu odporności szkoły	207
Rysunek 7.2. Model doskonalenia organizacji działań bezpieczeństwa personalnego w szkołach	212